

IZ ZGODOVINE
SNEŽNIŠKE GRAŠČINE

Uredniški odbor :

dr. Janez Cvirn (Ljubljana), Majda Čuden (Ljubljana, tehnična urednica) dr. Marjan Drnovšek (Ljubljana), dr. Tone Ferenc (Ljubljana), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana), dr. Stane Granda (Ljubljana, odgovorni urednik), dr. Eva Holz (Ljubljana, glavna urednica), dr. Olga Janša-Zorn (Ljubljana), Janez Kopač (Kranj), dr. Božo Otorepec (Ljubljana), Kristina Šamperl-Purg (Ptuj), dr. Zmago Šmitek (Ljubljana), dr. Peter Vodopivec (Ljubljana), Majda Žontar (Kranj) in dr. Maja Žvanut (Ljubljana)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 5. 2000

Prevodi :

Cvetka Vode - angleščina
mag. Niko Hudelja - nemščina

Bibliografska obdelava :

mag. Alojz Cindrič

Uredništvo in uprava :

Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
tel. 061 17 69 210
e-pošta: kronika@uni-lj.si

Letna naročnina :

za posameznike 3.400 SIT, za upokojence 2.550 SIT,
za študente 1.700 SIT, za ustanove 4.500 SIT.
Cena v prosti prodaji: dvojna številka 2.200 SIT,
enojna številka 1.600 SIT.

Žiro račun :

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 50101-678-49040

Sofinansirajo :

Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije,
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

Računalniški prelom :

Tisk :

Grafika M - s.p.

Naklada :

1200 izvodov

Na naslovni strani : Grad Snežnik (foto Miran Kambič)

72400002

KAZALO

Maksimiljan Turšič :	Uvod	1
Alenka Kačičnik Gabrič :	Arhivsko gradivo graščine Snežnik	3
Ivan Stopar :	Snežnik. Skica stavbnega razvoja	14
Lidija Slana :	Iz zgodovine gradu in gospodstva Snežnik na Notranjskem	20
Angelika Hribar :	Gozdarski direktor posestva Snežnik Jožef Obereigner in njegova rodbina	42
Alenka Kačičnik Gabrič :	Henrik Schollmayer Lichtenberg	57
Svetozar Guček :	Snežniško smučanje prednjači v začetkih sodobnega smučanja v Srednji Evropi	65
Tomaž Kočar :	Leo Schauta zadnji upravitelj snežniškega posestva	71
Vesna Bučič :	Grad Snežnik po drugi svetovni vojni	74
Marjeta Šašel Kos :	Rimski napisi iz Šmarate	95
Hanka Štular :	Steklovina in keramika na gradu Snežnik	102
Tomislav Kajfež :	Egipčanska soba na gradu Snežnik	112
Andreja Vrišer :	Na kratko in bežno o snežniških slikah	115
Mirko Kambič :	Beneške fotovedute in dresdenski fotoportreti na gradu Snežnik	120
Janez Gregori :	Zbirka ptičev in sesalcev na gradu Snežnik	125
Marko Dobrilovič :	Park Snežnik	129
Jože Sterle :	Zgodovina gozdarstva in lovstva v snežniških gozdovih	136
Majda Obreza Špeh :	Knežja družina Schönburg Waldenburg in njeni uslužbenci	151
Stanislava S. Pudobska :	Petnajst let plodnega galerijskega sodelovanja z Vesno Berce	162
Nuša Berce :	Grad Snežnik - "pravljica"	176
Vinko Sterle :	Fant, to pa so čekani in pol	181

Maksimiljan Turšič

ing. lesarstva, predsednik Društva ljubiteljev gradu Snežnik
SI-1380 Cerknica, Cesta na jezero 15

Uvod

Kronika - časopis za slovensko krajevno zgodovino, celotno številko posveča gradu Snežnik in njegovemu posestvu, kar je velik izziv, da doslej premalo raziskani, še manj pa v pisni besedi predstavljeni grad s svojim posestvom vstopi v ta prostor in čas. Zaradi svoje pomembnosti in lepote si to vsekakor zasluži.

Grad Snežnik stoji na skalni vzpetini ob izviru Brezno, na obrobju prostranih in skrivnostnih snežniških gozdov, ki z mehko prehajajo v številne drevorede in parkovne površine travnatih logov in livad. Bogastvo naravne in kulturne dediščine se človeku vtisne globoko v srce.

Dolgoletno oživljanje kulturnega izročila v gradu in širši okolici se je začelo s prihodom nekdanje oskrbnice gospe Vesne Berce v Loško dolino. Mnogo odmevnih prireditvev je širilo krog prijateljev in podpornikov gradu Snežnik, zato se ji z največjim spoštovanjem še enkrat zahvaljujem. Splet mnogih dogodkov je v letu 1997 pripeljal do zamisli o ustanovitvi Društva ljubiteljev Gradu Snežnik. Še istega leta je, s pomočjo Protokolarnega servisa Brdo, kulturnih ustvarjalcev in sodelavcev, društvo tudi zaživelo. Glavne dejavnosti društva so strnjene v kulturno zgodovinsko predstavitev posestva gradu Snežnik širšemu krogu ljudi, v odmevne kulturne prireditve in pomoč pri postavitvi grajskega posestva v kulturno, naravoslovno in turistično središče.

Zamisel o knjižni predstavitvi posestva Snežnik se je porajala in oblikovala v Društvu ljubiteljev gradu Snežnik. Zgodovinska, kulturna in naravoslovna podoba posestva Snežnik skozi časovna obdobja, ki je pred vami, je nastajala več let.

Pobudo za pričujoče delo in organizacijo je z veliko natančnostjo in zanosom opravila gospa dr. Vesna Bučič. Njej gre zasluga in zahvala, da se je veliko število avtorjev poglobilo v toliko različnih tem, ki celovito prikazujejo preteklo podobo in življenje posestva Snežnik.

Verjamem, da bo pričujoča predstavitev v Kroniki mnogim odprla nov pogled in širila vedenje o izjemno bogati in vsestranski podobi gradu Snežnik.

Podobi preteklosti in prihodnosti se v današnjem času prepletata in nas zavezujeta, da posestvo grad Snežnik v vsej svoji lepoti zaživi v polnem sijaju.

Secesijska voščilnica (pred letom 1912).

Grad Snežnik (foto Bogo Kladnik).

izvirno znanstveno delo

UDK 930.25:347.236(497.4 Snežnik)

prejeto: 18. 2. 2000

Alenka Kačičnik Gabrič

arhivistka, Arhiv Republike Slovenije

SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1

Arhivsko gradivo graščine Snežnik

IZVLEČEK

Snežniško arhivsko gradivo danes hranita Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski arhiv Ljubljana, dokumentarno gradivo, pomembno za tekoče poslovanje na gradu, pa hrani arhiv predsednika vlade. Gradivo se nanaša na dogajanje na gradu in na gospodarjenje na posestvu v preteklosti, zajema pa tudi dogajanje v bližnji in daljni okolici veleposestva. Njegov pomen je še toliko večji, ker je edini tako ohranjen arhiv gozdarskega veleposestva v Sloveniji.

SUMMARY

THE ARCHIVAL MATERIAL OF THE MANOR SNEŽNIK

The archival material of Snežnik is at present kept in the Arhiv Republike Slovenije (Archives of the Republic of Slovenia) and in the Zgodovinski arhiv Ljubljana (Historical Archives Ljubljana). Documentary material, significant for current operation of the castle is kept in the archives of the president of the government. The material refers to events at the castle and to the husbandry on the estate in the past. It also comprises events in the near and distant surrounding of the land property. The mentioned material is the only preserved archive of a forestry estate in Slovenia and thus even more significant.

Ključne besede: snežniško arhivsko gradivo, zaplemba, Koča vas

Po drugi svetovni vojni je bilo veleposestvo Snežnik zaplenjeno, predvidoma z razlago, da je bil njegov lastnik nemški oziroma italijanski državljan. V sklepu o zaplembi obrazložitve namreč ni. Sklep o zaplembi vse nepremične in premične lastnine je sprejela okrajna zaplembena komisija v Cerknici 27. 8. 1945. Lastniška pravica po tem sklepu je leta 1946 prešla na državo FLRJ.¹ V procesu denacionalizacije dediči niso zahtevali vrnitve gradu. Grad je bil že leta 1945 v upravi vlade LRS, kasneje pa pod upravo protokola. Zanj je veljal poseben režim delovanja, ves čas pa je imelo dogajanje okoli gradu

prav zaradi tega pridih nedostopnosti.

Po drugi svetovni vojni je Federalni zbirni center, uradno z namenom ohranjanja in očuvanja kulturnega bogastva, ki se je takrat nahajalo v Sloveniji, zasebnim lastnikom odvzemal različne dragocenosti. Med dragocenosti posebnega pomena za narod je seveda spadalo tudi arhivsko gradivo. Na žalost se ga je mnogo izgubilo. V načrtih za zaseg kulturnega bogastva je bil tudi grad Snežnik. Ker je bil že od leta 1945 v upravi slovenske vlade, zaradi česar je tako zunanost kot tudi notranost gradu po drugi svetovni vojni do danes v glavnem ostala neokrnjena, je zanj veljal poseben postopek. Po načrtih so najprej želeli napraviti popis predmetov,²

¹ AS 1199, KUNI, št. 2356, Sklep o vknjižbi prenosa lastniške pravice za vso zaplenjeno premično in nepremično lastnino Hermana Schönburg Waldenburga na državo FLRJ.

² AS 231, Ministrstvo za prosveto VLRS, Federalni zbirni center, šk. 89, mapa 538-743, št. 567 in 572-573.

vendar do zasega arhivskega gradiva s strani Federalnega zbirnega centra na Snežniku očitno ni prišlo.

Danes se večina predanega snežniškega gradiva hrani v Arhivu Republike Slovenije, manjši del pa v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.

14. 3. 1951 je Gozdno gospodarstvo Postojna, gozdna uprava Št. Peter na Krasu (danes Pivka) izročila današnjemu Arhivu Republike Slovenije 57 knjig, 1 fascikel in 2 karti, 10 zabojev gradiva pa je državni arhiv prevzel od Lesno industrijskega podjetja Prem 19. 11. 1952. O velikosti zabojev v predajnem zapisniku ni podatkov. Prav tako predajnemu zapisniku ni priložen prevzemni seznam gradiva, ali v zapisniku omenjene vsaj kategorije gradiva, npr. koliko od gradiva je knjig, koliko je spisovnega gradiva, ipd. 22. marca 1977 je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani taktatnemu republiškem arhivu izročila še 1 mapo gradiva, ki ga je delavec arhiva Peter Ribnikar uvrstil med gradivo graščine Snežnik. Obsegalo je zvezek z naslovom *Der Karst von Heinrich Schollmayer 1899*, zvezek časopisnih izrezkov z naslovom *Eine Polemik über die künstliche Entwässerung der Karst-Kesseltäler 1905/6* in knjigo časopisnih izrezkov z naslovom *Beiträge zur Karstforschung aus der Tagesliteratur gesammelt von Heinrich von Schollmayer Lichtenberg 1907-1920*.³

Le manjši del gradiva je danes v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Prevzeli so ga leta 1982. V Vodniku Zgodovinskega arhiva Ljubljana je navedeno, da pri njih hranijo 4 škatle gradiva in 7 knjig. Za gradivo je izdelan arhivski popis, gradivo samo pa zajema leta od 1500 do 1924. Med njimi je nekaj dragocenih dokumentov, na primer urbar gospostva Snežnik, Stari grad in cerkve na Blokah iz prve polovice 19. stoletja, več rokopisnih knjig iz časa od 16. do 18. stoletja, največ pa je različnih gozdarskih knjig.⁴ Kljub temu, da je večina gradiva, hranjenega v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, starejšega, v povprečju vsaj 100 let ali več, je do nedavnega gradivo nosilo pečat depozita, zaprtega za uporabnike gradiva in obiskovalce njihove čitalnice. Poleg arhivskega gradiva so takrat prevzeli še 20 knjig različne vsebine, ki jih danes hranijo med ostalim knjižničnim fondom v knjižnici Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Knjige niso spadale v še danes obstoječo grajsko knjižnico.⁵

Dokumentarno gradivo, ki o gradu Snežnik nastaja danes, hrani arhiv urada predsednika Vlade Republike Slovenije v posloplju vlade. Največ je

med gradivom raznih elaboratov, ki so jih pripravili različni strokovnjaki za potrebe osnovnega vzdrževanja celotnega grajskega kompleksa (grad, gospodarska poslopja, park), urejanje zemljiško knjižnih vpisov, prepisov in podobno. Tu je nekaj odločb, s katerimi je bil grad s parkom razglašen za naravni in kulturni spomenik, med gradivom so strokovne osnove za izpeljavo tega postopka, načrti za revitalizacijo gradu in njegovo vključitev v turistično ponudbo Loške doline; najdemo pa tudi razne sezname predmetov, ki so jih z gradu Snežnik kot protokolarnega objekta prenesli v kak drug protokolarni objekt, največ na grad Brdo ali Strmol. Gradivo je popolnoma neurejeno, raztreseno po različnih fondih, citiranje je možno le kot gradivo urada predsednika vlade, dostopno pa s posebnim dovoljenjem generalnega sekretarja.

Snežniško arhivsko gradivo je zelo raznoliko. Kot je bilo pričakovati, se ga velika večina nanaša na gospodarjenje na posestvu, predvsem na delo v gozdovih, ki še danes poraščajo večino nekdanjega veleposestva, njihov razvoj in sestavo, oblikovanje, načine gospodarjenja z njimi, spreminjanje gozdarskih revirnih območij in organizacijo dela v njih, avtomatizacijo dela in življenja z vodovodom, telefonom, nakupom avta, sodelovanje z drugimi gozdnimi veleposestniki predvsem na slovenskih tleh in njihovo gospodarsko upravo. Dotakne se divjačine, skrbi za divjad, divjega lova v daljni in bližnji preteklosti, ponovne naselitve jelenov na Snežniku, ki so bili tu že iztrebljeni, lova v snežniških gozdovih in ribolova v potokih Loške doline in posebej v Cerkniškem jezeru. Ker je bilo posestvo, kupljeno leta 1853 na dražbi, leta 1863 prekvalificirano v fidejkomis, dedno, neprodajno rodbinsko posest, ki mora prehajati iz roda v rod, dedovanje pravice upravljanja in uživanja pa je določeno vnaprej, se veliko gradiva nanaša tudi na ureditev fidejkomisnega statusa.

Gradivo ni pomembno le za posestvo Snežnik, pač pa se ga veliko dotika dogajanja v bližnji in daljni okolici gradu. Med gradivom najdemo npr. dokumente o reguliranju največjega ponora na Cerkniškem jezeru, ki je vsako leto znova povzročalo velike poplave na Loškem polju, jame Golobinjek pri Danah. Graščina je velikokrat sofinancirala različne potrebe in želje ljudi v svoji okolici, npr. gradnjo šole, cerkve, gasilskega doma, z elektriko za stonj celo vsakoletno vaško veselico, pomagala pri gradnji hiš, ki so jih uničili dokaj pogosti požari, in podobno. Upravnik graščine, Schollmayer je bil med najbolj dejavnimi v delovni komisiji pri poizkusu, da bi skozi Loško dolino speljali krak železniške proge, ki bi se pri Rakeku priključila na Južno železnico. Opravil je vse meritve in zbral vse potrebne podatke za pripravo načrtov. Denar za predela je prispeval lastnik posestva Snežnik, Herman

³ AS, podatki iz akcesijske knjige o prevzemih gradiva graščine Snežnik.

⁴ Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Graščinski arhiv Snežnik (Schneeberg), str. 325.

⁵ Arhiv urada predsednika vlade RS, Snežnik, Seznam knjig, pripeljanih iz gradu Snežnik v Zgodovinski arhiv Ljubljana 1. februarja 1982.

Schönburg Waldenburg.⁶ Med ostalim gradivom tako najdemo tudi elaborat za izgradnjo te železnice, ter mnoge druge zadeve, ki niso ali ne bi služile le graščini, temveč vsem okoliškim prebivalcem.

Pri gospodarskih zadevah nam priča o upravljanju posestva, nakupu nekaterih sosednjih zemljišč in prodaji nekaterih lastnih parcel, meritvah, urejanju zemljiško pravnih razmerij, o vpisih lastništva v zemljiško knjigo, preverjanju posesti po posestnih listih, urejanju katastrske razdelitve zemljišč in vrisovanju v karte, o fidejkomisnih zadevah. Seznanja nas tudi z različnimi poizkusi lastnika posestva, da bi le-to postalo dobičkonosno, z dograditvijo in opremljanjem gradu, da so se lahko vanj vselili novi lastniki.

Mejna problematika z razmejitvijo parcel in posestva, ki jo skriva arhiv, je aktualna še danes. Meja med veleposestvoma Snežnik in Čabar je bila tudi deželna meja med Hrvaško in Kranjsko, zaradi nje sta se posestvi večkrat sprli, danes pa je tu državna meja: "Kakor je razvidno iz arhivskih zapisov, je bilo še za časa grofov Lichtenberg vedno precej sporov zaradi meje med posestvoma Snežnik in Čabar (od Škodovnika do Klanske police). Tu hkrati poteka tudi meja med deželama Kranjsko in Hrvaško, oziroma med državama Ogrsko in Avstrijo.

Po vsakem sporu je posestvo Snežnik na osnovi posvetovanj s sosedji postavilo meje na novo. Toda vse zaman! Čim so si čabranski gozdarji zaželeli drevo ali trato v bližini meje na snežniških tleh, so že trdili, da meja poteka onkraj tega mesta. ..." ⁷ Do leta 1913 ta meja še nikjer ni bila natančno določena. Takrat pa je neodvisna državna komisija obhodila vso vprašljivo mejno področje in mejo potrdila.⁸

Ker je bil Snežnik do sprememb v upravni ureditvi okoli leta 1848 gospostvo, kjer je bil sedež sodišča, je veliko tudi sodnega gradiva, razni dosjeji tožb in sodb. V različnih delovnih poročilih lahko najdemo veliko podatkov o odnosih med gospodarjem in delavci in med delavci samimi, gradivo o socialnih problemih posameznikov in skupnosti ljudi, o njihovem družabnem življenju, raznih gradnjah za individualne in skupne potrebe. Zanimivo je gradivo, nastalo pri odkupu servitutnih pravic, ki so obremenjevale predvsem gozdne in pašne površine posestva Snežnik, ter zahteve in spori okoli njihove dokončne razrešitve po avstrijskem državnem zakonu z dne 5. 7. 1853.

Kot pri večini drugih področij razvoja snež-

niškega veleposestva tudi pri arhivu snežniške graščine ne moremo mimo nekaterih upravnikov graščine, Čeha Jožefa von Obereignerja in predvsem Henrika Etbina Schollmayerja Lichtenberga. Oba sta bila po izobrazbi gozdarja, izšolana na gozdarski akademiji v Tharandtu na Saškem. Zaposlovanje šolanov gozdarskih kadrov je namreč zahteval že avstrijski državni zakon, izdan 3. decembra 1852, sicer pa so se Schönburgi zelo dobro zavedali, kaj pomeni čim bolj izobražen kader na posestvu in so učenje in šolanje prebivalstva zelo podpirali. Ko si je deželni zbor v težkih pogojih uveljavljanja narodnostnih pravic izbral pravico do ustanovitve gozdarske šole s slovenskim učnim jezikom, je knez Jurij Schönburg ponudil najugodnejši predlog za njeno delovanje. Šola je ves čas obstoja od 1869 do 1875 gostovala na posestvu Snežnik.⁹ Tudi pri Jurijevem nasledniku sinu Hermanu je imelo znanje visoko ceno. Gozdarje je tako rekoč prisilil, da so z njim govorili nemško, kar je bilo sicer včasih za oba sogovornika zelo naporno, vendar se je običajno obrestovalo. Da je Herman lažje vzpostavil stik z ljudmi v okolici Snežnika in ublažil odtujenost in prepad med tujci in domačini, se je tudi sam naučil slovenščine in se tako pogovarjal z delavci in namoščenci pri graščini.¹⁰

Schönburgi so imeli pri izbiranju upravnikov na Snežniku res srečno roko. Za preureditev nekdanj osiromašenega in nenačrtno izropanega gozdnega gospostva v uspešno veleposestvo in oblikovanje ter očuvanje izredno lepih in bogatih gozdnih terenov sta pomembna tako Obereigner kot Schollmayer, vendar je slednji zapustil več pisnih virov.

V času svojega službovanja na Snežniku se je Schollmayer sprva kot glavni upravitelj nato pa kot direktor celotnega posestva z arhivskim gradivom podrobno seznanil in ga tudi s pridom uporabljal. Po materini strani je izhajal iz politično in kulturno zelo vplivne in dejavne družine na Slovenskem. Bil je vnuk dr. Henrika Coste in nečak dr. Etbina Henrika Coste, po katerem je dobil ime. Tisti del arhivskega gradiva, ki ga njegova mati Kornelija Schollmayer - Costa ni prodala Imperatorski javni knjižnici v Petrograd, je zapustila svojemu sinu Henriku Etbinu Schollmayerju.¹¹

⁹ Vladimir Vilman, Aleksandra Serše, Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna, 1989, str. 7.

¹⁰ Vinko Sterle, Fant, to pa so čekani in pol!, Sežana, Žbrinca 1994, str. 25.

¹¹ Podpisoval se je le s prvim imenom Henrik Schollmayer, ko pa je prevzel dediščino po adoptivni materi Wilhelmini Lichtenberg, je privzel še njen priimek in se podpisoval Henrik Schollmayer Lichtenberg. O Costovem arhivskem gradivu glej več Eva Holz - Henrik Costa, Ljubljanski kongres 1821. Nova revija, Ljubljana 1997, str. 142 in Stane Granda, Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv. Notranjski listi II., Cerknica 1981, str. 278-283.

⁶ Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji: zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem (prevedel Jože Sterle). Gozdno gospodarstvo Postojna, 1998, str. 61.

⁷ Isto tam, str. 7.

⁸ Isto tam, str. 7.

Henrik Etbin Schollmayer se je zavedal pomena pisanih virov za poznavanje preteklosti. Sam je v uvodu v dnevnik navedel: "Marsikdo se bo verjetno vprašal, zakaj se jaz kot navaden gozdar ukvarjam s področjem, ki je v domeni zgodovinarjev, genealogov in statistikov. Vzrok je v tem, da bodo zapiski služili ne le opisu mojega dela, ampak tudi kot zanesljiv vir za kasnejše raziskave.

V moji družini se je več generacij z gorečo ljubeznijo ukvarjalo s spremljanjem in proučevanjem zgodovine dežele Kranjske. Od svojega starega očeta in od svojih staršev sem podedoval več rokopisov in knjig, ki sem jih v prostem času študiral in dopolnjeval.¹²

Poznavanje nekaterih dejstev iz preteklosti je lahko koristno uporabil tudi pri svojem delu, tako na posestvu kot tudi pri urejanju odnosov z okolico in njenimi prebivalci: "Študij arhivskih aktov po službeni dolžnosti mi je marsikaj razjasnil."¹³ Deloval ni le v dobro graščine, pač pa je opravil še marsikaj drugega, koristnega za okoliške prebivalce. Bil je zelo kompleksna in univerzalno misleča osebnost.¹⁴ S svojim delodajalcem se je dobro razumel, celo tako dobro, da mu je bil Jurij Schönburg Waldenburg poročna priča pri poroki z Marijo Oberaigner, hčerko svojega predhodnika na delovnem mestu, gospodarjevi žena Luise in hči Ana pa sta bili krstni botri njunim otrokom, čeprav so bili Sasi Schönburgi po veroizpovedi protestanti.¹⁵ Ko mu je žena Marija hudo zbolela, je stroške specialističnih pregledov pri dr. Edu Šlajmerju, enem izmed takrat najboljših in najbolj znanih zdravnikov na Slovenskem, po naročilu Hermana Schönburg Waldenburga poravnala graščina.¹⁶ Žal je kljub trudu za ozdravitev že leta 1903 umrla.

Ker so ga zanimale mnoge stvari, med njimi tudi zgodovina posestva in Loške doline, je iz gradiva črpal podatke za svojo zgodovino snežniške graščine. Pri teh raziskavah ga je podpiral tudi Herman Schönburg Waldenburg.¹⁷

Graščinsko arhivsko gradivo je tudi na novo uredil. Leta 1918 ga je zadela kap, po kateri je ostal delno hrom, zato se je moral upokojiti. Umaknil se je na svojo posest v gradič Koča vas, ki ga je skupaj z drugim priimkom podedoval po adoptivni materi grofici Wilhelmini Lichtenberg.

Kot je sklepati, je s seboj pripeljal stari snežniški arhiv in ga urejal s pomočjo hčerke Margarete. Starejše gradivo je ocenil kot pičlo: "Pomanjkanje arhivskih zapisov v Snežniku pripisujem dejstvu, da so tako knezi Eggenbergi kot Auerspergi pri prodaji te listine zadržali in jih vzeli s seboj. Kar je še ostalo na Snežniku, so v svoji 150-letni vladavini zapravili grofi Lichtenbergi, še zlasti ob propadu..."¹⁸ V svojih zapiskih je navedel tudi, da je neurejeno: "... Šele natančen pregled zelo raztresenih listin bi omogočil odgovor na to vprašanje..."¹⁹

Vse ohranjene stare listine je Schollmayer natančno prebral in ponavadi sam razbral ter napisal datum. Ponekod je pripisal celo svoje pripombe, npr. da je bila listina odnešena v Hermsdorf (rezidenca družine Schönburg Waldenburg na Saškem v Nemčiji), tam jo je domači pisar prepisal, vendar prepis ne odgovarja originalu, ker pisar ni poznal pravega pomena besede v listini.²⁰ Iz njegovega rokopisa v opombah je videti, da je zaradi bolezni težko pisal.

Hčerka je obdelala gradivo po njegovih navodilih. Odbirala ga je po temah, oblikovala dosjeje in fascikle, ki jih je ovijala v ovoje, na njih napisala popis vsebine in ovoje vlagala v posebej za arhiv pripravljeno omaro. V okviru fascikla je dosjeje razvrstila kronološko. Na vse srajčke fasciklov je pripisala še kraj in datum ureditve gradiva ter podpis, npr. Hallerstein, 4. Mai 1924, Schollmayer Lichtenberg. Vsi datumi ureditve arhivskega gradiva se vrtijo v letih 1923 in 1924, torej v času, ko je Schollmayer že nekaj let živel v Koči vasi.

Popis vsebine na ovoju je hčerka prepisala v poseben zvezek in istočasno naredila indeks fizičnih oseb za vsak posamezen fascikel. Posebej je ob naslovu fascikla pripisala podatek, na katero polico v omari je odložila gradivo, in ta podatek prepisala še v zvezek s popisom. Ob nekaterih starejših fasciklih je napisala, da so Schönburgi dotično gradivo odnesli v svoj grad Waldenburg, vendar so ga po letu 1860 pripeljali nazaj na Snežnik.²¹

¹² Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji, ...*, str. 5.

¹³ Isto tam, str. 5.

¹⁴ Več glej *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*, leto VI, 1999, št. 1, Alenka Kačičnik Gabrič, Henrik Schollmayer Lichtenberg, upravnik posestva Snežnik, str. 5-12.

¹⁵ Jože Sterle, *Snežnik in schönburški vladarji, ...*, str. 75.

¹⁶ AS, *Gradivo graščine Snežnik v urejanju*, imenovano *Gozdni urad Snežnik*, šk. 46, Računske priloge računovodstvu za revir Mašun za leto 1902, št. 1317 (priloga št. 2, 422/11).

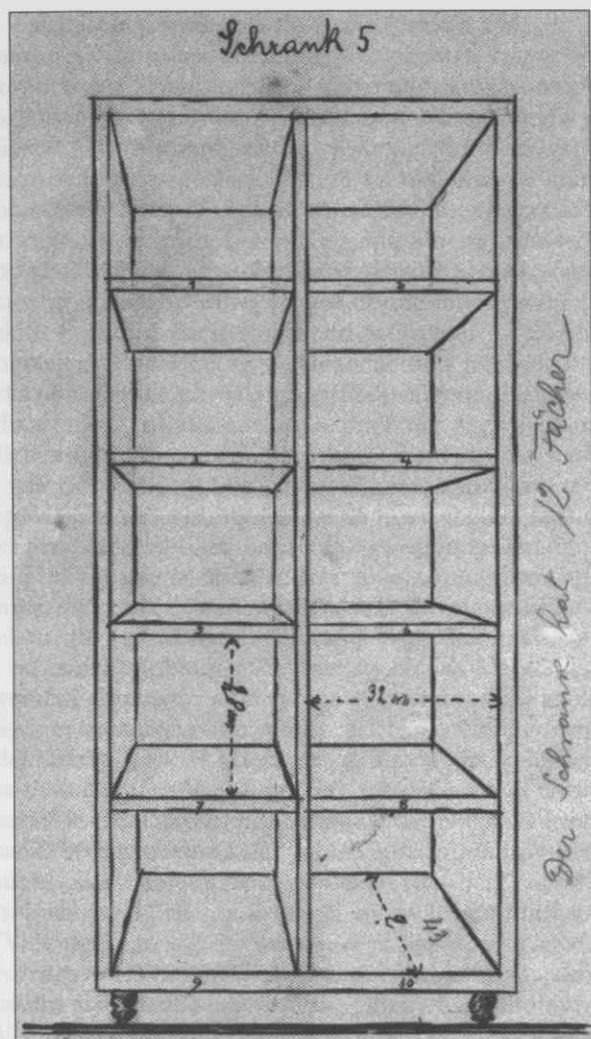
¹⁷ Jože Sterle, *Snežnik in schönburški vladarji, ...*, str. 1.

¹⁸ Isto tam, str. 14.

¹⁹ Isto tam, str. 14.

²⁰ AS, *Stari snežniški arhiv*, ki ga je uredil Schollmayer, Schrank (omara) 5, Fach (predal) 5, *Listine o lastništvu gospostva Snežnik (Besitzwechsel - Urkunden der Herrschaft Schneeberg)*, 1669 3./7., Gradec (Graz), *Kupna pogodba med knezom Janezom Seyfridom zu Eggenbergom kot prodajalcem in knezom Janezom Weykardom von Auerspergom kot kupcem (Kaufvertrag zw. Fürst Johann Seyfridt zu Eggenberg als Verkäufer und Fürst Johann Weykhardt von Auersperg als Käufer)*.

²¹ AS 778, Gr. A. XVII, *Snežnik*, 6. knjiga, *Archiv Schneeberg, Schrank 5 und Urbare*, str. 1 in 2.

AS_778, Gr.A.XVII, Snežnik, 6. knjiga, Načrt omare z označenimi plicami, na katere sta Henrik in Margareta Schollmayer Lichtenberg odlagala urejene fascikle s starim snežniškim arhivskim gradivom.

Načrt omare po policah je priložen popisu gradiva v zvezku. Zvezek s Schollmayerjevim popisom gradiva se danes hrani med knjigami graščinskega arhiva Snežnik, AS_778, knjiga št. 6.

Gradiva Schollmayerja seveda nista urejala po današnjih arhivskih standardih in pravilih, bilo pa je urejeno izredno natančno in pregledno, zato lahko še danes služi za vzor posameznikom pri urejanju lastnega arhiva. Ko bo gradivo dokončno v celoti pregledano, bo zanimivo ugotoviti, koliko se ga je od prvotne ureditve ohranilo in v koliki meri je možno in smiselno to ureditev ponovno vzpostaviti.

Gradivo, ki je nastajalo v času Schollmayerjevega upravljanja veleposestva Snežnik ter se je dotikalo gospodarjenja in računovodstva, je bilo

razvrščeno po nekakem klasifikacijskem načrtu, povezovali pa so ga v rubrike. Sistem je bil v grobem oblikovan že v času direktorovanja Schollmayerjevega predhodnika, njegovega tasta Jožefa von Obereignerja. Skozi leta so se naslovi rubrik nekoliko spreminjali in množili, vse spremembe pa so se v glavnem ravnale po potrebah, ki jih je prinesel čas in nova gospodarska situacija (npr. po odkupu vseh servitutnih pravic kmetov na snežniškem posestvu rubrike za dodelitev servitutnega lesa niso več potrebovali in podobno):

- I. nakazila denarja lastniku in apanaže upravičencem do apanaž
- II. denarni stroški za rentni urad, gotovina
- III. Saška kreditna banka (Sächsische Creditanstalt)
- IV. povrnitve stroškov
- V. predujemi
- VIa. zaslužki gozdarskega osebja
- VIb. pokojnine
- VIc. zaslužki osebja, zaposlenega v graščinskem gospodarstvu
- VId. hrana in potni stroški
- VII. pisarniški izdatki, knjige, poštnine
- VIII. take in sodni stroški
- IX. davki in komunalne obveznosti
- IXa. davki od najemnin za stanovanja in hiše
- IXb. zemljiški davek
- IXc. davek na zaslužke osebja
- X. zavarovalnine
- XI. podpore revežem
- XIc. vzdrževanje cest
- XIIa. popravila, potrebe po lesu
- XIIb. novogradnje, potrebe po lesu
- XIII. ureditev gradu in sob
- XIV. obdelovanje njiv in travnikov
- XV. kmetijsko orodje in konjska oprema
- XVI. zakupi rovtov in pašnikov
- XVII. krma in nastilj za živino
- XVIII. pridelava zelenjave in sadja
- XIX. urejanje parka
- XX. zaslužki od lesa
- XXI. vožnje lesa za kurjavo
- XXII. najemi prevozov za les
- XXIIIa. pridobivanje gozdnih kultur
- XXIIIb. vzdrževanje cest
- XXIIIc. gradnja cest
- XXIV. meritve in gozdne kontrole, vzdrževanje meja
- XV. nakupi raznih predmetov
- XXVI. odkup rovtov, zemljišč
- XXVII. stroški lova, zaslužek z odstrelnino
- XXVIII. knežje gospodinjstvo
- XXIXa. različni izdatki
- XXIXb. delo služinčadi
- XXIXc. voznine, tovornine
- XXX. rezervni fond

Gradivo je po rubrikah vezano ali lepljeno v zvezke ali knjige.

Žaga Marof je vodila svoje računovodstvo, oblikovano podobno, le imena rubrik so prilagodili potrebam dela na žagi. Za leto 1876 so oblikovali naslednje rubrike:

- Ib. nakup lesa
- Ic. zaslužek pri rezanju in priprava klad
- Id. Dunajska hranilnica
- II. prodaja gajbic za sadje (tavoletti)
- III. prodaja desk, zaslužki
- IIIb. tantiemi (deleži)
- IV. dnevni zaslužki
- V. nakupi in davki na prihodek
- VI. pogodbe za mlin
- VII. voznine za rezan les
- VIIIa. pripomočki za delo
- VIIIb. kovaška dela
- IX. zgradbe
- X. oskrba s kurilnim lesom
- XI. zavarovanje
- XIII. provizije
- XIV. drugi izdatki

Ostalo spisovno gradivo je odloženo in urejeno mimo navedenih rubrik, po posameznih serijah po datumih, npr. stara navodila upravnikov gozdarjem za delo, pisma Jurija in Hermana Schönburg Waldenburga Jožefu Obereignerju, korespondenca upravnika posestva glede urejanja sprotnih zadev, gradivo v zvezi z destilarno v Leskovi dolini, personalne mape vseh zaposlenih pri graščini, načrti in predračuni građenj na posestvu, obnova gradu in drugo. V zvezku s Schollmayerjevim popisom to gradivo ni zajeto.

Nekatere svoje zapise je Schollmayer tudi objavil. Nekaj objav je znanih, pripišemo pa mu lahko tudi objavo v reviji *Lovec*, III, leta 1912, v kateri je opisal ponovno naselitev jelenov na območju Snežnika, kjer so bili takrat že popolnoma iztrebljeni. Članek je naslovljen "Jeleni na snežniški graščini", avtor pa ni podpisan. V opombi je uredništvo revije pripisalo le, da je članek zajet iz arhiva snežniške graščine, zanj pa se zahvaljujejo lastniku in ravnateljstvu graščine. Koncept članka se še vedno hrani med ostalim snežniškim gradivom, vendar tudi ta ni podpisan.²²

Zaradi bogastva gradiva, ki ga je za seboj pustil Schollmayer, ki je ljubiteljsko zbiral tudi zgodovinsko gradivo o Loški dolini,²³ je predvsem za raziskave mlajše zgodovine Snežnika, hkrati pa tudi njegove bližnje in daljne okolice, nemogoče odmisli arhiv graščine Koča vas. Tudi tega hrani Arhiv Republike Slovenije.

Arhiva Snežnika in Koče vasi se vsebinsko tesno prepletata in dopolnjujeta, zato ju je tudi fizično skoraj nemogoče ločiti, ne da bi pri tem v vsebini naredili manjkajoče luknje. Mnoga Schollmayerjeva navajanja v gradivu fonda Koča vas se namreč nanašajo na Snežnik, oz. njegovo delo na veleposestvu. Tudi sam dnevnik, ki ga je pisal vse življenje, od nastopa službe na Snežniku pa redno vsak dan, je z izjemo nekaj let, ko je izgubljen, v gradivu fonda Koča vas, popoln.²⁴ Hčerka je izvlečke iz dnevnika po očetovih navodilih delno prepisala v poseben zvezek, dodala sta še nekaj tematskih poglavij. Nanašajo se na lego in meje posesti, opis naravnih danosti, starejšo zgodovino Snežnika in Loža, gradnje, prezidave in popravila na gradu po tem, ko so posest prevzeli Schönburgi, oblikovanje nekdanjega grajskega parka pod gradom, gradnje raznih stanovanjskih, gozdarsko upravnih in gospodarskih zgradb v gozdovih, ki so jih imenovali gozdarske kolonije, natančno sta opisala potek gradnje različnih gozdnih cest, dotaknila sta se neizpeljane ideje gradnje železnice skozi Loško dolino, natančneje pa opisala divjad in lov ter ribištvo. Hči je pisala dva izvoda, ki nista identična. En izvod, ki je videti kot da bi se moral nekje še nadaljevati, vendar je original, hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu Graščina Snežnik pod signaturo AS_778, knj. 7. Drugi izvod je "izgubljen", obstajajo pa največ dvajset let stare fotokopije tega zvezka. Iz fotokopij je videti, da je oba rokopisa pisala ista roka in da so bile v izgubljenem izvodu nalepljene fotografije. Negative nekaterih fotografij je po navedbah Henrika Schollmayerja hranil Herman Schönburg Waldenburg.²⁵ Na te fotografije se sklicuje Schollmayer tudi v izvodu, ki ga hrani Arhiv RS, ki pa za razliko od izgubljenega izvoda nima prej omenjenih fotografij, pač pa ima v prilogi prepisane nekatere listine, na katere se Schollmayer sklicuje tudi v izgubljenem (prefotokopiranem) izvodu. Označen je z oznako II. zvezek (Band II). Zanimivo je, da se v člankih *Gozdarskega vestnika* leta 1962 in 1967 Schollmayerjeva zvezka še pojavljata citirana kot *Zgodovina gospostva Snežnik - Lož*, I. in II. zvezek.²⁶ Očitno je bil prvi zvezek po tem času odnešen iz snežniškega arhiva, s čemer je bil sam graščinski arhiv posebej zaradi starih fotografij izredno osiromašen.

²⁴ Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji, ...*, str. 5.

²⁵ Isto tam, str. 44.

²⁶ *Gozdarski vestnik*, Mesečni list za gozdarstvo, letnik XX, 1962, A. Šivic, *Iz zgodovine našega gozdarstva*, Henrik Schollmayer - Lichtenberg, str. 244 in *Gozdarski vestnik*, letnik XXV, Ljubljana 1967, *Iz zgodovine našega gozdarstva*, Prispevki k zgodovini urejanja naših gozdov, str. 117.

²² AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano *Gozdni urad Snežnik*, šk. 2, št. 60.

²³ Janez Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem*, Ljubljana, Družina 1996, str. 29.

Gozdno gospodarstvo Postojna je leta 1998 denarno podprlo prevod in tiskanje prevoda fotokopij "izgubljenega" izvoda, ki je tako izšel v zelo lepi knjigi, bogato opremljeni z novimi fotografijami. Med njimi pa se pojavlja nekaj starih, doslej še neobjavljenih fotografij, vendar njihove provenience žal niso navedli. Kljub nekaterim pomanjkljivostim, ki so nastale, ker rokopisa prevoda ni pogledal noben zgodovinar, ki se ukvarja z izdajanjem starejših virov (npr. ni objavljena zanimiva skica različnih faz razvoja grajske celote, prevode nekaterih besed bi zgodovinar, ki ima izkušnje s starejšim gradivom, drugače oblikoval itd.), je izdaja tega dela za zgodovino Snežnika in njegove širše okolice neprecenljivega pomena.

V fondu Koča vas so poleg ostalega gradiva spravljena tudi Schollmayerjeva pisma delodajalcu, ki jih je le-ta vestno nosil nazaj, ko je prihajal na Snežnik, v prepričanju, da spadajo sem. Lahko bi rekli, še sreča, saj naj bi bil arhiv graščine Hermsdorf pri Dresdnu izgubljen ali celo uničen.²⁷

Leta 1919 se je Schollmayer upokojil in na graščini so potrebovali novega upravnika. Posestvo je bilo razdeljeno na italijanski in jugoslovanski del. Slednji je bil sekvestiran, ker je bil njegov lastnik Nemeč. Jugoslovanski del posestva je zajemal le okoli 2000 ha gozda in graščino,²⁸ njegov sedež je bil še vedno na gradu Snežnik, kjer je bila tudi centralna uprava posestva. Upravni urad italijanskega dela posestva je bil v Ilirski Bistrici (Villa del Nevoso), od koder so pošiljali pošto, poročila, obvestila v snežniško centralno upravno pisarno. Komisar sekvestiranega posestva je bil Velimir Nikašinovič, ki ga ljudje zaradi liberalističnih načel in samovolje niso marali.²⁹ Novega upravnika posestva je iskala Šumska direkcija, v njenem imenu Obereigner (verjetno Emil, sin pokojnega snežniškega upravnika Jožefa von Obereignerja in Schollmayerjev svak, ki je bil prav tako gozdarski inženir³⁰).

1. aprila 1920 je službo nastopil Leon Schauta, gozdarski inženir, sin Jožefa Schaute, predzadnjega upravnika posestva Turjak v lasti družine Auersperg s sedežem v gradiču Namršelj v Želimljah. Do tedaj je bil Leon zaposlen kot upravnik revirja Krvava peč na turjaškem veleposestvu.³¹

Leta 1924 je Kraljevina Jugoslavija po mučnih prepričevanjih ukinila sekvester nad jugoslovan-

skim delom snežniškega posestva. Pri prizadevanjih za doseg tega cilja se je Herman Schönburg Waldenburg skliceval na dejstvo, da je po fidejkomisni listini on le uživalec posestva, če pa to ne more biti, je vrstni red učivalcev fidejkomisne lastnine določen tako, da v njem prav lahko najdemo naslednika, ki ni nemški državljani, pač pa češki.³² Trudil se je dokazati, da ima sam avstrijsko državljanstvo, ki ga nikoli ni izgubil in ga je dobil ob rojstvu po očetu, takrat oficirju v avstrijski armadi. Prusko oz. nemško državljanstvo je Herman imel le v času svojega službovanja kot diplomat ruske države, ki ga je prevzel z dovoljenjem avstrijske države in se pri tem ni odrekel avstrijskemu državljanstvu. Ko je zaključil svojo diplomatsko kariero, je prosil za izbris pruskega državljanstva in ga leta 1909 tudi dobil. Po saint-germainski mirovni pogodbi pa Jugoslavija avstrijskim državljanom ni smela zapleniti posesti.

Herman je zase in za svojega pokojnega očeta ves čas kot kraj stalnega bivališča navajal grad Snežnik.

V dokaznem gradivu proti odpravi fidejkomisa in nacionalizaciji posestva se je skliceval še na dejstvo, da je bil tudi njegov stari oče Oto Viktor avstrijski državljani v avstrijski vojaški službi. Njegova družina si je po razpadu nemškega cesarstva za svojo domicilno državo izbrala Avstrijo, ki je nato družino Schönburg postavila ob bok družinam Auersperg, Lobkowitz, Windischgrätz in Schwarzenberg, katerim do sedaj še noben nikoli ni izpodbijati avstrijskega državljanstva.

Pri dokazovanjih teh dejstev se je Herman Schönburg Waldenburg skliceval na stare listine v snežniškem arhivu, za katere pa pravi, da "je snežniški arhiv v neredu".³³ Morda je prav ta ugotovitev iz leta 1921 vzpodbudila Hermana Schönburg Waldenburga, da se je s Henrikom Schollmayerjem Lichtenbergom, ki je graščinski arhiv najbolj poznal, dogovoril za ureditev starih grajskih dokumentov.

Da je bila pritožba za Hermana Schönburg Waldenburga ugodno rešena, je pripomoglo tudi dejstvo, da bi se z likvidacijo snežniškega posestva za njegovo vrednost znižala vsota, ki jo je morala Nemčija plačati zveznim državam kot vojno odškodnino.³⁴

²⁷ Informacijo mi je posredovala g. Lidija Slana.

²⁸ AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik, šk. 40, št. 1162.

²⁹ Janez Kebe, Loška dolina z Babnim Poljem, Družina, Ljubljana, 1996, str. 70.

³⁰ Tomaž Kočar, Propad Turjaške graščine, Gozdarstvo turjaške graščine od prehoda v 20. stoletje do 2. svetovne vojne, Ljubljana, 1999, str. 47; Gozdni urad Snežnik, šk. 74, št. 2120.

³¹ Več glej Tomaž Kočar, Propad turjaške graščine, ..., str. 142.

³² Tomaž Kočar, Propad turjaške graščine, ..., str. 460.

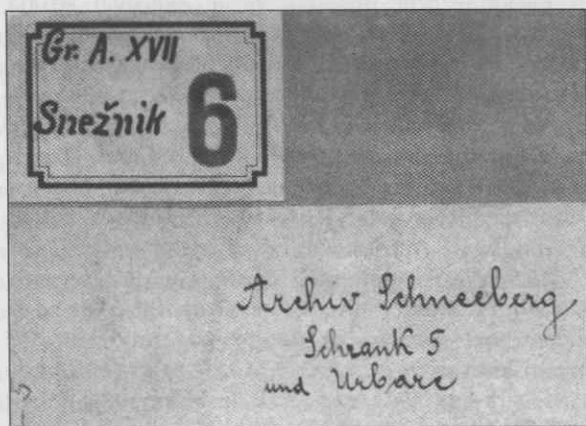
³³ AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik, Dodatna izjava Agrarni direkciji v Ljubljani v zadevi likvidacije imovine Hermana princa Schönburg Waldenburga oziroma fidejkomisa Snežnik in Lož, Ljubljana, 3. 3. 1921, šk. 74, št. 2118.

³⁴ Isto tam, P. T. poverjeništvu za agrarno reformo v Ljubljani, V zadevi veleposestva Hermana princa Schönburg Waldenburg. Izjava Hermana princa Schönburg Waldenburg, ki ga zastopa odvetnik dr. Ivo Benkovič, v zadevi likvidacije, šk. 74, št. 2118.

Herman si je za ohranitev posestva res močno prizadeval, ponudil je celo plačilo odškodnine, če bi mu bilo ugodeno. Država je to ponudbo sprejela in mu naložila plačilo 1,5 milijona dinarjev, mu postavila pogoj, da podpiše izjavo, s katero se odpoveduje vsem zahtevam po plačilu kakršnekoli škode zaradi sekvestra in plačati mora vse stroške sekvestra. Po izpolnitvi teh pogojev je bil sekvester ukinjen za vsa fidejkomisna zemljišča, alodijalna zemljišča pa v to odločbo niso bila zajeta.³⁵

Lastnik je z Leonom Schauto po ukinitvi sekvestra tudi v naprej sklenil pogodbo o zaposlitvi.³⁶

Kraljevina Jugoslavija je z zakonom o razrešitvi družinskih fidejkomisov z dne 10. julija 1934 s snežniških zemljišč izbrisala zaznambo fidejkomisnih vezi, vknjižila pa lastništvo za Hermana in njegovega brata Ulrika Schönburg Waldenburga, za vsakega do ene nerazdelne polovice. Pri tem je bil Ulrikov del obremenjen s pravico uživanja za brata Hermana do njegove smrti, najdalje pa do 1. 1945.³⁷

AS_778, Gr.A.XVII, Snežnik, 6. knjiga, Naslovna stran zvezka s popisom starega arhivskega gradiva.

Da je ohranil italijanski del posestva, je Herman Schönburg Waldenburg privzel še italijansko državljanstvo. Vrh gore Snežnik je podaril italijanski fašistični vladi, Mussolini pa z njim obdaroval pesnika G. d'Annunzia, ki je zato dobil plemiški naziv di Monte Nevoso (italijansko ime za goro Snežnik).³⁸

Leona Schaute zgodovina in staro gradivo nista zanimala. Njegova največja zasluga za Snežnik je v dejstvu, da je uspel prekrmariti celo drugo svetovno vojno in kljub pritiskom na ozemlju, kjer so se takrat gospodarji večkrat menjali, ohranil grad nepoškodovan (grad ni bil ne oropan, ne izpraznjen in ne požgan, kot se je na našem ozemlju v mnogih drugih primerih, včasih popolnoma po nepotrebnem, zgodilo). Po nekaterih pripovedovanjih je bil Leon Schauta po eni strani lojalen italijanskim oblastem, po drugi strani pa je sodeloval tudi z odporniško partizansko vojsko. Cenilni seznam predmetov, ki so jih leta 1942 na posestvu Snežnik rekvirirali partizani (Snežnik, 4. 2. 1943), časovno sovпада z obstojem t.i. Slivniškega bataljona, partizanskega taborišča za civiliste v snežniških gozdovih.³⁹

Med drugo svetovno vojno, januarja in februarja 1944, naj bi bila po navedbah Toneta Avsca v grajskem okroglem stolpu partizanska lekarna Planjava, vendar so jo morali zaradi izdaje preseliti. Na pristavi, t.j. v gospodarskih poslopih ob gradu je bilo leta 1944 nekaj časa tudi zavetišče za otroke, katerih starši so odšli v partizane. Zavetišče je vodila partizanska učiteljica Anica Bende iz Cerknice, povezani pa so bili tudi s partizansko bolnišnico. Za otroke je skrbel dr. Ivanc. Nekateri med njimi, posebej tisti, ki so se vrnili iz italijanskih koncentracijskih taborišč (Rab), so bili potrebni posebne nege in hrane, ker so bili podhranjeni.⁴⁰

Gradivo, ki je nastalo v času službovanja Leona Schaute, je od vsega gradiva najbolj neurejeno, vendar kljub temu izredno zanimivo. Posestvo se je v času njegovega vodenja znašlo v povsem novi gospodarski in politični situaciji. Najprej je bilo z državno mejo razdeljeno med Italijo in Jugoslavijo in je bilo poslovanje izredno težko usklajevati in krmariti med raznimi birokratskimi čermi dveh držav; svetovna gospodarska kriza je močno zaostрила socialno sliko okolice, kmalu nato pa je nastopil čas druge svetovne vojne. Snežniški gospodar je bil že star (rojen je bil leta 1864), za pripadnika agresorskega naroda pa tudi ni bilo najbolj priporočljivo, da bi se prišel izpostavljal na področju, kjer je bilo odporniško gibanje precej močno.

³⁵ Isto tam, Prepis (odločbe), Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Ministarstvo pravde, Odsek za sekvestre, Sbr. 12241, 2. decembra 1922, Beograd, šk. 74, št. 2118.

³⁶ Podatke o zaposlitvi sem izbrskala po drobcih med gradivom, ki ga je Leon Schauta očitno prinesel s seboj iz Krvave peči. Verjetno je zavoj vzel s seboj, ker so se med njimi nahajali nekateri njegovi osebni dokumenti in dokumenti njegove tete, ki je živela z njim, npr. Obereignerjeva ponudba za prevzem službenega mesta z dne 20. februarja 1920, pa tudi ostala osebna pošta, ki je bila do konca marca naslovljena še na naslov v Krvavi peči, od takrat naprej pa na naslov na Snežniku. Datum se sklada z navedbo nastopa službe v personalni mapi, ki sem jo našla precej kasneje, zdaj oboje Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik, šk. 74, št. 2117 in 2120.

³⁷ AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik, šk. 71, št. 2043.

³⁸ Enciklopedija Slovenije, št. 12, geslo Snežnik, str. 97.

³⁹ Več o tem glej brošuro Slivniški bataljon, Kovinoplastika Lož, 1973.

⁴⁰ Za informacije se zahvaljujem Tonetu Avscu.

Leon Schauta je bil predvsem praktik, ukvarjal se je z vodenjem posestva in sprotnimi problemi, vse staro gradivo pa je pustil, kot ga je prevzel. Gradivo, ki se tiče poslovanja v njegovem času, so sicer odlagali po fragmentarno ohranjenem načrtu za pisarniško poslovanje, ponekod je gradivo celo označeno z zaporednimi rimskimi števkami in črkami, vendar je bilo posebej to gradivo po večkratnih selitvah najbolj razsuto in prvotne ureditve najbrž ne bo več mogoče rekonstruirati. Sklope gradiva je označeval po rubrikah, npr.

- fasc.I/c Šumarski referent, letna poročila in drevesnica,
fasc.I/č Banovinska davščina in 2% taksa za pogozdovanje,
fasc.I/d Dvlastniške zadeve, legitimacije in carinarnica,
fasc.I/e Društvo "Njiva in šuma",
fasc.I/f Srezko načelstvo in občinska uprava,
fasc.VII/1a Ribolovske zadeve z g. Plemljem
fasc.VII/2a Lovski rezervati Planinske graščine
fasc.VII/2b Uprava Bisterca (Lovišče "Javorje"),
fasc.VII/2c Uprava Bisterca - lovske zadeve,
fasc.VII/3č Lovske zadeve z oblastmi
fasc.VII/3d Slovensko lovsko društvo
fasc.VII/3e "Divja koža" in strojenje kož
fasc.VII/3f Zavarovanje lovskega osebja
fasc.VII/3g Razne lovske zadeve
fasc.VII/3h "Loudur" in "Hell"
fasc.VII/I Dobava hanoveranca za upr. L?B "Satan", jermeni
fasc.VII/K Zbirna lovska razstava v Ljubljani
fasc.VIII/a Domači ukazi in odredbe
fasc.X Fidejkomisne zadeve
fasc.XII/1-e Obnovitev akumulatorske baterije - pogajanja z "Munjo" d.d. Zagreb

Po zaplembi posesti po drugi svetovni vojni je bilo bivše veleposestvo razdeljeno na dve gozdni upravi, Gozdno upravo Ilirska Bistrica in Gozdno upravo Snežnik. Leta 1948 so celotni gozdni kompleks razdelili na štiri gozdne uprave, Ilirska Bistrica, Mašun, Pivka in Snežnik.⁴¹ Uprava Snežnik je imela sedež v upravno-gospodarskih poslopih ob gradu. Poleg teh je bilo v prostorih pristave ob gradu nastanjeno še Lesno industrijsko podjetje Cerknica. Leta 1951 so se morali lesarji po nalogu vlade, ki je želela na pristavi urediti ekonomijo za samooskrbno gospodarstvo,⁴² od tu izseliti, gozdarji pa naj bi se preselili v manjši del svojih do takrat uporabljenih sob.⁴³ Ker so morali izprazniti

nekatero prostore, so arhivsko gradivo, ki je imelo svoj prostor že vrsto let v poslopiju pristave,⁴⁴ predali državnemu arhivu.

Gradivo se z letom 1945 še ne konča.⁴⁵ Graščinsko arhivsko gradivo se očitno kontinuirano nadaljuje z gradivom povojne Gozdne uprave Snežnik. Nekateri spisi so, glede na vsebino, nastali celo po informbirojevski krizi. Na posestvu, ki so ga zaplenili Hermanu Schönburg Waldenburgu, čeprav je že 20. oktobra 1943 umrl v svojem gradu Hermsdorf na Saškem, njegov dedič pa je bil Ulrikov sin, so nastalemu gozdarskemu podjetju zamenjali le glavne vodilne delavce, odstavili upravnika Leona Schauta, ki se je s svojo teto Luizo Rizetti preselil v Avstrijo,⁴⁶ gozdarji pa so ostali isti okoliški prebivalci, v kolikor se zaradi službenih let niso upokojili.⁴⁷

The image shows two pages of a handwritten index. The left page is titled 'AS_778, Gr.A.XVII, Snežnik, 6. knjiga, Dve strani iz zvezka s popisom in indeksi v okviru vsakega posameznega fascikla, kakor sta Schollmayerja popisala arhivsko gradivo graščine Snežnik.' The right page is titled 'AS_778, Gr.A.XVII, Snežnik, 6. knjiga, Dve strani iz zvezka s popisom in indeksi v okviru vsakega posameznega fascikla, kakor sta Schollmayerja popisala arhivsko gradivo graščine Snežnik.'

AS_778, Gr.A.XVII, Snežnik, 6. knjiga, Dve strani iz zvezka s popisom in indeksi v okviru vsakega posameznega fascikla, kakor sta Schollmayerja popisala arhivsko gradivo graščine Snežnik.

V Arhiv prevzeti fascikli so oblikovani brez vsakega logičnega reda, pač kakor in kaj je tistemu, ki je gradivo zvezoval in prevzemal, prvo prišlo v roke. Tako je lahko, za primer, v enem

⁴¹ Gozdarski vestnik, XIII, 1955, Iz zgodovine slovenskega gozdarstva, Beleške iz preteklosti snežniških gozdov, str. 52.

⁴² Arhiv urada predsednika vlade RS, Snežnik, Poročilo o ogledu posestva na Snežniku zaradi ustanovitve ekonomije PVLRS, ki se je vršilo dne 6. marca 1951 na Snežniku.

⁴³ Arhiv urada predsednika vlade RS, Snežnik, Dopis

Predsedstva Ministrstvu za gozdarstvo LRS in Generalni direkciji za lesno industrijo, Ljubljana, 10. marca 1951.

⁴⁴ Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, ..., str. 39.

⁴⁵ AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik. šk. 1, št. 20, 31, 32, 33, 34 in drugi.

⁴⁶ Več glej Tomaž Kočar, Propad turjaške graščine, ..., str. 143.

⁴⁷ AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik, šk. 74, št. 2117, mapa Podatki uslužbencev in upokojencev: po podatkih v personalnih mapah je precej zaposlenih na graščini v prvih letih po drugi svetovni vojni izpolnilo starostne pogoje za upokojeitev.

fasciklu gradivo, ki je nastalo leta 1900, en ovoj gradiva, ki ga je oblikovala, popisala in zavila Margareta Schollmayer Lichtenberg in nekaj spisov, ki se nanašajo na gospodarjenje leta 1947. Zaradi neustreznega skladiščenja je del gradiva tudi precej poškodovan. Na več fasciklih je opaziti, da so ga razgrizli različni glodalci, ponekod je do gradiva prišla voda, ali pa je razpadlo kovinsko črnilo, s katerim je bil napisan tekst, oz. sponka, s katero je bilo spetih skupaj več listov. Med zelo poškodovanim gradivom je npr. tudi Obereignerjevo poročilo o razdejanju, ki so ga ob začetku prve gradnje gozdarske kočice na Mašunu avgusta leta 1874 povzročili razburjeni in prizadeti kmetje iz Knežaka, ter mnogo drugega gradiva.

Po izročitvi je bilo gradivo dolga leta spravljeno v tedanjem republiškem, današnjem državnem arhivu. Deležno je bilo več selitev znotraj hiše, fizične ločitve fonda pa sta bila verjetno kriva dva različna prevzema gradiva v arhiv. Oba dela sta bila po tem tudi različno obravnavana. Prvi, manjši del, ki danes obsega 13 škatel, je bil obdelan in urejen po principih za ureditev graščin. Drugi del je še danes imenovan Gozdni urad Snežnik (verjetno slučajno, ker se je tako nekaj časa imenoval tudi upravni organ enega od snežniških gozdnih revirjev) in je še neurejen. Na vsak način bo treba gradivo, ko bo pregledano in popisano, združiti ter se glede na Schollmayerjev popis dogovoriti za način ureditve vnaprej. Pri tem se njegovi ureditvi arhivskega gradiva ne bo moč izogniti. Prav tako tudi ni znano, koliko je popisane in urejene gradiva iz razformiranega Schollmayerjevega arhiva v trinajstih škatlah gradiva graščine Snežnik.

Kot vsi drugi graščinski arhivi, je za slovensko zgodovino pomemben tudi arhiv graščine Snežnik. Njegov pomen pa še dodatno pridobi na veljavi ob ugotovitvi, da razen tega nimamo nobenega vsaj toliko ohranjenega gozdarsko graščinskega arhiva kot je prav snežniški, čeravno je na slovenskem ozemlju obstajalo več gozdarskih veleposesti, ki so imele svojo upravo organizirano podobno kot Snežnik, npr. turjaško in najobsežnejše kočevsko, last aueršperških knezov. Gradivo je, glede na vse prej navedeno, pestro in raznoliko ter vsebinsko izredno bogato. Izhaja iz časovno zelo dolgega obdobja, čeravno ga je največ iz 19. in 20. stoletja. Zato tudi dejstvo, da fond ni popoln, ne zmanjšuje njegove vrednosti in pomena.

VIRI IN LITERATURA

- AS_1199, Komisija za upravo narodne imovine (KUNI)
- AS_231, Ministrstvo za prosveto VLRS, Federalni zbirni center, šk. 89
- AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik
- AS, Stari snežniški arhiv, ki ga je uredil Schollmayer
- AS_778, Gr. A. XVII, Snežnik, 6. knjiga
- AS, akcisijska knjiga
- Arhiv urada pradsednika vlade RS, Snežnik
- Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Graščinski arhiv Snežnik (Schneeberg)
- Heinrich von Schollmayer - Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji: zgodovina gospodstva Snežnik na Kranjskem (prevedel Jože Sterle), Gozdno gospodarstvo Postojna, 1998
- Vladimir Vilman, Aleksandra Serše, Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna 1989
- Eva Holz - Henrik Costa, Ljubljanski kongres 1821, Nova revija, Ljubljana 1997
- Stane Granda, Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv, Notranjski listi II, Cerknica 1981, str. 278-283
- Alenka Kačičnik Gabrič, Henrik Schollmayer Lichtenberg, upravnik posestva Snežnik, str. 5-12
- Janez Kebe, Loška dolina z Babnim Poljem, Ljubljana, Družina 1996
- A. Šivic, Iz zgodovine našega gozdarstva, Henrik Schollmayer - Lichtenberg, Gozdarski vestnik, Mesečni list za gozdarstvo, letnik XX, 1962, str. 244
- A. Šivic, Iz zgodovine našega gozdarstva, Prispevki k zgodovini urejanja naših gozdov, Gozdarski vestnik, Mesečni list za gozdarstvo, letnik XXV, Ljubljana 1967, str. 117
- Beležke iz preteklosti snežniških gozdov, Gozdarski vestnik, Iz zgodovine slovenskega gozdarstva, letnik XIII, 1955
- Tomaž Kočar, Propad turjaške graščine, Gozdarstvo turjaške graščine od prehoda v 20. stoletje do 2. svetovne vojne, Ljubljana 1999
- Enciklopedija Slovenije, št. 12, geslo Snežnik, str. 97
- Brošura Slivniški bataljon, Kovinoplastika Lož, 1973

ZUSAMMENFASSUNG

Das Archivgut der Herrschaft Schneeberg

Das Archivgut der Herrschaft Schneeberg (Snežnik) wurde im Jahre 1952 vom Forstamt Gozdno gospodarstvo Postojna (Adelsberg) dem heutigen Arhiv Republike Slovenije (Archiv der Republik Slowenien) übergeben. Dies geschah in zwei Etappen, was die Aufteilung des Archivfonds in zwei Teile zur Folge hatte, die noch heute getrennt behandelt werden. Die übriggebliebenen Dokumente wurden im Jahre 1982 vom Zgodovinski Arhiv Ljubljana (Historisches Archiv Ljubljana) übernommen. Außer diesen zwei Archiven, wo das ältere Archivgut von Schneeberg aufbewahrt wird, verwahrt das Archiv des Ministerpräsidenten der Republik Slowenien das heute entstehende Registraturgut.

Das Archivgut der Herrschaft Schneeberg ist mannigfaltig. Es bezieht sich auf Gutswirtschaft, Waldwirtschaft, Wirtschaftsmethoden, Arbeitsorganisation, Sorge um das Wild, Jagd und Fischerei, Wildjagd, Details aus dem Leben von Einzelpersonen auf Gut und Schloß, Einzelheiten über das traurige Schicksal und die Versuche, die gesamte Herrschaft Schneeberg zu verkaufen, bis zu ihrer Erwerbung durch den reichen sächsischen Fürsten Otto Viktor von Schönburg-Waldenburg im Jahre 1853.

Außer auf das Schloßleben bezieht sich das einschlägige Archivgut auch auf das Geschehen in der nahen und fernen Umgebung des Schlosses bzw. der Herrschaft. Dazu gehören auch Dokumente über die Regulierung des größten Saugloches des Cerknica-Sees (Zirknitzersee), Schriftstücke über verschiedene Formen finanzieller und anderweitiger Hilfe der Gutsherrschaft für die Einwohner im Umkreis des Schlosses, über den Versuch, durch das Lož-Tal (Laasertal) einen abzweigenden Schienenstrang mit Anschluß an die Südbahn zu verlegen u.ä.m. Ein großer Teil des Archivguts bezieht sich auf das Problem der Abgrenzung gegen die Nachbarherrschaft Čabar (Tschubar) im Süden. Bis zur Begehung der betreffenden Grenzgebiete durch eine unab-

hängige Staatskommission im Jahre 1913, die die Grenze festlegte, war diese nämlich umstritten gewesen. Von Interesse ist auch das Archivgut, das anlässlich der Servitutenablösung in den Schneeberger Wäldern durch die Bauern aus den an die Herrschaft grenzenden Dörfern entstand.

Für Erhaltung und Ordnung des älteren Archivguts hat sich der Verwalter auf Schloß Schneeberg Heinrich Schollmayer-Lichtenberg verdient gemacht. Seinen Dienst auf der Herrschaft versah er von 1884 bis 1919, zunächst als Förster in Mašon, dann als Hauptverwalter und Forstdirektor der Herrschaft. Nach seiner Pensionierung lebte er im Schloßchen Koča vas (Hallerstein) mit seiner Tochter Margarethe, die ihm dabei half, das alte Schriftgut in einen logischen Zusammenhang zu bringen. Der Vater las jedes Schriftstück genau durch und datierte es, einige Schriftstücke versah er sogar mit seinen Anmerkungen, seine Tochter fügte sie zu Faszikeln zusammen, schlug sie in braunes Umschlagpapier, verzeichnete sie in ein besonderes Heft und legte gesondert für jedes Faszikel ein Namensverzeichnis an.

Das Archivgut, das zur Zeit von Schollmayers Diensttätigkeit auf Schloß Schneeberg entstand und die Finanzverwaltung betrifft, wurde nach Rubriken abgelegt, die bereits zur Zeit seines Vorgängers Josef von Obereigners, des Schwiegervaters von Schollmayer, angelegt worden waren. Es wurde dann nach Jahrgängen zu Bänden gebunden oder geleimt. Das andere Archivgut wurde ähnlich wie Serien abgelegt, es ist jedoch nicht verzeichnet und auch in Schollmayers Verzeichnis nicht erfaßt. Schollmayers Nachfolger Leon Schauta zeigte für das alte Archivgut kein Interesse. Während seiner Dienstzeit wurde das Schriftgut nach dem neuen Klassifikationsprinzip abgelegt. Infolge zahlreicher Umzüge ist es so verstreut, daß es wahrscheinlich nicht mehr möglich sein wird, seine Ordnung wieder herzustellen.

Auf die Geschichte der Herrschaft Schneeberg bezieht sich in großem Maße auch das erhaltene Archivgut des Guts Koča vas. Die Archivbestände von Schneeberg und Koča vas vervollständigen sich inhaltlich und sind für die Erforschung der neueren Geschichte der Herrschaft Schneeberg von unschätzbarem Wert, stellen sie doch das einzige so weitgehend erhaltene Archivgut einer Herrschaft in Slowenien dar, die Forstwirtschaft betrieb.

dopolnjen tekst*

UDK 728.8(497.12 Snežnik)
prejeto: 14. 3. 2000

Ivan Stopar

dr., hab.izr. univ. prof. v pokoju, konservatorski svetnik
SI-3000 Celje, Bezenskova 59

Snežnik

Skica stavbnega razvoja

IZVLEČEK

Današnji dvorec je renesančnega izvora, saj se srednjeveške omembe Snežnika, vezane z oznako "vest", očitno nanašajo na izginuli grad na neki drugi, boljše zavarovani lokaciji. Jedro dvorca predstavlja nekdanji dvonadstropni, na pravokotni talni ploskvi pozidani stanovanjski stolp v zahodnem delu zasnove. Tega so z leti izzidali do današnje podobe. Zadnje pomembne prezidave je dvorec doživel po letu 1707, ko je prišel v posest rodovine Lichtenberg, in po letu 1853, ko ga je kupil na dražbi knez Schönburg Waldenburg.

SUMMARY

SNEŽNIK - A BRIEF ACCOUNT OF BUILDING DEVELOPMENT

The present manor is of renaissance origin. Mentionings of the medieval Snežnik, linked with the description "vest", obviously refer to another disappeared castle on some other, better protected location. A former two-floor, on a rectangular ground surface built residential tower in the west part of the castle presents its core. They have built it to the present image thorough many years. After 1707, when the manor became the property of the Lichtenberg family, and after 1853, when count Schönburg-Waldenburg bought the castle at an auction, it experienced its last significant rebuildings.

Ključne besede: dvorec, srednjeveški Snežnik, novoveški dvorec

Med redkimi grajskimi stavbami, ki so hkrati z vso svojo razkošno notranjo opremo neokrnjene preživele vihro druge svetovne vojne ter povojna pustošenja in praznjenja, je globoko v osrčju Notranjske, na robu prostranih gozdov ob izviru Obrha gradič - dvorec Snežnik. O njegovem srednjeveškem izviru več ali manj le ugibamo, razločneje pa se vsaj v obrisih izrisujeta njegova vloga in pomen v novejših zgodovinskih obdobjih. Tu se spet ne moremo izogniti najstarejšemu znanemu opisu Snežnika izpod peresa Janeza Vajkarda Valvasorja v njegovi Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689, ki ga v prevodu povzemam:

Snežnik leži na precej visoki skalni kopi, ki jo je že sama narava obdala z globokim jarkom. Prek jarka nas dolg lesen most pripelje v medzidje, od tam pa spet drug most višje gor v dvorec. Naj tu pripomnim, da je vhod vanj precej visoko dvignjen in narejen po kranjski šegi - tako naj bi zanesljujeve zadržal sovražnika.

* Ivan Stopar: Stavbni razvoj, v: Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 200, Grad Snežnik. Ljubljana 2000, str. 20-24.

J. V. Valvasor, Snežnik. Bakrorez iz Topografije vojvodine Kranjske, 1679.

Blizu dvorca priteče iz skale potoček, ki kdaj pa kdaj prinaša s seboj tudi žive raze. Sicer pa se tik Snežnika razprostira velika in širna divjina, ki sega daleč v Turčijo. Trgovci ali drugi popotniki, ki se skozi ta gozd odpravljajo dalje proti Kotarju (?) in Reki, se zato pri dvorcu naznanijo, tu pa jim potlej dodelijo konvoj ali spremstvo dveh, treh ali več dobro oboroženih in srčnih mož, pravijo jim straže, ki dobivajo svojo letno mezdo. Ti morajo potelj popotnike zastonj spremljati skozi gozd, kjer nahajamo vso mogoče zlo žloto roparjev in banditov in tu pa tam Turkov. Kakor hitro pa se sliši glas, da so malopridni ptiči tu, že jih nadvse skrbno zasledujejo, tako da so jih iz divjine že kolikor mogoče pregnali.

Okrog zidovja starega snežniškega dvorca so se kajpak že zgodaj pričele spletati tudi nenavadne zgodbe, kakršnih Valvasor v svojih pripovedih nikoli ni pozabil omeniti. Prisluhnilo mu še enkrat:

Pred tridesetimi in več leti je pri Snežniku prišel iz gozda povsem osivel možak, oborožen s helebardo v roki. Prestrašeni ljudje so videli v njem nič manj kot prikazen. Imel je hudo dolge lase in grozno brado, vse zmršeno med seboj, namesto oblacila pa je imel krog života ovit koc ali odejo. Naposled so izvlekli iz njega, da je bil v turškem suženjstvu, da se ga je naposled otrešel in dolgo blodil po lesovju, dokler mu sreča pri Snežniku ni pokazala izhoda.

Če že Valvasorjeva zgodba ni kar iz trte izvita, pa toliko bolj preseneča, da so se krog Snežnika še v novejšem času širile marnje o čudnih prikaznih,

kakršnih bi se vsaj v prosvetljenem 19. stoletju več ne nadejali. Tako je nekdanji grajski višji gozdar in potlej upravnik posestva Henrik Schollmayer v drugem delu svoje rokopisne zgodovine gospostva Snežnik na Kranjskem iz leta 1923, ki jo hrani Arhiv Slovenije, zabeležil zanimivo zgodbo o Jakobu, graščinskem poslu. Fant je bil sveto prepričan, da je ponoči videl nekdanjega grajskega kaplana, ki da je, zaradi nekega nekoč povzročene hudodelstva, stražil v gradiču in varoval njegov zaklad, njegovemu praznoverju pa je pritegnil celo loški notar Albert Höfern, vnet spiritist in prepričan zaklinjalec duhov. V svojem pismu, naslovljenem na okrožnega sodnika v Ložu Josipa pl. Werdowatza, je potlej natanko poročal o svojih ugotovitvah v zvezi z zakladom: znašal naj bi 10.000 goldinarjev, spravljen pa tri čevlje globoko v pet stotov težki skrinji ... Kako se je srhljiva zgodba končala, vir ne poroča.

Bolj kot večidel že pozabljene legende so za nas zanimivi podatki o Snežniku, ki jih izluščimo iz starih listin. Njihove prepise, ki jih hrani Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, nam je ljubeznivo odstopil prof. dr. Božo Otorepec, tudi sam dober poznavalec snežniške zgodovine. Te listine o prvotnem gradu oziroma njegovi lokaciji kajpak ne govore neposredno, najdemo pa v njih namige, ki so nam pri razmišljanju v veliko pomoč. Toda naj kar precej poudarim, da so vse, kar lahko o Snežniku pred obobjem renesanse rečemo, več ali manj utemeljena ugibanja. Potrdile ali ovrgle jih bodo lahko le sistematične arheološke raziskave.

Območje Snežnika v mapi franciscejskega katastra. Arhiv Slovenije (foto Adriana Vlačič).

Ugibanja o srednjeveškem Snežniku

Najstarejša zgodovina prvotnega, že pred stoletji izginulega oglejskega gradu Snežnik, je zavita v temo. Šele leta 1269 nastopi prvi, po njem imenovani ministerial, vitez Majnard Snežniški, medtem ko se utrjena postojanka, *vest dacz dem Sneberg*, omenja šele slabih sto let pozneje, leta 1361. Takrat sta gradnik Erhart von Aych in njegova soproga Zofija prodala polovico svojega četrtinskega deleža utrdbe Zofijini sestri, soprogi pokojnega Ota z Gorij, za 46 mark šilingov.

S kastelološkega vidika je posebej zanimiva listina iz leta 1367, s katero je solastnik Snežnika, Pavel Snežniški, odprodal poleg nekaterih drugih, posebej navedenih posesti, tudi svoj delež *an der vest* z Sneberch mit sampt den tor das besunder darczu gehört vnd mit dem tor vnd hoff da wir mit einander gemain an gehabt haben, torej svoj dežel utrdbe skupaj z vrati in dvoriščem, ki ga je posedoval skupaj z drugimi. Listina, kolikor beseda hoff ne označuje bližnjega dvora, poudarja členjen, očitno ganerbeni značaj gradu z nekaterimi skupnimi stavbnimi prvini, predvsem posebej utrjenimi vhodnimi vrati.

Tako kot ta tudi naslednje ohranjene listine govore o postopni razprodaji gradu in gosposčine, zdi pa se, da je lastniška "španovija" pripomogla k temu, da je v letih 1402 oziroma 1403 kot *fest cze Sneperg* poslednjič omenjeni grad zlagoma opustel, vlogo središč razdeljene posesti pa so prevzeli dolinski dvori.

O lokaciji prvotnega snežniškega gradu ne vemo ničesar zanesljivega, le na temelju listine iz leta 1403, ki omenja *ein viertel ze Sneperg an der veste vnd einen hoff darunder gelegen*, torej četrtino gradu in dvor, ki leži pod njim, lahko ugibamo, da je utrdba stala nekje v pobočju istoimenskega hriba, morda v bližini pozneje porušene podružnice sv. Katarine, in da je današnji dvorec samo njen pravn

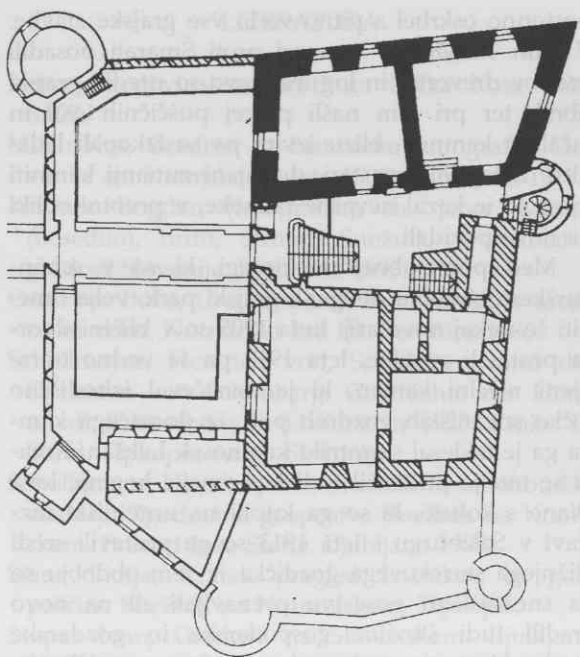
naslednik, pozidan na povsem drugi lokaciji. Sicer pa se dvor, morebitni prednik današnjega dvorca, prvič omenja že v listini iz leta 1399 kot *hoff bey Sneperg*, kar pomeni, da so ga po vsej priliki pozidali že v 14. stoletju, v bližini stare utrdbe.

V navideznem nasprotju z oceno, da je prvotni grad stal na drugem mestu kot današnji v jedru renesančni dvorec, je okoliščina, da so v letih 1885/86 ob prenavljanju obzidja tega dvorca našli v pesku, v bližini njegovih temeljev, medeninasti pečatnik Volkerja Snežniškega iz leta 1346, vendar lahko to razumemo tudi kot potrditev ocene, da se v njegovem jedru skriva prvotni snežniški dvor. Seveda pa velja tudi pri takšni interpretaciji virov ostati previden vse dotelj, dokler ne bodo natanko preiskane obodne stene današnje grajske stavbe in opredeljena njihova sovisnost, saj ni mogoče povsem izključiti možnosti, da se je renesančni dvorec razvil iz kastelno zasnovane srednjeveške utrdbe.

Novoveški dvorec

O današnjem dvorcu je zaenkrat mogoče reči samo to, da se kot najstarejši del zasnove kaže njegov zahodni del, na romboidni talni ploskvi pozidani stanovanjski trakt, ki je od kraja meril le dve nadstropji v višino. Najbrž šele v 16. stoletju so prvotno skromno zasnovo razširili, tako da so vzhodno od tega trakta izoblikovali notranje dvorišče, nato pa na nasprotni strani skalne kope pozidali tudi nov, tokrat podkleten stanovanjski trakt. Oba trakta sta pač povezovala s hurdo utrjena zidova, ki sta oklenila notranje dvorišče, v prednjem obrambnem zidu pa je bil urejen tudi grajski vhod s kovanimi železnimi vratnicami. Tudi že v 16. stoletju so v dvorec izzidani dvor zavarovali s poglobljenim, pravokotno zasnovanim zunanjim dvoriščem, prek katerega je držal zastrešen lesen mostovž. Od zunanjega, z vodo iz bližnjega stranskega izvira Malega Obrha napolnjenega jarka, prek katerega je bil spet razpet tokrat na zidani notranji opornik oprt lesen, zastrešen most, ga je ločilo z dvema bočnima stolpičema in zastrešenimi lesenimi obrambnimi hodniki okrepljeno obzidje. Kot razberemo iz Valvasorjevega bakroreza iz leta 1679, sta bila tistodobna vogalna stolpiča v svoji vrhnji etaži še lesena, vodni jarek je bil vsaj na svoji zahodni strani zavarovan z nizkim, z zidno krono opremljenim zapornim zidom, na vzhodni, v 19. stoletju izzidani strani zasnove, se je h grajskemu jedru prislanjal z lesenim plotom ograjen vrt. V tej renesančni podobi se je Snežnik več ali manj nespremenjen znašel na pragu baroka na začetku 18. stoletja.

Natančnejša datacija renesančnih gradbenih posegov na Snežniku se nam zaenkrat izmika, saj navsezadnje tudi z letnico 1619, vklesano na

Floris dvorca z vrisanimi stavbnimi fazami.

sekundarno v grajski hlev vzdani in ob obnovi te stavbe leta 1923 odkriti arhivolti ne vemo kaj prida početi. Vendar se zdi, da smo vsaj od 18. stoletja dalje tudi po tej plati na trdnejših tleh. Leta 1707 je namreč dvorec prešel v posest rodovine Jurija Gotfrida grofa Lichtenberga, ki ga je nato posedovala vse do leta 1847. Očitno so se prav Lichtenbergi spoprijeli z modernizacijo Snežnika, ki je bil dvorec spričo poprejšnje pogoste menjave lastništva zatrdno hudo potreben. Njegovi novi lastniki so izzidali oziroma za nadstropje povišali vezni trakt med obema stanovanjskima stolpoma - traktoma in ga z njima višinsko izenačili, tako da je stavba dobila skupno s škodlami krito šotorasto streho in poenoten videz. Obenem so izzidali poprej leseno gornje nadstropje obeh vogalnih obrambnih stolpičev ob notranjem obzidju ter zamenjali lesena mostovža z zidanima. Očitno so šele Lichtenbergi na ravnici pred vrcem pozidali tudi kapelo, ki je na Valvasorjevem barorezu še ni videti in o kateri praktično ničesar ne vemo. V letih 1860-1864 jo je princ Jurij Schönburg Waldenburg porušil, o nje pa vsaj doslej nismo našli nobene dokumentacije. Poznamo jo le po upodobitvi na loterijski srečki iz leta 1832-33, ko so tedanji lastniki gosposčine, še zavezani skrbništvu, s pomočjo igre na srečo skušali iztržiti kolikor bi bilo pač mogoče, da bi zadolžena posest ne prišla na boben. S te srečke, kjer je Snežnik upodobljen v ovalnem okviru na sredi, razbiramo temeljne spremembe, ki jih je dvorec doživel v obdobju baroka pod svojimi novodobnimi gospodarji.

Dvorec Snežnik na loterijski srečki iz let 1832/33.

Schönburgi, ki so leta 1853 prišli v posest Snežnika, so dvorec vtisnili današnji pečat. O njihovih prizadevanjih, da bi ob vsem spoštovanju do dane historične substance poskrbeli za njegovo modernizacijo, večjo udobnost in reprezentativnost, nas nekdanji oskrbnik posestva Henrik pl. Schollmayer v svoji že citirani, delno leta 1998 v prevodu objavljeni Zgodovini gospostva Snežnik, nadrobno obvešča.

Grad Snežnik (foto Mirko Kambič).

Da bi povečali število bivalnih prostorov, so dvorec med leti 1860-1864 najprej za nadstropje povišali tako, da ima odtlej poleg pritličja še troje stanovanjskih nadstropij. Na začetju so verjetno nadzidali že prej obstoječi okrogli obrambni stolpič (po Schollmayerju so ga povsem na novo pozidali) in ga v notranjosti opremili z železnimi polžastimi stopnicami za služničad, na vzhodni strani pa so k dvorcju prizidali teraso z romantičnim okroglim stolpičem na vogalu in z nekakšno polkrožno šalo, ki je v grajskem florisu lepo vidna. Teraso so opremili z zidano ograjo, poudarjeno z lažnimi cinami,

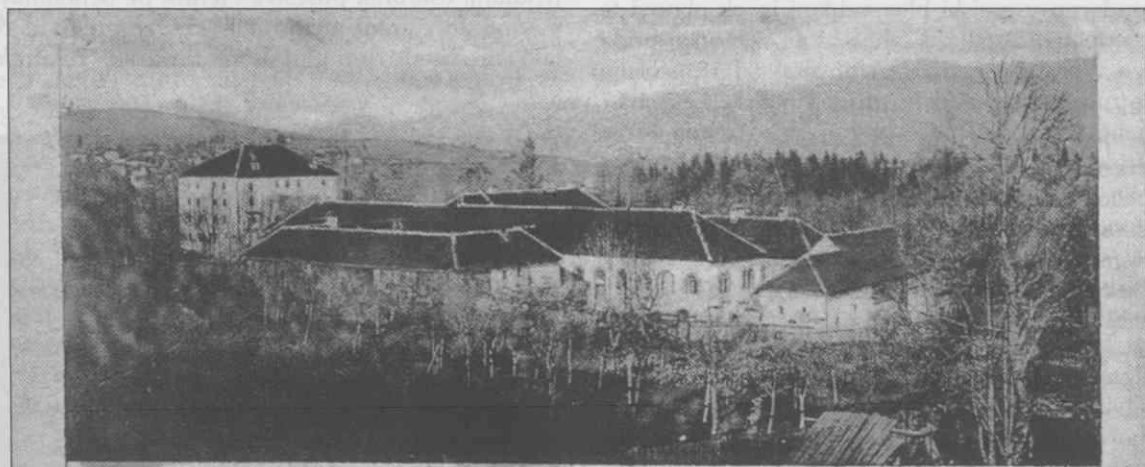
takšno zidno krono pa so namestili tudi na starem obzidju, ki zamejuje notranje dvorišče. Nekdanje škodle na grajski strehi so zamenjali z bobrovcem, na širšem območju dvorca so uredili prostran angleški park.

V naslednjih letih so s prenovo dvorca nadaljevali, temeljitih posegov pa je bila pri tem delna tudi njegova notranjščina. Nekatero prostoro so obokali, drugod so obnovili stare, dotlej z malto zakrite lesene stropne. Položili so nove lesene, delno tudi parketne pode, v veliki sobi tretjega nadstropja so uredili gledališče (leta 1906 so v njem odstranili oder), kjer so ob domačih praznikih ali pomembnejših obiskih, kot izvemo iz Schollmayerjevih dnevniških zapisov, uprizarjali razne igre. V veliki avli so pozidali kamin iz nabrežinskega marmora, okrašenega z grbom Schönburških na prekladi.

Posebno temeljiti so bili v času Schönburgov gradbeni posegi na območju razširjenega grajskega parka. Nad izviro Malega Obrha so že kmalu pozidali nekakšen romantičen gradič, ki je skrival vodno črpalko; polnila je vodni rezervoar, ki je

postopno oskrbel s pitno vodo vse grajske stavbe. V letih 1883/84 so v smeri proti Šmarati posadili hrastov drevored in log, na novo so uredili grajski ribnik ter pri tem našli precej puščičnih osti in lučalnih kamnov, blizu izvira pa so izkopali ledenico. Leta 1905 so stari, dotrajani zunanji kamniti most, ki je kazal nevarne razpoke, v prvotni obliki na novo pozidali.

Med pomembnejšimi posegi, ki so v schönburškem obdobju obogatili grajski park, velja omeniti še nekaj novotarij. Leta 1905 so v bližini dvorca postavili svetilke, leta 1910 pa še vedno ohranjeni ničelni kamen, ki je označeval izhodiščno točko snežniških gozdnih poti; iz domačega kamna ga je izklesal starotrški kamnosek Lekšan. Kmalu se mu je pridružil tudi kip rimske boginje lova Diane s košuto, ki so ga kupili na umetniški razstavi v Salzburgu - leta 1913 so ga postavili sredi bližnjega smrekovega gozdička. V tem obdobju so na snežniškem posestvu prenavljali ali na novo gradili tudi številne gospodarske in gozdarske stavbe, ki pa niso več predmet našega razmišljanja.

Schneeberg b. Rakete 20/5 904 Kraji!

Kadar prides kaj v naš kraj obišči megotovo, me bo
respect. nas bo veselilo; samo pisi mi en dan prej da bom doma.
Polovico sem si še zbral, imam še z punčko ena 7 kraj, ena v letu ena leta
1 fantek mi je umaral, nekaj bo pa še. Kadar ego obišes vez ustmeno.
Srečno Jo pozdravlja Toj Janka

Panoramski pogled na Snežnik. Razglednica iz leta 1904. Iz: J. Šumrada, Kraji v občini Cerknica na starih razglednicah, 1990.

LITERATURA

Arhiv Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU

Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500). Ljubljana 1975.

Kladnik Bogdan (fotografija), dr. Janez Marolt (besedilo), Brdo, Strmol, Snežnik. Protokolarni gradovi Slovenije. Ljubljana 1993.

Otorepec Božo, Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku. Notranjski listi III. Cerknica 1986.

Schollmayer, Heinrich von, Schneeberg und die Dynasten von Schönberg. Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Hallerstein 1923. Krain. II. Band. Tipkopis, Arhiv Slovenije.

Schollmayer, Heinrich von, Snežnik in schönburški vladarji. Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem. Prevod Jože Sterle. Ljubljana 1998.

Slana Lidija, Kratek pregled lastnikov in gosposčine Snežnik na Notranjskem. Tipkopis.

Stopar Ivan, Gradovi na Slovenskem. Ljubljana 1986.

Šumrada Janez, Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice. Notranjski listi I. 1997.

Valvasor, Johann Weichard, Die Ehre des Herzogtums Krain. XI.B. Nürnberg, 1689.

ZUSAMMENFASSUNG

Schloß Schneeberg - Abriß der Bauentwicklung

Das heutige Schloß Schneeberg (Snežnik) geht auf eine Renaissanceanlage zurück. Die mittelalterliche Erwähnung "vest" bezieht sich offensichtlich auf eine untergegangene Burg an einer anderen, besser gesicherten Stelle. Den Baukern des Schlosses stellt der ursprüngliche zweigeschossige auf einem rechteckigen Grundriß ausgebaute Wohnturm im westlichen Teil der Anlage dar. An diesem sind zwar keine Spuren mittelalterlicher Herkunft zu finden, dennoch läßt er sich allem Anschein nach mindestens mit der Urkunde aus dem Jahre 1399 in Verbindung bringen, in der Hoff bey Sneperg erwähnt wird.

Schloß Schneeberg ist zu Beginn des 15. Jahrhunderts verfallen, der alte turmartige Hof wurde jedoch zur Zeit der Renaissance ausgebaut und befestigt. Parallel zum alten Wohnturm wurde noch ein seiner Anlage nach gleicher Turm errichtet, die beiden waren durch eine Mauer verbunden, die ursprünglich nur einen kleineren Innenhof einschloß. Davor wurde ein durch zwei kleine Türme gesicherter Zwinger eingerichtet. Nach 1707, als das Schloß in den Besitz des Grafen Lichtenberg übergang, wurde der Raum zwischen den beiden Wohntürmen, wo sich ursprünglich der Innenhof befand, durch einen verbindenden Eingangsteil ausgebaut, die Höhendifferenz zu den beiden Türmen beseitigt und alles einheitlich überdacht. Zugleich wurden auch die oberen, bis dahin hölzernen Geschosse der beiden Ecktürme am Zwinger ausgebaut. Die letzten bedeutenderen Umbauten erlebte Schloß Schneeberg nach 1854, als es in den Besitz der Edlen von Schönburg-Waldenburg gelangte. Diese stockten es um ein Geschloß auf und errichteten an der östlichen Seite eine ausgedehnte Terrasse aus, um anschließend auch das Innere des Schlosses allmählich neu einzurichten und zu modernisieren. Im Areal des ausgedehnten Familienbesitzes restaurierten die Schönburg auch die alten Wirtschaftsgebäude, vor allem aber errichteten sie eine Reihe neuer Jagdhütten.

izvirno znanstveno delo

UDK 347.236 Snežnik "12/19"

prejeto: 14. 3. 2000

Lidija Slana

univ. dipl. ekon., notranja revizorka v novi Ljubljanski banki d.d. v Ljubljani

SI-1000 Ljubljana, Brilejeva 6

Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem

IZVLEČEK

Avtorica v svojem prispevku prikazuje kratek pregled lastnikov graščine in posestva Snežnik na Notranjskem od njenega nastanka v začetku 13. stoletja do konca druge svetovne vojne.

SUMMARY

FROM THE HISTORY OF THE CASTLE AND DOMINION SNEŽNIK IN INNER CARNIOLA (NOTRANJSKA)

The author gives in her contribution a short survey of the owners of the manor and the estate Snežnik from its origin at the beginning of the 13th century to the end of the Second World War.

Ključne besede: dvor, fidejkomis, gospostvo, grad, graščina, kranjske plemiške družine, Loška dolina, ministeriali, Snežnik

Graščina Snežnik stoji na majhni skalni vzpetini na skrajnem jugozahodu Loške doline prav tam, kjer se začenjajo širni gozdovi, nad katerimi kraljuje gora Snežnik.

Graščina in gospostvo Snežnik sta bila vedno tesno povezana z dogajanjem v Loški dolini. Zato bo kratek opis nekaterih pomembnejših dogodkov v tej dolini pripomogel tudi k lažjemu razumevanju zanimive usode graščine v dolgih stoletjih njenega obstoja.

Loška dolina - stičišče prometnih poti

Loška dolina je bila poseljena že v pradavnini, o čemer pričajo bogata arheološka najdišča. Do prihoda Rimljanov je to ozemlje obvladovalo plemo Japodov, ki so izhajali iz Like in Kvarnera.¹ Sredi Loške doline je stalo regionalno japodsko središče

Ulaka.²

Imena, vklesana na nagrobnikih, najdenih pred več kot sto leti v vasi Šmarata, in vzdanih v spodnji veži snežniške graščine, so posebna zanimivost. Nagrobniki so verjetno nastali v prvem stoletju našega štetja. Imena sodijo v tako imenovano severno jadransko jezikovno skupino, ki obsega območja Liburnov, Histrov in Venetov. Dokazujejo, da je na tem območju živela manjša venetska plemenska skupnost, ki je v poimenovanju obdržala avtohtonost, sama formula sestavitve imena pa je bila že pod močnim vplivom rimske kulture.³ Kajti tudi Rimljani so pustili sledi na tem ozemlju, ko so po podjarmljenju Japodov v času Oktavijana Avgusta prodirali preko snežniškega pogorja (Mons Albius) naprej proti severu. Skozi Loško dolino je

² Stane Okoliš: Izseki iz zgodovine Loža in okolice, Zgodovinski časopis 49, 1995. 3, Separat, str. 354.

³ Marjeta Šašelj Kos: Boginja Ekurna v Emoni, Zgodovinski časopis 46, 1992. 1. str. 7-8.

¹ Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 48-49.

potekal en od rimskih zapornih obrambnih zidov (claustra alpium iuliarum), s katerimi so imeli Rimljani pod političnim in vojaškim nadzorom vse kopne prehode z Balkanskega na Apeninski polotok. Sistem zidov in kastelov je potekal od Trsata skozi snežniške gozdove in Čabar do Babnega polja.⁴

Posebna prehodna lega Loške doline je botrovala temu, da je že v starejši železni dobi preko nje vodila nadvse pomembna trgovska Jantarska pot, ki se je začela na Baltiku, na slovenskem ozemlju pa je vodila preko Ptuja, Trojan, Emone, Blok in Loške doline proti Ogleju, ki je bil do konca 2. stoletja glavno predelovalno središče za jantar.⁵

Loška dolina je bila tudi v obdobju zahajanja veličine Rima in porajanja zgodnjega fevdalizma stičišče pomembnih poti. Trgovina z jantarem je v pozni antiki sicer zamrla, pot čez Bloke, Stari trg, Dane, prelaz Stare oglenice (997 m), Juršče, Paliče in skozi dolino Notranjske Reke proti Istri, Trstu in Furlaniji pa se je še uporabljala in je bila hkrati pomembna trgovska pot iz Primorja v notranjost dežele. Druga pot se je v Starem trgu odcepila na Babno polje in vodila naprej v Prezid, Čabar in dolino reke Kolpe, tretja pa je vodila iz Starega trga proti jugozahodu in tik gradu Snežnik zavila v gozdove ter naprej proti Reki in Kvarnerskemu zalivu. Tako imenovana patriarhova pot iz Razdrtega čez Hrenovice, Planino, Cerknico, Lož, Bloke na Rašco, od tam pa z razcepom proti Ljubljani oziroma dalje proti Dolenjski, je bila do visokega srednjega veka veliko bolj v uporabi kot nekdanja glavna rimska pot čez Vrhniko in Hrušico.⁶

Politika na visoki ravni

Dogajanje v Loški dolini je postalo zelo zanimivo v prvi polovici 11. stoletja. Že priključitev slovenskega ozemlja svetemu rimskemu cesarstvu pod Karlom Velikim je bila prinesla vpliv z dveh različnih območij: vpliv fevdalnega načina življenja s severa in vpliv oglejske cerkve, ki ji je bilo leta 811 poverjeno misijonsko delovanje v pokrajinah južno od Drave. V 10. stoletju je bilo po razpadu Velike Karantanije slovensko ozemlje razdeljeno na mejne grofije Kranjsko, Štajersko in Istro ter na vojvodino Koroško. Oglejski patriarh je poleg cerkvene oblasti v letih 1077 in 1093 prejel še posvetno, ko ga je cesar Henrik IV. v zahvalo za zavezništvo v investiturnem boju imenoval za deželnega grofa s pravicami vojvode nad Furlanijo, Istro in Kranjsko.⁷ Vpliv oglejskih patriarhov je bil zelo močan ravno

na območju Loža, saj so tu združevali cerkveno, posvetno teritorialno in deloma krajinsko oblast. V bližnji Cerknici in okoliških vaseh, kamor je spadala tudi Ribnica, so bili namreč že leta 1040 od cesarja prejeti v dar 50 kraljevskih kmetij. Čeprav ni nikjer materialnega dokaza, da je bil tudi teritorij Loža vključen v to darovnico, je iz vsega ohranjenega gradiva očitno, da je bila Loška dolina izrazito interesno območje oglejskih patriarhov, ki so si močno prizadevali, da bi ohranili nadzor nad temi kraji.⁸ Loška dolina s svojimi gradovi je bila namreč pomembno izhodišče proti njihovim posestim v notranjosti kranjske dežele.

Oglejski patriarhi so posesti na Kranjskem podeljevali v fevd samostanom in pomembnejšim plemiškim družinam. Moč patriarhata pa je bila vsakokrat odvisna od moči in politične spretnosti posameznega patriarha, saj je bilo 13. in 14. stoletje obdobje, ko so boji med plemiškimi rodbinami, ki so hotele čimbolj večati in zaokroževati svoje dinastične teritorije, dosegli svoj vrh. Kranjska je bila vse do popolne prevlade Habsburžanov sredi 15. stoletja območje križanja interesov rodbin, ki so po vrsti doživljale svoj razcvet in nato izginjale v vrtincu zgodovine. Na območju Loža so si kot svobodni gospodje ali kot fevdniki oglejskih patriarhov oziroma Habsburžanov sledile mogočne rodbine grofov Vovbrško Strmških, Goriških, Ortenburških in Celjskih.

V povezavi z dogodki na območju Loža se je že sredi 12. stoletja pojavila rodbina grofov Vovbrških s Koroške in Štajerske. Njihova glavna posest na Kranjskem je bilo gospostvo in grad Lož, kjer so imeli pravico višjega sodstva in patronatsko pravico v loški cerkvi. Vovbrški in predstavniki njihove stranske veje Strmški so se v letu 1221 prepirali z oglejskim patriarhom Bertoldom, ki je bil med vsemi patriarhi najsposobnejši politik in je poskušal v svoji dolgi vladavini (1218-1251) povečati vpliv posvetne oblasti oglejske cerkve. Zašli so v spor tudi s koroškimi sorodniki grofi z Ortenburga, kar je patriarh Bertold spretno izkoristil in v letu 1244 odvezel Ulriku Strmškemu gospostvo Lož s pripadajočimi ministeriali in pravicami ter prevzel neposredno oblast. Takoj je podelil Ložu njegove pravice in privilegije ter celotno posest spremenil v oglejsko urbarialno posest v lastni upravi - gastaldijo. Zastopnik patriarhove oblasti je bil gastald, ki je pobiral dajatve in davščine, imel pa je še nadzorno in sodno funkcijo. Po letu 1296 so gastalde zamenjali glavarji oziroma kapitani.⁹

Po smrti patriarha Bertolda je posvetna moč oglejskih patriarhov naglo upadala. Gradu v Ložu se je leta 1306 z zvijačo polastil goriški grof Hen-

⁴ Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1988, 2. zvezek, str. 76 (geslo: Claustra Alpinum Iuliarum).

⁵ Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1990, 4. zvezek, str. 268 (geslo: Jantar, Jantarska pot).

⁶ Okoliš: n.d., str. 355.

⁷ Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1994, 8. zvezek, str. 101 (geslo: Oglejski patriarhat).

⁸ Okoliš: n.d., str. 359, Anton Skubic: Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, Buenos Aires 1976, str. 269.

⁹ Okoliš: n.d., str. 365.

rik, leta 1319 ga je vrnil oglejski cerkvi, v zameno je prejel glavarstvo v Postojni. Že leta 1327 pa patriarhu gradu in gospostva Loža nikakor ni hotel vrniti Majnard, grof Ortenburški, ki ga je bil leta 1321 ob poroki s patriarhovo sorodnico dobil v fevd, a mu ga je patriarh uradno spet odvzel. Kljub temu je Majnard fevd zapustil sinu Hermanu III.¹⁰

Po smrti grofa Henrika Goriško Tirolskega so Habsburžani 1335 prejeli Koroško kot državni fevd, utrjevali pa so se tudi na Kranjskem, kjer jim je izdatno pomagal kranjski deželni glavar, Friderik Žovneški, ki je leta 1322 postal dedič Vovbrško Strmških, leta 1341 pa prvi grof Celjski. Habsburžani so zaradi medsebojne pomoči sklenili zavezništvo z oglejskim patriarhom Bertrandom. Zavezništvo je uspelo in leta 1335 je Herman III. Ortenburški vrnil grad in gospostvo Lož patriarhu Bertrandu ter ga takoj prejel v fevd, čeprav le začasno, kajti patriarh je čez dva meseca za glavarja gradu in gospostva imenoval Jurija iz Loža (Laaserja), kasneje pa mu oboje dal v zakup.

Leta 1341, ko je bil oglejski glavar v Ložu Ditrik Werdenstainski, sin Izolde Snežniške, je patriarh Bertrand podelil prebivalcem Loža privilegij - pravico do tedenskih sejmov in ugodnost, da se zaradi varnosti lahko preselijo v vznožje loškega gradu. S tem je praktično nastal novi Lož, ki so ga obdali z obzidjem in obrambnimi jarki, prejšnji Lož pa se je začel pojavljati kot Stari trg. Središče fare je ostalo v Starem trgu.¹¹

Leta 1342 so do vratu zadolženi bratje Werdenstainski prodali Ortenburškim vse svoje pravice do gradu v Ložu, tudi odvetščino in sodne pravice, za 2940 mark oglejskih pfenigov. Ortenburški so prevzeli pravice oglejskega glavarja v Ložu kot oglejski fevd.

S podelitvijo v fevd je prenehala neposredna uprava oglejskih patriarhov nad gospostvom Lož in njihov vpliv na tem območju je bil le še neznan. Njihova posvetna oblast se je omejila samo na formalno potrjevanje pravic svojim vazalom.¹²

Medtem se je zaostrovalo nasprotje med oglejskimi patriarhi in Habsburžani. Slednji so si spretno pridobivali posesti na Kranjskem na račun prvih, grofje Ortenburški pa so ostali dejanski gospodarji Loža vse do skrivnostne smrti zadnjega predstavnika rodbine, Friderika IV., v letu 1418. Vse njihove posesti na Kranjskem, poleg Loža tudi Ribnico in Kočevje, so leta 1420 podedovali Celjski grofje.¹³

Leta 1420 so Benečani odpravili posvetno oblast patriarhov v Furlaniji. Patriarh Ludvik von Teck se je zatekel h grofu Hermanu II. v Celje, ki je bilo odtelej dobrih deset let sedež oglejskega patriarhata. Leta 1425 je patriarh potrdil Hermanu II. Lož v fevd, njegov naslednik Ludvik III. pa se je leta 1445 odpovedal posvetni oblasti. Celjani so izumrli v letu 1456, grad in gospostvo Lož so dobili Habsburžani, ga priključili svoji katedralni posesti ter ga leta 1457 spremenili v zastavno gospostvo.¹⁴ Med zastavnimi gospodi so bili med drugimi Martin Snitzenbaumer (1457), Herman Ravbar (1460), tržaški škof Antonio de Goppo (1461), Jurij Hoffer, Erazem Borsche, brata Krištof in Franc Moscon, Gašper Herbst (1521), Janez Gall (1532), Volbenk Lamberg in za njim njegova vdova Uršula (1565), oče Franc in sin Erazem Scheyerja (1584 in 1592). Valvasor je trdil, da so imeli Lož v zastavi tudi plemiči Hallerji, kar so po njem povzemali mnogi avtorji, vendar v obstoječem gradivu za to ni nobenih dokazov.¹⁵

V času, ko je bil Lož zastavno gospostvo, je bil leta 1528 sestavljen urbar, po katerem je gospostvo obsegalo 66 kmetij v vaseh Babno polje, Vrh, Podgora, Iga vas, Viševsek, Podcerkev, Nadlesk, Knežja njiva, Markovec, Otok, Gornje jezero, Laze, Goročica, Martinjak, Bloke, Studeno, Marof, Nova vas, Hudi vrh, Landol, Grobišče in Klance. Lož je bil zastavno gospostvo vse do leta 1613, ko ga je kupil zadnji zastavni gospod Volf Paradeiser,¹⁶ leta 1627 ga je prodal zetu, baronu Rafaelu Coraduzziu.¹⁷ Že v letu 1635 sta gospostvo Lož in Snežniško posestvo hkrati postali last knezov Eggenbergov in odtelej pa vse do konca druge svetovne vojne tudi ostali združeni kot enotna posest.

V obdobju vladavine Habsburžanov se je na Kranjskem uveljavila glavna prometna pot proti morju od Ljubljane mimo Vrhnike in Logatca. Lož je sicer leta 1477 predvsem zaradi turške nevarnosti postal deželno knežje mesto, Loška dolina pa je zaradi oddaljenosti od novih prometnih poti sčasoma izgubila nekdanji strateški pomen.¹⁸

10 Okoliš: n.d., str. 376.

11 Peter Ribnikar: Posestne in gospodarske razmere loško-snežniškega gospostva od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika, III., 1955. 1, (35-39), Arhiv Slovenije, Graščinski arhivi. Koča vas, fasc. IX: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Das Gut Hallerstein, Die Herren Haller von Hallerstein in Krain und deren Wappen (v nadaljevanju: Das Gut Hallerstein), IV. B, tipkopis.

12 Ribnikar: n.d., str. 35-39.

13 Schollmayer Lichtenberg: Das gut Hallerstein., Majda Smole: Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 596

14 Janez Šumrada: Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice, Notranjski listi I, 1977, str. 35.

10 Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi-Koča vas, fasc. XII: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Schneeberg und die Dinasten von Schönburg, II. Theil (v nadaljevanju: II. del), str. 187, rokopis iz leta 1924.

11 Okoliš: n.d., str. 369.

12 Okoliš: n.d., str. 374.

13 Okoliš: n.d., str. 375.

Ministeriali v Loški dolini in njihovi privilegiji

Oglejski patriarhi so redko zašli v Loško dolino, grofje, njihovi fevdniki, so se tu zadrževali pogosteje, vendar jih je visoka politika pretežno vodila daleč okrog po deželi in na tuje. Večinoma so se za upravljanje posestev zanašali na svoje zveste ministeriale. Potreba po upravljanju in obrambi ozemlja jim je narekovala, da so svojim pomembnejšim ministerialom izjemoma dovoljevali tudi gradnjo gradov. V Loški dolini so po vsej verjetnosti že na prelomu iz 12. v 13. stoletje ob pomembnih križiških prometnih poti nastali trije gradovi: Lož na hribu v središču doline, Šteberk na hribu na njenem severnem obrobju in Snežnik na skrajnem jugozahodu doline ob robu gozda nad obilnim vodnim izvirom, ki mu je v dolgih stoletjih le nekajkrat zmanjkalo vode.

K upravi ozemlja je spadalo tudi deželno sodišče. Na Notranjskem so bili trije sedeži od skupno 47 deželskih sodišč na Kranjskem, to je v Ložu s sedežem na loškem gradu, v Dobrem polju (kasneje Čušperk) in Hašperku pri Planini. Razvoj deželskih sodišč je potekal vzporedno z izgradnjo gospostev in z njimi povezanih gradov.¹⁹

Zelo zgodaj se je od gospostva Lož popolnoma ločilo območje Blok (kasnejše gospostvo Nadlišek), ki so ga oglejski patriarhi leta 1260 podelili v fevd Turjačanom, v naslednjem stoletju pa še posestvo Slivice (poznejše deželno sodišče Ortnek), ki so ga leta 1336 prejeli Ortenburžani.²⁰

Zaradi posebnega strateškega pomena Loške doline in s tem povezane upravne ter vojaške službe so si pridobili ministeriali v Loški dolini izrecno pod Vovbrškimi grofi, verjetno pa že prej, večje pravice kot drugod v deželi. Že ob koncu 12. stoletja so jim Vovbrški grofje podelili privilegij, s katerim so dobili del patrimonialne oblasti, kar so obdržali tudi pod kasnejšo neposredno upravo oglejskega patriarhata. To je med drugim pomenilo, da so grofovi ministeriali in drugi nižji plemiči smeli prosto zapuščati svojo dediščino po dednem pravu sinovom in hčeram, v primeru, da teh ni bilo, pa drugim sorodnikom. Kadar se je ministerial pregrešil zoper gospoda, je bila najvišja možna kazen 60 denarjev. Imeli so tudi izključno pravico razsojanja nad svojimi ljudmi, razen v primeru prekrškov, za katere je grozila smrtna kazen. Gospod jih ni smel nadlegovati z zahtevo po prenočevanju, niti ni smel zahtevati od njih sena, žita itd. Tudi od gozdov in gajev niso plačevali

nobelih dajatev.²¹ Ministeriali v Loški dolini so izkoriščali svoj privilegirani položaj in se polaščali še drugih, najraje samostanskih posesti, ki jih ponavadi niso vračali. Plačali so raje odškodnino, in še to komaj takrat, ko je bila nad njimi javno izrečena sodba izobčenja.²²

Običajno so imeli ministeriali poleg neudobnega gradu, ki je bil v prvi vrsti vojaška postojanka, v bližini še enega ali več nižinskih dvorov, ki so bili znatno manj utrjeni kot gradovi, bili pa so bolj udobni za bivanje. Kljub temu je lastništvo gradu ali vsaj njegovega dela pomenilo višji družbeni status.²³

Plemiči v Loški dolini so za posest, ki so jo imeli v fevdu od patriarha, opravljali različne službe, na primer prenašali so patriarhovo pošto, nekateri so postali gastaldi in kasneje glavarji na gradu Lož ali drugih patriarhovih gradovih (Postojna, Vipava), najpomembnejša pa je ostajala njihova dolžnost oborožene obrambe gospodovih interesov na njegovem ozemlju in varovanje prometnih poti.

Iz ohranjenih listin ni razvidno, da bi se ministeriali in drugi nižji plemiči v Loški dolini kaj dosti med seboj prepirali. Nasprotno, ob sklepanju pomembnih poslov so si dobri sosedje pomagali kot priče, pečatili so listine, jamčili so drug za drugega v premoženjskih zadevah, pogosto so si med seboj prodajali dele posesti, zlasti pa so se med seboj poročali. Ženini in neveste so bili z redkimi izjemami bližnji sosedje in tako so bili ob koncu 14. stoletja že vsi med seboj več ali manj v sorodu, kar je razvidno iz naslavljanj s preljubimi tetami, strici, bratranci, nečaki itd. Kljub temu je zaradi pomanjkljivih podatkov in nedoslednih poimenovanj težko izluščiti natančnejše sorodniške povezave. Tudi pri dedovanju je večkrat prišlo do problemov prav zaradi številnega sorodstva, ki je hotelo povsod pristavljati svoj lonček, kot se je pokazalo prav v primeru snežniškega gradu in posesti.

Gospodje Snežniški

Že v času grofov Vovbrških je v začetku 13. stoletja prišlo zaradi množičnega izkoriščanja privilegija svobodnega dedovanja in prodaje posesti do razkroja dotlej enotnega gospostva Lož na več zemljiških enot, to je fevdov in alodov, ki jih je povezovala v enoto le še grofova sodna oblast.²⁴ Ena takih samostojnih enot je bil tudi grad Snežnik, ki se v listinah pojavlja pod imeni Sneiderch, Sneiderch, Sneiderg, in ki so jo posedovali gospodje Snežniški skupaj s posestjo v bližnji in daljni okolici.

¹⁹ Dušan Kos: Med gradom in mestom, 1995, str. 127; Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana, 1996, str. 135-136.

²⁰ Okoliš: n.d., str. 358.

²¹ Okoliš: n.d., str. 557-558.

²² Okoliš: n.d., str. 560-561.

²³ Kos: n.d., str. 7-10.

²⁴ Okoliš: n.d., str. 557.

Odkod so prišli gospodje Snežniški? Je le naključje, da imajo enako ime kot gora Snežnik v bližini, ki so ji svoje ime Albion dali že Kelti davno pred prihodom graditeljev gradov? Valvasor trdi, da je grad dobil ime po gori Snežnik, ker pa je dedni grad gospodov Snežniških, je možno, da je dobil ime tudi po njih.²⁵ Obstaja tudi možnost, da so Snežniški prišli z vzhodne Tirolske, kjer se v šestih listinah omenjajo "Snepergerji", sorodniki Jamskih, ki so prav tako prišli od tam. Pravega dokaza ni, saj se na omenjenih šestih listinah niso ohranili pečati, po katerih bi lahko sklepali na morebitne sorodstvene vezi.²⁶

Snežniški (Snepergerji) so bili v 13. stoletju mineralni oglejskih patriarhov, takrat fevdnih gospodov snežniškega gradu, ni pa pisnih dokazov, da bi tu živeli že v času Vovbrških, saj se v ohranjenih listinah do leta 1244, to je do prevzema patriarhove neposredne oblasti v Ložu, še niso pojavljali niti kot priče. Običaj je namreč bil, da so na pomembnih listinah pričali vsi vidnejši okoliški plemiči.

Prva dva, v listinah omenjena člana rodu Snežniških, sta bila v letu 1269 Majnard (Meynardus de Sneperch) in njegova sestra Ema, takrat že precej časa poročena s Henrikom iz Karstberga.²⁷ Ema in Henrik nista imela otrok, zato je Majnard oglejskega patriarha prosil za podelitev treh in pol kmetij v vasi Kal, ki jih je bil Henrik kupil za ženino doto.²⁸ V plemiških poročnih pogodbah je bilo namreč običajno določeno, da v primeru zakona brez otrok dota spet pripada ženi in njenim dedičem, to je staršem, bratom, sestram ali drugim sorodnikom. Majnard je kmetije prejel v zakonit fevd. Dva dni kasneje je Majnard skupaj z drugimi plemenitniki iz Loške doline jamčil z vsem svojim premoženjem za dolg patriarhu v znesku 50 mark oglejske veljave, istega dne pa so bili vsi navzoči še poroki Karlu iz Loža za dolg patriarhu v znesku 100 mark oglejske veljave.²⁹

Snežniški so bili v sorodu z Loškimi (Laaserji), kar dokazuje podobnost njihovih grbov. Oboji imajo grb s praznim poljem zgoraj desno, včasih je prazno tudi polje zgoraj levo. Glede na to, da so bili Loški omenjeni že v začetku 13. stoletja, Snežniški pa pol stoletja kasneje, vse kaže na to, da so bili Snežniški mlajša veja Loških. Ravno iz sličnosti grbov lahko predvidevamo, da je patriarh novo zgrajeni grad Snežnik zaupal v upravo kakšnemu mlajšemu bratu ali sinu gospoda iz Loža, ki se je odtlej imenoval po gradu, seveda če obvelja domneva, da so novo zgrajeni grad krstili po gori Snežnik.

Snežniški so bili sorodu tudi s plemiči, ki so živeli v stolpih in na dvorih na Bregu (Rain) in Pudobu (Aych) v Loški dolini. Zanimivo je, da so se isti plemiči v listinah imenovali enkrat po Snežniku, drugič po Bregu, Pudobu ali po Ložu. Tako se sin pokojnega Herborda Snežniškega v dveh listinah iz leta 1321³⁰ imenuje Volker iz Loža. Na listini iz leta 1327³¹ se isti Volker imenuje sin Herborda iz Pudoba, v vseh primerih pa izjavlja, da nima lastnega pečata. Na tej listini so na pečatih prič naslednji napisi: na pečatu Herborda Snežniškega, sina pokojnega Hermana iz Pudoba, je prazno polje desno zgoraj in napis S(igillvm) ERBORDI D(E) LOS; pečat Jurija z Brega ima prazno polje zgoraj levo in napis S(igillvm) GEORII DE LOS; Konrad Snežniški ima v grbu lik pokončne lestve po sredini grbovnega polja, kar spominja na grb Novograjskih z gradu Novigrad pri Podgradu v slovenski Istri. Nekateri viri trdijo, da so Novograjski stranska veja Snežniških!³² Na omenjeni listini se kot tretji z leve nahaja pečat loškega župnika Eberharda.

Herman in Volfelin Snežniška, brata Izolde, poročene z Ditrikom starejšim Werdensteinskim, imata v grbu prazno polje zgoraj desno. Herman Snežniški se včasih imenuje Herman iz Loža, drugič spet Herman iz Pudoba. Neža, sestra Herborda Snežniškega, poročena s Henrikom Werdensteinskim, ima v grbu prazno polje levo zgoraj in napis S. AGNESE DE LOSSE. Volker Snežniški, sin Konrada Snežniškega, je imel v listini iz leta 1346³³ v grbu neke vrste glavo z vratom ali ključavnico in napis S: VOLKERI D(E) SNEPERC. Volker je pečatil listine svojim sorodnikom in sosedom med leti 1346 in 1368, vendar je imel na teh listinah različne pečate, njegovo ime pa nosi tudi medeninasti pečatnik, ki so ga našli leta 1885 v temeljih gradu, ko so tedanji lastniki knezi

²⁵ Johann Weichard Valvasor: Die Ehre des Hertzogthums Krain, Nürnberg 1689, XI, str. 511-513.

²⁶ Božo Otorepec: Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku, Notranjski listi III, 1986, (v nadaljevanju: Grad Snežnik) str. 31, 34.

²⁷ Karstberg - drugo ime za grad Golac na Krasu, jugozahodno od Podgrada pri Ilirski Bistrici. Grad je bil last goriških grofov, upravljali so ga njihovi ministeriali Carstbergi Golški gospodje. V času naše zgodbe je bil grad že dve leti zastavljen oglejskim patriarhom. Golški gospodje so za goriške grofe v 2. pol. 13. st. pozidali in upravljali tri gradove: Črnomelj, Novi grad in Vikumberg.

²⁸ Božo Otorepec: Gradivo za slovensko zgodovino (1246 do 1500). Rokopis na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa pri SAZU, Ljubljana (v nad: Gradivo V), 1269-VII-7, Otorepec: Grad Snežnik, str. 31-32, Okoliš: n.d., str. 559-560.

²⁹ Otorepec: Gradivo V. (1269-VII-9), Otorepec: Grad Snežnik, str. 31, Okoliš: n.d., str. 560.

³⁰ Otorepec: Gradivo V. (1321-II-16, 1321-IX-12).

³¹ Otorepec: Gradivo V. (1327-XII-10).

³² Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 182-184.

³³ Otorepec: Gradivo V. (1346-II-21, 1354-III-23, 1358-I-7, 1366-III-29, 1367-VIII-24, 1368-II-1).

Schönburgi temeljito obnavljali graščino.³⁴ Na pečatniku je bil gotski ščit iz 14. stoletja, grbovna podoba na njem je bila poševno ležeča lestev s petimi klini. In napis + S(igillvm) VOLCHERIDER SNEPC. Črka P je bila poševno prečrtana kot znamenje za okrajšani P(ER). Zanimivo je, da je pečatnik z lestvijo, vendar pokončno stoječo, uporabljal tudi Volkerjev oče Konrad Snežniški.³⁵ Pojavljajo se tudi pečati z grbom, na katerem je sredi ščita okrogla plošča ali obroč, tako kot pri Novigrajskih.

Pečatnik Volkerja Snežniškega iz leta 1346, ki so ga našli leta 1885 ob obnavljanju snežniške graščine. Premer: 39 mm. Nahajališče: Arhiv Slovenije (foto Adrijana Vlašič).

Listine, ki so našete zgoraj zgolj z namenom prikaza grbov in pečatov, skoraj brez izjeme izpričujejo zastavljanje in prodajanje delov snežniške posesti ali poravnavanje raznih dolgov. Prva izpričana prodaja je bila že v letu 1317, ko je Ditrik Werdensteinski od Volfarta Snežniškega kupil kmetijo,³⁶ leta 1321 je Volker Snežniški prodali kmetijo samostanu v Bistri.³⁷ To prodajo je svetoval in dovolil njegov fevdni gospod Vitigo Bogatec z Novega gradu pri Podgradu.³⁸ V kasnejših

letih so prodajali dele posesti tudi drugim plemičem iz Loške doline. Očitno se je pri zapravljanju posesti najbolj "izkazal" Volfart Snežniški, ki je ob smrti v letu 1354 zapustil znatne dolgove. Njegova žena Alena, sestra Nikolaja Smrekarja, enega prvih podjetniških genijev na Kranjskem, je še več let s sinovoma Albertom in Pavlom odplačevala moževe dolgove. To zanjo ni bilo nič novega, saj je njegove dolgove plačevala še za njegovega življenja.³⁹ Zastavljala in prodajala je dele posesti, največ seveda bratu Smrekarju, gospodarski propad pa je bil neizbežen. Kadar se je v takratnih razmerah začela razprodaja delov posestva, ne bi se obenem tudi kaj kupilo, praviloma ni bilo več rešitve. Fevdalno zemljiško gospostvo je bilo pač namenjeno samooskrbi, zato je obstajala splošna težnja po širjenju posesti, da bi se lahko iz lastnih sredstev krile vse potrebe. S pretiranim zmanjševanjem posesti se je ob takratni nizki ravni menjave zmanjševala tudi zmožnost preživetja zemljiških gospodov.⁴⁰

Propadu gospodov Snežniških je botrovala tudi delitev samega gradu s prodajo ali dedovanjem na več delov, do česar so imeli ministeriali v Loški dolini vso pravico. Njihova usoda je žalosten, vendar ne osamljen primer, kam pelje svobodno razpolaganje s posestjo, kadar je veliko sorodnikov in se še slabo gospodari. Sam grad, v začetku 14. stoletja še v posesti enega gospodarja, gospoda Snežniškega, je bil v drugi polovici stoletja že razdeljen med najmanj pet pravih oziroma zastavnih lastnikov.

Prvič je delitev samega gradu in posesti na več deležev omenjena v listini iz leta 1351. Takrat je Marjeta Snežniška, dedinja dela snežniškega gradu, poročena z Jurijem Zaendlom iz Kamnika, skupaj z možem in sinom Martinom prodala svoj delež grofoma Otonu in Frideriku Ortenburškima.⁴¹ Seveda ne smemo pozabiti, da so h gradu spadale tudi določene kmetije, travniki, senožeti in drugo, kar je bilo naprodaj hkrati z delom grajske stavbe.

Nadalje velja omeniti Nikolaja Smrekarja, ki je dobil delež nečaka Alberta po njegovi smrti leta 1359,⁴² Albertov brat Pavel Snežniški pa je Smrekarju in njegovemu sinu Nikolaju mlajšemu leta 1367 prodal še svoj delež skupaj z vrati in dvoriščem, kar je bilo skupna last.⁴³ Pavel je do svoje

³⁴ V letu 1887, ko je bil kustos Deželnega muzeja v Ljubljani Karl Deschmann, mu je o tej najdbi pisal Jožef von Obereigner s Snežnika. Novico o tem je po Deschmannovi smrti objavil njegov naslednik kustos Alfons Müllner v reviji *Argo* (1892). Omenil je Obereignerja, mesto najdbe in opis pečatnika.

³⁵ Otorepec: *Grad Snežnik*, str. 35. Pečatnik se je žal izgubil. V decembru 1997 se je v Arhivu Slovenije med drugimi listinami slučajno našla njegova fotografija, posneta v letu 1923, s spremnim rokopisom Margarete Schollmayer Lichtenberg.

³⁶ Otorepec: *Grad Snežnik*, str. 32.

³⁷ Prim. opombo št. 29!

³⁸ Dejstvo, da je bil Novogrski kot vazal goriških grofov fevdni gospod Snežniškega, je bilo lahko le kratkotrajnega značaja, spadalo je pač v čas silovitih spopadov

Goriških s patriarhom, ko so si drug drugemu delali škodo in si prisvajali dele ozemlja.

³⁹ Otorepec: *Gradivo V.* (1244-XII-19, 1344-XII-26). Zgodba o izposojenem srebrnem pasu, ki ga je morala gospa Alena plačati dvema sorodnikoma, pove marsikaj o njenem lahkoživem soprogu.

⁴⁰ Sergij Vilfan: *Uvod v pravno zgodovino*, Ljubljana 1991, str. 47.

⁴¹ Otorepec: *Gradivo V.* (1351-III-26).

⁴² Otorepec: *Gradivo V.* (1359-III-25).

⁴³ Otorepec: *Gradivo V.* (1367-VIII-24).

nasilne smrti v letu 1384 verjetno živel na gradu kot najemnik svojega strica in bratranca. Albert in Pavel nista imela potomcev.

Zofija Snežniška, hči Konradovega brata Piersa Snežniškega, poročena z Erhartom iz Pudoba, je po očetu in bratu Juriju podedovala osmino gradu, ki jo je leta 1361 prodala sestri Adelajdi, vdovi Otona iz Gorij.⁴⁴

Lastnik ene četrtnine Snežnika in dvora pod gradom je bil Oton iz Loža, sin in dedič Janeza z Brega, ki je bil že v začetku stoletja z nakupi zbiral dele snežniške posesti. Čeprav se je Oton imenoval po Ložu, so se njegovi otroci Viljem, Zofija in Elizabeta imenovali po Snežniku.

Del gradu in drugi dvor pod gradom je imel Konradov brat Grif Snežniški, ki je bil poročen z Elzo Werneško in imel z njo sina Jurija.

Drobljenje lastnine je šlo v korak z materialnim propadanjem rodbine Snežniških. Od posesti, ki je v začetku stoletja obsegala grad (vest) Snežnik, dva dvora pod gradom in znatno število kmetij, travnikov, senožeti itd. v bližnji in daljni okolici, je Snežniškim ob koncu stoletja ostal le en od dvorov in nekaj kmetij. Svoj del gradu, dvor, sadovnjak pri snežniški cerkvi, poldrugo kmetijo in dve senožeti je Jurij Snežniški, sin Grifa in Elze, zastavil stricu Benediktu Werneškemu, gradniku v Ložu,⁴⁵ del pa je prešel na Lamberge.⁴⁶ Snežniški so imeli tudi na Gorenjskem sorodnike in nekaj posesti. Najbolj pomembna je bila njihova sorodstvena povezava z Lambergi, ministeriali ortenburških grofov.

Snežniški odhajajo iz Loške doline, Lambergi prihajajo

Lambergi, ena najpomembnejših kranjskih rodbin med 15. in 17. stoletjem, katere mnogi predstavniki so čili in zdravi doživljali častljivo starost preko devetdeset let, so bili star viteški rod po poreklu ali iz Koroške,⁴⁷ kot zatrjujejo nekateri viri, še verjetneje pa iz Goriških Brd.⁴⁸ Pod imenom Landenberg so se pojavljali v listinah že v 12. stoletju. Udeleževali so se križarskih vojn, turnirjev, bili poleg v vseh pomembnih bitkah na Koroškem, Štajerskem, Ogrskem, Češkem in Bavarskem. Sin Viljema I. Starejšega, ki je leta 1327 živel na gradu Polhov Gradec, in gorenjske plemkinje Alhajde, je bil Viljem II. Mlajši. Ta je bil na Kranjskem gradnik grofov Ortenburških na gradu Waldenburg pri Radovljici. Sestra Katarina se je

poročila z Nikolajem z gradu Kamna, Viljem II. Mlajši, ki se je leta 1366 poročil z Ditmuto, bogato in vplivno dedinjo zadnjega gospoda Podvinskega, je začetnik blagostanja Lambergov na Kranjskem, kjer so njegovi številnimi nasledniki pognali korenine. Hči Margareta se je poročila z Jakobom z Raven na Notranjskem, štirje sinovi pa so osnovali štiri rodovne linije, od katerih so tri neizbrisno zaznamovale zgodovino vojvodine Kranjske: Jakob je ustanovil glavno linijo Lambergov s Črnelega, ki je izumrla leta 1689, Jurij I. starejši, je ustanovil glavno linijo na Kamnu in Gutenbergu, ki je izumrla leta 1884. Boltežar, ki je bil v letu 1396 oskrbnik v Škofji Loki, in je umrl v letu 1426, je ustanovil glavno linijo na Ortneku in Otenštajnu, njegovi potomci, ki so se razdelili v številne stranske linije in postali grofje ter knezi, še danes živijo v Avstriji in na Bavarskem.

Ena stranskih ortneških linij so bili Lambergi s Snežnika.⁴⁹ Zanimivo je, da se v virih šele Boltežarjev sin Andrej imenuje ustanovitelj snežniške linije, čeprav sta si že njegov ded Viljem in stric Jurij prilastila večino snežniških posestev s četrtno trdnjavo in dvorom, ki je stal pod njo. Kako se je to zgodilo?

Bližnja sorodnica Viljema II. Mlajšega se je sredi 14. stoletja poročila z Otonom iz Loža, s katerim je imela sina Viljema ter hčeri Zofijo in Elizabeto. Oton je imel poleg posesti na Gorenjskem in Dolenjskem v lasti eno četrtno trdnjavo Snežnik, dvor pod Snežnikom in nekaj kmetij ter travnikov v loški in cerkniški fari, vse v fevdu od oglejskih patriarhov. Priletni vdovec Oton se je spomladi leta 1392 drugič oženil, tokrat z Nežico, mlado hčerko pokojnega Nikolaja Kokrškega, in ji za jutrnjo zastavil stolp na Bregu ter podaril še razne ortenburške fevde. V avgustu je bil Oton že mrtev. Otonov sin Viljem je bil poročen z Juto, otrok nista imela. Viljem je do leta 1391 stricu Viljemu II. Lambergu prodal vso posest na Gorenjskem, ki jo je Lamberg 1394 prevzel v fevd. Zofija je bila samska in ko je brat Viljem prav tako kot oče umrl pred avgustom 1392, je bila edina dedinja njune posesti, kajti sestra Elizabeta je bila nuna v Velesovem. Pred smrtjo je Viljem priporočil Zofiji, naj se v vseh zadevah posvetuje s stricem Viljemom Lambergom. Rezultat tega posvetovanja je bil, da je Zofija leta 1393 vso dediščino podarila stricu in njegovim sinovom. Edino svakinji Juti je dala izkupiček prodaje 4 hub stricu Lambergu v znesku 140 mark šilingov beneškega denarja. V imenu očeta in bratov je Viljemov sin Jurij I. 29. maja 1393 v Vidmu od patriarha Janeza prevzel dediščino. Takoj so protestirali drugi snežniški sorodniki, med njimi Zofijin nečak v tretjem ko-

⁴⁴ Otorepec: Gradivo V. (1361-XI-19).

⁴⁵ Otorepec: Gradivo V. (1402-IV-19).

⁴⁶ Otorepec: Grad Snežnik, str. 36-37.

⁴⁷ Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, str. 94-95 (Geslo: Lamberg).

⁴⁸ Turnirska knjiga Gašperja Lamberga, faksimile, Dušan Kos: Čas bojevnikov, Ljubljana 1997, str. 113-114.

⁴⁹ J. B. Witting: Beiträge zur Genealogie des Krainischen Adels, Jahrbuch Adler n.v. 5/6, W 1895.

lenu, Jurij Snežniški, sin Grifa in Elze, nato nečak Piers iz Pudoba, sin Zofijine sestrične, ter Zofijin bratranec Peter s Čušperka. Vsi 'opeharjeni' sorodniki so Jurija I. Lamberga tožili pred patriarhom. Medtem ko so nekaj let čakali na sodbo, je neučakani Jurij Snežniški napadel Lambergovo posest in mu prizadejal veliko škode.⁵⁰ Morda je takrat tudi nepopravljivo poškodoval grad, ki se je odtlej v listinah pojavil samo še enkrat (kot četrtnina), nato pa je ime Snežnik prevzel dvor pod gradom. Zanimivo je, da poravnave med sprtimi vročekrvnimi plemiči ni uredil patriarh, pač pa Friderik Ortenburški, ki se je imel za gospodarja Loške doline. Ta je dediščino prisodil Lambergu, ki pa ni smel nikogar preganjati zaradi storjene škode, pač pa je moral sorodnikom še plačati 100 mark oglejskih šilingov. Vsi prejšnji tožitelji so 24. 4. 1403 pisno vrnili patriarhu vse zajete fevde in Jurij I. Lamberg z brati je končno po vseh pravilih prejel od patriarha dediščino v fevd.⁵¹

V letu 1425 je oglejski patriarh v Celju v dveh listinah potrdil Boltežarju Lambergu vse fevde, ki sta si jih njegov oče Viljem in brat Jurij pridobila v Loški dolini:

*"... In ker je ta Baltazar nam v naši navzočnosti položil z dvignjenimi prsti prisego, da bo vse storil in držal in izvršil, kar je dolžan in zavezan storiti vsak fevdnik svojemu pravemu fevdnemu gospodu, - naj bodo ta zemljišča in kosi, ki smo mu jih tako podelili, z imeni v naslednjem zapisani. Torej: Ena četrtnina pri trdnjavi Šneperg, en dvorec v Šnepergu, en grunt v Šmarati, pet in ena polovica grunta v Kozariščah, en grunt na Vrh, en grunt v Iga vasi, en grunt v Pudobu, en grunt v Nadlesku, eno poddruštvo v Starem trgu. Dalje desetina od sedmih zemljišč v Podložu, od 5 zemljišč v Babnem polju, od 2 zemljišč v Babni polici, od 3 zemljišč na Vrh, od 2 zemljišč na Vrhniki, od 3 zemljišč v Markovcu, od 6 zemljišč v Pudobu, vse v loški župniji ležeče ..."*⁵²

Snežniški so na drugem dvoru, ki je stal blizu Lambergovega, kot bolj ali manj dobri sosedje živeli še nekaj desetletij. Najprej Jurij, sin tožitelja Lambergov, nato brata Janez in Jakob, ki sta bila bolj roparske narave, poleg tega sta se čezmerno zadolževala. Dvor je moral Jakob Snežniški leta 1461 prepustiti upniku Lenartu Greifu, svoje pravice do dvora je razglasil tudi daljni sorodnik Snežniških, Erazem Loški, vendar jih je odstopil Engelhartu Turjaškemu. Leta 1484 je bil dvor omenjen v turjaškem urbarju, Pankracij Turjaški pa ga je 1487 zamenjal s Hermanom Ravbarjem za kmetijo v Tavžljah in pusto kmetijo v Volčjem.⁵³

⁵⁰ Otorepec: Grad Snežnik, str. 36-37.

⁵¹ Otorepec: Grad Snežnik, str. 38.

⁵² Skubic: n.d., str. 482.

⁵³ Otorepec: Gradivo V. (1487-III-23).

Dve nekdanj najbolj pomembni plemiški družini v Loški dolini, Snežniški in Loški, sta si morali v 15. stoletju iskati bivališč zunaj Loške doline. Snežnik je prešel v last Lambergov, grad Šteberg pa je tako kot Lož sredi 15. stoletja postala deželno knežja posest. Nekdanj mogočna rodbina šteberskih ministerialov je izumrla proti koncu 15. stoletja.

Nikolaj Snežniški se je omenjal še v letu 1463, ko je bil sprejet med kranjske deželane med mnogimi kranjskimi plemiči, ki so pomagali cesarju Frideriku III., ko ga je na Dunaju oblegal lastni brat. Nikolaj je leta 1465 dobil za nagrado oskrbnitvo na gradu Prosek. Andrej, nečak Jakoba Snežniškega, se je oženil s hčerko Martina Mehovskega in je umrl leta 1481. Volbenku Snežniškemu je Friderik III. leta 1483 podelil v fevd svoje kranjske in nekatere nekdanje celjske fevde na Dolenjskem.

Številne ženske članice družine so že od 14. stoletja vstopale v samostan dominikank v Velesovem. Poleg že omenjene Elizabete je bila Adelajda Snežniška v prvi polovici 15. stoletja priorinja samostana. Zadnja pisna omemba Snežniških se nahaja v trgovskih knjigah ljubljanskega trgovca Žige Mosbacherja: v letu 1521 je bila omenjena hiša Janeza Snežniškega v Ljubljani.⁵⁴

Erazem Loški si je poiskal dobro ženitveno partijo. Oženil se je z dedinjo gradu Belneka pri Moravčah, ki ga je prejel v fevd 1449, leta 1450 pa že njegov sin Jurij. Neki Erazem Loški je bil leta 1476 omenjen kot oskrbnik v Goričanah.⁵⁵ V listinah se je še do svoje smrti leta 1521 pojavljal neki Jurij Loški, ki je z ženo Marušo Sauer zastavljal in prodajal kmetije v Loški dolini.⁵⁶ Loški in Lambergi so postali kranjski deželani v letu 1507.⁵⁷

Lambergi - skoraj dvesto let gospodaji Snežika

Jurij I. Lamberg, imenovan tudi Starejši, dedič Zofije Snežniške, je bil že leta 1396 kupil grad Gutenberg pri Trziču, leta 1438 je postal dvaindvajseti kranjski deželni upravitelj. Poročen je bil s Katarino Sibilo Dietrichstein. Njun sin Žiga je postal leta 1463 prvi ljubljanski škof. Sin Gašper I. je bil glavar v Pazinu, Trstu in v Škofji Loki ter vojaški poveljnik v Italiji in Španiji.

Snežniško posest sta po Juriju I. Starejšemu prejela sinova njegovega brata Boltežarja, Andrej in Jurij I. Mlajši, v nekaterih virih imenovan tudi kot Jurij II. Andrej je leta 1470 zgradil grad Breg

⁵⁴ Otorepec: Grad Snežnik, str. 40-42.

⁵⁵ Otorepec: Gradivo V. (1476-I-9).

⁵⁶ Arhiv Slovenije, kronološka zbirka listin: 1517-VIII-19, 1519-I-2, 1519-VIII-10, 1520-V-20.

⁵⁷ Anton Globočnik: Der Adel in Krain, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, 1899/I str. 14.

pri Ribnici in je umrl že v letu 1473. Juriju I. Mlajšemu, ki je preživel skoraj celo petnajsto stoletje (1409-1490), je v letu 1468 Friderik III. podelil gospostvo Ortnek.⁵⁸ Brata sta se poročila s sestrama Elizabeto in Margareto, hčerkama Friderika Čušperškega. Bila sta v sorodu s Hermanom Ravbarjem, lastnikom drugega snežniškega dvora, ki ga Jurij I. Mlajši imenuje svojega svaka.⁵⁹ Ker ni nikjer pričevanj o morebitnih Hermanovih potomcih, je po vsej verjetnosti po njegovi smrti tudi drugi dvor prešel na sorodnike Lamberge. Ena od možnih teorij o preobrazbi dvora v graščino Snežnik je ta, da so v prvi polovici 16. stoletja Lambergi oba bližnja dvora povezali v eno stavbo in iz njiju napravili graščino Snežnik. Dodali so dva obrambna stolpa in delček obzidja. Nastala je ljubka, za bivanje primerna renesančna zgradba, in nekateri Lambergi so v njej tudi stanovali.

Andrejev najmlajši sin Gregor I, ki je poleg Brega pri Ribnici in Boštanja pri Sevnici podedoval tudi Snežnik, je umrl leta 1565, star blizu sto let. Preživel je večino svojih sinov, nečakov in pranečakov ter spet dokazal žilavost Lambergov. Z njim je izumrla snežniška linija v moškem rodu, kajti Gregorjeva sinova Volbenk, kranjski deželni vicedom in odbornik (umrl 1550) in Gerhard (umrl 1556) sta imela samo hčere. Tretji sin Lenart, ki je živel na gradu Boštanj pri Sevnici, ni imel potomcev in leta 1587 so ga ujeli Turki. Nikoli se ni vrnil na Kranjsko.

Vnuka Jurija I. Mlajšega, Volbenk (1483-1550) in Jožef I. (1489-1554) sta z drugimi brati v letu 1544 postala barona na Ortneku in Otenštajnu ter gospoda na Snežniku. Oba sta bila v pomembnih cesarskih službah, Jožef je bil diplomat, med drugim tudi večkratni poslanik na sultanovem dvoru, kranjski deželni upravitelj, leta 1546 petinštirideseti kranjski deželni glavar, nazadnje komornik in višji dvorni mojster cesarskih otrok v Innsbrucku. Volbenk je bil v mladih letih vrhovni poveljnik cesarske vojske v beneški vojni 1511, v letih 1524 in 1525 se je boril v Italiji proti Francozom. Nato se je vrnil na Kranjsko in postal zakupnik gospostva Lož. Po vsej verjetnosti je imel največ besede pri spreminjanju snežniškega dvora v utrjeno graščino, saj je v graščini tudi prebival, kajti grad Lož za to že ni bil več primeren.

Volbenkova druga soproga Uršula Dietrichstein je po njegovi smrti leta 1550 prevzela zakupništvo Loža. Oba sta pokopana v cerkvi svetega Jurija v Starem trgu. Volbenkov nagrobnik je eden najlepših primerkov renesančnih nagrobnikov pri nas. Njun sin Volbenk Avguštín je umrl že leta 1573 še mlad in brez živečih potomcev.

Rodbine Scheyer, Franckh in Raumschissl

Z Volbenkom Avguštínom je snežniška linija Lambergov izumrla v moškem rodu, nadaljevala pa se je po ženski strani. Jožefova hči Felicita (rojena 1517) se je poročila z Erazmom Scheyerjem iz Stare Soteske pri Novem mestu, ki je bil po materi Margareti vnuk Jurija I. Starejšega. Imela sta sinova Franca in Pavla ter hčer Barbaro, ki se je poročila s Friderikom Werneškim z Brega pri Ribnici.

Scheyerji izhajajo iz gradu Širje pri Zidanem mostu.⁶⁰ Bili so fevdniki oglejskih patriarhov. Gašper se je leta 1444 poročil z Margareto, dedinjo habsburških vazalov vitezov Soteških, njun sin Jurij pa se je poročil z Margareto, hčerko Jurija I. Starejšega Lamberga.

Vitezi Scheyerji so bili v 16. stoletju dejavni člani takratnega javnega življenja in prav tako kot Lambergi vneti protestanti. Felicitin in Erazmov sin Franc je bil nadzornik vseh protestantskih šol. Leta 1584 je v zahvalo prejel v rdeče usnje vezan izvod Dalmatinove Biblije.⁶¹ Franc in brat Pavel sta skupaj upravljala soteški grad. Franc, ki je bil nekaj let tudi zakupnik gospostva Lož, je bil poročen z Maksimiljano Lamberg s Črnelega, Pavel je bil soprog Amalije Loške z Belneka, vnukinje Erazma Loškega, sorodnika gospodov Snežniških. Amalija je imela še dve sestri in brata Danijela, ki naj bi ga leta 1573 po Valvasorju ubili uporni kmetje.⁶² V tem letu sta sestri Barbara, poročena z Leopoldom Raumschisslom in Felicita, poročena z Jurijem Gallom, prepustili Belnek Amaliji in Pavlu. Slednja sta leta 1580 podedovala Snežnik in Belnek spet prepustila Barbari in Leopoldu. Hčerka edinka Barbara Scheyer se je poročila s štajerskim plemičem Jakobom Pranckhom in po Pavlovi smrti leta 1589 podedovala Snežnik. Pranckhi so postali kranjski deželani leta 1591.⁶³ V tem letu je Jakob Pranckh prodal mlin v Pudobu, ki je dotlej spadal h gradu Snežnik (*zu dem Schloss Schneeberg gehörig.*), mlinarju Mihaelu Vlašiču.⁶⁴

Leta 1630 je Adam Pranckh, sin Barbare in Jakoba, prodal graščino in gospostvo Snežnik bratrancu Boltežarju Raumschisslu, Leopoldovemu sinu, ter z ženo in hčerkama še nekaj let živel v graščini, nato pa se je preselil v Kozarišče.

Raumschissli so prav tako kot Pranckhi izhajali s Štajerskega in so v letu 1507 dobili kranjsko

⁶⁰ Ivan Stopar: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 3. Spodnja Savinjska dolina, str. 141-142.

⁶¹ A. Dimitz: Geschichte Krains, III, Laibach 1876, str. 209.

⁶² Valvasor: n.d., str. 326.

⁶³ A. Globočnik: n.d., str. 15.

⁶⁴ Arhiv Slovenije: listina 1591-VIII-1. Mihael Vlašič je mlin in žago leta 1608 prodal naprej, in sicer Erazmu Scheyerju za 500 goldinarjev (Arhiv Slovenije: listina 1608-VII-23).

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Otarepec: Gradivo V. (1494-VI-23).

deželanstvo.⁶⁵ Boltežar, kranjski deželni glavar, je bil v svojem času tudi zelo spreten trgovec. Kakor za stavo je kupoval in naprej prodajal razne graščine in posestva. Snežnik je imel v lasti le pet let, potem ga je prodal knezu Janezu Antonu Eggenbergu. S prihodom Eggenbergov so se po skoraj 400 letih dokončno pretrgale sorodniške vezi lastnikov gradu in posestva Snežnik.

Velike spremembe v obdobju knezov Eggenbergov in Auerspergov

Rod Eggenbergov izhaja s Štajerskega. V 15. stoletju je bil Ulrik Eckenberger znan in bogat trgovec v Radgoni. Drugi sin Boltežar je postal v letu 1458 zakupnik kovnice v Gradcu. Leta 1490, tri leta pred smrtjo, je zgradil lep renesančni grad Eggenberg, ki ga lahko občudujemo še danes. Dobil je naziv Eckenberger z Eggenberga, poročen je bil s plemkinjo Barbaro Pain. Vnuk Sigfrid (1526-1594) je postal vitez Eckenberger pl. Eggenberg. Poročil se je z baronico Ano Benigno Galler Schwanberg in s to poroko mu je bila odprta pot v tedanjo visoko družbo. Njegov sin Janez Ulrik (1568-1634) je svoj položaj še izboljšal. Leta 1598 je postal baron, leta 1622 mu je cesar Ferdinand II. podelil grad in gospostvo Krumlov na Češkem in ga hkrati povišal v kneza. Leta 1628 je postal vojvoda Krumlovski. Že leta 1602 je postal kranjski, štajerski in koroški deželni glavar, kar je ostal do svoje smrti leta 1634. Poročen je bil z baronico Sidonijo Marijo Thannhausen, s katero je imel šest hčera in sina Janeza Antona I. Janez Anton I. (1610-1649) se je poročil z Marijo Ano, mejno grofico Brandenburško. Leta 1635 je kot deželni glavar nasledil svojega očeta in to ostal do svoje prežgodnje smrti letu 1649. Leta 1647 je od cesarja prejel pokneženo grofijo Gradiško z Oglejem, bil je tudi lastnik postojnskega gospostva, Hašperka in Šteberka.⁶⁶

Knez Janez Anton I. je leta 1635 od Boltežarja Raumschissla kupil graščino in gospostvo Snežnik, hkrati pa je od baronov Coraduzzijev kupil tudi gospostvo Lož. Upravno središče loškega sodnega ozemlja je prenesel iz Loža na Snežnik. Loški grad že od sredine 16. stoletja ni bil več naseljen in se je že počasi spreminjal v razvalino. Prejšnji zakupniki in lastniki gospostva Lož že zdavnaj niso več stanovali v gradu Lož, ampak na svojih drugih gradovih: Franc Scheyer v Soteski, Volbenk in Uršula Lamberg na Snežniku, Coraduzziji v Koča vasi itd. V upravne in sodne namene so verjetneje uporabljali pristavo Podgrad pod gradom.⁶⁷

V letu 1669 je Janez Sigfrid Eggenberg, sin

Janeza Antona I., prodal gospostvo Lož, snežniško posestvo ter postojnsko gospostvo knezu Janezu Vajkardu Auerspergu, bratu takratnega deželnega glavarja, Volka Engelberta.⁶⁸

Še pred prodajo je dal knez Eggenberg sestaviti nov urbar, v katerem so bile gospostvu Lož in posestvu Snežnik določene nove deželne sodne meje. Z deželskim sodiščem v Planini sta bila združena postojnski in loški del cerkniške doline.⁶⁹ Samo gospostvo Lož je izgubilo posest izven Loške doline, pridobilo pa je več posesti v sami Loški dolini. Če primerjamo strukturo kmetij z urbarjem iz leta 1528, je loško gospostvo izgubilo Otok, Gornje Jezero, Laze, Goričico, Bloke, Studeno, Marof, Landol, Grobišče in Klance, pridobilo pa je kmetije v Slemenu, Pudobu, Vrhniki, Poljanah, Babni Polici, Kozarišču, Šmarati, Danah, Podložu in Metljah. Skupaj je gospostvo Lož obsegalo 80,5 kmetije.

Snežniško posestvo se je v dodatku urbarja iz leta 1669 omenjalo prvič in se je še vedno štelo kot posebna enota. Obsegalo je kmetije v Podgori, Iga vasi, Nadlesku, Babni Polici, Kozarišču, Šmarati, Danah, Železnici in Lipsenju, skupaj 21 kmetij. Poleg tega je bilo v Loški dolini v lasti župnije 26 celih in tri četrt kmetije.⁷⁰

Janez Vajkard Auersperg (1615-1677) iz legendarne kranjske rodbine Turjaških, je bil skupaj z bratom Volkom Engelbertom (1610-1673) leta 1653 povzdignjen v stan državnih knezov. Bil je dolga leta vpliven minister na cesarskem dvoru. Iz političnih razlogov so ga na zahtevo španskega dvora predčasno upokojili in tako se je nekoliko zagrenjen vrnil v rodno Kranjsko.⁷¹ Prvemu knezu Kočevskemu je Snežnik gotovo ugajal, saj je bil precej odmaknjen od trušča mestnega življenja, ki se je diplomatu svetovnega formata do konca zamerilo, in verjetno je na njem tudi občasno bival, kajti na gradu je ohranjen njegov portret in še nekaj portretov njegove družine.

Knez Janez Vajkard je beneficij kapele sv. Uršule na gradu Lož prenesel k cerkvi sv. Katarine nad snežniško graščino, kar spet dokazuje, da ni bil ravnodušen do tega kraja.⁷² Njegov sin in naslednik Ivan Ferdinand je umrl leta 1706 in zapustil velike dolgove. Imel je samo hčerke in nasledil ga je brat Franc Karl. Bratovi upniki, prva med njimi Ferdinandova vdova Marija Ana, rojena grofica Herberstein, so ga terjali za 93.167 goldinarjev nemške veljave. S prodajo gospostev Po-

⁶⁸ Schollmayer: II del, str. 140 (regest prodajne listine 1669-VII-3 Gradec).

⁶⁹ Okoliš: isto.

⁷⁰ Okoliš: n.d., str. 572.

⁷¹ Kočevski zbornik, družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1939, str. 124.

⁷² Janez Kebe: Loška dolina z Babnim Poljem, Ljubljana 1996, str. 26.

⁶⁵ A. Globočnik: n.d., str. 15.

⁶⁶ Hradý, zámky a tvrže, Praha 1984, Okoliš: n.d., str. 571.

⁶⁷ Schollmayer: Das Gut Hallerstein... "Bogen" IV.

stojna in Lož z Babnim poljem, posestva Snežnik s pravico ribolova v Cerkniškem jezeru za 160.000 guldnov je nabral še nekaj več, kot je bilo potrebno izplačati upnikom.⁷³ Ker pa so bili gospostvi Postojna in Lož ter posestvo Snežnik v času Auerspergov vključeni v njihov fidejkomis Kočevje, je cesar Jožef I. Francu Karlu Auerspergu leta 1709 pisno dovolil izločitev iz fidejkomisa in potrdil prodajno ceno vseh posestev.⁷⁴

Neznan avtor: Portret Janeza Vajkarda Auersperga, ki je bil od 1669 do 1677 lastnik Snežnika, 2. pol XVII. stol., o. pl., 85,5 x 67 cm. Grad Snežnik, nahajališče v muzeju na gradu Snežnik. (foto Adrijana Vlašič).

Kupec Marko Oblak je bil sin freisinškega podložnika iz Gorenje vasi. Bil je zelo podjeten in kmalu je postal znan in bogat trgovec, škofjeloški župan in leta 1688 si je kupil plemiški naslov. Odslej se je imenoval Marko Oblak von Wolkenberg Ziegelfeld. Leta 1708 je postal kranjski deželan.⁷⁵

Nastanek enotnega gospostva Lož - Snežnik

Marko Oblak je gospostvo Lož, posestvo Snežnik, Babno polje in že omenjene ribolovne pravice še v istem letu prodal baronu Janezu Danijelu Erbergu in v pogodbi navedel, da je deželsko sodne meje med postojnskim gospostvom na eni strani ter Ložem in Snežnikom na drugi strani treba na novo urediti, kajti doslej je bilo vse skupaj last enega samega gospoda. Dodal je še, da se sedem vasi, ki pripadajo Postojni, še vedno lahko oskrbuje v snežniških gozdovih.⁷⁶ Te in še mnoge druge služnostne pravice so povzročale še v 19. stoletju velike težave.

Janez Danijel Erberg iz Kočevja, ki je bil leta 1688 kupil graščino Dol blizu Ljubljane, je kmalu celotno vsebino kupne pogodbe s cesijsko pogodbo odstopil grofu Juriju Gotfridu Lichtenbergu,⁷⁷ ki je leta 1715 poravnal kupnino Markovemu nasledniku Francu Janezu Oblaku.⁷⁸

V letu 1718 je Jurij Gotfrid Lichtenberg dokončno spojil snežniško zemljiško posestvo z gospostvom Lož. Že v letu 1690 je bil od baronice Ester Maksimiljane Coraduzzi kupil graščino in gospostvo Koča vas (Hallerstein) blizu Starega trga in tako je bil praktično lastnik celotne Loške doline. Nekaj posesti je bilo še v cerkveni lasti (župnišča, cerkve, beneficiji, stiški samostan) in v lasti deželno knežjega mesta Lož.⁷⁹

Ročni urbar združenega gospostva iz obdobja med letoma 1726 in 1732 ne loči več med gospostvoma Lož in Snežnik, ampak imenuje celotno posest "gospostvo Snežnik".

Grofje Lichtenbergi

V nekaj desetletjih sta bili gospostvi Lož in Snežnik zamenjali kar štiri lastnike. S prihodom Lichtenbergov se je začelo nekoliko bolj stabilno obdobje v zgodovini združenega gospostva Lož-Snežnik, ki je trajalo dobrih 140 let. V tem času so Lichtenbergi grad prezidavali in dozidavali, se proslavljali kot sposobni cesarski uradniki, generali in vojskovodje, hkrati pa doživljali niz osebnih tragedij in pretresov ob zatonu plemiške veličine in oblasti.

Na Kranjskem je že od 13. stoletja prebivala rodbina vitezov Lichtenbergov na gradu, katerega razvaline so še zdaj vidne v neposredni bližini gradu Bogenšperka nad Šmartnim pri Litiji. Rodbina je sredi 16. stoletja v moški liniji izumrla in dedinja Margareta se je okrog leta 1540 poročila z Janezom Schwabom s Tuštanja pri Moravčah. Ja-

⁷³ Schollmayer: II. del, str. 140 (reg. listine 1707-V-3 in seznam upnikov).

⁷⁴ Isto: str. 141 (reg. listine 1709-VI-11).

⁷⁵ M. Smole: n.d., str. 42, Globočnik: n.d., str. 59.

⁷⁶ Isto: str. 141 (reg. listine 1707-VII-1).

⁷⁷ Isto: str. 141 (reg. listine 1707-IX-10).

⁷⁸ Smole: n.d., str. 450.

⁷⁹ Ribnikar: n.d., str. 37.

nez Schwab je hkrati z vsemi posestvi prevzel tudi ženin priimek in nekaj potomcev je nosilo priimek Schwab-Lichtenberg. Lichtenbergi so bili hrabri vojaški poveljniki in zvesti cesarjevi uradniki, predvsem pa so si nabrali znatno bogastvo v spretnem trgovanju z nepremičninami. Zaradi vseh zaslug je Volk Andrej leta 1660 prejel baronski, njegov sin Franc Bernard (umrl 1693) pa leta 1680 grofovski naslov in opustil del priimka Schwab. Sinova Franca Bernarda sta ustanovila dve liniji. Linija prvega sina Jurija Žige se je razdelila v dve veji: Soteska in Smuk. Drugi sin Jurij Gotfrid (1655-1720) je svojo linijo razdelil na dve veji: Snežnik in Ortnek-Koča vas. Ortnek je bil že leta 1650 kupil njegov stric Janez Jurij Lichtenberg in ga ob svoji zgodnji smrti 1667 zapustil njegovemu dedu Volku Andreju. Jurij Gotfrid se je leta 1683 poročil z baronico Marijo Elizabeto Engelshaus, s katero sta imela petnajst otrok. Ko je na Snežniku umrl, je svojim sinovom zapustil nekaj lepih gradov in gospostev: Volbenku Danijelu Snežnik, Juriju Ludviku Tuštanj, Marku Ferdinandu Ortnek in Koča vas.

Neznan avtor: Portret Ignacija Ksaverija Lichtenberga, 2. pol. XVIII. st., o. pl., 99 x 78 cm, last Narodne galerije (Fototeka NG).

Volbenk Danijel s Snežnika, ki se je leta 1714 poročil z baronico Ano Katarino Valvasor, je umrl že leta 1723 in zapustil sedem mladoletnih otrok.

Gospostvo je prevzel edini preživeli sin Ignacij Ksaverij. Leta 1747 se je v Ljubljani poročil z grofico Barbaro Lichtenberg, vnukinjo svojega starega strica Jurija Žige iz soteške veje Lichtenbergov. Imela sta sedemnajst otrok. Leta 1782 sta izročila gospostvo najstarejšemu sinu Alojziju Karlu, kresijskemu adjunktju na Dolenjskem,⁸⁰ ki se je prav v tem letu poročil z grofico Cecilijo Gallenberg. Oba sta spomladi leta 1801 še mlada umrla in zapustila dvanajst mladoletnih otrok, ki so bili vsi dediči posestva. Štirje otroci so umrli še pred polnoletnostjo, preostali pa so si razdelili dediščino. To so bili sinovi Volbenk, Žiga, Nikolaj, Rihard, Maksimiljan, Filip in Karel, ter hči Alojzija, ki se je pozneje poročila s kastelanom kameralnega kastelanskega urada v Vinodolu, Rajmondom Matzigkom.

Maksimiljanov sin Artur, ki je umrl leta 1916 na Dunaju, je bil zadnji moški potomec snežniške veje Lichtenbergov.⁸¹ Seveda Lichtenbergi tedaj že davno niso imeli več niti graščine niti gospostva Snežnik.

Agonija propadanja plemstva

Francozi, ki so z zasedbo naših krajev vanje prinesli tudi ideje svobode, bratstva in enotnosti, so po drugi strani zlasti veleposestnikom naložili ogromne davke. Poleg tega so ob ustanovitvi Ilirskih provinc reorganizirali sodstvo in ukinili deželna sodišča. Po njihovem odhodu teh sodišč niso več obnovili. Snežnik torej ni imel več sodišča, postal pa je en od 34 okrajev, ki jih je štela Kranjska pred marčno revolucijo. Snežnik je bil med tistimi redkimi okraji, ki jih niso upravljali uradniki, ampak lastniki gospostva. Snežnik je bilo delegirano okrajno gospostvo, kar je pomenilo, da mu je država kot privatnemu gospostvu zaupala izvrševanje nekaterih javnih, upravnih in sodnih funkcij. Leta 1817 je gospostvo, ki je spadalo v postojnsko okrožje in sekcijo Planina ter bilo v lasti dedičev grofa Alojzija Lichtenberga, obsegalo dve glavni občini: Lož s 4772 prebivalci in Bloke z 2748 prebivalci.⁸²

Lichtenbergi niso bili več kos zaostrenim razmeram že pod oblastjo Francozov, še huje pa je bilo po njihovem odhodu. Državi so morali obvezno odstopati gozdove, da je iz njih izvažala les za železarne v Čabru. Avstrijska vlada bi morala za

⁸⁰ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 141 (reg. listine 1782-VII-5).

⁸¹ Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi - Koča vas, fasc. XII: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Stammtafeln.

⁸² Snežnik, grajski kompleks - zgodovina, projekti, kalkulacije, Elaborat ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, Ljubljana 1972, (v nadaljevanju: Elaborat), dr. Sergij Vilfan: Vloga gradu Snežnik v zgodovini.

to plačevati letno po 200 goldinarjev, a je leta in leta ostajala dolžnik.⁸³

Največja in neodpušljiva napaka snežniških Lichtenbergov pa je bila, da niso znali gospodariti z neizmernim gozdnim bogastvom, saj na celotnem gozdnem ozemlju niso imeli niti enega gozdarskega strokovnjaka. Prekomerno so se zadolževali in leta 1816 je bila opravljena prva sodna cenitev gospostva. Po protokolu iz leta 1816 je bilo posestvo vredno 128.990 goldinarjev konvencijske veljave, merilo pa je 48.345 avstrijskih katastrskih oralov ali približno 5 kvadratnih milj. Za dražbo se niso odločili, postavili pa so prisilnega upravitelja Antona Sollerja, ki je vodil posestvo skupaj z Volbenkom Lichtenbergom, zastopnikom svojih bratov in sestre.⁸⁴

Leta 1820 so lastniku čabarskega gospostva, Matiji Jožefu Paraviću, za 22.000 goldinarjev prodali območje Babnega polja, vendar kupnina ni zadoščala za poravnavo dolgov.⁸⁵ Leta 1832 so bili prisiljeni sprejeti loterijsko posojilo, kar v tistih časih ni bila nobena redkost. Glavni dobitnik je bilo celotno gospostvo Snežnik oziroma 250.000 goldinarjev v gotovini. Srečni dobitnik, baje kovaški pomočnik z Ogrskega, je seveda raje vzel gotovino.⁸⁶

Leta 1847 so Lichtenbergi dokončno obupali. Bratje Volk, Žiga, Nikolaj in Filip ter Maksimiljanova vdova Karolina, ki so še živeli v tem času, so prodali gospostvo spodnjeavstrijskemu merkantilnemu svetniku Žigi Karisu in njegovi soprogi Mariji.⁸⁷ Kupnina je znašala 400.000 goldinarjev. V kupni pogodbi so bili všteti tudi pašniki v Istri, ki so jih bili v začetku 17. stoletja Pranckhi prodali bratoma Andreju in Janezu Pauliniču, a so jih Lichtenbergi leta 1843 spet odkupili. Kupca sta optimistično prevzela na gospostvo knjižene dolgove v znesku 50.000 goldinarjev in obljubila, da bosta kupnino delno v gotovini delno v obveznicah poravnala v letu 1848. Vendar tudi nova lastnika nista bila sposobna sanirati gospodarstva.⁸⁸ Leta 1848 sta objavila stečaj in v septembru je bilo posestvo že pod sekvestrom ter sodno ocenjeno. Skupaj je obsegalo 44.212 akrov, ocenjeni čisti dohodek je bil 12.730 florintov in 55 krajcarjev. Iz poročila o cenitvi, ki jo je izvršil Valentin Richter, cesarsko kraljevi cenilec posestev za dolnjo Avstrijo, so razvidni vzroki propada

posestva, to je zanemarjanje gozdnih kultur zaradi pomanjkanja strokovnjakov, ustavitve trgovine z lesom v letu 1848 ter nesoglasja med samimi člani družine Lichtenberg. Richter je poudaril, da vseh slabih zadev nikakor ne gre pripisati posestvu samemu, ampak nesrečnim okoliščinam, in da bi se ob dobrem gospodarjenju bodoči lastnik lahko prepričal, da je v avstrijski monarhiji malo takih posestev, ki imajo tako velik državno gospodarski pomen, kot ga ima že po svoji legi posestvo Snežnik.⁸⁹ Država je v letu 1850 zajela gospostvo v svoj načrt za razvoj gozdnega gospodarstva in obnovo kraških območij.⁹⁰

Po marčni revoluciji so v državi Avstriji reorganizirali sodstvo ter upravo. Leta 1849 so graščini Snežnik odvzeli še funkcijo oblastnega sedeža. Sedež sodnega okraja je postal Lož, sedež upravnega okraja pa Postojna.⁹¹

Graščina in posestvo sta še nekaj let samevala zapuščena in vedno bolj zanemarjena, medtem ko so se okrog njiju ostrila peresa in prelivalo črnilo. Sama teorija pač ni mogla rešiti propadajočega gospostva. Končno je kakor po čudežu prišla rešitev.

Žarek upanja v temi

V letu 1853 je bila v Novicah med oznanilom, da se je v Vinici na Dolenjskem 14. julija "zemlja hudo tresla", in med novico o tem, da se da v Piemontu "iz šote lep papir delati", natisnjena nevsiljiva, kakor mimogrede navržena novica: "Šneperško grajšino na Notrajskem je te dni za 499.600 fl. sr. knez Schönburg Waldenburg iz Nemškega kupil."⁹² Ta drobna novica, ki jo je marsikdo spregledal, pa je pomenila novo rojstvo graščine Snežnik in snežniške posesti. Kakšna ironija usode, da sta pod domačimi kranjskimi lastniki graščina in posestvo zaradi slabega gospodarjenja propadla, bogati nemški knezi pa so se z velikim smislom za polepšanje grajske stavbe in zlasti za ohranitev neizmernega gozdnega bogastva za večno zapisali v zgodovino kot rešitelji Snežnika.

⁸³ Elaborat, Viljem Kindler: Zgodovinske beležke o Snežniku.

⁸⁴ Elaborat: prav tam.

⁸⁵ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 142 (reg. prod. pogodbe 1820-V-8).

⁸⁶ Heinrich Schollmayer Lichtenberg (prevod Janez Sterle): Snežnik in schönburški vladarji (v nadaljevanju: Snežnik...), Postojna 1998, str. 22.

⁸⁷ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 142-143 (reg. prod. pogodbe 1847-VI-6).

⁸⁸ Smole: n.d., str. 450-451.

⁸⁹ Elaborat, prav tam.

⁹⁰ Valentin Richter: Darstellung derjenigen Vortheile und öffentlichen Rücksichten welche den Ankauf grösserer Güter und insbesondere der ehemaligen Herrschaften Laas und Schneeberg im Kronlande Krain, gewesenen Adelsberger Kreises, von Seite der hohen Staatsverwaltung, in Verbindung mit der Regulierung der land- und forstwirthschaftlichen Verhältnisse, dann insbesondere mit der Kultivierung der Karstgegenden, empfehlenswerth machen. Laibach 1850.

⁹¹ Elaborat, Vilfan: Vloga gradu...

⁹² Novice XI/1853, str. 49.

Knežja rodbina Schönburg Waldenburg

Rodbina Schönburg izhaja iz vrst najstarejšega saškega plemstva, čigar korenine segajo tja do križarskih vojn. Imela je velike posesti v okolici Dresdena. Do 16. stoletja se je posest drobila, leta 1529 pa je Ernest Schönburg vsa gospostva spet združil. Njegovi sinovi so ustanovili tri linije, od katerih je za nas zanimiva Waldenburška, imenovana tudi zgornja linija, ki jo je ustanovil Hugo Schönburg.

Leta 1790 je bil vsestransko izobraženi in umetniško nadarjeni grof Oton Friderik Schönburg Waldenburg (1758-1800) povzdignjen v stan državnih knezov. Njegova sinova sta ustanovila protestantsko linijo Schönburg Waldenburg in katoliško linijo Schönburg Hartenstein.⁹³ Njegovi potomci so v sorodu s prav vsemi evropskimi vladarskimi hišami.⁹⁴

Kneževina rimskemu cesarstvu ni bila formalno podrejena, na Dunajskem kongresu leta 1815 je bila imenovana med tistimi enotami, ki so imele poseben državno pravni položaj, kar je pomenilo, da so njeni člani imeli vse pravice po rojstvu, bili oproščeni vojaške službe, vseh bremen ob sklenitvi miru in imeli avtonomijo v družinskih ter premoženjskih zadevah. Vendar so morali rodbinski poglavarji z močnimi sosednjimi kneževinami in tudi z v letu 1806 iz volilne kneževine ustanovljeno kraljevino Saško, pod katere ozemlje so spadali, sklepati pogodbe, ki so pomenile krčenje njihovih pravic. Leta 1878 je rodbina ob sklenitvi zadnje take pogodbe imela še cerkveno in sodno oblast na vsem svojem ozemlju, vendar je posebej sodna oblast pomenila veliko breme, zato so se ji odpovedali. Ostale so jim le še znatne pravice, priznane na Dunajskem kongresu, pa še te so bile ukinjene ob revoluciji leta 1918.⁹⁵

Knez Oton Viktor (1785-1859) je bil najstarejši sin Otona Friderika, prvega kneza Waldenburškega. Poročen je bil s Teklo (1795-1861) iz knežje rodbine Schwarzburg Rudolstadt. Do svojih osmih otrok je bil izredno strog, ker se je bal, da bi izkazovanje ljubezni škodilo njihovi vzgoji. To pa ni preprečilo kasneje njegovemu tretjemu sinu Juriju, ki je podedoval snežniško gospostvo, da bi bil svojim otrokom najbolj prijazen in ljubeč oče, in vsi trije so v njegovi družbi in v družbi svoje matere princese Luize na Snežniku preživljali najlepše dni svojega otroštva.

Gračina in posestvo Snežnik se prebudita iz stoletnega spanja

Gospostvo Snežnik je propadalo in v vladnih krogih na Dunaju so se bali, da bi prišlo v neprave roke, ki bi nadalje sekale gozd, kar bi imelo za posledico neovirano širjenje krasa. Na Dunaju je takrat prebival Edvard, brat Otona Viktorja, in ta

Portreta Otta Victorja Schönburg Waldenburga in žene Thekle, olje platno. Kopija iz leta 1891 po originalih iz prve polovice 19. stoletja (foto V. Bučić).

⁹³ Brockhaus Konversations-Lexikon - 14. Band, Leipzig, 1903.

⁹⁴ Matthias Frickert: Die Nachkommen des 1. Fürsten von Schönburg, Gesamtherstellung Buchbinderei Klaus Adam, Glauchau 1992.

⁹⁵ Hermann Prinz von Schönburg Waldenburg: Gehörtes und Gesehenes, Firenze 1993, (v nadaljevanju: Gehörtes) str. 12-16.

je opozoril brata na propadajoče posestvo. Oton Viktor je posestvo res kupil, ga namenil svojemu tretjemu sinu Juriju, vendar v življenju nikoli ni stopil na njegova tla. Na posestvo je leta 1857 kot upravitelja poslal gozdarja Žigo Ernsta Wernicka, da si je ogledal teren in mu poročal o razmerah na posestvu. Wernicke je leta 1858 narisal tudi skico gradu in bližnje okolice.⁹⁶

Jurij Schönburg Waldenburg je šele ob branju očetove oporoke leta 1859 zvedel, da je dedič gradu in ogromnega posestva, ki ga je oče konstituiral kot fidejkomis. Cesar Franc Jožef I. je potrdil fidejkomis na Dunaju 19. 11. 1862 in 1. 9. 1863.⁹⁷

Izkazalo se je, da je knez Oton Viktor pravilno presodil, ko se je odločal, komu bo zaupal posestvo. Princ Jurij Schönburg Waldenburg je bil star 30 let in že izkušen častnik v avstrijski vojski, ki je še vedno veljala za najboljšo v Evropi. Obiskal je posestvo, za katero še nikoli ni slišal, in prišel pred napol razpadli grad, kjer ga je pričakal gozdarski mojster in mu izročil prvi borni dohodek od posestva. Razmere so bile videti brezupne, grad skoraj ni bil primeren za bivanje, zlasti ne za družino, posestvo je bilo že stoletja obremenjeno s služnostnimi pravicami bližnjih sosesk, zaradi katerih je bilo onemogočeno urejeno gozdarjenje z gozdom. Toda Jurij je bil vojak, vajen poveljevanja, in ni se vdal. Izstopil je iz avstrijske vojske in začel nov boj - tokrat za rešitev gradu in posestva. Dobil je priložnost, da pokaže svoj izredni talent za organizacijo in upravljanje. V desetletjih trdega dela je napravil iz zanikrnega poslopja grad iz pravljice, iz zanemarjenega posestva eno najlepših posestev na Kranjskem, z gozdovi, ki so bili zgled generacijam, in z angleškim parkom, ki še zdaj, naraven kot je, dopolnjuje čarobni videz gradu.

Medtem, ko se je princ Jurij s svojo značilno zagnanostjo, vztrajnostjo in preudarnostjo, zaradi katere so ga bratje običajno izbirali za pogajalca v obrambi rodbinskih pravic, trudil, da bi borno dediščino obudil v življenje, je našel čas tudi za ustanovitev družine. V jeseni 1862 se je oženil z osemnajstletno, lepo in energično princeso Luizo Bentheim Tecklenburg ter se z njo preselil na Snežnik, ki ga je dotlej za silo usposobil za bivanje. Tu sta med stalnim obnavljanjem in odkrivanjem neizmernih gozdov preživela dve leti, dokler se ni napovedal prvi potomec. Takrat sta kupila očarljiv dvorec Hermsdorf blizu Dresdna, ki je postal njuna nemška rezidenca, potrebna za ohranitev stikov s številnimi sorodniki. Leta 1865 se je v Leipzigu rodil njun prvorojenec Herman.

Fotografija princa Jurija Schönburg Waldenburga v generalski uniformi. Schönburgischer Hauskalender 1902 (last gradu Snežnik).

Princ Jurij je bil ob prevzemu dediščine sicer zapustil vojaško službo, vendar se je ob strani saškega prestolonaslednika Alberta, ki mu je bil pribočnik in najboljši prijatelj, leta 1870 udeležil francosko-pruske vojne in je kot general polkovnik leta 1871 prisostvoval sklenitvi miru in proglačitvi nemškega cesarstva v Versaillesu. Nekaj let pozneje je postal konjeniški general in ob tej priložnosti se je dokončno sklenila njegova vojaška kariera. V kasnejših letih je bil še nekajkrat kraljevi in cesarski odposlanec na evropskih dvorih.⁹⁸

Z leti, ko je graščina Snežnik pod rokami številnih mojstrov, vrtnarjev in umetnikov vse bolj postajala prijetno bivališče, opremljeno z udobnim pohištvom, slikami, pečmi po vseh sobah, ki so noč in dan ogrevale debele več stoletne zidove, ko se je njena okolica nevsiljivo spreminjala v sanjav angleški park, so tudi nemški sorodniki princa Jurija in princese Luize vse bolj pogosto prihajali na oddih in na lov. Grad in okolica sta zaživela, kot je bilo to v najboljšem obdobju grofov Lichtenbergov pred skoraj dvesto leti. Najljubši vsakodnevni šport družine in gostov je bila ježa. Princ Jurij je bil velik ljubitelj konj in je pri graščini vzdrževal lastno kobilarno, imel pa je tudi veliko število po-

⁹⁶ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 153-154.

⁹⁷ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str.143.

⁹⁸ Schönburgischer Hauskalender auf dem Jahr 1902, Waldenburg, str. 29-30.

nijev z otoka Krka.⁹⁹ Vsa leta je svoj rojstni dan prvi avgust praznoval na Snežniku.¹⁰⁰

Obnovljeni grad je potreboval nameščence in služabnike, ki so prihajali večinoma iz okolice gradu. Gospodarja sta od njih zahtevala veliko, a sta jih tudi pošteno plačala. Denar jima je služil zato, da sta z njim pomagala drugim. Ker so bile zdravstvene razmere v Loški dolini katastrofalne, se je princesa oskrbela z različnimi naravnimi zdravili in zdravniškimi knjigami. Najprej je zdravila grajsko osebje, kmalu pa je zaslovela po vsej Loški dolini in njena ordinacija v grajskem rastlinjaku je bila vedno polna. Princ je bil znan kot človek, ki je imel neverjeten smisel za humor in v stikih z nameščenci ni kazal ošabnosti, sicer značilne za večino oseb svojega stanu. Prav v takem vzdušju je vzgajal tudi svoje otroke.¹⁰¹

Fotografija princese Ana Schönburg Waldenburg, por. kneginje Schwarzburg Rudolstadt (ca 1880-1890) velikost originala: 14,5 x 10 cm (last gradu Snežnik).

Princ Jurij in princesa Luiza sta imela tri otroke: princu Hermanu je leta 1869 sledil princ Ulrik, leta 1871 se je rodila princesa Ana. Prvo-

rojencu princu Hermanu je bila namenjena vojaška služba, vendar ga je bolj mikala diplomacija in kot diplomat je preživel dokaj let v tujini, med drugim v Angliji, Rusiji, Egiptu, Luksemburgu, Španiji ter kot poslaniški svetnik na pruskem poslaništvu v Hamburgu. Na Avstro-Ogrskem je bil tajnik nemškega veleposlaništva na Dunaju, nato pa generalni konzul v Budimpešti. Princ Ulrik se je posvetil vojaški službi in se leta 1900 poročil s princeso Pavlino Löwenstein.

Princesa Ana se je leta 1891 poročila z bratrancom knezom Gunterjem in postala vladajoča kneginja Schwarzburg-Rudolstadt.

Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku

Princ Jurij je posebno skrb namenil gozdovom in za skrbno gozdarjenje je najel najboljše strokovnjake. Dal je zgraditi veliko število gozdnih cest in jih poimenoval po članih svoje družine. Njegova skrb za strokovnost se je pokazala najbolj leta 1867, ko je bil edini resni ponudnik na oglas kranjskega deželnega zbora v Novicah za pokroviteljstvo nad prvo slovensko gozdarsko šolo. Šoli je dal brezplačno na razpolago hišico nad gradom s petimi sobami in kuhinjo, ves hišni inventar in kurjavo, plačilo dveh učiteljev in uporabo 810 hektarov gozda za terenski pouk. Namen šole je bil, da bi kmečko prebivalstvo naučili boljšega in bolj racionalnega ravnanja z lastnimi gozdovi, vendar so se v šolo prijavljali večinoma sinovi meščanov in uradnikov, da bi se izšolali za gozdarje in se kasneje zaposlili na velikih gozdnih posestvih.¹⁰² V šoli so se uspešno šolale tri generacije slovenskih fantov, nato pa je bila zaradi nemškega pritiska leta 1875 ukinjena.¹⁰³

Gospodarska dejavnost na posestvu Snežnik

Če posežemo še malo v preteklost, si lahko predstavljamo, da so že v srednjem veku širni gozdovi okrog Snežnika ponujali neizmerne možnosti za lov. Gospoda je to ugodnost v polni meri izkoriščala, dokler ji ni sredi 15. stoletja stalno prežeča turška nevarnost zagrenila vsega užitka. Tudi po prenehanju turških vpadov po odločilni bitki pri Sisku ob koncu 16. stoletja še ni bilo miru. Valvasor je še ob koncu 17. stoletja pisal, da se v snežniških gozdovih skrivajo razni razbojniki in da morajo popotniki, ki so namenjeni tu mimo, dobiti v graščini močno oboroženo spremstvo. Roparji so ovirali zlasti lov na polhe, ki je bil priljubljen pred-

¹⁰² Viljem Kindler: Beleške iz preteklosti snežniških gozdov, Gozdarski vestnik, letnik XIII, Ljubljana 1955, str. 53.

¹⁰³ Vladimir Vilman, Aleksandra Serše: Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna 1989.

⁹⁹ Hermann Schönburg Waldenburg: Gehörtes str. 44-45.

¹⁰⁰ Schollmayer Lichtenberg: Snežnik..., str. 75-91.

¹⁰¹ Herman Schönburg Waldenburg: Gehörtes..., str. 44.

vsem med kmeti, vendar ne zaradi zabave, ampak zaradi zaslužka.¹⁰⁴

V starih snežniških urbarjih so navedeni kot glavni dohodki posestva poleg lova na polhe bukov les, nabiranje kresilne gobe in pridobivanje pepelike. Bukov les je bil zelo nizko cenjen in se je le stežka prodajal. Snežniški gozdovi so dali na primer leta 1745 kot dohodek 300 vozov bukovega lesa za kurjavo.¹⁰⁵

Edina gospodarska dejavnost Lichtenbergov, pri kateri so izkoriščali pepeliko iz svojih gozdov, je bila majhna glažuta blizu izvira Malega Obrha. Schönburgi proizvodnje stekla niso obnovili, nekaj lepih primerkov steklenih predmetov iz te glažute pa je krasilo police njihovega lastnega malega muzeja v snežniški graščini.¹⁰⁶

Pred prihodom Schönburgov na Snežnik so bili širni gozdovi, ki so obsegali dve tretjini posestva, to je približno pet kvadratnih milj, obremenjeni s služnostnimi pravicami okoliških kmetov. Vsakdo je imel dostop do gozda, gozd so nenačrtno in neenakomerno sekali, brez dovoljenja so pasli živino do neposredne bližine gradu. V tem času so bili glavni dohodki na Snežniku poleg že omenjenih bukove kresilne gobe, pepelike in polharstva, tudi trebljenje gozdov in ustvarjanje travnikov - lazov, za kar so kmetje graščini plačevali določen znesek. Kasneje so kmetje laze tudi odkupovali. Donosen dohodek je bila tudi gozdna paša, ki so jo dajali v najem predvsem velikim ovčarjem iz Istre in Krasa. Ovčarji so plačevali po kvarnerju (40 ovac), delali pa so tudi veliko škodo, ker so zažigali gozd, da bi pridobili čim večje površine za pašo. Posledica tega so bili pogosti požari, ki so še bolj opustošili gozdove.

Prvič so delno odpravili služnostne pravice z zakonom o njihovem odkupu v letu 1853, dokončno pa šele v 70. letih 19. stoletja. Kmetje so dobili velike površine gozdov zlasti v bližini naselij. Graščini je ostal strnjen gozdni kompleks današnjih revirjev Snežnik, Leskova dolina, Mašun, Jurjeva dolina, Okroglina in Gomance. Šele takrat se je lahko v polni meri začelo racionalno upravljanje gozdnega bogastva.

Prodaja lesa, na primer jelovine od leta 1880, je postala najbolj donosna gospodarska dejavnost snežniškega posestva, čeprav so se poskušali ukvarjati tudi z drugimi dejavnostmi. V posestvo so vložili velika sredstva, da bi postalo donosno. S smotrnim gospodarjenjem so ustvarili gozdne kulture in obširne pogozditve.¹⁰⁷

Po odpravi služnostnih pravic je postalo racionalno graditi tudi gozdne ceste. Gradnja cest na

valovitem in težavnem kraškem svetu je zahtevala vrhunske strokovnjake in princ Jurij je imel veliko srečo, da jih je tudi dobil. Prvo cesto so začeli graditi leta 1872 v smeri Snežnik - Leskova dolina - Gomance. Dolga je bila 32 kilometrov, dokončali so jo leta 1896. Najbolj oddaljeni revir Gomance je povezala z gozdno upravo na graščini, istočasno pa je bila najkrajša pot od Snežnika do morja. Druga pomembna cesta Leskova dolina - Mašun v razdalji enajstih kilometrov je bila dograjena že leta 1877.¹⁰⁸ Do leta 1909 so zgradili še celotno omrežje gozdnih cest in jih poimenovali po članih knežje družine. Poslednja je bila Teklina cesta, dolga preko dvajset kilometrov in posvečena bodoči soprogi kneza Hermana.

Neuspešen je bil poskus uporabe bukovega lesa za pridobivanje oglja, katrana, lesnega kisa, apna in metilnega alkohola v Leskovi dolini, k čemer je kneza Jurija nagovoril nemški kemik, baron Reichenbach. Tovarna je delovala od leta 1873 do 1879, nato so jo prevzeli francoski delničarji, leta 1888 pa je prenehala s proizvodnjo.

Pristava Marof v Loški dolini je bila prvotno del gospostva Lož, kasneje je postala del snežniškega posestva. Po ustnem izročilu je po letu 1830 na Marofu kratek čas delovala tovarna vžigalic. Knez Jurij je dal na tem mestu postaviti parno žago, ki jo je pripeljal iz Auerspergovih fužin na Dvoru pri Žužemberku. V sedemdesetih letih je žaga pogorela in je niso več obnovili. Leta 1894 se je v prostore nekdanje parne žage preselil obrat izdelave lesnega kisa iz Leskove doline, ki je tudi kmalu prenehal s proizvodnjo. Leta 1912 so na Marofu ponovno zgradili parno žago, ki jo je do leta 1915 imela v zakupu italijanska firma, do konca vojne je obratovala za potrebe vojske.¹⁰⁹ Med obema vojnama je žaga dajala delo številnim prebivalcem Loške doline. Žaga je bila nacionalizirana leta 1945.

Gospodarji in zaposleni

Princ Jurij je imel izostren čut za nameščanje pravih ljudi na prava mesta, kar je podedoval tudi njegov sin Herman. Omeniti je potrebno vsaj dva taka človeka, ki brez njiju posestvo nikoli ne bi doživelo takšnega razcveta. To sta bila Jožef von Obereigner in Henrik Schollmayer Lichtenberg.

Jožef von Obereigner (1844-1903) je prišel s Po-debrada na Češkem. Gozdarsko izobrazbo je leta 1865 pridobil na gozdarski šoli akademije v Thar-
daudu na Saškem. Knez Jurij je v njem našel izjemnega strokovnjaka za izgradnjo cest na kraškem terenu. Obereigner je sam in s sodelovanjem svojega zeta Henrika Schollmayerja trasiral večino

¹⁰⁴ Elaborat, Kindler: Zgodovinske beležke.

¹⁰⁵ Elaborat, prav tam.

¹⁰⁶ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 133.

¹⁰⁷ Viljem Kindler: Beležke iz preteklosti..., str. 46-49.

¹⁰⁸ Viljem Kindler: Beležke..., str. 50.

¹⁰⁹ Schollmayer Lichtenberg: Snežnik..., str. 39-41.

gozdnih cest na snežniškem posestvu.

Leta 1872 je Obereigner prevzel gozdarsko-upravno službo na Snežniku ter vodstvo slovenske gozdarske šole. Razen poučevanja je bil odgovoren za urejanje graščinskih gozdov in odvezo služnostnih pravic. Ravno pod njegovo upravo so bile služnostne pravice dokončno urejene. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi Kranjsko primorskega gozdarskega društva in je bil do svoje smrti odbornik društva. Leta 1868 se je oženil s Pavlino Bouček, njen brat Otokar Bouček pa je leta 1873 postal asistent na snežniški gozdarski šoli. Jožef von Obereigner in svak Bouček sta tudi po ukinitvi šole opravljala gozdarsko službo na snežniški graščini.¹¹⁰

Henrik Schollmayer (1860-1930) je bil sin Franca Schollmayerja, uglednega kmetijskega strokovnjaka, in Kornelije Costa, sestre znanega slovenskega politika in ljubljanskega župana dr. Etbina Henrika Coste. Po končanem študiju agronomije in gozdarstva ter po opravljenem izpitu za samostojno vodenje večjih posestev se je leta 1884 zaposlil na posestvu Snežnik. Leta 1887 se je oženil z Marijo, hčerko svojega šefa, gozdnega direktorja Jožefa von Obereignerja, leta 1903 pa je nasledil tasta kot gozdni direktor celotnega posestva. Bil je tako dober gospodar ter znan blizu in daleč, tako da ga je grofica Viljemina, zadnja potomka lichtenberške veje Ortnek-Koča vas, v letu 1904 posinovila. Preselil se je v graščino Koča vas in se odtlej imenoval Schollmayer Lichtenberg. Od prihoda na Snežnik do konca življenja je pisal dnevnik, proučeval je zgodovino Loža, Snežnika in okolice, zanimal se je za kraške pojave, skratka, bil je izredno delaven in vsestranski. Svojim otrokom je posvetil obširno zgodovino gradu Koča vas ter njenih lastnikov Hallerjev, Coraduzzijev in Lichtenbergov.¹¹¹

Henrik Schollmayer je bil izredno natančen človek in svojo zgodovino Snežnika je pisal izključno na podlagi originalnih listin. Tam, kjer je dal domišljiji prosto pot, ni bil več tako zanesljiv. V želji, da bi čim bolj proslavil zgodovino Snežnika, je gospode Snežniške postavil na prvo mesto in po njegovem so Loški in Novograjski izhajali iz njih, čeprav se pisni viri s tem ne strinjajo. Kot gozdni direktor in upravnik celotnega posestva pa je bil nenadkriljiv in principi Schönburgi bi težko našli človeka, ki bi mu lahko tako brezmejno zaupali. Principi so bili razpeti med svojim nemškim posestvom Hermsdorf in Snežnikom, kot resni in odgovorni gospodarji pa so želeli imeti pod popolno kontrolo obe posestvi. Ohranjenih je 284 pisem in številna poročila o vseh podrobnostih

vodenja snežniškega posestva, ki jih je Schollmayer redno pošiljal v Hermsdorf, principi pa so jih ob svojem prihodu spet prinašali v snežniški arhiv. S tem so jih tudi nehote rešili propada, kajti Hermsdorf je bil v letu 1945 popolnoma izropan in vsi arhivi uničeni.¹¹²

Henrik Schollmayer se je po težki bolezni upokojil leta 1919, vendar je še vedno pomagal bivšim gospodarjem, s tem da je več let s hčerko Margareto urejeval obširni snežniški arhiv.

Princ Herman, zadnji plemiški lastnik Snežnika

Princ Jurij je umrl 29. oktobra leta 1900. Nasledil ga je prvorojenec Herman, ki je kot dober gospodar nadaljeval očetovo delo. V letu 1905 je po zgledu avstrijske publikacije o avstrijskem gozdnem redu napisal navodilo za uslužbence, ki bi bilo lahko zgled vsakemu delodajalcu, čeprav so nekatera določila na prvi pogled nenavadno stroga.¹¹³

Zaposlene na posestvu je princ Herman razdelil na uslužbence in služabnike. V prošnji za službo so morali navesti o sebi vse podatke od družinskih do zdravstvenih razmer in predložiti ustrezna zdravniška potrdila. Natančno so bili določeni pogoji dela, dopust, bolniška itd. Brez možnosti ugovora je bil odpuščen vsakdo, ki je neopravičeno izostal z dela več kot osem dni. Določena je bila odgovornost za povzročeno škodo, disciplinske kazni kot opomini, denarne kazni itd., vse do odpustitve. Plače so bile fiksne, znižati so se smele samo v primeru denarne kazni. Uslužbenec ali služabnik se je lahko poročil le s posebnim prinčevim dovoljenjem. V primeru, da bi se kdo poročil brez dovoljenja, je to pomenilo odpoved službe. Princ je to strogost razlagal s tem, da njegovo dovoljenje pomeni priznanje vdovske pokojnine in skrb za osirotele otroke. Poroka med ljudmi, starejšimi od 60 let, že vnaprej praviloma ni bila dovoljena. Po destih letih nepretrganega dela, je imel pravico do pokojnine vsakdo, ki je bil nastavljen z dekretom, vdove so imele pravico do vdovske pokojnine in do dodatkov za otroke, drugače pa so dobili vsi pokojnino po 40 letih službe, po dopolnjenem 70. letu ali iz zdravstvenih razlogov.

Princ Herman je s podeljevanjem štipendij pomagal do primerne izobrazbe nadarjenim bodočim gozdarskim strokovnjakom.

¹¹² Vir: g. Matthias Frickert iz Glauchaua (Nemčija).

¹¹³ Hermann Schönburg Waldenburg: Dienstpragmatik und Instruktionen für die fürstlich Schönburg Waldenburgischen Beamten und Diener auf der Fideikommiss Herrschaft Schneeberg, Laibach 1905.

¹¹⁰ Vilman, Serše: n.d., str. 22, 31.

¹¹¹ Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi - Koča vas, fasc. XII, tipkopis.

Robert Wellmann (1866-?): Portret princa Hermana iz leta 1909, o. pl., 66,7 x 52,5, 1909 (foto Vesna Bučić).

In kakšen je bil princ Herman kot gospodar in človek? Naj o njem spregovori njegov osebni lovec Lojze Sterle izpod peresa svojega nečaka Vinka: "Kot človeka in gospodarja je Hermana cenil; bil je dober do ljudi, zahteven glede reda v gozdu in učinkovite gozdarske službe... Imel je izostren čut za opazovanje in ocenjevanje ljudi. ...Glede lova pa je, po njegovem, pretiraval. Vsake stvari in živali je bilo škoda, povsod je vtikal svoj nos..."¹¹⁴

"Čeprav tujec, je močno pognal korenine v naših krajih. V te kraje je iz Nemčije prihajal občasno, namreč v zgodnji jeseni, večkrat s številnimi gosti. Z namestitvami domačinov je hotel, če ne odpraviti, pa vsaj ublažiti odtujenost in prepad med vodilnimi tujci in domačini - telesnimi delavci. Tega se je lotil z veliko volje in energije, sodeloval je tudi osebno. Naučil se je slovenskega jezika in se v njem pogovarjal z delavci in nameščenci. Velike, 32303 hektare obsegajoče posesti, z ogromno negovanimi gozdovi, ni pretirano izkoriščal... Predvsem pa je bil osebno zelo, celo pretirano skromen. Končni cilj mu je bila vzorno urejena in vodena graščina ter pomoč malim kmetom in vaškemu proletariatu z dninarskim zaslužkom in spolovinarstvom..."¹¹⁵

Princ Herman se je oženil razmeroma pozno, šele ko je bil star sedeminštirideset let. Med ljudmi je krožila romantična zgodba o tem, da se ni smel poročiti s svojo mladostno ljubeznijo, ker je bila obljubljena drugemu. Govorice so govore, resnica pa je bila malce drugačna: njegova lepa izvoljenka Tekla se je leta 1862 rodila v morganatičnem zakonu¹¹⁶ grofa Adalberta Erbach-Fürstenau in meščanke Šarlote Willenbücher, ki je ob poroki od velikega vojvode Hessenskega dobila naziv plemenita gospa Rothenberg. Njuna edinka po merilih tedanje družbe nikakor ni bila primerna soproga nasledniku mogočnega in vplivnega princa. Zato so jo leta 1888 na hitro poročili z mlajšim bratom Hermanove matere, kneginje Luize, knezom Gustavom Bentheim Tecklenburg. Knez Gustav pa je vseeno podedoval naslov, ker sta starejša brata še mlada umrla. Kneginja Tekla je soprogu leta 1889 rodila naslednika Adolfa in mu enaindvajset let zvesto stala ob strani, princ Herman pa je potrpežljivo čakal in dočakal: ko je njegova mladostna ljubezen leta 1909 ovdovela, jo je takoj zasnubil, po njej imenoval gozdno cesto v snežniških gozdovih in leta 1912 sta se v Berlinu poročila. Čakalo ju je še devetindvajset let srečnega skupnega življenja. Za naslednika snežniškega posestva sta določila Volka (Wolfa), sina Hermanovega brata Ulrika, ki sta ga takoj začela vzgajati v dobrega bodočega gospodarja enega najlepših posestev v srednji Evropi.

Knez Adolf Bentheim-Tecklenburg se je leta 1922 oženil z Amelijo Schönburg Waldenburg, vnukinjo Jurijevega brata princa Huga, katere elegantni portret lahko občudujemo v snežniški graščini.

Dramatične posledice prve svetovne vojne

Prišla je prva svetovna vojna in prinesla veliko sprememb. Po rapalski mirovni pogodbi iz leta 1920 je bilo posestvo razdeljeno na dva dela: graščina z nekaj posestva je pripadla Kraljevini SHS, večina gozdov pa Italiji. Na italijanskem delu posestva, ki je imelo upravni urad v Ilirski Bistrici, je bil sekvester samo na papirju in se v praksi ni nikoli izvajal, pa še ta je bil na prinčevu posredovanje kmalu ukinjen. Na jugoslovanski strani pa je bilo drugače!

Leta 1919 je deželna vlada za Slovenijo razglasila nadzor nad posestvom in 21. julija prepovedala odtujitev katerega koli zemljišča v državi. Ker je bil lastnik posestva Nemeč, je sekcija za sekvester pri takratnem pravosodnem ministrstvu postavila leta 1922 jugoslovanski del posestva pod posebno nadzorstvo in sekvester ter s tem princa

¹¹⁴ Vinko Sterle: Fant, to pa so čekani in pol, Sežana, Žbrinca, 1994 str. 18-19.

¹¹⁵ V. Sterle: n.d., str. 25.

¹¹⁶ Morganatski zakon - zakon pripadnika vladarske hiše z osebo nižjega stanu - otroci so izvzeti iz nasledstva.

Hermana razlastila. Princ si je zelo prizadeval za ukinitvev sekvestra. Eden glavnih adutov v njegovih zahtevah po vrnitvi premoženja je bilo dejstvo, da je avstrijski državljan, tem pa po saint-germainski mirovni pogodbi premoženje ni smelo biti odvzeto. Nemško državljanstvo je moral imeti le takrat, ko je bil v nemški diplomatski službi, ob koncu kariere leta 1909 pa ga je bil vrnil. Leta 1924 je uspel v svojih prizadevanjih in spet je bil lastnik celotnega posestva tostran in onstran meje.¹¹⁷ Poleg avstrijskega je imel še italijansko državljanstvo, da je laže upravljal posestvo na drugi strani meje.

Gora Snežnik, ki je ležala nekako v središču snežniškega posestva, in je v tem času pripadala Italiji, je doživela posebno usodo. Vrh Snežnika je namreč Herman diplomatsko prepustil italijanski fašistični vladi. Za princa Snežnika (il principe di Montenevoso) je bil 15. marca 1924 imenovan Gabrijel d'Annunzio, znameniti italijanski pesnik, morda še bolj znan po tem, da je v prvi svetovni vojni kot zakleti sovražnik Avstrijcev z bombastičnimi govori pospešil prekinitev italijanske nevtarnosti in s prostovoljci širil meje Italije na vzhod.¹¹⁸

Po vojni sta princ Herman in soproga Tekla nadaljevala z vzornim upravljanjem posestva, zlasti sta skrbela za divjad. Princ je bil posebno ponosen na to, da je povsem zaščitil medveda. V celotnem obdobju lastništva Schönburgov na Snežniku so člani rodbine ustrelili le štiri medvede: dva je ustrelil princ Herman, tretjega njegov brat Ulrik, zadnjega pa leta 1900 njun nečak v drugem kolenu vojvoda Henrik Mecklenburg, bodoči soprogo nizozemske kraljice Viljemine. Tudi jelenjad, za katero je Herman posebej skrbel, in ki je zaradi neprestanega pokanja med vojno skoraj izginila, se je v nekaj letih spet razmnožila. Henrik Mecklenburg je izdatno pomagal pri naselitvi jelenjadi in pošiljal plemenite živali iz daljne Nemčije na Snežnik. Princ Hermanu je bil v veliko pomoč oskrbnik graščine gozdarski inženir Leon Schauta, ki postal v letu 1920 vreden naslednik Henrika Schollmayerja.

Kraljevina Jugoslavija je z zakonom v letu 1934 odpravila družinske fidejkomise. Kot lastnika snežniškega posestva sta bila vpisana brata Herman in Ulrik Schönburg Waldenburg, vsak do ene nerazdelne polovice, vendar je imel Herman dosmrtno pravico do uživanja celotnega posestva.¹¹⁹

Konec nekega obdobja

Pričela se je druga svetovna vojna. Princ in princesa Schönburg Waldenburg sta jo dočakala v svojem nemškem gradu Hermsdorf, kjer je Tekla umrla leta 1941, Herman pa leta 1943. Graščino Snežnik je oskrbnik Leon Schauta spretno krmaril skozi vojne vihre in jo večje ubranil pred plenilci. Njegova zasluga je, da je graščina ostala nedotaknjena in da lahko sodobni obiskovalec ob vstopu vanjo začuti utrip preteklosti.

Fotografija princa Wolfa Schönburg Waldenburg (1902-1983). Last Vinka Sterleta, Sežana.

Naslednik snežniškega posestva princ Volk Schönburg Waldenburg (1902-1983) je živel v Italiji in ni nikoli prevzel svoje dediščine, kajti leta 1945 sta bila graščina in posestvo Snežnik nacionalizirana ter sta postala splošno ljudsko premoženje.

¹¹⁷ H. Schönburg Waldenburg: Gehörtes. str. 111-117.

¹¹⁸ Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. Istituto Giovanni Treccani MCMXXXI-X, XII, str. 322-326 (geslo: Gabriele d'Annunzio).

¹¹⁹ Vir: ga. Alenka Kačičnik Gabrič - Gradivo graščine Snežnik v urejanju, AS.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv Slovenije, Graščinski arhivi - Koča vas, fasc. IX: Heinrich Schollmayer. Lichtenberg: Das Gut Hallerstein, Die Herren Haller von Hallerstein in Krain und deren Wappen, tipkopis
- Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi. Koča vas, fasc. XII: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Schneeberg und die Dinasten von Schönburg, II. Theil, rokopis iz leta 1924; Stammtafeln
- Arhiv Slovenije, kronološka zbirka listin
- Brochhaus Konversations-Lexikon, Leipzig, 1902-1904
- Dimitz, August: Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, Laibach 1874-76
- Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti. Istituto Giovanni Treccani MCMXXXI-X, XII,
- Enciklopedija Slovenije, MK Ljubljana 1979-1999
- Frickert, Matthias: Die Nachkommen des 1. Fürsten von Schönburg, Gesamtherstellung Buchbinderei Klaus Adam, Glauchau 1992
- Globočnik, Anton: Der Adel in Krain. Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Laibach 1899/1
- Hrady, zámky a tvrže, Praha 1984
- Kebe, Janez: Loška dolina z Babnim Poljem, Družina, Ljubljana 1996
- Kindler, Viljem: Beležke iz preteklosti snežniških gozdov, Gozdarski vestnik, letnik XIII, Ljubljana 1955
- Kočevski zbornik, Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljana 1939
- Krajevni leksikon Slovenije, I. knjiga: Zahodni del Slovenije, DZS, Ljubljana 1968
- Dušan Kos: Med gradom in mestom, Ljubljana 1995
- Novice XI/1853
- Okoliš, Stane: Izseki iz zgodovine Loža in okolice, Zgodovinski časopis 49, Ljubljana 1995. 3, Separat
- Otorepec, Božo: Gradivo za slovensko zgodovino (1246 do 1500). Rokopis na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU - Gradivo V, Ljubljana
- Otorepec, Božo: Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku, Notranjski listi III., 1986
- Richter, Valentin: Darstellung derjenigen Vortheile und öffentlichen Rücksichten welche den Ankauf grösserer Güter und insbesondere der ehemaligen Herrschaften Laas und Schneeberg im Kronlande Krain, gewesenen Adelsberger Kreises, von Seite der hohen Staatsverwaltung, in Verbindung mit der Regulierung der land- und forstwirthschaftlichen Verhältnisse, dann insbesondere mit der Kultivierung der Karstgegenden, empfehlenswerth machen. Laibach 1850
- Ribnikar, Peter: Posestne in gospodarske razmere loško - snežniškega gospostva od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika, III., Ljubljana 1955. 1
- Schönburg - Waldenburg, Hermann: Gehörtes und Gesehenes, Firenze 1993
- Schönburg-Waldenburg, Hermann: Dienstpragmatik und Instruktionen für die fürstlich Schönburg Waldenburgischen Beamten und Diener auf der Fideikommiss Herrschaft Schneeberg, Laibach 1905
- Schönburgischer Hauskalender auf dem Jahr 1902, Waldenburg
- Schollmayer Lichtenberg, Heinrich: Snežnik in schönburški vladarji, Postojna 1998 (prevod Janez Sterle)
- Snežnik, grajski kompleks - zgodovina, projekti, kalkulacije, Elaborat Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, Ljubljana 1972
- Serše, Aleksandra, Vilman, Vladimir: Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna 1989
- Skubic, Anton: Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, Buenos Aires 1976
- Smole, Majda: Graščine na nekdanjem Kranjskem, DZS Ljubljana 1982
- Sterle, Vinko: Fant, to pa so čakani in pol!, Žbrinca Sežana 1994
- Stopar, Ivan, Gradovi na Slovenskem, CZ Ljubljana 1986
- Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 3. Spodnja Savinjska dolina, Ljubljana
- Šašelj Kos, Marjeta: Boginja Ekurna v Emoni, Zgodovinski časopis 46, 1992. 1
- Šumrada, Janez: Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice, Notranjski listi I, 1977
- Turnirska knjiga Gašperja Lamberga /faksimile/, Dušan KOS: Čas bojevnikov, Ljubljana: Viharnik 1997
- Valvasor, Johann Weichard: Die Ehre des Herzogthums Krain, Nürnberg 1689, XI
- Vilfan, Sergij: Pravna zgodovina Slovencev, Slovenska matica v Ljubljani, 1996
- Vilfan, Sergij: Uvod v pravno zgodovino, Ljubljana 1991
- Vilman, Vladimir, Serše, Aleksandra: Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna 1989
- Witting, J. B.: Beiträge zur Genealogie des Krainischen Adels, Jahrbuch Adler n.v. 5/6, W 1895
- Zgodovina Slovencev, CZ Ljubljana 1979

ZUSAMMENFASSUNG

Aus der Geschichte von Schloß und Herrschaft Schneeberg in Notranjska

Das Lož-Tal (Laasertal) in Notranjska (Innerkrain) war seit dem 11. Jahrhundert ein wichtiges Interessengebiet der Patriarchen von Aquileia, die in diesem Gebiet außer der geistlichen auch die weltliche Macht ausübten. Durch das genannte Tal führten bedeutende Handelswege, die durch drei Schlösser abgesichert waren: Laas (Lož), Stegberg (Šteberk) und Schneeberg (Snežnik). Außer den Patriarchen regierten in diesem strategisch wichtigen Gebiet des Lož-Tales (Laasertal) alle bedeutenden Adelsfamilien: die Grafen von Heimbürg, Görz, Ortenburg und Cilli, bis es Mitte des 15. Jahrhunderts den Habsburgern zufiel.

Die territorialen Grundherren des Lož-Tales stützten sich bei der Verwaltung ihres Besitzes auf den niederen Adel - die Ministerialen, die zum Teil auch über die patrimoniale Gewalt verfügten, was sich vor allem im Recht auf freie Veräußerung und in der Erblichkeit äußerte.

Die Herren von Schneeberg, die Mitte des 13. Jahrhunderts auftauchen, waren die ersten bekannten Ministerialen auf Schloß Schneeberg. Außer Schloß Schneeberg hatten sie noch weitere Höfe im flachen Lande und umfangreiche Besitzungen in der näheren und weiteren Umgebung. Ende des 14. Jahrhunderts war ihr Besitz verstreut, das Schloß selbst auf mehrere Besitzer verteilt. Durch Verkauf und Vererbung ging die Herrschaft mit einem Teil des Schlosses und den Höfen am Anfang und im Laufe des 15. Jahrhunderts auf die verwandten Herren von Lamberg über. Diese bauten den Herrensitz zu einem Renaissanceschloß aus, so wie es bei Valvasor überliefert ist. Ende des 16. Jahrhunderts kam das Schloß über die weibliche Linie der Lamberger an die Scheyer, die Pranckh und an die Raumschissl, Verwandte der Herren von Schneeberg, über. Im Jahre 1635 kauften die Fürsten von Eggenberg die Herrschaft Laas und den Besitz Schneeberg und verkauften beides im

Jahre 1669 an den Fürsten Johann Weichard Auerberg. Es folgten noch einige Besitzer, bis endlich Georg Gottfried Graf Lichtenberg im Jahre 1718 die Herrschaft Laas mit dem Besitz Schneeberg verband. Die Lichtenberg, die bis zum Verkauf im Jahre 1847 beinahe das gesamte Lož-Tal (Laasertal) besaßen, kümmerten sich nicht um die wirtschaftliche Entwicklung der Herrschaft. Sie wußten den gewaltigen Waldreichtum nicht entsprechend zu nutzen, deswegen blieb die Herrschaft zurück und war zusammen mit dem Schloß dem Verfall geweiht.

Die Herrschaft wurde seit 1848 durch einen Sequester verwaltet, bis sie von dem deutschen Fürsten Otto Viktor Schönburg-Waldenburg erworben wurde, der sie als einen Fideikommiß für seinen dritten Sohn Georg konstituierte. Georg übernahm im Jahre 1859 die Herrschaft, im Jahre 1862 wurde der Fideikommiß bestätigt. Von den Fürsten Georg (1828-1900) und seinem Sohn Hermann (1865-1943) wurde das Schloß völlig restauriert und neu eingerichtet. Es erhielt das heutige Gepräge. Rund um das Schloß ließen sie einen englischen Garten anlegen und bestellten beste Forstexperten, um eine geordnete Waldwirtschaft und die Erhaltung der Wildarten sicherzustellen. Außer einheimischen und fremden Fachleuten stellten sie auch viele Einwohner des Lož-Tales (Laasertal) ein. Auf der Herrschaft wirkte zwischen 1867 und 1875 die erste slowenische Forstschule ("Waldbauschule"). Die Familie Schönburg-Waldenburg verbrachte mindestens ein halbes Jahr auf der Herrschaft, die andere Jahreshälfte auf Schloß Hermsdorf in der Nähe von Dresden.

Nach dem Ersten Weltkrieg wurde die Herrschaft zwischen Italien und dem Königreich SHS aufgeteilt, durch einen Sequester verwaltet, Fürst Hermann enteignet. Fürst Hermann erhielt den Besitz auf der jugoslawischen Seite im Jahre 1924 zurückerstattet, den auf der italienischen bereits früher. In der ganzen Zwischenkriegszeit sorgte er vorbildlich für Schloß, Wälder und Wild. Fürst Hermann starb im Jahre 1943, sein Neffe und Nachfolger Wolf (1902-1983) trat das Erbe nie an, wurde die Gutsherrschaft doch nach dem Krieg enteignet und zum allgemeinen Volkseigentum erklärt.

izvirno znanstveno delo

UDK 091:929.52 Obereigner J. (497.4 Loška dolina)
091:929.52 Schollmayer (497.4 Snežnik)
prejeto: 7. 3. 2000

Angelika Hribar

višja bibliotekarka v Knjižnici za germanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta v Ljubljani
SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

Gozdarski direktor posestva Snežnik Jožef Obereigner in njegova rodbina

IZVLEČEK

Jožef pl. Obereigner, doma iz čeških Podebradov, prevzame službo upravnika snežniškega gospostva leta 1872 in se z družino nastani v gozdarski hiši poleg gradu. Leta 1884 sprejme v službo Henrika Schollmayerja in ga pošlje za revirskega gozdarja na samotno gozdarsko postojanko Mašun. Schollmayer se 1887 poroči z Obereignerjevo najstarejšo hčerko Marijo. Članek skuša prikazati življenje obeh družin, kakor ga podaja v svojih dnevnikih Henrik Schollmayer v času, ko je živel na Mašunu in prva leta po selitvi v Snežnik.

SUMMARY

THE FORESTRY MANAGER OF THE SNEŽNIK ESTATE JOŽEF OBEREIGNER AND HIS KINDRED

Jožef (noble) Obereigner from the Czech Podebradi, entered upon the managing post of the Snežnik estate in 1872 and settled with his family in a forester's house beside the castle. In 1884 Obereigner employed Henrik Schollmayer as a district forester, and sent him to a secluded forestry post Mašun. In 1887 Schollmayer married Obereigner's eldest daughter Marija. The article tries to present the lives of the both families, as Henrik Schollmayer described it in his diaries during his living at Mašun and during the first years after moving to Snežnik.

Ključne besede: gozdarski mojster, rodbina Obereigner

Kratek življenjepisa

Jožef pl. Obereigner (Josef Leonard von Obereigner)¹ se je rodil 30. januarja 1845 v Podebradih na Češkem, kjer je bil njegov oče (Josef von Obereigner) župan. Po končani osnovni šoli v rodnem mestu je odšel na realno gimnazijo v Prago, vendar jo je leta 1860 zapustil in nastopil gozdarsko prakso na gospostvu "Sina" v Podebradih. Leta 1863 se je vpisal na Gozdarsko akademijo v Tharandtu v Nemčiji, ki jo je po dveh letih končal

in prejel srebrno odlikovanje za marljivost in lepo vedenje.

Najprej se je potegoval za službeno mesto revirskega gozdarja na Poljskem, ki mu je bilo tudi odobreno, vendar se je potem odločil za že prej ponujeno mesto gozdarskega nadzornika v Bukovini pri mestu Polička. To službo je nastopil 1. maja 1867.

Poročil se je 24. septembra 1868 in v oktobru pripeljal v Bukovino svojo soprogo Pavlino Bouček, ki je bila prav tako doma iz Podebradov. Njen oče je bil mestni zdravnik, dr. Franc Bouček, mati pa je bila Antonija, roj. Votoček. Pavlina je bila

¹ Krstna imena sem večinoma slovenila, ob prvi omembi v oklepaju navajam češko oziroma nemško obliko.

rojena 13. januarja 1845, tako da sta bila z možem istih let. V Bukovini (hišna št. 1) so se jima rodili trije otroci: Marija (češ. Márie) 15. avgusta 1869; Emil (češ. Miloš) 2. maja 1871 in Zdenka 24. julija 1872.

Jožef pl. Obereigner z ženo Pavlino (roj. Bouček) po poroki leta 1868 (9,5 x 6 cm; last pravnukinja Angelike Hribar).

V maju 1872 je Josef Obereigner od direktorja tharandske gozdarske akademije, Friedericha Judeicha, prejel pobudo, naj se poteguje za službeno mesto gozdarskega mojstra na knežjem posestvu Schönburg Waldenburgov Snežnik na Kranjskem. Že v naslednjem mesecu mu je bilo to službeno mesto odobreno in 15. oktobra 1872 je prevzel komaj 27 let star mož vodstvo enega največjih gospostev na Kranjskem, ki ga je upravljal do konca svojega življenja.

Z družino se je nastanil v gozdarski hiši v parku poleg grajske stavbe, ki jo je dal zgraditi princ Jurij po prevzemu posestva.

Mladi mož se je tako znašel nepoznan v tuji deželi pred velikimi in težavnimi nalogami.

Najprej se je lotil že začetega izvajanja odprave gozdnih in pašnih servitutov (pravice kmetov do poseke v gozdovih fevdnih gospodov in do paše na njihovih travnikih). To mu je tudi uspelo, tako da gospostvo ni utrpelo prevelike izgube in da je

istočasno povsem zadovljal številne upravičence, saj jim je odstopil več tisoč hektarov gozda. Ostala je dobro zaokrožena in strnjena gosposka posest 15.471 hektarov.

Hkrati je moral Obereigner poskrbeti tudi za odprtje gosposkih gozdov, da bi zaradi odstopljenih gozdov (v nadomestilo za servitutne pravice kmetov) na obrobju gospostva ne zaprl možnosti izvoza lesa in s tem preprečil gospostvu prodajo in predelavo. Lotil se je torej gradnje mnogih gozdnih cest, ki jih je kljub težavnemu kraškemu terenu vzorno trasiral. Te danes omogočajo spravilo lesa iz najbolj oddaljenih in višje ležečih predelov gozda. Podroben opis gradnje teh cest podaja Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg v svoji zgodovini gospostva Snežnik v prevodu Jožeta Strleta: "Snežnik in schönburški vladarji".²

"Ko je princ Jurij oktobra 1872 postavil višjega gozdarja Obereignerja kot vodjo gospostva Snežnik, je v njem našel izjemnega strokovnjaka za izgradnjo cest na kraškem terenu. Po lastnih načrtih je začel z odpiranjem gozdov. Najprej je odprl glavne prometnice, na katere je priključil stranske ceste. Danes meri to cestno omrežje prek 200 km, ničelna točka pa leži v snežniškem parku. Iz nadaljevanja je mogoče razbrati zgodovino vsake ceste in njenih stranskih delov."³

Vendar Schollmayer v teh opisih bolj poudarja svoj delež pri trasiranju cest, tako da ni jasno, kaj je naredil Obereigner in kaj Schollmayer. Zlahka ugotovimo le to, da je Obereigner prišel na Snežnik leta 1872, medtem ko je Schollmayer prišel maja 1884 in je šele od tedaj dalje mogel sodelovati pri gradnji. V prvih dvanajstih letih pa je Obereigner že marsikaj naredil. Že sama gradnja cest in gozarskih naselbin sredi gozdov je bila težavna, povrh pa so tem gradnjam nasprotovali še kmetje. Schollmayer v svoji zgodovini takole opisuje tiste pionirske čase: "Tedaj (1873-1876) ni do višine Mašuna (1020 m) peljala še nobena cesta in gradbeni material so morali pripeljati s Snežnika po zelo slabih gozdnih poteh ali pa na mestu izkopati. Najprej je bila na najnižji točki doline zgrajena zidana cisterna, v katero je s pobočja dotekala voda... Lastno izdelana peč je proizvajala apno in opeko za gradnjo, in v avgustu 1874 je bila tu hiša že postavljena pod streho. - Pivški kmetje, čeprav so že dobili svoje gozdove, so na gradnjo gledali kot na poseg v svoje pravice, oziroma omejevanje svoje prostosti. Vedeli so, da po slej kraja lesa ne bo več tako lahka. ... 24. avgusta 1874 je v Knežaku zgodaj zjutraj zadonel "vihar", nakar so se dogovorili, da vsaka hiša da po enega moža, opremljenega z orodjem. 120 moških je

² Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg: Snežnik in schönburški vladarji. - Postojna, 1998.

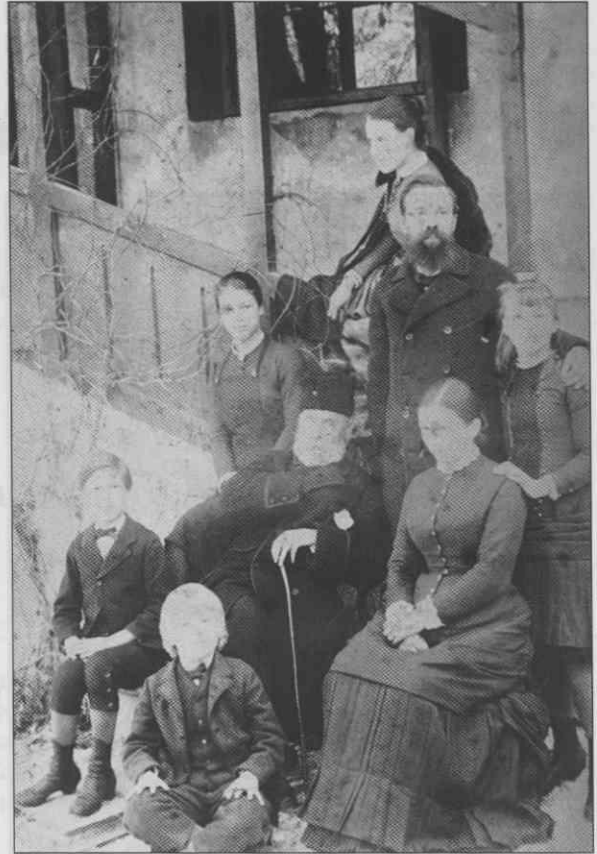
³ Schollmayer-Lichtenberg, n. d. str. 49.

prišlo na Mašun, da podrejo osovraženo gradnjo. Pretepli so delavce, ki so se razbežali na vse strani, podrli staro jelko, ki je pri padcu zmečkala zidarsko kolibo, udarili po strehi in tleh cisterne, porušili peč za apno ter hišo spremenili v kup kamnja. Dva gozdarska nadzornika in en žandar so se zaradi velike premoči umaknili v varno zavetje, opazovali upuščanje in zapisali imena storilcev. Istega dne je jahal princ Jurij z nadgozdarjem Obereignerjem proti Mašunu, da bi videl, kako napreduje gradnja. Blizu Mašuna je pritekel pred oba jezdeca pretepeni opekar in ju opozoril na nevarnost. Po zaslišanju priče se jezdeca obrneta nazaj proti Snežniku. Kmetom so njihovo jezico ohladili tako, da so vse obsodili na zaporno kazen ... Morali so solidarno poravnati dosojeno škodo in cela vas Knežak je dobila kazensko namestitev."⁴

Tudi pozneje, od leta 1884 do svoje prezgodnje smrti leta 1903, je Obereigner nadzoroval in odločal pri vseh gradnjah, saj je bila to njegova službena dolžnost. A Schollmayerju prav to ni bilo povsem po volji, kar razodevajo nekatera njegova pisma princu Hermannu.

J. Obereigner se je lotil uvajanja urejenega gospodarjenja z gozdovi. Skušal je nadomestiti slabše uporabno bukev z dragocenim lesom iglavcev, v kolikor so to dopuščala tla in lega, da bi s tem povečal gozdne prihodke. Trudil se je tudi za boljše izkoriščanje bukve in treba je omeniti njegova prizadevanja v zvezi z ustanovitvijo delniške družbe za tovarniško proizvodnjo lesnega kisa s pomočjo destilacije bukovega lesa.⁵

Ze pred Obereignerjevim prihodom je bila gospodarstvu priključena deželna gozdarska šola (1871-1873), ki jo je tudi vodil, vendar so jo na njegov navet razpustili, ker ni izpolnjevala svojega namena.

Družina Jožefa Obereignerja pred gozdarsko hišo na Snežniku okoli leta 1880. Na obisku sta Pavlin oče Franc Bouček (sedi na sredini) in Pavlinina sestra (stoji na stopnicah); Jožef O. stoji, ob njem levo hči Marija, desno hči Zdenka, spodaj sinova Jožef (Pepo) in Henrich (Heinček) sedi na tleh (15,5 x 10 cm; last A. Hribar).

V Snežniku sta se Jožefu in Pavlini Obereigner rodila še dva sinova: Jožef (Josef) 12. marca 1874 in Henrich (Heinrich) 15. julija 1875.

Gospodar je Obereignerjevo upravno dejavnost zelo cenil. Leta 1891 ga je imenoval za gozdarskega direktorja, naslednje leto mu je podelil častni križec III. razreda knezov Schwarzburgov. (Konec leta 1891 se je namreč hči princa Jurija, princesa Anna, poročila z vladnim knezom Güntherjem von Schwarzburg Rudolstadt.) Kako zelo ga je cenil je razvidno tudi iz prisrčnega pisma, ki mu ga je napisal ob 25-letnici njegovega službovanja, ki so jo praznovali 14. oktobra 1897.

V tem letu mu je princ Friedrich, nečak princa Jurija, podaril usnjeno cigaretnico, na katero je pritrjen kovinski grb Schönburgov in na drugi strani vgraviran napis v češčini: "Na upominku na naš vylet do Mokrice, Samobor v zari roku 1897, Bedrich princ ze Schoenburgu" (= "V spomin na naš izlet v Mokrice, Samobor, v septembru leta

Pavlina Obereigner z otroki na Snežniku v grajskem parku po letu 1875 (11,5 x 9,5 cm; last A. Hribar).

⁴ Schollmayer-Lichtenberg, n. d. str. 44.

⁵ Schollmayer-Lichtenberg, n. d. str. 42.

1897, Friedrich princ Schönburg"). Princ gotovo ni znal češko, vendar je posebej naročil za Obereignerja napis v njegovem maternem jeziku. Po družinskem izročilu je Obereigner na lovu pri Mokricah rešil princa, ki ga je napadel medved.

Pa tudi gozdarski direktor Obereigner je vračal družini Schönburg Waldenburg tolikšno spoštovanje in zvestobo, da je odklonil marsikatero vablivo službeno mesto, ki mu je bilo ponujeno.

Poleg svoje službene dejavnosti je našel čas tudi za delovanje v javnem življenju. Že leta 1875 je sodeloval pri ustanavljanju Kranjsko-primorskega gozdarskega društva, saj je bil vse odtelej član v odboru. Bil je zavzet udeleženec zborovanj, vpliven sogovornik v razpravah na posvetovanjih in družaben udeleženec spremljajočih veselic.

Napisal je več razprav za društveno glasilo in veliko odličnih poročil, ki jih je društvo pošiljalo vladi.

Jožef Obereigner se s predstavniki lovcev iz vse monarhije (tudi Schollmayer je bil navzoč), udeleži sprejema pri cesarju Francu Jožefu v Schönbrunu 25. junija 1898 (9 x 6 cm; last A. Hribar).

Pozneje je bil tudi zelo dejaven kot predsednik okrožne komisije za ceste in kot občinski svetnik v

Starem trgu; zato je bil cenjen in spoštovan v celotni okolici. Večkrat je bil imenovan v izpitno komisijo pri državnih izpiti za gozdarske upravitelje, gozdarske čuvaje in pomočnike. Te in druge dejavnosti so mu prinesle cesarjevo priznanje. Leta 1891 mu je podeljen viteški križec Franca Jožefa, leta 1898 pa je prejelvladno priznanje in povabilo v industrijski in kmetijski svet ter povabilo v izpitno komisijo za gozdarsko-tehniške državne službe.

Čeprav je bival daleč od svoje domovine, ji je ostal vedno zvest. Rad je pel in govoril v svojem maternem jeziku in se živo zanimal za dogajanja v domovini. V zasebnem življenju si je s svojo prisrčnostjo in humorjem pridobil veliko prijateljev, ki so mu bili naklonjeni in so se mu še posebej zahvalili ob njegovem 25. službenem jubileju.

Ko ga je 15. februarja 1903 v kratkem času huda pljučnica iztrgala družini, se je pokazalo, kako zelo so ga ljudje imeli radi in ga spoštovali. Kdor je le mogel priti, je prihitel na pogreb, da bi dragemu možu s svojo navzočnostjo izkazal poslednjo čast. Dolg, časten sprevod ga je pospremil od kraja, kjer je 30 let uspešno deloval, na pokopališče v Viševku.

Rodbina Obereigner (Oberaygner)

Družinski rodovnik sega v 17. stoletje. Družina Oberaygner je posedovala v 17. in 18. stoletju rudnike srebra in zemljiško posest v Selmezbanyi na gornjem Madžarskem. Imela je tudi zasluge za razvoj tega mesta. Cesar Leopold I. je kot madžarski kralj povišal Georga Oberaygnerja (roj. 1634) in z njim njegovo ženo Ano Marijo, roj. Ernst in njune potomce dne 14. avgusta 1675 "e statu et conditione ignobili" v madžarski plemiški stan. To povišanje je bilo objavljeno v generalni kongregaciji Honter Komitates 27. novembra 1685.

Podelil jim je tudi grb:

"Auf Rot ein nach rechts sehender Kranich in natürlichen Farben auf grünem Einberg, mit dem rechten Fusse stehend, mit dem linken ein schwarzes Buch haltend; offener gekrönter Turnirhelm, darauf der Kranich zwischen zwei Büffelhörnern, links gelb über blau, rechts schwarz über gelb geteilt. Helmdecken rechts gelb-blau, links rot-weiss."

"Na rdečem žerjav v naravnih barvah gleda na desno, stoji na desni nogi na zelenem griču, v levi drži črno knjigo; odprt okronan viteški šlem, na njem žerjav med deljeno obarvanima volovskima rogovoma, levi spodaj moder zgoraj rumen, desni spodaj rumen zgoraj črn. Pokrov šlema desno rumeno moder, levo rdeče bel."⁶

⁶ A(rhiv) S(lovenije), G(rasčinski) A(rhiv) Koča vas, Fasc. 9, Familiaria. Rodovnik tudi v: Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs, Jahrgang 2 (1906/07). Wien 1907.

Potomci te družine so se preseljevali v razne kraje nekdanje monarhije. Nastali sta dve družinski veji: I. starejša in II. mlajša. Naši predniki izvirajo iz I. starejše veje.

Josef von Obereigner, roj. 1807 v Lvovu (sedaj Ukrajina), se je poročil leta 1837 v Podebradih s Terezo, roj. Nosek. Rodilo se jima je 11 otrok, nekateri so umrli že kot otoci, tako da so v rodovniku naštetih le še trije sinovi s potomci, to so: Josef Leonard (1845-1903), Vojtech Vaclav (1853-1928) in Vilem Jan (1855-1918).

Prvi sin Jožef se 1872 preseli z družino na snežniško posestvo, kjer postane gozdarski direktor princa Jurija in po njegovi smrti (1900) princa Hermana Schönburg Waldenburga. Drugi sin Vojtech postane civilni geometer in posestnik v Podebradih. Poroči se z Marijo (Márie) Pokorny in ima z njo pet otrok, od teh se poročijo le trije: Emil (padel 1915), Vojtech in Milada.

Tretji sin Vilem Jan pa postane pivovarnar v Podebradih. S prvo ženo je imel dva otroka, z drugo pa tri.

Vrnimo se sedaj k Jožefu in Pavlini Obereigner in njunim otrokom, ki so odraščali na snežniškem posestvu. O njihovem vsakdanjem življenju izvemo marsikaj iz dnevniških zapiskov gozdarja Henrika Schollmayerja, ki so deloma ohranjeni in se nahajajo v Arhivu Slovenije. Jožef Obereigner sprejme leta 1884 Schollmayerja v službo na snežniško posest. Ta v svoji zgoraj navedeni zgodovini piše: "20. 4. 1885 sem bil kot neporočen moški premeščen na gozdarsko postajo na Mašun" in nastanek te gozdarske naselbine opisuje takole: "Ko so bili v začetku sedemdesetih let (19. st., op. avtorice) odpravljene servituti sedmim vsem v Pivki in so kmetje gosposke gozdove dobili v lastništvo, je bilo nujno, da se gozdovi na zahodni strani Snežnika posebno zaščitijo in da se... postavi gozdarska hiša. Kot gradbišče 'mejne trdnjave' je bilo izbrano pobočje divje doline, kjer je mrzlišče najhujše vrste, pokrito s skalami, pokvečeno bukovo goščo in od mraza shirano jelko. Ta točka obvladuje dve sedli in dohode do gozda. Omenjeno dolino in gorsko sedlo je staro ljudsko izročilo poimenovalo Mašun (zamašek)".⁷

Vendar v tem samotnem kraju ni ostal dolgo sam. 21. julija 1887 se je poročil z najstarejšo hčerko Jožefa Obereignerja Marijo (roj. 1869) in jo odpeljal na Mašun. Žal prav v tem času ni pisal dnevnika, kakor sam pravi, zaradi preobilice dela z gradnjo cest in zaradi poroke, vendar je po navetu svoje žene nadaljeval s pisanjem 19. septembra 1888 in dnevnik vodil z nekaj prekinitvami do svoje smrti leta 1930. Z Marijo sta imela štiri otroke: Franca, Etbina, Margareto in Heimarja. V

usodnem letu 1903 pa ni umrl le Jožef Obereigner, star komaj 58 let, temveč komaj mesec dni pozneje tudi njegova hči, Schollmayerjeva žena Marija. Najsrečnejša, čeprav naporna leta svojega življenja, je torej Schollmayer preživel na Mašunu. O tem pozneje.

Tudi najstarejši sin Jožefa Obereignerja Emil (klicali so ga Miloš, (roj. 1871) je postal gozdar in oče ga je poslal na prakso kar k zetu Schollmayerju na Mašun. 26. oktobra 1899 se je poročil z Regino Balanč (hčerko Ivana Balanča in Frančiške, (roj. Baudel) s Proseka pri Trstu. Emil je tedaj služboval v Proseku kot gozdarski inšpektor. Z Regino sta imela tri otroke, to so bili: Milko (roj. 1900, umrl v 80-tih letih v Slavonskem Brodu); Stanislav (roj. 1901, umrl 1977 v Beljaku) in Nada (roj. 1906, poročila tovarnarja šivalnih strojev Jax-a na Dunaju, umrla v 80-tih letih).

Nada Obereigner, hči Miloša Obereignerja in vnukinja Jožefa Obereignerja, je leta 1921 bivala na gradu Prosek pri Trstu, ko si je dopisovala s Srečkom Kosovelom (11,5 x 8 cm; last A. Hribar).

Nada Obereigner je prišla v slovensko kulturno zgodovino, ker je prijateljela s Srečkom Kosovelom, ki je bil doma v bližnjem Tomaju. Pisma, ki ji jih je pisal, je objavil Alfonz Gspan leta 1973.⁸

⁷ Schollmayer-Lichtenberg, n. d. str. 43.

⁸ Alfonz Gspan: Neznani Kosovel, Prostor in čas, Let. 5, 1973, št. 8/9.

Gspan navaja, da se je Nada rodila v Buzetu, verjetno je bil prehodno Emil Obereigner tam v službi, kmalu po njenem rojstvu pa se je družina preselila v Ljubljano. Tu je Nada obiskovala osnovno šolo na Mladiki, nato realko, kjer je maturirala 1925. Med študijem na realki je pripadala Kosovelovemu literarnemu krožku Lepa Vida. Vmes je študirala na dramatični šoli, nato na dunajski akademiji za glasbo in gledališko umetnost, 1928 je diplomirala z odliko. Sprejela je angažma v Wrocławu (1928-30) in v Wilhelmshavenu-Rüstringenu (1930-32). Ker v Ljubljani ni dobila že napol obljubljenega angažmaja in je zamudila obnovitev pogodbe v Wilhelmshavenu, se je odpovedala gledališki karieri, se poročila in posvetila družini.

Kosovel je pisma naslavljal na Prosek št. 1, kar pomeni, da je družina poletne počitnice preživljala na materinem domu. Regina je umrla 7. decembra 1927, Emil Obereigner pa 18. novembra 1942.

Zdenka Obereigner poročena Brettschneider s sinom Aleksandrom v Ischlu leta 1908. Pes na sliki je morda tisti, ki ga je Schollmayer poslal Zdenki v dar leta 1901 (10,5 x 6,5 cm; last A. Hribar).

Tretji otrok Jožefa Obereignerja je bila Zdenka (roj. 1872).

Do poroke 1899 je bila vsej družini v veliko pomoč. Z Marijo sta bili zelo povezani in Zdenka je prihitela na Mašun ob vsaki priložnosti, zlasti ko so se Schollmayerjevima začeli rojevati otroci. Zнала je opravljati vsa gospodinjstva dela, skrbela pa je tudi za razvedrilo in zabavo snežniške gospode. 17. aprila 1899 se je poročila z Aleksandrom (Alexander) Brettschneiderjem, ki je bil upravitelj rudnikov soli v Ischlu v Avstriji. Bil je sin Hermannu Brettschneiderja, ki je vodil na Dunaju "Urad za urejanje gozdov" in je prišel leta 1890 na snežniško posestvo, kjer je prevzel taksacijska in računska dela. Zdenka je pozneje živela na Dunaju, imela je sina Aleksandra. V poletnih počitnicah se je rada vračala na svoj stari dom, pozneje pa k Schollmayerjevim v Kočo vas. Zdenkin mož Aleksander je umrl leta 1931, Zdenka pa nekaj let pozneje, vendar pred letom 1938.

Drugemu sinu Jožefa Obereignerja je bilo prav tako ime Jožef (Josef, klicali so ga Pepo, roj. 1874). Postal je strojni inženir pri vojni mornarici. Poročil se je s Čehinjo Marico (Marizza) Machaček. Služboval je v Puli, kjer je družina nekaj časa tudi živela. Imela sta dva otroka: Magdaleno in Hansa. Pozneje pa je z družino odšel v Prago. Mati Pavlina Obereigner se je leta 1903 po moževi smrti najprej preselila v Ljubljano (v Slomškovo ulico 13), po poroki najmlajšega sina Henrika pa se je preselila v Prago k sinu Jožefu. Sicer je pozneje obiskovala vse svoje otroke in vnuke, vendar je umrla v Pragi leta 1939.

Najmlajši otrok in tretji sin Jožefa Obereignerja je bil Henrik (Heinrich, imenovan Heinz ali Heinček, roj. 1875). Maturiral je v Ljubljani 14. julija 1894. Potem pa je odšel na Vojaško akademijo v Wiener Neustadt. Po tretjem letniku študija je 15. avgusta 1897 dobil naziv poročnika pri 56. pehotnem regimentu grofa Dauna. V letih 1901 do 1903 je nadaljeval vojaški študij in postal nadporočnik. Iz teh let je ohranjena zbirka njegovih fotografij z vojaških pohodov po deželah, ki so bile tedaj pod Avstroogrsko. 56. regiment je bil stacioniran v Krakovu na Poljskem. Imel veliko domotožje po rodni Kranjski, kar dokazuje dejstvo, da je leta 1908 zaprosil za premestitev v 17. regiment, ker bi bil tako bliže domu. 1. maja 1911 je postal stotnik pri tem regimentu in 2. decembra istega leta se je v Ljubljani poročil s slikarko Elzo Kastl von Traunstät, katere oče Karel je bil prav tako avstrijski oficir iz Badna pri Dunaju, mati Frančiška pa slovenskega rodu, rojena Peterka.⁹

Henrik in Elza sta se preselila v Celovec, kjer

⁹ Vesna Bučič: Elza Obereigner-Kastl - naša poslednja miniaturistka. Razprave iz evropske umetnosti. Ljubljana 1999.

se je 21. aprila 1913 rodila hči Elizabeta Šarlota (imenovana do svoje poroke Lizelot, pozneje Liza por. Hribar, kiparka, umrla 9. aprila 1996).¹⁰

Ob izbruhu prve svetovne vojne mora Henrik na fronto. Konec avgusta 1914 je lažje ranjen v roko in pošljejo ga v dunajsko bolnišnico Rudolf-ingerhaus, kjer ga obišče sestra Zdenka, ki tedaj živi na Dunaju. V septembru dobi dopust in pride domov, najprej v Celovec, kjer sta ga čakali žena Elza in mati Pavlina Obereigner, ki je prišla varovat malo Lizelot, da sta lahko šla Elza in Heinz skupaj v Ljubljano. 30. septembra se sestane Kastlova družina v Prečni ulici; s fronte je prišel tudi mož Elzine sestre Fride, Zdenko Mulec, in se poleg Heinza podpisal na barvno razglednico Tivolija, ki so jo pisali Pavli Obereigner v Celovec. Tedaj niso vedeli, da so poslednjič vsi skupaj. Elza se vrne v Celovec, saj je bila tik pred porodom drugega otroka. Iz Schollmayerjevega dnevnika izvememo, da je Heinz ostal v Ljubljani pri Kastlovih. Schollmayer prihi 8. oktobra skupaj z Greto in Heimarjem s Snežnika, da bi ga videl in izvedel kaj o svojem sinu Franciju, ki ga je stric Heinz srečal na bojišču. Kako formalistični so bili tedaj odnosi tudi med sorodniki, nam pove že zapis o poteku tistih dni. Naslednji dan dopoldne Schollmayer obišče Kastlove v Prečni ulici in zvečer s Henrikom večerjata v hotelu "Slon". 11. oktobra dopoldne ponovno obišče Kastlove. Popoldne mu polkovnik Kastl vrne obisk v hotelu, potem gre do Schollmayerjevi s Heinzem na sprehod čez Rožnik, nazajgrede se ustavijo v kavarni Kazine, kjer se ponovno snidejo s Kastlovimi in se dolgo pogovarjajo. Zvečer pa Schollmayer in Heinz zopet skupaj večerjata v večji družbi drugih oficirjev v "Slonu". Da je pošta dobro delovala, je razvidno iz zapisa, da so prinesli okoli 9h naravnost k hotelski mizi telegram za Heinza, da mu je žena Elza v Celovcu dopoldne rodila krepkega dečka. To takoj praznujejo s steklenico šampanjca. Heinz pripoveduje, kako je srečal na fronti mladega zastavonošo Francija in ga fotografiral (fotografija v zasebni lasti A. H.).

Franci pride pozneje v rusko ujetništvo, vendar se vsi trije Schollmayerjevi sinovi po koncu vojne vrnejo domov. Heimar umre od izčrpanosti že 1918, Etbin umre 1921, Franc pozneje živi v Avstriji in umre okoli leta 1958; Greta živi v Koča vasi do leta 1945, ko jo "ljudska oblast" izžene, nato živi pri plemiški družini v Angliji, umre v Kitzbühlu pri Francevi hčerki Jutti leta 1962.)

Konec novembra 1914 je Elza izvedela, da Heinza pogrešajo od 26. novembra. Ni mogla verjeti, da bi bil mrt. Upala je, da je v ujetništvu in ga je še osem let iskala preko Rdečega križa. Že 8.

decembra jo je doletela druga nesreča: zaradi srčne napake je mali Jurij (Georg) umrl. Elza se je še pred božičem leta 1914 s hčerko Lizelot vrnila k staršem v Ljubljano.

Življenje v Snežniku in na Mašunu od 1885 do 1906 (po Schollmayerjevih dnevniških zapiskih)¹¹

Po Schollmayerjevi poroki 21. julija 1887 sta družini Obereigner in Schollmayer neločljivo povezani. Iz Schollmayerjevih dnevnikov izvememo marsikaj ne le o življenju na Mašunu, temveč tudi na Snežniku. Schollmayerjevo izredno dejavno življenje bo potrebno obravnavati na drugem mestu, tu se bom omejila le na družinsko in družabno življenje na Snežniku in na Mašunu.

Čeprav je bilo od gradu Snežnik do gozdarske kolonije Mašun sprva nekako tri do štiri ure vožnje z vozom ali sanmi (kar je bilo odvisno od izbire cestne povezave in vremenskih pogojev), so se vsi člani obeh družin med seboj nenehno obiskovali; zlasti mlajši, gozdarski pomočniki, hlapci in dekletke pa tudi schönburški principi so jo pogosto prehodili peš vsaj v eno smer, saj so spotoma opazovali divjad in tudi kaj ustrelili. Pozneje (leta 1905) se Schollmayer pohvali, da je potreboval le uro in pol z vozom v eno smer. Kadar so bili vsi moški zaposleni, sta kočijazili tudi Schollmayerjeva žena Marija in njena sestra Zdenka.

Jožef Obereigner je prihajal na Mašun po službeni dolžnosti, da sta skupaj s Schollmayerjem obhodila kakšen nov cestni odsek v gradnji, ali si ogledala nasade mladih dreves ali pa sta se v gozdarskem uradu pogovorila o tekočih zadevah. Pogosto ga je na teh vožnjah spremljala žena Pavla, seveda zaradi hčere in vnučkov. Največkrat pa je v prvih letih prihajala na Mašun Zdenka, da bi Mariji pomagala v gospodinjstvu, pa tudi zaradi lepih sprehodov po okolici in večernega razvedrila v družinskem krogu.

Kot smo že omenili, je bival na Mašunu v času svoje gozdarske prakse tudi Obereignerjev najstarejši sin Miloš (1889-1890), pa tudi Pepo in Heinz sta rada prihajala tja na lov v času počitnic ali dopusta.

Prav tako sta se tudi Henrik in Marija Schollmayer z otroki nenehno vozila na Snežnik; pravzaprav so se otroci zaradi bližine zdravnikar in boljše domače oskrbe tam rojevali. Schollmayer je moral pogosto na Snežnik zaradi uradnih sestankov z direktorjem Obereignerjem in drugimi uradniki. V času, ko je bil Obereigner na dopustu, pa ga je Schollmayer tudi nadomeščal.

V februarju in marcu je bilo ponavadi največ

¹⁰ Cene Avguštin: Kiparka Liza Hribar. Razprave iz evropske umetnosti. Ljubljana 1999.

¹¹ AS, GA Koča vas, Fasc. 10, Privata. Ohranjeni so dnevniki iz let 1885-1890 in 1895-1930.

snega in le s težavo so se konji in ljudje prebijali skozenj. 3. marca 1895 napiše v dnevnik: "Zima 1894/95 je najbolj nenavadna, kar sem jih doživel v teh desetih letih na Mašunu. Ni tako mrzla, vendar ogromno snega, tako da sega preko oken v pritličju (ca. 3 m). O prometnih povezavah že dolgo ni govora. Tudi peš je nenavadno težko. 25. februarja sta šla Peter Tomšič in njegov sin iz Bača preko Mašuna v Leskovo dolino in tja sta še nekako prišla. Naslednje jutro sta se že ob petih napotila iz Kozarišč nazaj po isti poti, toda medtem je močno snežilo, tako da sta potrebovala do Strmega klanca (14 km) trinajst ur; tam ju je presenetila noč. Od Strmega klanca do Mašuna (4 km) sta potrebovala še dvanajst ur. Zjutraj ob pol šestih so nas zbudili klici na pomoč; uboga potopnika sta srečno prišla do Mašunskega sedla, vendar sta bila tako otopela, da nista vedela, kje sta. Vsi smo jima hiteli pomagat in ju srečno spravili pod streho. Bila sta polnih 25 ur na poti in 36 ur nista ničesar pojedla, le popila sta skodelico kave. Pri nas sta si hitro opomogla, tako da sta že popoldne odšla domov. Neverjetno, koliko ti ljudje zdržijo."¹²

Tudi konji s sanmi niso vedno mogli predreti poti, tako da so morali še delavci ročno kidati sneg. Tisto leto je moralo priti 22 delavcev s Snežnika, da so "odkopali" Mašunce. Promet pa je moral teči, saj so bili na Mašunu kljub lastnemu gospodarstvu (pridelovali so svoj krompir, zelje, korenje in morda še kakšno drugo zelenjavo; imeli so krave in prašiče) odvisni od Snežnika. (Schollmayer omenja le, da je prišel "voz s hrano" s Snežnika, vendar o vsebini nobenih podrobnosti, pač pa vsakič natančno navaja koliko zabojev piva in sodov vina so konji pripeljali s Knežaka).

Ob večerih so na Mašunu in Snežniku radi "muzicirali". Peli so ob klavirski spremljavi. Schollmayer je imel pevske vaje z domačo učiteljico. Kadar je prišla Zdenka na Mašun ali pa ko so bili vsi skupaj na Snežniku, sta z Zdenko pela duete. Dokler Schollmayer ni izgubil levega očesa ob eksploziji dinamita (19. avgusta 1891), je rad prebiral družini kakšne zanimive potopise. Omenja življenjepis danskega polarnega raziskovalca Fritjofa Nansena, ki je tedaj, leta 1897, izšel. Z otroki so igrali tudi namizne igre, n.pr. domine, z učiteljico pa halmo. Posebno radi pa so vsi igrali tombolo, tudi na gradu. V januarju 1900 Schollmayer prvič omeni grafon ("Graphophon"), 4. marca 1900 je priredil koncert za vse prebivalce Mašuna ("Graphophonconcert") in predstavo s senčnimi slikami ("Nebelbilder"). 29. julija 1900 omenja tudi, da je snemal glasove z grafonom in dopiše: "Posnel Marijin glas". 26. junija 1904, ko je

bil sam, pa pravi, "da si je naredil gramofonski koncert". Očitno je imel tedaj že gramofon.¹³

Prazniki in družabno življenje

Dan ali dva pred božičem so se Schollmayerjevi podali na Snežnik in v prvih letih tam ostajali do novoletnega dne, pozneje so tam ostajali le še otroci vse do Svetih treh kraljev, ker so Schollmayerja službene dolžnosti klicale na Mašun.

24. decembra je bil za moške v okolici snežniškega gradu tradicionalni "božični lov na zajce", medtem ko so ženske pripravljale večerno praznovanje z obdarovanjem pod božičnim drevesom. Na božični dan so ostajali na Snežniku, v naslednjih dneh pa so se peljali kam na obisk ali pa so jim sosedje obisk vrnil. Zlasti grofica Lichtenberg z bližnjega gradiča Koča vas je bila redni gost pri Obereignerjevih, tako da je bila že tedaj kakor član njihove družine.

Na novoletni dan so se redno zbrali vsi uradniki s posestva, da bi direktorju Obereignerju voščili. Zvečer se je družina ponovno zbrala pod božičnim drevesom in ga "oropala" vseh dobrot.

Pozimi so bili "praznični dnevi" tudi takrat, kadar so na Snežniku ali na Mašunu klali. To je bilo ponavadi v decembru in januarju. Kadar so klali na Snežniku, je morala priti na pomoč Marija Schollmayer z Mašuna, če pa so klali na Mašunu, sta prišli pomagat mati Pavla in Zdenka. Kolin so bili deležni tudi sosedi in znanci. Sicer so pa na Snežniku in na Mašunu pozimi pripravili ledenice za tovrstno shranjevanje hrane. Led so vozili z Mašuna na Snežnik.

Proti koncu januarja so se začeli pripravljali na pustne zabave. Na pleso so hodili v Stari trg. Pa tudi Obereignerjevi so prirejali ples v maskah, na katerega so povabili tudi druge gozdarske uradnike z družinami. 17. februarja 1890 Schollmayer opiše, kako so bili oblečeni: "Mi trije Mašunci (Marija, Miloš O. in jaz) smo bili kostimirani kot figure igralnih kart, Franci kot Romun, Zdenka kot kmetica; od povabljenih gospa sodnikova kot ciganka, Minka Vilhar (iz Prezida) kot rokoko dama" itd. V Starem trgu so bili plesi v gostilini ("Petsche" = Peče), kjer je bila tudi čitalnica. Še 1. februarja 1902 je Schollmayer sodeloval z domačini pri krašenju dvorane. Ker so starši že ob polnoči odšli domov, je moral biti "plesni oče" ("Ballvater") mlajših dam do zgodnjih jutranjih ur.

Ko so bili otroci malo večji, je Schollmayer s pomočjo mizarja naredil "otroško gledališče". Za posebne priložnosti ga je odpeljal tudi na Snežnik, da so otroci tam igrali še drugemu občinstvu, npr.

¹³ Grafon je vmesna stopnja "govorečih stojev" med fonografom in gramofonom. Prim.: Mayers Grosses Konversations-Lexikon, 6. Aufl., Leipzig, Wien, Bd. 8(1904).

¹² AS, GA Koča vas, Fasc. 10, glej datum.

na godovni dan starega očeta Obereignerja 19. marca 1897. Tudi na ta dan pridejo vsi uradniki s posestva Obereignerju voščiti, nato pa družno gredo v Šmarato na kozarec piva, nakar so povabljeni še pri Obereignerjevih na kosilo.

Naslednji cerkveni praznik v koledarskem letu je bila Velika noč. Tedaj se je ponovno zbrala vsa družina na Snežniku. Pogosto so se še za Veliko noč (v aprilu) morali peljati na Snežnik s sanmi. Tudi v Starem trgu zaradi snega niso mogli vedno imeti vstajenske procesije zunaj cerkve. Sicer pa se je tam vedno kaj kulturnega dogajalo. 19. aprila 1889 omenja Schollmayer, da je šel z Obereignerjevimi sinovi na velikonočno soboto zvečer v cerkev na koncert motetov. Pozneje, ko so bili otroci malo večji, so jim v grajskem parku nastavili pirhe, da so jih iskali. Na to zabavo so bili povabljeni tudi oroci drugih družin.

Gospodarji posestva (družina Schönburg Waldenburg) so zimo preživljali doma v Hermsdorfu blizu Dresdna. Mladi principi so prihajali že zgodaj spomladi (v aprilu) zaradi lova na divjega petelina. Njihov oče princ Jurij in princesa mati pa šele junija ali julija in ostajala do novembra. Seboj so pripeljalitudi svojo služinčad, ki jim je stregla v gradu. Ob koncu sezone se je služinčad odpeljala kakšen dan pozneje kot gospoda, verjetno zato, ker so morali še vse pospraviti.

Začeli so se vrstiti medsebojni obiski. Za obiske so veljala dokaj stroga vljudnostna pravila. Najprej je šel gozdarski upravnik v grad pozdravit svoje gospodarje in njihove goste, nato so mu ti obisk vrnili in njega z družino povabili na kosilo, na čaj ali na večerjo. Upravnik posestva je moral v grad tudi na uradne pogovore z lastnikom in mu je moral biti takorekoč ves čas na razpolago.

Če je bilo razvedrilo za moške zlasti lov, so si ženske izmišljale drugačne zabave in vpregle vanje tudi gospode. Princese so rade prirejale gledališke igre v gradu. Besedila so si večinoma sami izmišljali, sestavljale so jih princese in Zdenka Obereigner pa tudi Henrik Schollmayer. Nastopali so skoraj vsi, tudi principi in direktor Obereigner. Na predstave pa so poleg gozdarskih uradnikov in njihovih žena povabili še krajevne veljake in izobražence. Po predstavi je bila večerja in ples do zgodnjih jutranjih ur.

Zelo radi so hodili tudi na tamburaške koncerte, ki so bili značilni za te kraje. Poleti jih je šla poslušat tudi grajska gospoda. Ponavadi je orkester vodil kateri od starotrških učiteljev.

Posebno slovesno so praznovali rojstni dan princa Jurija vsako leto 1. avgusta, poslednjič pa leta 1899. V gradu je bilo slavnostno kosilo, na katerega so bili običajno povabljeni vsi uslužbenci in seveda družini Obereigner in Schollmayer. Včasih so imeli popoldne kegljaško tekmo. Zvečer

pa so starotrški gasilci vsako leto pripravili princu Juriju svoj program: prišli so v sprevedu z baklami, zakurili kres pod gradom in mu zapeli podoknico. Pozneje so pripravili tudi ognjemet, ki se pa menda ni nikoli posrečil.

Lov

Skrb za divjad je bila ena izmed poklicnih dolžnosti upravnikov in vseh gozdarjev na posestvu. Ti so morali imeti dovoljenje svojih gospodarjev, da so lahko ustrelili n.pr. divjega petelina ali jelena. Morali so pa vedeti, kje se živali nahajajo, da so vodili prince in njihove goste na pravi kraj. Schollmayerja je pri tem zalezovanju divjadi pogosto spremljala Marija, pozneje pa tudi kateri od otrok.

Omenili smo že "božični lov na zajce", seveda pa so zajce lovili tudi ob drugih letnih časih.

Od januarja do marca je bil čas lova na volkove. Hodili so oponašat volkove, da bi jih privabili, volkovi so se oglasili, pa so se rajši umaknili, tako da so le redko katerega ustrelili. V ljubkem pisemcu piše mladi princ Herman Jožefu Obereignerju iz Nemčije, da se zelo čudi novici, "da sta si dva volka upala tako zelo približati gradu, kar sicer ni njihova navada" (Pismo v zasebni zbirki ni datirano, napisano pred letom 1891, ko je bil J. O. še "gozdarski mojster").

V aprilu so hodili poslušat divje peteline. V juniju pa je prišla na vrsto srnjad. Bratje Obereigner so tudi radi hodili na lov na race ob Cerkniškem jezeru.

Knežja družina je gostila na gradu tudi vrsto uglednih gostov iz Nemčije, ki so prihajali zaradi lova ali tudi le na izlet k Schollmayerjevim na Mašun. Tam so imeli knezi posebno lovsko sobo in sobe za prenočevanje teh gostov, ki so bile v Schollmayerjevi oskrbi. Najbolj se je Schollmayerju priljubil vojvoda Meklenburški (Heinrich zu Meklenburg). 11. julija 1899 je prispel telegram iz Dresdna, da pride vojvoda 13. julija na lov na Mašun. Pripeljal se je z brzovlakom do Pivke, kjer ga je čakal Schollmayer z vozom. Popoldne sta vadila streljanje v tarčo in šla na sprehod. Zvečer je šel vojvoda zalezovat divjad in v Ahčevem lazcu ustrelil jelena, ki so ga našli šele naslednje jutro.

Zarana 15. julija je vojvoda kar z okna svoje sobe na Mašunu ustrelil jelena, ki je prišel na krompirjevo njivo nad cisterno. Okoli 6 ure so se vojvoda, Marija in Schollmayer odpeljali v dveh vozev v Ilirsko Bistrico in naprej z vlakom v Matulje, nato z izvoščkom v Opatijo. Ogledali so si kraj in se popoldne (ob 14h) odpeljali s parnikom na Reko, tam kosili, si ogledali Mornariško akademijo in se zvečer odpeljali z vlakom v Ilirsko Bistrico ter z vozmi nazaj na Mašun, kamor so

zelo utrujeni prispeli okoli polnoči. 18. julija se vojvoda v družbi Schollmayerja in drugih gozdarjev povzpne na Snežnik. Do Pekla se peljejo z vozom, nato gredo peš in se vračajo na Grčovec, kjer nanje čakajo višji gozdar Nowak iz Gomanc z dvema pomočnikoma, nakar se z veliko naglico odpeljejo v Gomance, tako da so potrebovali od vrha Snežnika do Gomanc le dve uri in pol.

19. julija odpelje Schollmayer vojvodo na Snežnik. Na poti si ogledata še jelenjo oboro v Leskovi dolini. Na Horvatovem hribu je vojvoda kar z voza ustrelil še enega jelena. V gradu sta vojvodo Meklenburškega pričakala princ Jurij in princesa Luisa ter grof in grofica Ysenburg (princesa Thekla). Naslednji dan so vsi povabljeni v grad na kosilo.

Leta 1900 pride vojvoda Henrik Meklenburški preko Benetk in Trsta že 23. aprila na Mašun zaradi lova na divjega petelina. Imel je toliko prtljage, da so jo peljali v treh vozeh. 24. aprila gresta s Schollmayerjem in nosačem v Stare ogen-ce, kjer vojvoda ustrelil dva divja petelina. Prenočita v lovski koči v Starih ogencih. Zjutraj gresta na lov na Glinško reber, kjer vojvoda ustrelil še enega petelina, Schollmayerju pa se to ne posreči.

26. aprila zjutraj se peljejo vojvoda, Schollmayer, gozdar Blažek in vojvodov komorni strežaj Gasow na Schollmayerjevem zelenem lojternem vozu v Leskovo dolino, tam si ogledata prignane jelene v obori in se nato odpeljeta naprej proti Snežniku, spotoma vojvoda ustrelil še dva jelena. Na Snežniku sta pri Obereignerjevih na kosilu in se popoldne vrneta na Mašun. 27. aprila gre vojvoda na Sežgani klanec na divjega petelina, vendar nič ne zadene. Schollmayer medtem poskrbi za dostavo hrane v Stare ogen-ce, kjer ponovno prenočita.

Zaradi slabega vremena pa 29. aprila vojvoda odpotuje s tremi vozmi z Mašuna v Pivko. Schollmayer ga spremlja na vlaku v Postojno, kjer si ogledata Postojnsko jamo; po kosilu v "Postojnskem dvoru" se peljeta v Prestranek na ogled cesarske žrebčarne. Ob 10h zvečer se vojvoda s svojim komornim strežajem Gasowom odpelje iz Postojne na Dunaj.

Vendar se v tem letu še enkrat vrne na Mašun v času od 17. do 23. julija. 19. julija gre vojvoda zalezovat divjad preko Škorenj in Češnovca v Leskov grm, kjer je ustrelil mladega medveda, tedaj ga medvedka napade, vendar ga le prestraši, ker se boji za drugega mladiča, sicer bi se lahko slabo končalo. 20. julija Schollmayer zapiše: "Vojvoda letos strelja veliko slabše kot lani, ker je zelo razburjen in nemiren; vzrok temu pa je, da prav zdaj tečejo pogajanja zaradi njegove poroke z Wilhelmino, nizozemsko kraljico. Ker gredo vsa ta pisma skozi moje roke in ker skoraj ves dan -

kakor hitro naju nihče ne moti - govoriva samo o tej temi, sem sedaj v tem zanj težkem času njegov edini svetovalec."

29. oktobra 1900 vojvoda Meklenburški pismeno povabi Schollmayerja v Schwerin. Temu vabilu se je tudi odzval in konec novembra sta se z ženo odpavila na potovanje.¹⁴

Vojvoda Meklenburški in Schollmayer ostaneta v prijateljskih odnosih tudi po vojvodovi poroki (ki je bila 7. februarja 1901), ko dobi naslov princ Nizozemske. Po poroki pride na Mašun na lov 12. junija 1902; takoj po prihodu obišče bolno Marijo in Schollmayer pripomni da "je ostal najljubeznivejši človek, kakršen je bil" (pred poroko s kraljico, op. avtorice), Schollmayerju pošilja darila (n. pr. lovsko puško) in še veliko let ostaneta v pismenih stikih.

Izleti

Čeprav je Schollmayer zaradi službenih obveznosti vsak dan prevozil (z lojternim vozom) in prehodil veliko kilometrov, je v toplejših mesecih rad popeljal družino na izlet v katero od kraških jam (Pirčja jama, Križna jama, Ledena jama, Škocjanske jame). Zgodilo se je tudi, da niso prišli do cilja, ker jih je na poti presenetil dež. Tako je bilo 3. junija 1895, ko so se napotili "v dveh vozeh tast in tašča, Zdenka, grofica Lichtenberg, Marija, Franci, Etbin in jaz v Škocijan, a zaradi hudega naliva smo prišli le do Grahovega, kjer smo si ogledali kraj...". Več sreče so imeli naslednje leto, 29. junija 1896, ko sta Pavla in Zdenka Obereigner prenočili na Mašunu, naslednje jutro pa so se peljali vsi skupaj z vozom do Pivke, nato z brzovlakom v Divačo. Tam so se sešli s Pepom Obereignerjem, ki je prišel iz Pule, in s Schollmayerjevo sorodnico Mici Urbas iz Trsta. Odšli so v Matavun. Ob 1h se je pripeljal iz Trsta omnibus poln turistov. Po kosilu pri Gombaču so si skupaj s tržaškimi turisti ogledali Škocijanske jame. Mici Urbas se je popoldne lahko odpeljala nazaj Trst z omnibusom. Ostali pa so se vračali po isti poti domov. Že blizu doma jih je ujela nevihta in do kože premočeni so se ob polnoči pripeljali na Mašun.

Poseben praznik je bilo tudi jesensko spravilo krompirja na Mašunu, saj so se konji in delavci spomladi dovolj namučili, da so zorali njive in jih pognojili, ko je še v maju dostikrat snežilo. Tako so 5. oktobra 1898 namesto dopoldanske malice v hiši, z otroki pekli krompir zunaj na njivi. Pozneje so to počeli tudi na izletih in 23. septembra 1900 gre večja družba v Grdo drago, kjer ostanejo ves dan in imajo tam piknik, kjer pečejo krompir in se zelo dobro zabavajo.

¹⁴ AS, GA Koča vas, Fasc. 10, glej november 1900.

Priljubljena izletniška točka je bila seveda gora Snežnik; tja so radi vodili tudi vse druge sorodnike, ki so prihajali iz Češke na obisk k Obereignerjevim (7. junija 1897). Na Snežnik so hodili tudi mnogi domači in tuji turisti in se redno ustavljali tja in nazaj grede na Mašunu, kjer jih je Schollmayer pogosto "hočeš nočeš" sprejemal pod streho. Prihajali so iz Ljubljane, Gradca, Dunaja in Trsta. Mnogi so se pripeljali kar s kolesi. 27. junija 1899 je prišel nemški generalni konzul dr. Dunius iz Trsta na Mašun, da bi se povzpел na Snežnik. Sicer so že leta 1890 postavili majhno gostilno ob cesti, ki jo je imel v zakupu krčmar iz Pivke, vendar so se razni turisti rajši zadržali pri Schollmayerjevi družini. Pri tem so se pa držali vljudnostnih pravil, tako se npr. 27. avgusta 1899 pripelje ob 5h zjutraj pet "Ljubljančanov, ki so nam poslali svoje vizitke v posteljo".

V pismu 8. julija 1901 piše Schollmayer princu Hermanu, da je pred dvema dnevoma prišel na Mašun "gospod gozdarski direktor" (t.j. J. Obereigner) med drugim tudi zato, da bi izbral prostor za planinsko kočjo ("Touristenhaus"), ki jo želi zgraditi slovensko planinsko društvo iz Ljubljane na gosposkih tleh. Povsem "privatno" mu svetuje, naj pogodba vsebuje tudi določilo glede izobešanja zastave, ker predvideva, da bodo slovenski planinci hoteli na tej koči izobesiti slovansko trobojnico, kar pa bi lahko povzročilo neljube pripombe pri številnih nemških obiskovalcih. Ta člen v pogodbi naj bi se glasil nekako takole: "Gospodarji Snežnika, ki omogočajo turistom vseh narodov povsem svoboden dostop do alpskega sveta Kranjskega Snežnika, si prav iz tega razloga pridržujejo pravico, da se na gosposkem ozemlju smeje izobešati samo barve lastnika posestva ali avstrijske cesarske hiše. Izobešanje drugih zastav ni dovoljeno."¹⁵

Šport in igre na prostem

Schollmayer se je ukvarjal s smučmi in smučanjem tudi teoretično, saj je 1893 izdal v Celovcu knjižico z naslovom: "Auf Schneeschuhen: ein Handbuch für Forstleute, Jäger und Touristen." (Na smučeh: priročnik za gozdarje, lovce in turiste.)¹⁶

Vso družino, z domačo učiteljico vred, je naučil smučanja. Navduševal je tudi družino svojega brata Etbina, ki je tedaj bivala v Radovljici, in jih skušal naučiti, vendar toži, da so pomehkuženi in se hitro naveličajo. Včasih sta z Marijo smučala tudi zvečer ob luninem svitu; poseben užitek pa je bil tudi za ostale gozdarje, če so se privezali za

sani in so jih konji vlekli na "službeno pot".

Schollmayer je že leta 1897 nabavil "bicikel" zase in za Marijo, da sta se ob večerih malo vozila po okolici. Pa ni šlo vselej gladko, večkrat omenja, da sta padla in se potolkla. Vendar nista odnehala. Pozneje ga je včasih uporabljal tudi za službene poti. Kmalu so vsi kolesarili, tudi snežniške prince. Kako popularno je bilo kolesarjenje, kaže omemba, da se je Schollmayer 7. junija 1899 v Trstu sestal s "Cyclist Club Triest" in da sta si 9. julija 1899, ko sta prišla v Ljubljano vpisat Francija na realko, popoldne ogledala "maščevalno tekmo slovenskega Ljubljanskega kolesarskega kluba na 'Narodnem dirkališču'". Verjetno je šlo za "povračilno tekmo" nemškemu klubu.

Pri gradu je bilo že zgodaj urejeno "rusko kegličje", pa tudi na Mašunu si ga je Schollmayer naredil. Omenja tudi, da so igrali kriket. Pozneje (leta 1902) pripravi tudi za to igro igrišče na Mašunu.

Lovci so se morali vaditi v streljanju, zato je bilo streljanje v tarčo občasen šport, v katerem se vadita tudi Marija in Zdenka. Na gradu priredijo leta 1905 strelsko tekmovanje za vse snežniške uradnike.

Posebne vrste igre so se otroci začeli igrati potem, ko so doživeli vojaške manevre na Mašunu. Konec avgusta 1898 zjutraj je korakal skozi Mašuna cel 27. regiment in del 97. regimenta, kar je bila za otroke "zelo nova in zanimiva predstava". Potem se je pripeljala še baterija 17. regimenta in Schollmayer je pogostil oficirje s pivom. Nekaj dni pozneje se je vsa družina na vse zgodaj zjutraj peljala proti Radohovi vasi in od blizu spremljala celotno bitko. Schollmayer pravi, da so se po teh doživetjih otroci igrali le še vojake in on je moral igrati s svojo puško artilerijo. Pozneje jim je sam naredil za to igro tudi top.

Za tenis so Schollmayerjeve otroke navdušili Lenarčičevi iz Vrhniko poleti 1903. Kmalu za tem so si otroci sami naredili na Snežniku igrišče za tenis. Ohranjena je tudi risba tega igrišča.¹⁷

Poroke

Poroke Obereignerjevih otrok Schollmayer zelo skopo opiše. Da je bilo pred njegovo lastno z Marijo Obereigner na predvečer 20. julija 1887 posebno praznovanje v gradu, izvemo iz programa, ki se je ohranilo.¹⁸

S prozo in poezijo so sodelovali: princesa Ana in princ Ulrich von Schönburg Waldenburg; gospodična Ana von Rheden (vzgojiteljica princeze Ane) soavtorica in recitatorka je prinesla v dar veliko vezeno pregrinjalo vinsko rdeče barve;

¹⁵ AS, GR Koča vas, Fasc. 7, Korespondenca.

¹⁶ Alenka Kačičnik-Gabrič: Henrik Schollmayer-Lichtenberg, upravnik Snežnika, Zgodovina za vse, Let. 6, 1999, št. 1, str. 11.

¹⁷ AS, GR Koča vas, Fasc. 11, Privata.

¹⁸ AS, GR Koča vas, Fasc. 11, Privata.

recitali so še Zdenka, Emil in Henrik Obereigner. Na koncu je nastopil tudi Pepo Obereigner oblečen v Čiča z velikim hlebom sira v roki in recitiral zaključne verze.

Naslednja se je poročila Zdenka Obereigner. Kdaj je prvič prišel Aleksander Brettschneider obiskat očeta na Snežnik, ne izvemo, pač pa, da je bila zaročena že 1898 in tedaj so začeli prihajati na obiske tudi drugi člani družine Brettschneider, Zdenka pa se je odpeljala za daljši čas k njim na Dunaj. Obereignerjevi so bili s to poroko (ki je bila 17. aprila 1899 v Starem trgu) očitno zadovoljni.

Najstarejši sin Emil Obereigner pa je imel s poroko velike težave. 13. julija 1898 Schollmayer omenja, da sta bila z Zdenko poslana v Prosek k Milošu, "da si ogledata njegovo nevesto" in ga pregovorita, naj se z njo ne poroči. "Kočljivo in nevhvaležno poslanstvo", dostavi Schollmayer. Ko so bili za novoletne praznike (2. januarja 1899) vsi zbrani na Snežniku in se je Zdenkin zaročenec že odpeljal, je Miloš naznanil svojo odločitev, da se bo poročil z Regino Balanč, kar mu je cela družina oporekala, češ da jim ni "prijetna" in da ni "primerne". Zakaj, lahko le ugibamo. Ali zato, ker ni bila dovolj visokega stanu, ali pa, ker je bila Slovenka. Vsekakor je prišlo do poroke v Proseku 26. oktobra 1899, ki sta se je pa udeležila samo starša Obereigner in Schollmayerjeva. Tisto leto je Miloš pripeljal Regino za božične praznike na Snežnik, Schollmayer ju je 26. decembra peljal tudi v Kočo vas na obisk h grofici Lichtenberg, pozneje pa Schollmayer Regine skoraj ne omenja več, celo na Pepovo poroko je Miloš ni pripeljal.

Pepo (Josef von Obereigner) je služboval kot mornariški oficir v Puli, kjer ga je njegov češki prijatelj Pavel Machaček (ki je bil ladijski častnik) seznanil s svojo sestro Marico, ki jo je Pepo pripeljal predstaviti v Snežnik že 18. avgusta 1901. Kdaj in kako so se Machačkovi spoprijateljili z družino Kupelwieser, ki je imela tedaj v lasti Brione, ne vemo, očitno pa je bilo to veliko prijateljstvo, da so Kupelwieserjevi pripravili tako imenitno poroko na Brionih. Že priprave doma so bile velike, treba je bilo nabaviti primerne obleke in klobuke, ki so jih poslali po pošti naprej. 23. aprila so se peljali iz Pivke z vlakom v Pulo in prenočevali v Hotelu Central. 24. aprila so si ogledali Pulo in Pepovo bodoče stanovanje. 25. aprila jim je Pepo pokazal arzenal in mornariški muzej. Opoldne sta prispela še Miloš in Heinrich Obereigner in popoldne so se vsi odpeljali z jahto Karla Kupelwieserja, ki jo je vozil njegov brat Leopold, na Brione, kjer so jih že pričakovali Marica in vsi njeni sorodniki. Nato je lastnik otoka Karl Kupelwieser Jožefa Obereignerja in Schollmayerja peljal na krožno pot po vsem otoku. Zvečer je bila večerja s plesom v hotelu. 26. aprila

je zjutraj Pavel Kupelwieser pokazal Schollmayerju najlepše točke otoka. Ob 12h je bila poroka in Schollmayer je bil Pepova poročna priča. Sledi veliko poročno kosilo. Ob petih se je mladi par odpeljal s Kupelwieserjevo jahto "Brioni" v Fažano; vsi svatje so ju spremljali na jahti in se nato odpeljali v Pulo, kjer se je izkrcala vojaška godba, ki jim je ves dan igrala. Potem so se svatje odpeljali nazaj na Brione, kjer so bili povabljeni na večerjo h gospe Kupelwieser. 27. aprila zjutraj so imeli mašo v mali poljski kapeli, nato so opravili poslovlilne obiske pri Kupelwieserjevih in v vilah ob južni obali; kosili so v hotelu in se odpeljali z malim čolnom (na petrolejski pogon) v Fažano, nato z vozom v Vodnjan in z vlakom do Divače (kjer je izstopil Miloš) in naprej do Pivke (kjer so se poslovili od Henrika). Zaradi močne burje in sneženja sta Schollmayerja ostala čez noč v Pivki, a kljub temu sta naslednji dan na vožnji na Mašun zelo zmrzovala. Tisto leto je še v maju hudo snežilo. 17. maja je Pepo pripeljal svojo ženo Marico na Snežnik, kamor se pripeljeta tudi Schollmayerjeva pozdravit mladi par. Naslednji dan pelje Pepo vse dame v gradič Koča vas h grofici Lichtenberg na obisk.

Poroka Henrika Obereignerja in Elze Kastl 2. decembra 1911 je bila v najožjem družinskem krogu. Iz Schollmayerjevega dnevnika in po podpisih na ohranjenih jeditnikih izvemo, da so se je od Obereignerjevih udeležili le Henrikova mati in brata: Emil, ki je bival v Ljubljani, ter Pepo, ki je prišel iz Prage. Henrik Schollmayer Lichtenberg mu je bil za poročno pričo. Takoj po poroki se je Pavlina Obereigner skupaj s sinom Pepom odpeljala v Prago. Elza in Heinz sta šla na poročno potovanje v Portorož v hotel Palace.

Šolanje

Obereignerjevi in Schollmayerjevi otroci so imeli sprva domačega učitelja, oziroma učiteljico. Ob koncu šolskega leta so morali opravljati izpit. Ohranjena so skoraj vsa spriševala Henrika Obereignerja. Ko je odhajal na šolanje v Ljubljano, je potreboval tudi rojstni list. Izstavil ga je kaplan v Starem trgu in sicer v slovenščini. Prav tam je njegovo ime zapisano v slovenski obliki Henrik in tudi v prvem ohranjenem spričevalu za 4. razred ljudske šole v Starem trgu pri Ložu (za leto 1884), ki je v celoti napisano slovensko; nato je odšel v I. mestno petrazredno ljudsko deško šolo v Ljubljani, spričevalo je v dveh vzporednih stolpcih dvojezično (1885), kjer sta navedeni nemška in slovenska različica imena. Pri učnih predmetih so navedeni le štirje: "Veroznanstvo, Slovenski in nemški učni jezik, Drugi deželni jezik (nemški) in Številjenje". Nato je odšel na državno gimnazijo v

Ljubljano ("Staatgymnasium zu Laibach"), kjer je bila slovenščina eden izmed prostovoljnih predmetov.

Schollmayerjevi otroci so opravljali letne osnovnošolske izpite v Postojni. Na Mašunu sta se zamenjali vsaj dve domači učiteljici. Leta 1901 Schollmayer odpove službo učiteljici Luisi Weymayer (ki je bila pri njih na Mašunu od septembra leta 1895 in so jo imeli radi, kar dokazujejo nadaljni stiki), ker sta se z ženo odločila, da pošljeta Margareto v 4. razred osnovne šole v Gmunden v Avstrijo, da bi bila skupaj s sestrično Nelly (hčerko Schollmayerjevega brata Etbina) v internatu Ort; najmlajšega Heimarja pa sta poslala v šolo v Ljubljano, tako da so vsi trije fantje stanovali skupaj pri gospodični Gnjezda, pozneje pa pri Schollmayerjevi materi Korneliji (roj. Costa).

Bolezni in nesreče

Doslej smo naštevali le sončne strani v življenju obeh snežniških upravnikov in njunih družin, žal pa bolezni, nesreč in trpljenja tudi njim ni manjkalo.

Schollmayer je imel pogosto hude zobobole, verjetno zato, ker je toliko prezebal na svojih pohodih po revirju. Sprva je hodil k zobozdravniku v Trst, pozneje pa v Ljubljano; zelo zgodaj je dobil protezo. Seveda so bili pogosti prehladi, Schollmayer nekje pravi "oba z Marijo imava moderno bolezen, ki se imenuje influenza". 19. avgusta 1891 je Schollmayer pri gradnji ceste ob eksploziji dinamita izgubil levo oko. Odtlej je imel težave z desnim očesom, ki je bilo preobremenjeno.

Tudi njegovim otroci so bili pogosto bolni, ali pa so se jim pripetile kakšne nesreče. 2. junija 1897 je Greta padla skozi kuhinjsko okno v prvem nadstropju, a na srečo jo je odnesla le z modricami. 9. avgusta 1901 se je Etbinu sprožila flobert puška in šrapneli so mu raztrgali nogo. Treba ga je bilo peljati v ljubljansko bolnišnico, kjer ga je operiral dr. Šlajmer. S težavo mu je rešil nogo. Šele konec septembra so pripeljali Etbina na Snežnik in ga vozili okoli v invalidskem vozičku. V začetku oktobra istega leta Franci v Ljubljani zbolijo za škrlatinko in stara mati ga takoj spravi v bolnišnico. Tudi on visi na nitki. Oba sta si opomogla in v novembru sta se vrnila v šolo.

V januarju leta 1902 sta se Schollmayerja še udeležila velikega oficirskega plesa v ljubljanski Kazini, v februarju čitalniške plesne zabave v Starem trgu in v aprilu Pepove poroke na Brionih. Preden nadaljujemo z žalostnimi dogodki leta 1903, je treba povedati tudi nekaj o neljubih zamerah in napetostih med Schollmayerjem in Obereignerjem. Najprej je Schollmayer zameril Obereignerju že to, da ga je poslal na Mašun, kjer je

dobesedno moral orati ledino. Čeprav je Obereigner nenehno pošiljal na Mašun vse, kar so potrebovali, je Schollmayer zameril že, ko enkrat ni še isti dan poslal voza, da odpelje bolnega otroka na Snežnik. Tudi jubilejno proslavo ob 25-letnici Obereignerjevega službovanja je kajpak organiziral Schollmayer in tudi to pot ni jasno, zakaj sta se nekaj dni prej zaradi tega hudo sporekla. Najbolj verjetno je, da se je Obereignerju zdelo kosilo v gostilni Petsche preveč razkošno. Vsekakor sta si bila po značaju zelo različna: Obereigner je bil skromen in dobrodušen, Schollmayer pa precej častihlepen, zato tudi s svojim gmotnim položajem ni bil nikoli zadovoljen. Od Obereignerja je pričakoval, da mu bo preskrbel napredovanje in zvišanje plače. Celó Marija je morala v tem smislu pisati 1898 očetu, a je dobila negativen odgovor. Obereignerju je bilo očitno takšno moledovanje pri princu pod častjo, medtem ko Schollmayer nenehno prosi princa za kakšen dodatek, za nabavo pohištva, za šolnino ali za povračilo bolniških stroškov.

12. junija 1902 pokliče princ Herman Schollmayerja in mu pove, da je povišan v gozdarskega mojstra in da naj se preseli na Snežnik, kar je Schollmayer sprejel "z zelo mešanimi občutki". Toda sedaj je imel Schollmayer druge skrbi. Najprej je moral spraviti Marijo na Snežnik, kjer je zdravnik ugotovil hudo vnetje slepiča in naročil strogo ležanje. Vnetje se je res polagoma pomirilo in tisto poletje so še lepo preživeli na Mašunu z družino Schollmayerjeve sestre Mici Hromatka in ob pogostih medsebojnih obiskih s knežjo družino. Konec avgusta gre Jožef Obereigner na dopust in pred Schollmayerju oskrbnništvo. Ta piše 31. avgusta 1902 princu Hermanu, da je Obereigner to predajo opravil zelo površno in da si zanj sploh ni vzel časa. Toži, da nasprotuje vsakemu njegovemu predlogu in celo to, da Obereigner dela po svoje, in da ne predloži načrtov in predračunov najprej lastniku (t.j. princu), kar bi bila prva dolžnost upravnika posestva, itd.¹⁹

Kaj je hotel Schollmayer s tem doseči? Morda Obereignerjev službeni položaj? Vsekakor se je po eni strani življenje kaj kmalu tako obrnilo, kakor si je Schollmayer želel, po drugi strani pa ga je tudi hudo udarilo.

V septembru 1902 so se Schollmayerjevi selili z Mašuna na Snežnik, pri čemer je Marija še veliko pomagala. Konec septembra je ponovno zbolela, vnetje se je razširilo na rodila in v novembru je morala v ljubljansko bolnišnico, kjer je bila večkrat operirana. Da bi bil čim več ob njej, je Schollmayer stanoval kar v Leonišču in se tam tudi prehranjeval. Obiskovali so jo tudi starši in otroci.

¹⁹ AS, GR Koča vas, Fasc. 7, Korespondenca.

V začetku februarja 1903 se je Jožef Obereigner močno prehladil in obležal. Sedaj je moral Schollmayer nadomeščati še njega in organizirati prevoz svoje žene iz Ljubljane na Snežnik, ker se je želela vrniti domov. Rezerviral je poseben kupe v vlaku in doma pripravil landaver, za vožnjo od Rakeka do gradu. Marija je vožnjo še kar dobro prestala, toda direktorjevo zdravstveno stanje se je naglo slabšalo. V noči 10. na 11. februarja 1903 okoli 1h je Pavla Obereigner poklicala Schollmayerja, naj jo nadomesti pri bolniku, ker je zelo težko dihal. Schollmayer je ostal do 2h zjutraj pri njem; ko si je malo opomogel, je postal prav vedre volje. Očitno ni niti slutil, da bi mu bil Schollmayer kdaj kaj zameril. Celo prisilil ga je, naj z njim izpije kozarec vina na njegovo skorajšnje ozdravljenje. 14. februarja je domači zdravnik dr. Neuberger zahteval konzilij zaradi direktorja in tudi zaradi njegove hčerke Marije. 15. februarja je prišel iz Ljubljane dr. Šlajmer in že petič operiral Marijo ter izjavil, da za Obereignerja ni pomoči. Tudi tisto noč je Schollmayer bdel pri bolniku. Nekaj minut pred pol deseto je prišel dr. Neuberger in vprašal bolnika, kako mu gre in ta je z mirnim glasom odgovoril: "Dobro!" Točno ob pol desetih je mirno izdihnil in Schollmayer mu je zatisnil oči. Ko to opisuje, je ves prevzet nad to lepo smrtjo. Žena Pavlina je zelo obvladano sprejela ta udarec, Marijo pa je to zelo prizadelo. Schollmayer je takoj zbudil vse uradnike, sluge in kočijaže na Snežniku. Pripravili so pokojnega in ga položili na mrtvaški oder. Schollmayer in njegov pomočnik sta pisala telegrame do 4h zjutraj. Vzrok smrti je bil pljučni edem.

Že 16. februarja 1903 je poslal princ Schollmayerju uradno navodilo, da naj takoj prevzame upravljanje posestva. 17. februarja pridejo žalujoči gostje, vsi Obereignerjevi otroci, Aleksander Bretschneider, Ottokar Bouček in Vojtech Obereigner iz Podebradov. 18. februarja 1903 sledi slovesni pogreb.

22. februarja 1903 nesejo Marijo malo ven na sonce, vendar ji gre le na slabše. 3. marca dobi Schollmayer od princa sporočilo o zvišanju plače na 5200 kron letno in hkrati pride pokojninski dekret za vdovo Pavlino Obereigner. Zdenka ostane še do 11. marca pri materi in Mariji, potem se vrne v Ischl. Tedaj je začela grofica Lichtenberg ostajati v Snežniku, sprva pri vdoveli Pavli in bolni Mariji, a tudi potem ko se Pavla preseli v Ljubljano. Vsem je v veliko pomoč, čeprav je Schollmayer večinoma sam z zdravnikovo pomočjo negoval Marijo in zelo požrtvovalno previjal njene gnojne rane, ki so povrh še širile neznosen vonj. Morali so ji dajati opij in morfij. Čeprav sta jo uspavala, se je iz omotice prebujala in pretresljivo kričala od bolečin. 17. marca 1903 Schollmayer

zapiše: "Obupujem, ko gledam to trpljenje; samo prosim Boga, naj jo kmalu odreši in to je strašno!" To se je izpolnilo 18. marca 1903 zjutraj, ko je mirno zaspala.

Marija je bila pokopana v Ljubljani, kjer je imela družina Costa Schollmayer družinski grob. Po pogrebu se je Henrik Schollmayer najprej odpeljal v Gmunden k hčerki Greti, ki ni bila niti na materinem pogrebu, in jo obiskal v internatski šoli. Tam je ostala le do konca šolskega leta, naslednje šolsko leto pa jo je oče vpisal v ljubljanski dekliški inštitut "Huth".

Po vrnitvi na Snežnik se je Schollmayer vrgel v delo na posestvu, v kar je bil tudi v danih razmerah prisiljen. Razen tega se je še bolj posvečal otrokom, saj je imel s fanti v šoli nemalo preglavic. K sreči je zanje v Ljubljani skrbela zlasti njegova mati Kornelija, poleti na Snežniku pa tudi grofica Lichtenberg. Pavlina Obereigner se je odselila v Ljubljano 19. maja 1903.

Na poletje se je vrnila v grad grajska gospoda in gospe so imele sedaj novo temo razgovora: kaj bo storil mladi vdovec? Ali se bo znova poročil in s katero? 5. julija 1903 Schollmayer zaupa dnevniku, da je prišla grofica Lichtenberg po kosilu v gradu k njemu na kavo vsa razburjena, češ da sta jo gospa princesa in njena prijateljica gospa višja svetnica Kohl nagovarjali, naj Schollmayerja pregovori, da naj se poroči s Karlino Vilhar iz Prezida. Nato se je odpeljala domov. Drugi dan se je Schollmayer podal v Kočo vas, da grofico pomiri, naj jo ne skrbi glede poroke s Karlino, ker ne bo nič iz tega.

Grofica Viljemina Lichtenberg je bila zadnja svojega rodu in ni imela potomcev. Zato se je odločila, da Schollmayerja posvoji in mu preda svoje posestvo. Posvojilna pogodba je bila sklenjena 6. junija 1904 v Ložu, deželno sodišče v Ljubljani jo je potrdilo 6. julija, vendar je trajalo še nekaj let, da je bila potrjena tudi na Dunaju, ko je Franz Jožef I., dne 16. decembra 1910 njega in njegove potomce povišal v plemiški stan. Henrik pl. Schollmayer Lichtenberg si je sicer želel postati grof, vendar tega cesar ni odobril. 31. januarja 1906 preda grofica z darilno pogodbo Schollmayerju tudi svojo posest, tako da s tem dnem postane edini lastnik. V dnevnik zapiše: "Od te posesti bom komaj kaj imel, zato pa sem pridobil za svoje otroke dom in majhno premoženje." Posestvo je bilo že tedaj zadolženo. Na srečo je prav leta 1906 umrla teta Margareta Nowak (sestra Schollmayerjevega očeta) v Sibiu (tedaj Hermannstadt v Rumuniji) in je podedoval nekaj denarja, da je takoj odplačal del dolgova.

ZUSAMMENFASSUNG

Forstdirektor der Herrschaft Schneeberg Josef von Obereigner und seine Familie

Josef von Obereigner aus Podebrad in Böhmen übersiedelte im Jahre 1872 mit seiner Frau Pauline geb. Bouček und seinen drei Kindern auf die Herrschaft Schneeberg (Snežnik), welche in der Mitte des 19. Jahrhunderts von der fürstlichen Familie Schönburg-Waldenburg aus Hermsdorf bei Dresden käuflich erworben worden war. Der kaum 27jährige Forstmeister übernahm die Leitung einer der größten Herrschaften im damaligen Krain.

Die Familie zog in das Forst- und Verwaltungshaus im Schloßpark ein. Hier wurden noch zwei Söhne geboren, so daß die Obereigners insgesamt fünf Kinder hatten: Marie (Márie), Emil (Milos), Zdenka, Josef und Heinrich. Der Beitrag berichtet auch über das spätere Schicksal der Kinder und Enkelkinder Obereigners.

Josef von Obereigner nahm zuerst die bereits in Durchführung begriffene Ablösung der Wald- und Weideservituten in Angriff. Diese Ablösung ist ihm auch vollständig gelungen, wobei die Herrschaft nicht zu viel Schaden erlitt und die zahlreichen Berechtigten durch Abtretung von vielen tausend Hektar Wald dennoch gänzlich befriedigt wurden. Es blieb noch immer ein gut arrondierter und geschlossener Herrschaftsbesitz von 15.471 Hektar.

Gleichzeitig mußte er für die Aufschließung der herrschaftlichen Wälder Vorsorge treffen, um einerseits durch die an den Rändern der Herrschaft abgetretenen Wälder nicht vom Verkehr abschneiden zu lassen, andererseits auch, um einen entsprechenden Wirtschaftsbetrieb aufbauen zu können. Diese Aufgabe löste er durch den Bau vieler, trotz der großen Terrainschwierigkeiten musterhaft trassierter Straßen, die heute über 200 km messen.

Josef von Obereigner bemühte sich auch, an Stelle des regellosen Durchpleterns der Waldungen einen geordneten Wirtschaftsbetrieb einzuführen, vor allem um die schlecht verwertbare Buche durch wertvolle Nadelhölzer zu ersetzen, um dadurch eine Steigerung der Walderträge zu erreichen.

Bereits im Jahre 1875 beteiligte er sich an der Gründung des Krainisch-küstenländischen Forstvereins, dem er fortan als Ausschußmitglied angehörte. Später war er als Obmann des Bezirksstraßenausschusses und als Rat der Gemeinde Stari trg (Altenmarkt bei Laas) tätig. Er wurde wiederholt als Prüfungskommissar zu Staatsprüfungen für Forstwirte sowie für das Forstschutz- und das technische Hilfspersonal berufen. Diese und andere ähnliche Tätigkeiten fanden die Anerkennung des Kaisers durch die Verleihung des Ritterkreuzes des Franz-Joseph-Ordens im Jahre 1891 und die der Regierung durch Berufung in den Industrie- und Landwirtschaftsrat im Jahre 1898.

Im privaten Verkehr verstand er es, durch seine herzliche, gemüt- und humorvolle Weise die Herzen seiner Bekannten zu gewinnen.

Am 15. Februar 1903 wurde der rastlose Mann zu seinem 58. Lebensjahr nach kurzer, jedoch heftiger Lungenentzündung seiner Familie und seinem Leben entrissen.

Im Jahre 1884 nahm Josef Obereigner den jungen Heinrich Schollmayer als Förster an und beauftragte ihn mit dem entlegenen und einsamen Revier Mašun. Schollmayer heiratete zwei Jahre später Obereigners älteste Tochter Marie.

Weiterhin wird in diesem Beitrag zusammenfassend über das alltägliche Leben der beiden Familien berichtet, wie es aus den Tagebüchern von Heinrich Schollmayer aus den Jahren 1888 bis 1903 ersichtlich ist, welcher nach Obereigners Tod die Verwaltung der ganzen Herrschaft Schneeberg übernahm. Die handgeschriebenen Tagebücher, welche er (in deutscher Sprache) bis zu seinem Tode im Jahre 1930 führte, befinden sich im Arhiv Republike Slovenije (Archiv der Republik Slowenien).

izvirno znanstveno delo

UDK 908(497.12 Loška dolina)

929 Schollmayer L. H.

prejeto: 27. 3. 2000

Alenka Kačičnik Gabrič

arhivistka, Arhiv Republike Slovenije

SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1

Henrik Schollmayer Lichtenberg

IZVLEČEK

Henrik Schollmayer Lichtenberg se je zaposlil na veleposestvu Snežnik 15. marca 1884. Poleg zanimanja za svojo stroko je izrazil še vrsto drugih interesov in znanj, pripravljenost na pomoč ljudem v okolici gradu pa mu je prinesla ugled, ki ga v življenju doseže le redkokdo. Vse dogajanje v svoji okolici je pazljivo spremljal in vestno zapisoval in kasnejšim rodovom ohranil bogato pisno zapuščino za preučevanje mlajše zgodovine snežniškega veleposestva in Loške doline.

SUMMARY

HENRIK SCHOLLMAYER LICHTENBERG

Henrik Schollmayer-Lichtenberg employed himself at the Snežnik manor on March 15th 1884. Beside the interest in his branch Schollmayer had various knowledge. Readiness to help local people brought him authority, which not many people reach in their lives. Schollmayer carefully followed all events in his surrounding and accurately wrote them down. Thus he left to the descendants a rich legacy for studying the history of the Snežnik manor and the valley of Loka.

Ključne besede: glavni upravitelj, gozdarstvo, les

Najpomembnejše osebe gospodarskega življenja na veleposestvu Snežnik so bili njeni glavni upravitelji. Vodili so vse delo na posestvu in upravljali graščino. Imeli so pooblastilo za popolno vodstvo posestva in odločanje o njem v imenu lastnika. Ko je Otto Viktor Schönburg Waldenburg kupil posestvo, je za začetek ostal pri njem v službi kar takratni upravitelj, zaposlen na posestvu še v času prejšnjega lastnika dr. Karisa. To delo je tako še nekaj časa opravljal Karel Hojkar. Rojen je bil 8. novembra 1822 v Škofji Loki, umrl pa 3. julija 1869 v Ložu. Od leta 1858 dalje je bil poštni vodja v Ložu in trgovec s tobakom na debelo. Isto leto se je poročil z Marijo Šumrada iz Kozarišč (Jagrovo).¹

S pogodbo z dne 29./30. aprila 1857 je knez Otto Viktor na mesto vodje gozdnega gospodar-

stva imenoval Sigismunda Ernsta Wernicka, ki je nasledil nekdanjega gozdarja Brunnerja, posestvo pa je upravljal Ferdinand Hoffmann.² Ta se je v drugi polovici sedemdesetih let kot zasebni sekretar princa Jurija, ki je podedoval Snežnik po Ottu Viktorju, preselil v Hermsdorf pri Dresnu.³

V oktobru 1872 se je na posestvu kot upravitelj posestva zaposlil Čeh Jožef von Obereigner, ki ga je po smrti leta 1903 na delovnem mestu nasledil njegov zet Henrik Etbin Schollmayer. Za snežniško graščino je z današnjega gledanja v preteklost najbolj pomemben zato, ker je vse, kar se je na po-

¹ Janez Kebe, Loška dolina z Babnim Poljem, Družina, Ljubljana 1996, str. 328.

² Heinrich von Schollmayer - Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji: zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem (prevedel Jože Strerle). Gozdno gospodarstvo Postojna, 1998, str. 25. (dalje Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji).

³ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, ..., str. 39.

sestvu dogajalo, skrbno zapisal in nam tako pripravil prvovrstne viře za preučevanje snežniške zgodovine. V svojih zapiskih je zabeležil marsikak dogodek, ki bi bil brez njega že davno pozabljen in za vedno izgubljen. Ker so ga nenavadni dogodki zelo zanimali, nam je v njih podal tudi prvo analizo dogajanj.

Henrik Etbin Schollmayer je bil rojen 23. novembra 1860 v Althofnu na Koroškem kmetijskemu strokovnjaku Francu in Korneliji, rojeni Costa, hčerki znanega domoznanca dr. Henrika Coste in sestri še bolj znanega slovenskega politika dr. Etbina Henrika Coste, po katerem je prvorojenec dobil tudi ime.⁴ Šolal se je v Ljubljani, na Češkem in v Tharandtu na Saškem, kjer je obiskoval gozdarsko akademijo. Zaposlen je bil najprej na področju Gmundenske državne gozdne direkcije, nato pa kot vodja parne žage Karla Novaka v Slatini (današnja Romunija). Leta 1883 je opravil državni izpit za samostojno vodenje gozdnega gospodarstva, od 15. marca 1884 dalje pa je bil do upokojitve zaposlen na veleposestvu Snežnik pri knezu Schönburg Waldenburgu, najprej kot višji gozdar in oskrbnik gozdnega revirja Mašun: "Kot 23-letni mladenič sem 15. marca 1885 dopotoval na Snežnik (Schneeberg), 15. aprila leta 1885 sem kot namestnik višjega gozdarja prevzel vodenje revirja Mašun in bil 8. avgusta istega leta imenovan za višjega gozdarja (Oberförster). Na Mašunu sem ostal do 27. oktobra 1902, nakar sem se preselil na Snežnik, kjer sem bil 12. junija imenovan za gozdarskega mojstra. 17. februarja 1903. leta pa sem prevzel vodenje gozdarskega urada in celotnega gospostva Snežnik."⁵

21. julija 1887 se je poročil z Marijo von Oberigner, hčerko svojega predstojnika.

Na Mašunu je bil 19. avgusta 1891 pri eksploziji dinamita poškodovan. Nesrečo je sicer preživel, ker je knez Jurij Schönburg Waldenburg organiziral prevoz bolnika v ljubljansko bolnišnico.⁶ Izgubil pa je desno oko in od takrat nosil trak preko njega.

1. januarja 1903 je bil kot gozdni mojster predstavljen na sedež uprave veleposestva na graščini Snežnik, februarja pa je po tastovi smrti postal upravitelj celotne gozdne posesti. 18. marca 1903 mu je umrla še žena in sam je moral skbeti za štiri otroke: Franca, Etbina, Margareto in Heinricha.⁷

⁴ Stane Granda, Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv. Notranjski listi II, Cerknica 1981, str. 278-283.

⁵ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 5.

⁶ AS 778, Gr. A. XVII; Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg, Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain. II. Band; str. 40.

⁷ Stane Granda, Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv, Notranjski listi II., Cerknica 1981, str. 278-283.

Leta 1904 ga je posvojila Viljemina Lichtenberg, starejša grofica iz sosednjega gradu Koča vas, ki ni imela svojih otrok. V adoptivni listini se je Schollmayer obvezal, da bo skrbel za njo do smrti, potem pa bo podedoval njeno posestvo. Prevzel je tudi njen priimek, zato se je od takrat podpisoval Schollmayer Lichtenberg. Čezdajalno pogodbo sta grofica in snežniški upravitelj sklenila leta 1906.⁸ Leta 1909 je Henrik Schollmayer Lichtenberg postal direktor celotnega snežniškega posestva.⁹ Pri gospodarju in med delavci na posestvu je slovel po svoji natančnosti in izredni delavnosti.¹⁰

Leta 1910 je dobil plemiški naslov. Prosil je sicer, da bi smel biti von Hallerstein (Hallerstein je nemško ime gradu Koča vas), vendar mu je bila prošnja zavrnjena. Dovolili so mu naziv von Schollmayer Lichtenberg.¹¹

Henrik Etbin Schollmayer. AS 744, Gr. A. Koča vas, Fasc. 9, Familiaria, osebni dokumenti (foto Dragica Kokalj).

⁸ AS 744, Graščinski arhiv Koča vas, fasc. 2, Dominicalia.

⁹ Več glej Slovenski biografski leksikon, str. 236.

¹⁰ Vinko Sterle, Fant, to pa so čekani in pol! str. 81.

¹¹ Stane Granda, Zadnji lastniki, ... , str. 280.

Aktivno se je udeležil prve svetovne vojne, kjer je bil kot poročnik tudi odlikovan. Politično je bil usmerjen izrazito nemško, bil je član nemške svobodnjaške stranke in pred vojno celo poslanec Nemcev v kranjskem deželnem zboru.¹²

Glede zanimanja in interesov je bil Schollmayer pravzaprav vsestranski, zato je težko omejiti področja njegovega zanimanja. Mikale so ga različne tematike, ne le tiste, s katerimi se je zaradi službenih obveznosti moral ukvarjati. Velikokrat je delal v korist ne le gradu, pač pa tudi širše okolice, ki ga je zato zelo cenila. Zaradi svojih zaslug je bil proglašen za častnega občana v Zagorju ob Pivki, v Trnovem pri Ilirski Bistrici in Ilirski Bistrici ter v Knežaku.

Najpomembnejše bogastvo veleposestva Snežnik so prav gotovo gozdovi in les. Čeprav Schollmayer v svojih zapiskih navaja, da so bili snežniški gozdovi v času, ko je posestvo kupil Otto Viktor Schönburg, v dokaj slabem stanju in močno obremenjeni s servituti, ki so onemogočali načrtno upravljanje, skrb zanje in gospodarno izkoriščanje, so se dela v gozdovih lotili z vso resnostjo in natančnostjo. Treba je bilo odkupiti servitute, izmeriti zemljišča in narisati karte, zato so imeli na Snežniku geometra kar redno zaposlenega. Za začetek pa so morali doseči, da so okoliški prebivalci v gozdovih nehali pasti ovce. Konec osemdesetih let so bili pogoji uresničeni vsaj v taki meri, da so lahko pripravili načrte za delo.¹³

Pred odpravo servitutov je imelo posestvo Snežnik veliko revirjev, v letu 1861: Lož, Dane, Juršič, Zagorje, Bistrice, Podgraje, Klano, kasneje pa še Babno Polje in Koritnice. Po odvezi je princ Jurij preostale gozdove razdelil na tri revirje, Snežnik, Mašun in Klano.¹⁴ Leta 1902 je Jurijev naslednik sin Herman revir Mašun razdelil na dva revirja: Jurjevo dolino in Mašun, 1904 pa še revir Snežnik na Leskovo dolino in Snežnik. Zaradi redne skrbi za gozdove s šolanim osebjem in načrtnega gospodarjenja so letni donosi lesa postajali vedno večji. Uspehi snežniškega gozdarstva so že na prelomu 19. v 20. stoletje vzbudili pozornost strokovne javnosti, zato so bili obiski različnih gozdarskih šol dokaj pogosti, pa tudi želje mladih gozdarjev po opravljanju delovne prakse kot privrabo na svoj poklic je princ Herman pogosto izpolnil.¹⁵

Na Marofu so za rezanje lesa postavili žago.

Kot že njegov predhodnik na delovnem mestu, se je Schollmayer trudil, da bi veleposestvo čim bolj povezal z ostalo državo in omogočil lažje in

predvsem cenejše izkoriščanje njegovih bogastev, v prvi vrsti velikih, do takrat še ne v celoti izkoriščenih količin lesa. Aktivno je sodeloval pri pogovorih o gradnji železniške proge skozi Loško dolino. Tako se je 3. junija 1903 udeležil sestanka v Trgovski zbornici v Ljubljani kot zastopnik posestva Snežnik,¹⁶ ki je bilo kot možni veliki uporabnik zanj zelo zainteresirano. Po dogovorih s sestanka je nato pripravil podatke za izdelavo načrtov za izgradnjo železnice,¹⁷ ki naj bi potekala od priključka na južno železnico pri Rakeku do Prezida na hrvaški strani meje. Terenske razmere za gradnjo železnice so bile ugodne, saj na trasi niso bili predvideni gradbeno posebno zahtevni objekti. Načrt je izdelal ing. Emanuel Rindl z Dunaja februarja 1904. Načrtoval je normalnotirno progo, dolgo 34,427 km, s postajami v Rakeku, Cerknici, Grahovem, Bloški Polici, Starem trgu in Ložu, Poljanah in v Babnem Polju. Železniško ministrstvo je potrdilo načrte in izdalo koncesijo. Med tistimi, ki so pridobili koncesijo za železnico, je bil tudi lastnik veleposestva Snežnik, knez Herman Schönburg Waldenburg, vendar ideje o izgradnji železniške proge zaradi nasprotovanja prebivalcev, ki so se bali za zaslužek od prevoznitva, niso uresničili.¹⁸

Pri iskanju boljših transportnih povezav s svetom se je Schollmayer, prav tako kot njegov predhodnik na delovnem mestu, Jožef von Obereigner, veliko ukvarjal z gradnjo gozdnih cest na področju Snežnika, saj se je zavedal velikega pomena dostopnosti snežniških gozdnih bogastev. Gradnja cest je sicer zahtevala znatna denarna in materialna sredstva, v gospodarskem smislu pa so precej lažje in temeljiteje vzdrževali in izkoriščali gozd.

Novo zgrajene ceste so poimenovali ali po kraju, kamor je cesta vodila, ali pa z imenom določene osebe iz vrst lastnikov. Mnoge dele teh cest ali pa kar cele ceste je trasiral Schollmayer sam. Za posestvo je bila najpomembnejša Jurjeva cesta, zgrajena med leti 1872 do 1896.¹⁹ Peljala je od ničelnega kamna ob vstopu na graščinsko posest mimo gradu proti Čipi, v Leskovo dolino, proti Klanski polici in višjemu gozdarstvu Gomance.²⁰ Dolga je bila okoli 30 km in je bila najpomembnejša cesta v snežniških gozdovih. Priključila se je na deželno cesto proti Ložu in Rakeku, kjer

¹⁶ Ivan Mohorič, Zgodovina železnic na Slovenskem. Slovenska matica, Ljubljana 1968, str. 285: Višji gozdar snežniškega veleposestva je tam napačno naveden kot Henrik Golmajer.

¹⁷ Slovenski biografski leksikon, geslo Schollmayer Henrik.

¹⁸ Ivan Mohorič, Zgodovina železnic na Slovenskem. Slovenska matica, Ljubljana 1968, str. 285.

¹⁹ Slovenski krajevni leksikon, I, str. 46.

²⁰ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 50.

¹² Isto tam, str. 280.

¹³ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 63.

¹⁴ Isto tam, str. 64.

¹⁵ Isto tam, str. 65.

je snežniške gozdove povezala z južno železnico. Za izvoz lesa proti notranjosti države in proti morju je bilo to dejstvo ključnega pomena. Gradnja Jurjeve ceste je v tehničnem in gospodarskem smislu predstavljala vzorčni model za nadaljne načrte in delo.

Zgradili so še več za posestvo pomembnih gozdnih cest in nanje navezali še mrežo stranskih cest.²¹

Kmetje so bili po sprejetju državnega zakona o odkupu servitutnih pravic z nekaterimi odločitvami nezadovoljni in so se čutili prikrajšane. Kraje lesa v gozdu so bile tako na posestvu vsaj v prvih letih po odpravi servitutov skoraj vsakdanja stvar. Ker je bilo samo posestvo veliko, teren pa zelo razgiban, ga je bilo nemogoče nadzorovati le iz ene točke pri gradu. V gozdovih so zaradi tega zgradili gozdne postaje, imenovali pa so jih gozdarske kolonije. Lovska hiša v Grajšovki je spadala še v okvir revirja Snežnik z upravo v pristavi ob gradu, nekatere ostale pa so imele svojo upravo s stalno naseljenim gozdarjem. Sprva so bile to res le majhne hišice z majhnim gospodarskim poslopjem, v katerih so stanovali gozdarji, ki so se "kasarnirali", ker je njihova družina ostala doma v vasi, kasneje pa so tak sistem ukinili in hišice v gozdarskih kolonijah so se povečale in postale hiše ali celo manjša naselja. Najstarejša je bila gozdarska postojanka v Leskovi dolini, na Mašunu pa je iz majhne gozdarske hišice, ki jo je prvi naselil gozdar Anton Satran leta 1874, zrasel pravi lovski dvorec. Za nekatere gozdarske hiše in njihove prizidke je Schollmayer sam izrisal načrte, nato pa, v času svojega službovanja na Snežniku, vodil gradbeno dela.

Henrika Schollmayerja Lichtenberga so zanimali kraški pojavi, zato se je z njimi precej ukvarjal. Večkrat je organiziral izlete, se z družbo povzpел na vrh Snežnika,²² poleg drugih znamenitosti pa si je ogledal že takrat doma²³ in v svetu dobro znano Postojnsko jamo in kobilaro pri Prestranku.²⁴

Opazoval je vreme in vremenske pojave, ter v zvezi s tem pomagal osnovati mrežo vremenskih opazovalnic na posestvu. Leta 1906 je bilo od enajstih opazovalnic vremena na Kranjskem, ki so vremenske podatke pošiljale cesarsko-kraljevemu

uradu za meteorologijo in geodinamiko na Dunaj, kar pet opazovalnic na območju Snežnika. To so bile Leskova dolina, Jurjeva dolina, Mašun, Gomanca in Snežnik²⁵: "Do ureditve teh opazovalnic podatkov je bilo snežniško območje meteorološko še "terra incognita" in takratni vodja Centralnega meteorološkega urada Hofran Hahn se ni mogel načuditi, ko je ugotovil, da je snežniško območje, z eno izjemo, najbolj deževno področje Avstrije."²⁶ V dnevnik je tudi zapisal, da je v noči od 10. na 11. marec 1901 padal na Snežniku umazan dež, ki je še ležeči sneg pobarval rdečerumeno.²⁷

Zelo skrbno si je zapisoval vse, tudi manjše potrese. Poleg ostalih je v svoj dnevnik zapisal tudi potresne sunke, ki so 14., 20. in 22. aprila 1895 porušili Ljubljano.²⁸ Zanimivo je, da na samem gradu noben potres ni napravil kakšne posebne škode.

Spremljal je vse padavine in vsako izredno količino vestno vpisal v dnevnik, saj je močno deževje skoraj vsako jesen povzročalo poplave v Loški dolini. Zapisal je, da je bil ob takih poplavah grad Snežnik za nekaj dni odrezan od sveta: "Dolga leta je bil za vzdrževanje prometa na razpolago le majhen čoln. Ko je ta odšel po pošto v Stari trg, je bil Snežnik praktično odrezan od sveta. Ljudje so si za prevoz pomagali s starimi prašičjimi koriti."²⁹

Snežnik je imel tudi vodno postajo. Dno potoka Obrh na kozariškem mostu je predstavljalo ničelno točko za merjenje vode: "Ko voda na merilni postaji (pri Snežniku) preseže 240 cm, so praktično vsi mostovi v dolini pod vodo in neprehodni; in to se zgodi vsako leto. Po štirinajstih dneh začne voda običajno upadati in mostovi so ponovno prehodni."³⁰

Opazoval je tudi različne astronomske nebesne pojave: "Za to ozemlje so značilne pozne spomladanske snežne padavine, ki se jih Snežnik po več tednov ne znebi. Tako je bilo na primer marca 1895. V takšnih časih se vam zdi, da ste kljub južni geografski širini prestavljeni nekam visoko na sever in opazujete značilnosti visokega severa, kot na primer sosonce (op.p.: svetla lisa levo ali desno od sonca, ki nastane zaradi lomljenja žarkov v

²¹ Več glej Alenka Kačičnik Gabrič, Henrik Elbin Schollmayer Lichtenberg, upravnik posestva Snežnik, Zgodovina za vse, leto VI, 1999, str. 5-12.

²² Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 82.

²³ Herman von Schönburg Waldenburg v svojih spominih navaja, da je imel služabnik Jakob v kleti v stekleni posodi človeško ribico, ki jo je lahko videl, kadar ga je kot otrok tam obiskal.

²⁴ AS 778, Gr. A. XVII, Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg. Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain. II. Band, str. 51.

²⁵ Jahrbücher der k.k. Zentral - Anstalt für Meteorologie und Geodynamik. Officielle Publikation. 1906, Neue Folge XLIII. Band, Der ganzliche Reihe LI. Band, Wien 1908, Alphabetische Verzeichnis der Beobachtung - Stationen, str. XV-XXIII.

²⁶ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 9.

²⁷ Isto tam, str. 83.

²⁸ AS 778, Gr. A. XVII, Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg. Geschichte der Herrschaft Schneeberg im Krain. II. Band, str. 44.

²⁹ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 9.

³⁰ Isto tam, str. 8.

kristalnem ledu v ozračju), ki sem ga opazil 31. 1. 1904."³¹

Bogatih spoznanj, ki jih je nabiral na snežniškem posestvu, ni ohranil le zase. Objavil je kar nekaj člankov z zelo pestro tematiko.³²

Dejavno se je udeleževal pri šolanju in vzgoji mladih. Bil je krajevni šolski nadzornik v Starem trgu in Iga vasi in član kuratorija Obrtne šole v Cerknici. Posebej ga je zanimalo šolanje mladih gozdarjev. Na Snežniku je šest let delovala gozdarska šola, prva svoje vrste na slovenskem ozemlju. Ko je leta 1871 zaključila šolanje prva generacija dveletne gozdarske šole, so njeni slušatelji opravljali javni preizkus znanja. V komisijo, ki sta jo sestavljala član deželnega zbora in član kmetijske družbe, je bil kot predstavnik druge imenovan prav Schollmayer.³³ Vendar je bil kasneje le en od učencev te šole zaposlen na graščini Snežnik.³⁴ Pri opravljanju delovne prakse so jim bili na voljo deli velikih snežniških gozdov, pa tudi strokovna pomoč strejših kolegov na licu mesta.

Zapisoval je tudi dogodke, ki so se dotikali lova na Snežniku. Divjadi skoraj popolnoma upustošeni snežniški gozdovi so pomenili poseben izziv lastnikom, da so z začasno oboro poskrbeli za ponovno naselitev jelenov in si omogočili lov kot svojo visoko cenjeno zabavo. Redno so pobijali volkove, medvede pa so ščitili. V prvem desetletju dvajsetega stoletja so poizkusili naseliti še gamse v višje ležeča področja posestva, vendar se le ti niso prilagodili snežniškemu okolju. Prav tako so izginili fazani in kunice, ki so jih tudi poizkusili naseliti.³⁵ Marsikak prijatelj in sorodnik je bil kot lovec povabljen na Snežnik, gostom pa je bilo včasih všeč le opazovanje divjadi. Posebej radi so opazovali in poslušali divje peteline pri parjenju ali jelene pri ruku.

Čeprav je Schollmayer živel v slovenskem okolju in bil po narodnosti pravzaprav Slovenec, je vse strokovne članke pisal v nemščini, tudi zato, ker je bil po političnem prepričanju orientiran izrazito nemško. Zaradi slovenskega porekla, narave svojega dela, kontaktiranja s svojimi podrejenimi na delovnem mestu in tesnih stikov z okolico pa je dobro obvladal tudi slovenščino: "Moje 35-letno službovanje me je privedlo v stik z vsemi plastmi

ljudstva, katerega jezik sem obvladal že od otroštva."³⁶ Tako zahtevo je verjetno postavil tudi sam delodajalec, ko ga je sprejemal v službo. Mlajši gospodar Herman Schönburg Waldenburg se je namreč tudi sam načrtno naučil govoriti slovensko, da je lažje sodeloval z domačini v okolici Snežnika.³⁷

Ker je bil Schollmayer izredno dojemljiv za različne izboljšave pri delu, je že leta 1905 dosegel, da so na graščini začeli napeljevati telefon za lažjo komunikacijo z nekaterimi oddaljenimi gozdarskimi kolonijami. Okolica je bila v začetku do te novosti precej skeptična: "Toda vsaka novost zelo težko prodre, zato smo najprej namestili majhen, primitiven hišni telefon, ...".³⁸ Tega so že marca naslednje leto nadomestili s klasičnim v pisarni gozdarskega urada in ga povezali z uradno pisarno posestva v gradu. Telefonsko mrežo so hitro širili, v šestih letih je je imelo posestvo Snežnik približno 100 km.

Posebno nagnjenje je višji gozdar snežniškega veleposestva Schollmayer gojil do zgodovine. Leta 1923, že upokojen, je v Koči vasi sestavil obsežno razpravo o zgodovini gradu Snežnik. Zanj je uporabil svoje zapiske, ki jih je naredil že v času službovanja na gradu, vso do takrat znano literaturo ter originalne listine, urbarje in akte iz grajskega arhiva,³⁹ pa tudi nekaterih drugih arhivov. V svojih zapisih je navedel, da je podatke o prihodu Wilhelma von Lamberga iz spodnje Avstrije našel v neki listini, ki jo je hranil deželni muzej v Ljubljani.⁴⁰ V uvodu rokopisa Snežnik in schönburški vladarji - Zgodovina gospostva Snežnik je naštel literaturo, na katero se je med pisanjem oprl, to je Dimitzovo Zgodovino Kranjske od starih časov do leta 1813, Valvasorjevo Topographio Ducatus Carniolae Modernaе in Slavo vojvodine Kranjske.

Posvečal se je nastanku gradu in njegovi arhitekturi. Da je prišel do nekaterih spoznanj, je moral preštudirati veliko literature, marsikaj pa se je odkrilo samo, ko so pri obnovi gradu odkopavali, podirali in obnavljali dozidave in prezidave. Sicer so glavna obnovitvena dela opravili že pred Schollmayerjevim prihodom na graščino, v letih 1860 - 64, spomin nanje pa je bil med delavci in vodji del prav gotovo še dovolj živ, da je dober opazovalec in poslušalec s precejšnjim dodatnim znanjem in zanimanjem, kar je Schollmayer prav

³¹ Isto tam, str. 8.

³² Glej Slovenski biografski leksikon, geslo Schollmayer Henrik.

³³ Vladimir Vilman, Aleksandra Serše, Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna, 1989, str. 15.

³⁴ AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik, šk. 74, št. 2117, Personalne mape delavcev, zaposlenih na posestvu Snežnik, izpolnjevanje pogojev za upokojitev, razni odloki za upokojitve delavcev do 1947, delovna pogodba s Hermanon Schönburg Waldenburgom, 1915.

³⁵ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 68.

³⁶ Isto tam, str. 5.

³⁷ Vinko Sterle, Fant, to pa so čekani in pol!, str. 25 in isto tam, str. 80.

³⁸ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 39.

³⁹ Božo Otorepec, Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku. Notranjski listi III, Cerknica 1986, str. 28.

⁴⁰ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 19.

gotovo bil, lahko sklepal o gradnjah in stanju gradu. V času njegovega bivanja na graščini pa so tako najprej podprli zunanji grajski most, ker pa to ni bilo dovolj, so ga morali leta 1904 podreti, do maja 1905 pa so na njegovem mestu zgradili novega. Ko so odstranili stari most, so v zidu še videli kamnite tečaje nekdanjega dviznega mostu.

Na novo so prekrili grajski stolp in obnovili zobčasti nadzidek na terasi. Leta 1906 so obnovili nosilnost gledališke sobe v gradu, 1908 pa izpopolnili in obnovili črpalko za črpanje vode iz zajetja. Obnavljali so tudi notranjost gradu, v glavnem pa so ves čas zaposlovali domače mojstre, za izvedbo del pa uporabljali večinoma materiale, ki so bili v teh krajih v navadi. Dela pri obnovi so z nezmanjšanim tempom potekala vse do začetka prve svetovne vojne.⁴¹

V okolici gradu je princ Jurij želel urediti angleški park, vendar so si okoliški kmetje pridobili pravico do paše živine skoraj do gradu. Vse te pravice in zemljišča blizu gradu, ki so bila v lasti kmetov, je moral graščinski gospodar počasi in strpno odkupovati. Takoj, ko je bil košček zemljišča ob gradu grajski, so ga zasadili z okrasnim grmičevjem in drevjem, ali pa pogozdili. Tako je Schollmayer sam navedel, da: "... sem v maju 1884 vzdolž poti (op.p.: proti vasi Šmarata) lastnoročno posadil hrastov log in hrastov drevored."⁴²

V podkrepitev svojih trditev o žalostnem stanju gradu, parka in posestva v času, ko so ga kupili Schönburgi, se je Schollmayer skliceval npr. na slike, ki jih je videl: "Slika nekega poklicnega fotografa iz leta 1885 kaže sledi propada objektov, ki že dolgo niso služili namenom. Tudi v gradu Hermsdorf pri Dresdnu visi akvarel, ki dobro prikazuje stanje."⁴³

Schollmayerjevo zanimanje je vzbudila tudi etnologija. V svojih zapisih je opisoval krošnjarje in krošnjarjenje kot etnološki in ekonomski pojav.

Na novem službenem mestu se je srečal s snegom bogatimi zimami, za premagovanje navadno nad meter debele snežne odeje pa so si prebivalci pomagali s posebnimi "napravami", s krpljami in smučmi. Veliko se je ukvarjal s preučevanjem smučí in njihovega nastanka, posebej pa ga je zanimala njihova uporabnost v vsakdanjem življenju. Zaradi tega še danes velja za enega od pionirjev modernega smučanja na Slovenskem. Svoje misli in izsledke je objavil leta 1893 v knjižici "Auf Schneeschuhen, ein Handbuch für Forstleute, Jäger und Touristen" (Na krpljah, priručnik za gozdarje, lovce in turiste), izdani v Celovcu. V svojem dnevniku je zapisal, da je smučí uporabljal tudi sam, v zimi 1891/92 pa je vpeljal smučke kot

pomoč pri delu tudi med gozdarsko in lovsko osebjem na Snežniku.⁴⁴

Iz Schollmayerjevih dnevniških zapiskov je videti, da so bili Schönburgi do svojih zaposlenih zelo pozorni. Vodilne uslužbenke so celo vključevali v svoje družabno življenje na gradu, kadar so bivali v njem. Dokler je Schollmayer s svojo družino še bival na Mašunu, so bili knežji obiski na njihovem domu skoraj vsakodnevna stvar. Vabili so jih na zabave, gledališke predstave in druge prireditve ter: "... vsaka nesreča, ki je doletela posameznika, je našla odmev v knežji družini."⁴⁵ Največje slavje na Snežniku so pripravili vsako leto 1. avgusta, ko je princ Jurij praznoval rojstni dan. Zaposleni na Snežniku so imeli navadno dela prost dan, starotrški gasilci pa so pripravili ognjemet, za katerega pa je Schollmayer zapisal: "Zvečer baklada starotrških gasilcev in ognjemet, ki se vedno ponesreči, ker se naenkrat vžge ves material, ki potem leti na vse strani in med publiko."⁴⁶ Očitno pa je, da nikoli ni prišlo do nesreče, ki bi komu prizadela telesne poškodbe, ker bi to tako vesten zapisovalec, kot je bil Schollmayer, prav gotovo zapisal.

Iz dnevniških zapiskov je videti, da se je Schollmayer ukvarjal tudi z medicino. Strokovne medicinske izobrazbe sicer ni imel, 24. avgusta 1890 pa mu je pricesa Luisa, žena princa Jurija, podarila homeopatsko lekarno.⁴⁷ Verjeto je bila to priročna lekarna za prvo pomoč obolelim, strokovno pa je prebivalce zdravil krajevni zdravnik.⁴⁸

Henrika Schollmayerja Lichtenberga je 31. maja 1918 v Dresdnu na službenem obisku pri knežji družini zadela kap, po kateri je delno ohromel in se 1. maja 1919 upokojil. Po upokojitvi se je preselil v gradič Koča vas. Še vedno je opravljal nekatera dela za veleposestvo, saj je bil snežniški arhiv prepeljan v Kočo vas, kjer ga je urejal s pomočjo hčerke Margarete.

V Koči vasi je našel tudi dovolj prostora za arhiv družine Costa, ki ga je mati Kornelija Costa okoli leta 1910 izročila svojemu najstarejšemu sinu.⁴⁹

V Koči vasi je 21. januarja 1930 tudi umrl, zapustil pa nam je pomembnejše zapise o življenju in dogajanjih na Snežniškem v njegovem času. V liberalnem časopisu Jutro ga je ob smrti pisec

⁴⁴ AS_778, Gr. A. XVII, Graščina Snežnik, knj. 7, Schneeberg und Dynasten ..., str. 20.

⁴⁵ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 75.

⁴⁶ Isto tam, str. 77.

⁴⁷ Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, str. 77.

⁴⁸ Janez Kebe, Loška dolona z Babnim Poljem, Družina, Ljubljana, 1996, str. 491.

⁴⁹ Stane Granda, Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv, str. 280.

⁴¹ Isto tam, str. 34.

⁴² Isto tam, str. 36.

⁴³ Isto tam, str. 39.

nekrologa dr. Jože Rus imenoval "Valvasor Loža".⁵⁰

Tudi če je veleposestvo Snežnik že prej imelo podobno sposobnega upravnika, kot je bil Schollmayer, se ta ni tako globoko zasedal v zavesti sodobnikov in zlasti kasnejših rodov. Od od Schollmayerja ga je ločevalo vsaj to, da ni bil tako vsestranski, zlasti pa ne tako vesten kronist, ki bi vsakdanja opravila ali pa nenavadne dogodivščine redno beležil in ustvarjal dragoceno gradivo sebi in nam v veselje.

Kočevska grofica Greta Schollmayer Lichtenberg s svojim očetom Henrikom leta 1916. Bila je prostovoljka v 1. svetovni vojni pri Rdečem križu. Janz Kebe, Loška dolina z Babnim Poljem, Ljubljana, Družina 1996, str. 29.

VIRI IN LITERATURA

- AS_778, Gr. A. XVII, Snežnik, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg, Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain, II. Band
- AS_744, Graščinski arhiv Koča vas, fasc. 2, Dominicalia
- AS, Gradivo graščine Snežnik v urejanju, imenovano Gozdni urad Snežnik
- Janez Kebe, Loška dolina z Babnim Poljem, Družina, Ljubljana 1996
- Heinrich von Schollmayer - Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji: zgodovina gospodstva Snežnik na Kranjskem (prevedel Jože Sterle), Gozdno gospodarstvo Postojna, 1998
- Stane Granda, Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv, Notranjski listi II, Cerknica 1981, str. 278-283
- Slovenski biografski leksikon, str. 236
- Slovenski krajevni leksikon
- Vinko Sterle, Fant, to pa so čakani in pol! Sežana, Žbrinca 1994
- Ivan Mohorič, zgodovina železnic na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana 1968
- Alenka Kačičnik Gabrič, Henrik Schollmayer Lichtenberg, upravnik posestva Snežnik, zgodovina za vse, leto VI, 1999, str. 5-12
- Jahrbücher den k. k. Zentral - Anstalt für Meteorologie und Geodynamik. Officielle Publikation. 1906, Neue Folge XLIII. Band, Der ganzliche Reihe LI. Band, Wien 1908, Alphabetische Verzeichnis der Beobachtung - Stationen, str. XV-XXIII
- Vladimir Vilman, Aleksandra Serše, Prva slovenska šola na Snežniku, Postojna, 1989
- Božo Otorepec, Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku, Notranjski listi III, Cerknica 1986, str. 28

ZUSAMMENFASSUNG

Heinrich Etbin Schollmayer - Lichtenberg

Heinrich Etbin Schollmayer-Lichtenberg wurde am 23. November 1860 in Althofen in Kärnten geboren. Seine Mutter Kornelija Costa war Tochter bzw. Schwester der bekannten slowenischen Politiker Dr. Henrik Costa und Dr. Etbin Henrik Costa. Sein Vater war der Wirtschaftsexperte Franz Schollmayer. Der Sohn schlug den Berufsweg

⁵⁰ Isto tam, str. 280.

seines Vaters ein und bildete sich in Ljubljana, in Böhmen und Sachsen aus. Am 15. März 1884 nahm er seine Diensttätigkeit auf der Herrschaft Schneeberg (Snežnik) auf, dem Besitz des sächsischen Fürsten Georg Schönburg-Waldenburg. Als Fürst Georg im Jahre 1900 starb, trat sein ältester Sohn Hermann den als Fideikommiß eingerichteten Besitz an, wobei er alle Bediensteten mit übernahm.

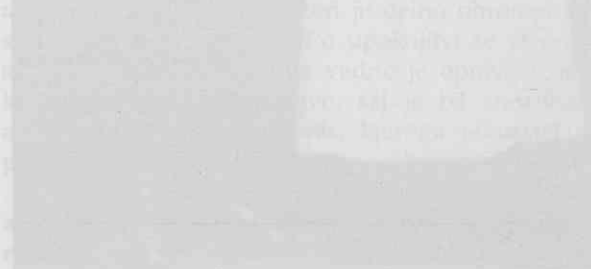
Heinrich Schollmayer war zunächst Oberförster und Verwalter des Reviers Mašun, nach dem Tode seines Vorgesetzten und Schwiegervaters übernahm er im Jahre 1903 die Leitung der ganzen Herrschaft. Im darauffolgenden Jahr wurde er adoptiert von der Gräfin der Nachbarherrschaft, Wilhelmine Lichtenberg. In der Adoptionsurkunde mußte sich Schollmayer dazu verpflichten, bis zu ihrem Tode für sie zu sorgen. Nach ihrem Tode sollte er den Besitz und das Schloßchen erben, ihren Namen übernahm er jedoch sofort und schrieb sich fortan Schollmayer-Lichtenberg. Im Jahre 1910 erhielt er dazu noch den Adelstitel.

Schollmayer war ein vielseitig interessierter Mensch. Außer für seinen Dienst interessierte er sich für viele Bereiche, die mit seiner Diensttätigkeit nicht unmittelbar verbunden waren. Er wirkte zugunsten des Schlosses, aber auch des weiteren Umkreises, deswegen war er trotz seiner deutschen Gesinnung unter den Menschen sehr geschätzt. Davon zeugt auch eine Anzahl von Urkunden über die Verleihung der Ehrenbürgerschaft durch die Gemeinden im Schneeberger Gebiet.

Alle Ereignisse auf dem Schloß und in seiner Umgebung notierte er sorgfältig. Es interessierte ihn alles, was in seiner Umgebung vor sich ging. Er beschrieb auch seine Arbeit auf der Herrschaft. Dank seiner Notizen sind uns einige Ereignisse überliefert, die sonst längst vergessen wären. Ausführlich beschrieb er Reparaturarbeiten auf Schloß, verschiedene Erweiterungen und Umbauten von Schloß, Wirtschaftsgebäuden, Waldhütten, ferner die Forstwirtschaft, den Ausbau des Waldstraßennetzes auf der Herrschaft, den Versuch, einen abzweigenden Schienenstrang durch das Lož-Tal (Laasertal) zu verlegen, die Neuansiedlung von Hirschen in den Schneeberger Wäldern, den gescheiterten Versuch einer Ansiedlung von Gämsen, Fasanen und Mardern, die Fischerei, die Einführung von Schneeschuhen als Arbeitsbehelf und zur Vergnügung, Karstphänomene und verschiedene Wettererscheinungen, aber auch das gesellige Leben der Schloßherren, an welchem auch die führenden Bediensteten des Schlosses teilnahmen.

Einen bevorzugten Platz unter seinen Steckenpferden nahm die Geschichte ein. Diesem Interesse konnte er sich auch nach 1918 widmen, als er in Dresden nach einem Herzschlag an den Rollstuhl gefesselt war. Im Jahre 1919 ließ er sich deswegen pensionieren und zog sich auf sein Schloßchen in Koča vas (Hallerstein) zurück, wo er mit Hilfe seiner Tochter Margarethe das Schneeberger Archiv für Hermann Schönburg-Waldenburg ordnete.

Er starb am 21. Januar 1930 in Koča vas.

izvirno znanstveno delo

UDK 39:796.92(497.12 Snežnik)

prejeto: 13. 3. 2000

Svetozar Guček

ekonomist v pokoju

SI-1231 Ljubljana-Črnuče, Mlinska pot 29

Snežniško smučanje prednjači v začetkih sodobnega smučanja v Srednji Evropi

IZVLEČEK

Odsluženi vojaki iz avstroogrške vojske so prinesli domov v Gornjesavsko dolino v začetku 20. stoletja smuči, ki so jih dobili, delno tudi za nagrado, kot odlični smučarji. Toda, začetke sodobnega smučanja pri nas zasledimo že dosti prej na robu Trnovskega gozda v Dolu (l. 1888) in na gradu Snežnik pri Ložu (l. 1891). O tem imamo materialne dokaze. V prvem primeru je bil učitelj Edmund Čibej (1861-1954) iz Vipave, v drugem pa direktor gozdnega gospodarstva na gradu Snežnik, zaslužni gozdarski strokovnjak Henrik Etbin Schollmayer (1860-1930). Poleg tega, da je uvedel smuči med gozdarje in lovce, je zanje navdušil tudi grajsko gospodo, ustanovil prvi smučarski klub pri nas in napisal prvi priročnik za smučanje (l. 1893). Vse to nam nalaga, da bolj podrobno opišemo, kaj se je dogajalo na snežniškem posestvu družine Schönburg Waldenburg konec 19. stoletja in da ocenimo vrednost teh dogodkov za Slovenijo in smučanje.

SUMMARY

SNEŽNIK SKIING TAKES ADVANTAGE IN THE BEGINNINGS OF CONTEMPORARY SKIING IN MIDDLE EUROPE

The soldiers who completed their military service in the Austro-Hungarian army brought home to the Upper Sava valley at the beginning of the 20th century skis, which they were given as a reward for good skiing. But we can trace beginnings of contemporary skiing on Slovene territory long before on the edge of Trnovski gozd in Dol (1888) and at the Snežnik castle near Lož (1891). There are material evidence on that. In the first case the skiing teacher was Edmund Čibej (1861-1954) from Vipava, and in the second the manager of the forestry administration at the Snežnik castle a forestry expert Etbin Henrik Schollmayer (1860-1930). Besides the fact that Schollmayer introduced skis among foresters and hunters he also enraptured the castle nobility, founded the first skiing club on Slovene territory and wrote the first handbook for skiing (1893). It is our task to describe in detail the events at the Snežnik estate of the Schönbrug-Waldenburg family at the end of the 19th century and to estimate the value of those events for Slovenia and for skiing.

Ključne besede: bloška smučka, norveška smučka, streme, vijuganje, uvajanje smučanja na Snežniku

Splošno prepričanje in mnenje, da se je začelo sodobno smučanje pri nas (izjema je starosvetno bloško smučanje kakor ga je imenoval Rudolf Badjura, 1881-1963) v Gornjesavski dolini v začetku 20. stoletja, ko so prinesli domov smuči odslu-

ženi vojaki iz avstroogrške vojske, delno tudi za nagrade kot odlični smučarji, moramo spremeniti, ko poiščemo in preučimo materialne dokaze o začetkih sodobnega smučanja na robu Trnovskega gozda (1888) in na gradu Snežnik pri Ložu (1891).

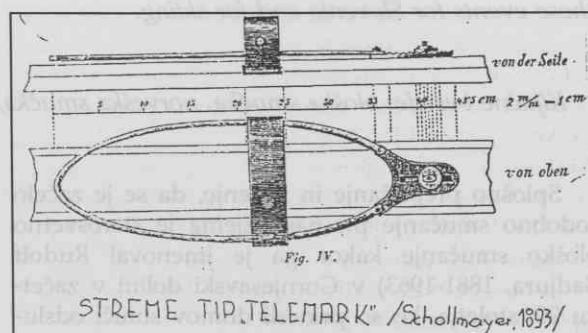
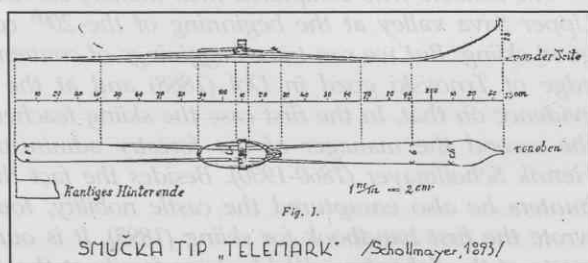
Na gradu Snežnik zasledimo smučanje prej kot v srednjeevropskih državah. Zasluge za to ima direktor gozdnega gospodarstva Etbin Henrik Schollmayer (1860-1930), ki je služboval na gozdnem veleposestvu družine Schönburg Waldenburg.

O tem je spregovoril profesor dr. Janez Šumrada v referatu "Prispevek k zgodovini začetkov sodobnega smučanja na Slovenskem" na 1. mednarodnem simpoziju na gradu Snežnik 28. in 29. septembra 1989, ki je imel naslov "Bloško smučanje - dediščina in izziv" in je bil v organizaciji Fakultete za telesno kulturo in Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pri tem moramo upoštevati, kakor že uvodoma omenjeno, da se začne smučanje na planoti Bloke že mnogo stoletij prej, po hipotezi, izraženi v knjigi Borisa Orla in avtorja tega prispevka, vendar se s te planote ni razširilo nikamor, niti v najbližje kraje, in ni vplivalo na sodobno smučanje. Prav zaradi tega sta v Sloveniji dve smeri, dve izodiščni točki zgodovine smučanja pri nas, kar je edinstven pojav na svetu! Eno in drugo smer pa karakterizirata dve popolnoma različni smučki in tehniki smučanja, ki nedvomno dokazujeta to trditev in medsebojno neodvisnost obeh smeri. To moramo ob-

vezno vedeti in upoštevati, ne le ko raziskujemo in opisujemo zgodovino smučanja na Slovenskem. Zato o tem čisto na kratko, ne da bi se spuščali v podrobnosti, predvsem bloškega smučanja. Bloška smučka je po svoji obliki povsem samosvoja, je kratka (cca 150 do 160 cm) in široka (cca 12 cm) ter ima za streme, kamor pritrđimo nogo, eno samo usnjeno zanko čez prste. Druga smučka, imenovali jo bomo povsem upravičeno kar norveška, je dosti daljša (cca 220 cm - ekstremno dolga celo 465 cm! - eksponat v smučarskem muzeju Holmenkoln na Norveškem) - in ožja (cca 8 do 9 cm) ter ima bistveno drugačno streme od bloške, z zanko čez prste in jermenom preko pete za boljšo in čvrsto pritrđitev na nogo. Prav streme pri smučki, tako tudi danes, določa tehniko smučanja; v primeru bloške in norveške smučke dve povsem različni tehniki uporabe smučki v vožnji navzdol po strmini, posebno pri spreminjanju smeri (vijuganju), čeprav uporabljamo pri obeh opisanih smučeh samo en kol za oporo. V primeru smučanja na gradu Snežnik je govora o norveški smučki.

Ko je Norvežan dr. Fridtjof Nansen (1861-1930) leta 1888 v družbi treh Norvežanov in dveh Laponcev na smučeh prečkal Grönland od vzhoda na zahod in to opisal, se je norveška smučka začela hitro širiti proti jugu v države Srednje Evrope. Tu spet prednjači Slovenija, saj imamo dokaze, da je že oktobra istega leta nabavil smučki z Norveške učitelj Edmund Čibej iz Vipave in smučal kot samouk po terenih današnje Predmeje, takrat imenovane Dol. Za primer: Švicarji so šele štiri leta za njim dobili norveško smučko in začeli smučati pod vodstvom norveških učiteljev ali so se šli učiti smučanja kar na Norveško!

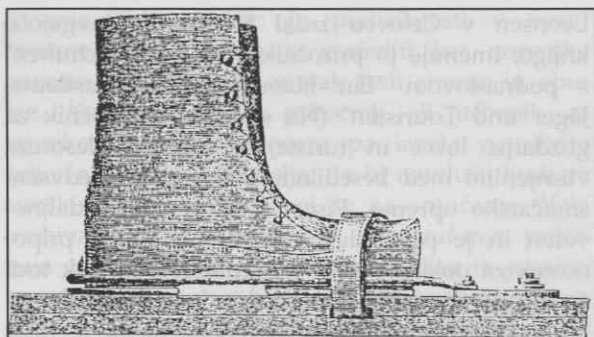

Fig. VII.

SMUČARSKI ČEVELJ / Schollmayer, 1893/

Diploma s katero je Snežniški smučarski klub "Heilo" imenoval gospo in gospoda Schollmayer za častna člana 1894/95.

Leta 1891 je izšla v nemškem prevodu Nansenova knjiga o njegovem znamenitem podvigu "Auf Schneeschuhen durch Grönland" (Na smučeh preko Grönlandije). Schollmayer je to knjigo prečital in se tako ogrel za smučič, da jih je s posredovanjem prijatelja nemudoma naročil in jih leta 1892 tudi prejel iz švedske Uppsale od proizvajalca Joh. Ahlsena za ceno 8 kr za smučič in 4 kr za streme. Bile so tip Telemark. Hitro je spoznal uporabnost smučič v poklicne namene za gozdarje

in lovce. Nenavadno dolge zime s pogosto močno burjo ter ogromne količine snega v teh krajih, od 0,8 do 1,4 m, z zameti do 3 m, zlasti na Mašunu in prav tam je bival Schollmayer. Sneg se je obdržal do konca marca. Zato je naš pionir smučanja v teh krajih že zgodaj razmišljal o pomagalu, s katerim bi bilo mogoče olajšati in premostiti zimske prometne težave in omogočiti delo gozdarjev in lovcev pri krmljenju divjadi ter ta pripomoček vključiti v njihovo opremo. Med drugim ni zanemariti komuniciranja med zelo oddaljenimi štirimi gozdarskimi kolonijami in dvema stanovanjskima, gozdarsko-upravnima ter gospodarskima zgradbama. Takoj je uvedel smučič in njihovo uporabo kot dodatno sredstvo v poklicu. Poleg tega je navdušil za ta zimski šport tudi grajske prebivalce. Še več, saj zasledimo rojstvo najstarejšega doslej znanega smučarskega kluba v Sloveniji prav na gradu Snežnik. Imenovali so ga "Schneberger Ski-Club Heilo" - Snežniški smučarski klub "Heilo". Ni nam še uspelo ugotoviti točnega datuma, ali vsaj letnice ustanovitve tega kluba in kako dolgo je deloval, vendar obstaja materialni dokaz o tem klubu. To je diploma, s katero so imenovali v sezoni 1894/95 gospoda in gospo Schollmayer za častna člana. Po tem lahko povsem upravičeno sklepamo, da je bil klub ustanovljen že prej, mogoče leta 1892, zanesljivo pa 1893. Članstvo so sestavljali v največjem številu grajski uradniki, njihovi sorodniki in prijatelji. Na diplomi so podpisani: Zdenka pl. Obereigner kot predsednica kluba v navedeni sezoni, podpredsednik J. Boykowfyrt, blagajnik L. Betik, Anton Drabek in M. Fischer. Na vrhu diplome je pritrjena fotografija štirih moških in ene dame, vsi so na smučeh in oblečeni v smučarske drese s klobuki, dama celo v bogatem krilu in z obveznim širokim klobukom.

Po zaslugi Schollmayerja se je v tem času širila uporaba smučič tudi na drugih veleposestvih v krajih okoli snežniških gozdov. To dokazuje notica, da so pozimi 1892/93 uvedli smučič tudi med gozdarje in lovce bližnjega veleposestva kneza Karla Auersperga. Kontakti so bili tudi s posestmi čabranske pokrajine. Zasledimo novico, da so otroci nosili z gradu božične darove na smučeh.

Znani so opisi smučič za gozdarje in lovce v strokovnih revijah v Avstriji in Nemčiji.

Ne moremo mimo mnenja in novice, ki jo omenja v literaturi pisatelj Matevž Hace, ki je bil doma iz bližnje Podcerkve v Loški dolini:

Nekaj let je delovala na snežniški pristavi dveletna šola za gojenje gozdov. Gojenci naj bi se seznanili z uporabo krpelj in smučič. To naj bi vpeljal tedanji višji upravitelj in poznejši direktor snežniškega veleposestva, Schollmayerjev bodoči tast Jožef pl. Obereigner (1845-1903), ki je prišel v službo leta 1872. Vodstvo šole naj bi poleg uprave

prevzel za svojim predhodnikom Bodensteinom.

Tako navaja Hace svoje mnenje o začetku sodobnega smučanja na tem področju že konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 19. stoletja. Te in podobne Hacetove trditve moramo obravnavati precej previdno. Tako tudi to, da so hodili gojenci te šole tedensko s krplji in smučmi v Leskovo dolino krmit divjad, predvsem jelene. Po natančnem Schollmayerjevem opisu so okoliški kmetje v letih 1848-1865 v snežniških gozdovih skoraj povsem iztrebili jelenjad in je bilo v sedemdesetih letih zaslediti namesto tropov le še redke posamezne živali. Oboro za jelene so leta 1899 obnovili in je ostala do leta 1907. Imenovali so jo Zvevinjak. To ime za ta predel se je obdržalo do danes.

Ker je bil Schollmayer izredno natančen in strokoven opisovalec, imajo njegove trditve in delo ob uvajanju smučanja v tem predelu zgodovinsko trdnost, saj npr. izrecno navaja, da so bili okoli leta 1891 v Avstriji nekateri lastniki veleposestev opremili vse svoje, v gozdovih zaposleno osebje, s smučmi in so rezultati razveseljivi. Hace je bil pisatelj in moramo njegove trditve sprejeti z rezervo. So pa vsekakor zanimive.

Leonsen v Celovcu izdal 85 strani obsegajočo knjigo; imenuje jo priročnik "Auf Schneeschuhen" s podnaslovom "Ein Handbuch für Forstleute, Jäger und Touristen" (Na smučeh - Priročnik za gozdarje, lovce in turiste) z enajstimi lesorezi, vtisnjenimi med besedilom, prikazujejo predvsem smučarsko opremo. Pisec je bil že takrat daljnoviden in je predvideval smučni ne le kot pripomoček za poklicno delo v gozdarstvu, ampak tudi že za uporabo v športu. Zakaj in kako tudi to?

Iz Schollmayerjevega dnevnika, ki ga je pisal vsak dan od prihoda na grad Snežnik leta 1884 do leta 1930, ko je bil že 11 let upokojen in ga je vzorno prepisala njegova hčerka Margareta pred leti, izvemo marsikaj o zelo razgibanem življenju na gradu Snežnik. Družina Schönburg Waldenburg je bivala v zimskem času, nekako od septembra, oktobra do maja, junija, vsako leto v Nemčiji (Hermsdorf), v poletni sezoni pa na gradu. Tam so sprejemali številne goste na krajše in daljše obiske in celo na dopuste, prirejali so lov, gledališke predstave in ples, celo ognjemete, praznovali s povabljenimi gosti rojstne dneve, se podajali na izlete v gozdarske kolonije tega veleposestva in celo na Snežnik (1769 m), pogosti so bili obiski na "kavo" k Schollmayerju ali v kolonije v popoldanskem času itd. Dostikrat je bilo na Mašun, kjer je prebival Schollmayer do oktobra 1902, povabljeno tudi uradništvo gradu, enkrat omenja celo kar 50 prebivalcev bližnjega Loža. Z gozdarskimi kolonijami in gospodarskimi poslopiji so morali vzdrževati stalne poslovne zveze vse leto. Kot velik ljubitelj narave je Schollmayer zanesljivo navdušil prebivalce gradu in grajske uradnike ter goste za izlete do kolonij v poletnem času. Kaj pa pozimi? Povsem logično lahko sklepamo, da niso v zimskem času ostale te gozdarske kolonije osamljene, dostop do njih pa je bil zaradi obilnega snega in kljub 15 gozdnim cestam zelo otežkočen včasih celo nekaj časa nemogoč. Kaj boljšega za premagovanje teh ovir in lažji dostop kakor smuč! Poleg službenih obiskov še šport na smučeh, torej kolikor toliko nepretrgano komuniciranje z gradom za vse potrebe.

Schollmayerjeva knjiga je plod navdušenja, da je končno našel v smučeh rešitev za težave gozdarske službe v zimskem času. Vzor so mu bili, razumljivo, Norvežani, kar večkrat citira v njej Nansena. Knjigo je posvetil "s hvaležnostjo" svoji dragi materi v spomin na zimske mesece leta 1891.

Poleg uvoda je v knjigi šest poglavij. V njih zajema razvoj krpelj in smuč. Oba predmeta opiše še posebej, nato tehniko smučanja, smučanje kot šport, v službi lovstva in vojaštva. Iz besedila je razvidno, da mu je bila znana tuja literatura, ki jo tudi citira (škof Olaus Magnus - 1555, dr. F. Nansen, Andreas Scheliessnig (Železnik?), gozdar iz

Naslovna stran priročnika *Na smučkah* (1893).

Poleg praktičnega in uspešnega dela pri uvajanju smuč je nedvomno tudi velika zasluga Schollmayerja tudi njegov prispevek k literaturi o smučanju. Leta 1893 je napisal in pri založbi Joh.

Avstrije, itd.). Veliko je podrobnosti v opisu opreme, v skicah pa je zaslediti kar norveško opremo, ne le smuči, ampak tudi streme in obutev. Knjiga je pravi priročnik ali učbenik za tehniko smučanja, obenem pa izraža neprikrito željo in tendenco pisatelja, da bi navdušil ljudi za zimsko naravo in posebej še za smučanje. Vabi prebivalce mest v naravo in na smučanje, prikazuje njegovo veliko prednost v poklicu in posebej v vojnah. Posnema Nansena, saj tudi on navaja dogodke iz bitke pri Oslu marca leta 1200, opiše Laponca, ki je kot smučar z zvijačo zvalil veliko sovražno enoto Rusov v prepad, poudarja, kako bi se Napoleon izognil katastrofi v Rusiji, če bi imel močne enote smučarjev.

Od tehnike smučanja opisuje Schollmayer le hojo po ravnem in v breg, vožnjo naravnost navzdol ter zaviranje in skoke, pogrešamo pa navodila za zavijanje (vijuganje). Sodim, da izvira ta pomanjkljivost iz prakse, saj v gozdnem terenu, kjer so se gibali gozdarji in lovci, ni bilo kaj prida možno ali je bilo celo nemogoče vijugati. Grajski smučarji pa so se verjetno bolj sprehajali po ravnem in se spuščali za zabavo in šport po bolj položnih, blagih in neporaslih nagibih, torej lažjih in nezahtevnih terenih. Lahko pomislimo tudi na to, da je imel Schollmayer kot osnovo za pisanje kakšen starejši norveški vir, v katerem ni bilo vijuganja na smučeh. Norvežani so začeli z vijuganjem razmeroma pozno, glede na uporabo smuči, šele koncem 18. ali v začetku 19. stoletja (njihov telemark in kristijanija). Tu moram omeniti izreden prispevek Slovenije v svetovno zgodovino smučanja, žal do danes neopazen in prav nič populariziran kot tak, tako doma kaj šele v inozemstvu. Naši Bločani so poznali to vrsto smučanja t.j. vijuganje ob spustu navzdol po bregu že dosti prej, nekaj stoletij! Saj že Valvasor navaja in celo točno opisuje v svojem delu Slava Vojvodine Kranjske, tiskanem leta 1689, kako bloški smučar spretno kakor kača vijuga med vsemi ovirami, ki mu stoje nasproti! Ob upoštevanju zakonitosti zgodovine in njenih raziskav, da se kmečki človek, konservativen kot je, privadi novosti in jo osvoji zelo počasi, v obdobju več stoletij, lahko mirno trdimo, da so znali Bločani vijugati na smučeh najmanj kakšno stoletje ali več pred sedemnajstim, ko so spretnost takrat že popolnoma obvladali in se previjali v dolino levo in desno izmenično!

Zagotovo je Schollmayer napisal svoj priročnik tudi ob upoštevanju svojih lastnih izkušenj; ni izključno povzemal dosežkov tujih avtorjev, torej je moral tedaj, leta 1893 ob izidu knjige, že kar dobro smučati. V knjigi večkrat ponavlja velike koristi smučanja na vseh področjih in obenem svoje globoko prepričanje, da ima smučanje še veliko bodočnost. Ni se zmotil!

Slog njegovega pisanja je veder in uporabljiva tudi prispevke. Ta priročnik verjetno ni osamljeno Schollmayerjevo delo o smučanju. Predvidevam, da bi se našlo še kaj v njegovih člankih in prispevkih ali razpravah v strokovni gozdarski literaturi in revijah, kamor je veliko pisal.

V opombah pod črto navaja dr. Janez Šumrada nekaj Schollmayerjevih prispevkov: Schneeschuhen in der forstlichen Praxis (Snežke v gozdarski praksi), Österreichsches Forst-Zeitung 11/1893 št. 15, polemični članek v zvezi z nemško smučarsko terminologijo - Weidmannsheil 12. letnik št. 7. V priročniku na str. 77 opozarja tudi na polemiko okoli smučanja, ki je bila leta 1892 v Weidmannsheilu in v berlinski reviji. Poleg tega, kar navajamo tudi v ohranjenem in še neobdelanem arhivu gradu Snežnik in Koča vas. Tu bi našli verjetno tudi točen datum ustanovitve smučarskega kluba "Heilo", za katerega zaenkrat sklepamo, da bi znal biti tam okoli leta 1892. Žal pa je izredno bogata knjižnica Schollmayerja doživela žalostno usodo leta 1945. To izredno bogato zbirko knjig, med njimi splošnih in predvsem strokovnih, so odpeljali s številnimi kamioni v reciklažo v Papirnico Vevče. Zato tudi nimamo v Sloveniji niti enega originalnega primerka Schollmayerjevega priročnika o smučanju, ki je bil zanesljivo vsaj v enem primerku, če ne celo v večih, v knjižnici na gradu Snežnik. Zanimivo je tudi, da je na srečo ohranjen dnevnik tega zaslužnega moža, ki ga je pisal od prihoda na grad Snežnik leta 1884 do svoje smrti 1930. Pisal ga je vsak dan; manjkajo pa prav zapiski iz let nastajanja smučanja na gradu Snežnik! Kakšna usoda in nepopravljiva izguba za našo smučarsko zgodovino.

Pri ocenjevanju časa, v katerem se pojavlja smučanje pri nas, preseneča izredno zgodnja izdaja priročnika Auf Schneeschuhen, saj kar za tri leta prehiteva znamenitega in priznanega pionirja smučanja v Avstriji, Mathiasa Zdraskega (1856-1940).

Schollmayerjev prispevek o praktični uvedbi sodobnega smučanja tako v poklic gozdarja in lovca kakor tudi v šport, ter poleg tega še v smučarski literaturi v Sloveniji, tu je nedvomno pionir, je izredno pomemben in velik, vreden največje pozornosti, upoštevanja in priznanja.

LITERATURA

- Janez Vajkard Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain - Slava Vojvodine Kranjske, Ljubljana-Nürnberg 1689.
 Etbin Henrik Schollmayer, Auf Schneeschuhen. Ein Handbuch für Forstleute, Jäger und Touristen, Klagenfurt 1893.
 Boris Orel, Bloške smuči, SAZU, Ljubljana 1964.
 Dr. Janez Šumrada, Prispevek k zgodovini za-

četkov sodobnega smučanja na Slovenskem. Zbornik 1. Mednarodnega simpozija Bloško smučanje - dediščina in izziv, grad Snežnik, Cerknica 28. in 29. 9. 1989.

Svetozar Guček, Prvi smučarski priročnik, časopis Delo, 1995, članek.

Svetozar Guček, Slovenija, zibelka smučanja v Srednji Evropi, Kmečki glas, Ljubljana 1989, knjiga.

Heinrich von Schollmayer Lichtenberg: Snežnik in schönburški vladarji, Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem, Hallerstein (Koča vas) 1923. Prevod Jože Sterle. Izdalo in založilo ob podpori sponzorjev Gozdno gospodarstvo Postojna, 1998.

Aleš Guček, Po smučinah od pradavnine - Smučanje, Magnolija, Ljubljana, 1998.

Telesna kultura 1988, članek Svetozarja Gučka o začetkih smučanja v Švici.

Skijournal, 1988 (švicarska revija)

Sport, Zürich, 1988, revija.

Svetozar Guček, Dve stoletnici v slovenskem smučanju, Šport II, 1993.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Schneeschuhlaufen auf Schneeberg und seine Vorreiterrolle im modernen Skisport in Mitteleuropa

Chronisten und Verfasser der Geschichte des Skisports können nicht umhin und werden es auch in Zukunft nicht können, zwei Ereignisse unerwähnt zu lassen, und zwar:

1. Das uralte, oder um mit den Worten von Rudolf Badjura zu sprechen, das altertümliche Skifahren auf der Hochebene Bloke, dessen Anfänge in das 7. Jahrhundert zurückreichen;

2. Das Skifahren (Schneeschuhlaufen) auf Schneeberg (Snežnik) gehört zu den ersten, wenn nicht gar überhaupt zum ersten Fahren auf Skiern in Mitteleuropa (1891).

Während die erste Phase des Skifahrens bereits in mehreren Aufsätzen beschrieben wurde, erstmals 1689 in der Ehre des Hertzogthums Krain von Valvasor sowie in zwei Büchern in den Jahren 1864 und 1989, wird im vorliegenden Beitrag auf die zweite Phase des Skifahrens näher eingegangen. Dabei stützt sich der Autor vor allem auf das auf einem internationalen Symposium 1989 auf Schloß Schneeberg gehaltene Referat von Dr. Janez Šumrada und natürlich auf Berichte des Pioniers des Skilaufens auf Schloß Schneeberg bei Laas (Lož),

Etbin Heinrich Schollmayer. Der vielseitige Mann war ein großer Forstexperte und befaßte sich angesichts der schneereichen und langen Winterperioden mit dem Gedanken, wie man die Schwierigkeiten der Winterzeit beseitigen und die Arbeit und Bewegung des Menschen erleichtern könnte. Die Versorgung und Besichtigung einiger Forstreviere und zweier Gebäude der Schneeberger Herrschaft stellte neben dem Jagdschutz eine große und schwer zu erfüllende Aufgabe dar. Nachdem Schollmayer das ins Deutsche übersetzte und 1891 gedruckte Buch von F. Nansen über die Durchquerung von Grönland auf Schneeschuhen gelesen hatte, beschaffte er sich sofort solches Gerät und "brachte dem Personal das Schneeschuhlaufen bei, damit es dem Jagdschutze und der Jagdausübung leichter nachkommen konnte." Mehr noch. Der vornehmen Schloßgesellschaft, die an Ausflüge und Lustbarkeiten in der Sommerzeit gewöhnt war, brachte er das Schneeschuhlaufen bei. Bereits im Jahre 1892 soll er einen Skiklub mit dem Namen Heilo gegründet und 1893 ein Handbuch über das Schneeschuhlaufen in deutscher Sprache unter dem Titel Auf Schneeschuhen verfaßt haben. Darin wurden in sechs Kapiteln mit elf Skizzen und zwei Tafeln Skiausrüstung und -technik sowie Bedeutung und Anwendung des Skilaufens bei Sport, Jagd und Militär dargelegt. Seine praktische Tätigkeit und sein theoretisch-didaktischer Beitrag wurden auch von der benachbarten Herrschaft von Fürst Karl Auersperg übernommen. Es ist kaum vorstellbar, wie viele Angaben über das Schneeschuhlaufen Schollmayers Tagebuch enthalten haben muß, das er jeden Tag von 1884 bis 1930 führte, ebenso zahlreiche Beiträge in Fachzeitschriften. Leider erlebte seine reiche Bibliothek und Dokumentensammlung - ein so kostbares Kulturgut auf slowenischem Boden - das traurige Schicksal zahlreicher Archivbestände, die im Jahre 1945 als Altpapier im Papierwerk Vevče dem Untergang geweiht wurden. So auch Schollmayers Handbuch. Im erhalten gebliebenen Tagebuch fehlen gerade die Aufzeichnungen für die Jahre, wo das Skilaufen auf Schloß Schneeberg geboren und entwickelt wurde.

All dies wird heute etwas spät ans Tagelicht gebracht, hoffentlich nicht zu spät. Unsere Pioniere müssen die Ehre zuteil werden, die ihnen gebührt. Wenn man die Anfänge und die Entwicklung des Skifahrens in den mitteleuropäischen Ländern zeitlich mit dem Geschehen auf Schloß Schneeberg vergleicht und davor ein paar Jahre am Rande des Trnovski gozd (Birnbauer Wald), dann steht außer Frage, daß Slowenien berechtigterweise zu jenen Ländern gezählt werden kann, die eine Vorreiterrolle spielen und eine Spitzenstellung einnehmen vor vielen heute führenden Skinationen. Der vorliegende Beitrag soll diese These bekräftigen.

prirejen izvleček

UDK 929 Schauta L.
prejeto: 10. 3. 2000**Tomaž Kočar**dipl. gozdarski inženir v pokoju
SI-1000 Ljubljana, Polje, cesta XL, št. 4

Leo Schauta zadnji upravitelj snežniškega posestva

IZVLEČEK

Avtor v svojem članku obravnava kratek življenjepis gozdarja Leona Schaute, ki je služboval 8 let pri grofu Auerspergu v Krvavi peči in nato 25 let na Snežniku.

SUMMARY

THE LAST MANAGER OF THE SNEŽNIK ESTATE

In his article the author deals with a short biography of the forester Leon Schauta who served for eight years to the count Auersperg in Krvava peč and after that for 25 years at the Snežnik estate.

Ključne besede: Leon Schauta, gozdar, Krvava peč, Snežnik

Rojen je bil 27. 7. 1888 v gradiču Namršelj, Želimlje, kot najstarejši sin grajskega upravitelja veleposestva Turjak (1881-1922) Josipa Schaute (1852-1922) in Karoline, rojene pl. Rizzetti, upraviteljeve druge žene. Leonova mati je bila rojena leta 1856 v Celovcu, kot hči višjega častnika. V nekem poročilu Uprave Harvard Auerspergove veleposesti Kraljevski banski upravi¹ Leon Schauta ni omenjen kot gozdarski inženir, ampak kot gozdar. Po meni znanih podatkih je Leon Schauta po opravljeni osnovni izobrazbi, pet razredov realke v Ljubljani, odšel v Bruck na Muri na Koroškem, kjer je končal višjo gozdarsko šolo. Potem je v Gradcu opravil še državni izpit za upravitelje posestev (Forstwirte) in dve leti prakse na veleposestvu (fidejkomis) grofa Dietricha Hollenburga na Koroškem, kjer sta bila vodja (*Forstrat*) Paul Mach in nadgozdar (*Oberförster*) Mlatschnigg.² Ker je

eden od sinov Josipa Schaute, (Josef - Bepo), ki je bil iz prvega zakona, moral v prvi svetovni vojni na fronto, je Josipov sin iz drugega zakona, Leon lahko ostal doma.

V letih 1911, 1912-1919 oziroma do konca maja 1920 (8 let) je bil Leon revirni gozdar (Forstrechnungsführer - gozdarski računovodja) na veleposestvu Turjak, in sicer v revirju Krvava Peč. Karel Tiegel, prejšnji "revirnik" je namreč umrl 21. 6. 1911. Revirno vodstvo se je nahajalo v graščinski stavbi, t.i. gozdarjevi hiši, takrat s hišno številko Krvava Peč 6. Naj pri tem pripomnim, da so v drugi svetovni vojni Italijani Krvavo Peč dvakrat požgali, drugič 8. avgusta 1942 in takrat je zgorela tudi omenjena gozdarjeva hiša. Po koncu vojne so stavbo obnovili in v njej je več let delovala osnovna šola (1950-1972). V letih 1912/1913 in 1914 je bil Leon Schauta član Kranjsko-primorskega gozdarskega društva.³ V času svojega službovanja na

¹ AS, fond KBU (Kraljevska banska uprava v Ljubljani), gozdarski odsek.

² AS, neurejeni arhiv veleposestva Snežnik (podatek arhivistke Alenke Kačičnik Gabrič) ter fond KBU, gozd.

Ods., fasc. III-11, 1934.

³ Mitteilungen, 1913 in 1914.

veleposestvu Turjak je stanoval do leta 1916 v Krvavi Peči, v "gozdarjevi hiši", od leta 1916 pa v gradiču Nadlišek-Pajkovo (Hiteno), skupaj s svojo teto Luizo, vdovo pl. Rizzetti. Njen mož, Paul pl. Rizzetti, Ritter von Monte Trbunk, sicer brat Karoline, ki je bila druga žena Leonovega očeta Josipa, je namreč padel kot avstro-ogrski podpolkovnik na soški fronti kjer je bil poveljnik III. bataljona, 46. pehotnega polka v času bojev za Sleme in Mrzli vrh nad Kobaridom z dne 3. VI. oziroma v dneh 31. V. - 3. VI. 1915. Sicer pa je bil pred vojno komandant kadetnice na Dunaju. Leon Schauta je svojo teto, ki je bila med prvo svetovno vojno sestra Rdečega križa, pripeljal v Nadlišek, a se z njo ni poročil, da ne bi izgubila pokojnine po padlem možu.⁴

Po prvi svetovni vojni je Leon Schauta skupaj s svojo teto odšel na "boljše" delovno mesto - za upravitelja Schönburg Waldenburgovega veleposestva Snežnik (pred prvo svetovno vojno okrog 18.000 ha gozdov). Sedež veleposestva je bil na gradu Snežnik v Loški dolini. Prejšnjega upravitelja, Henrika Schollmayerja je namreč 31. 5. 1918 zadela kap; nepokreten, na vozičku je umrl leta 1930. Novoustanovljena država, kraljevina SHS je potem v letu 1919 z razpisom iskala novega upravitelja za omenjeno posestvo, ki je bilo pod sekvestrom. Leon Schauta je bil izredno sposoben gozdar in med ljudmi močno priljubljen, tako med kolegi kot med okoliškim prebivalstvom. Govoril je tekoče slovensko z notranjskim naglasom in je bil izredno šegav ter družaben človek. Po prihodu na Snežnik se je vneto učil knjižne slovenščine, posebno slovnice. Njegova velika zasluga je, da je s svojim vplivom in priljubljenostjo med domačini, med drugo svetovno vojno tako pred okupatorjem kot med partizani, obvaroval pred požigom in ropanjem grad Snežnik z vso opremo (lovske trofeje, pohištvo, umetnine - slike, kipe in drugo). Po koncu vojne sta se Leon Schauta in njegova teta (po rodu Nemka) preselila v Avstrijo, v Lienz, kjer je Schauta leta 1977 umrl. Na pogreb spoštovanega in zaslužnega moža je odšla tudi delegacija s Snežnika oziroma z Blok. Čeprav se je Leon Schauta "imel za Avstrijca", so ga tam, v Avstriji, smatrali in zapisali kot Slovenca.

Prispevek o Leonu Schauti sem napravil kot prirejen izvleček iz mojega dela Propad turjaške

graščine - Gozdarstvo turjaške graščine od prehoda v 20. stoletje do druge svetovne vojne, ki je izšlo pri Zvezi zgodovinskih društev Slovenije, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana 1999. V tem smislu so zato navedeni podatki pretežno o službovanju Leona Schaute na veleposestvu Turjak, čeprav je njegovo delovanje na Snežniku neprimerno daljše in strokovno (gozdarsko) zanimivejši od "turjaškega".

Leon Schauta s svojo teto Luizo pl. Rizzetti pred stopnicami svojega stanovanja na pristavi (T. Kočar: Propad turjaške graščine. str. 143).

⁴ Marko Simić: Po sledih soške fronte, MK Ljubljana 1996, str. 38. Vasja Klavara: Koraki skozi meglo, Soška fronta-Kobarid-Tolmin, 1915-1917, Mohorjeva družba, Celovec 1994, str. 59, 60. Ustni vir: dr. Saša Cvahte (1920-1999).

ZUSAMMENFASSUNG

Leon Schauta, der letzte Verwalter der Schneeberger Herrschaft

Leon Schauta wurde 1888 in Namršelj-Želimlje geboren, dem Sitz der Verwaltung der Herrschaft Auersperg (Turjak), wo sein Vater Josip als Verwalter eingestellt war. Um die väterliche Tradition fortzusetzen, besuchte er die Oberforstschule in Bruck an der Mur und legte anschließend in Graz das Staatsexamen in Gutsverwaltungskunde ab. Nach dem Schulabschluß absolvierte er eine zweijährige Praxis auf der Herrschaft Graf D. Hollenburs in Kärnten. Von 1912 bis 1920 übte er "unter dem Kommando" seines Vaters auf der Herrschaft des Grafen Auersperg den Beruf eines Revierförsters im Revier Krvava Peč aus. Im Ersten Welt-

krieg wurde er vom Militärdienst freigestellt, weil bereits sein Halbbruder, ein Sohn aus Josip Schautas erster Ehe, an der Front stand. Nach 1920 erhielt Leon die Stelle des Verwalters der Herrschaft Schneeberg (ca. 18.000 ha Wald), wo er seinen Dienst bis zum Zweiten Weltkrieg bzw. bis 1945 gewissenhaft und fachmännisch versah. Unter den Einheimischen war er sehr beliebt. Sein großes und letztes Verdienst war es, daß er während des Zweiten Weltkriegs Schloß Schneeberg mit seiner gesamten Einrichtung vor Besatzern sowie Partisanen bewahrte. Nach Kriegsende übersiedelte er zusammen mit seiner Tante, die seit 1916 bei ihm lebte, nach Österreich; er lebte in Linz, wo er 1977 starb. Wegen seiner Verdienste um die Erhaltung des Schlosses Schneeberg und dessen Einrichtung und natürlich wegen seiner Beliebtheit bei der einheimischen Bevölkerung gab ihm auch eine Delegation von Bloke bzw. aus dem Lož-Tal (Laasertal) das letzte Geleit.

izvirno znanstveno delo

UDK 728.8:908(497.12 Snežnik)"1945/..."
prejeto: 10. 4. 2000

Vesna Bučič

umetnostna zgodovinarica, muzejska svetovalka v Narodnem muzeju Slovenije, v pokoju
SI-1000 Ljubljana, Na jami 5

Grad Snežnik po drugi svetovni vojni

IZVLEČEK

Snežnik je eden redkih gradov, ki je brez večje škode preživel vihre vojnih časov. Leta 1945 je bil nacionaliziran in od tedaj ga upravlja vladna ustanova Protokolarni servis Brdo. Avtorica v članku govori o sedanjih ureditvi grajske notranjščine ter notranje opreme in o poskusu vračanja prvotne podobe ambienta, ki so ga spremenile povojne preureditve.

Grad in snežniški gozdovi so bili od leta 1853 v lasti saških knezov iz rodbinske linije Schönburg Waldenburg, ki so iz neracionalno izkoriščenih gozdov in propadajočega gradu z veliko pristavo naredili eno od najlepših posestev na Kranjskem.

SUMMARY

THE SNEŽNIK CASTLE AFTER THE SECOND WORLD WAR

The Snežnik castle is one of the few castles that survived the maelstroms of the war times without greater damage. The castle was in 1945 nationalised. Since then it has been administered by the Protocol Service Brdo. In the article the author describes the present arrangement of the castle interior and furnishing. She also mentions attempts to give the interior its original ambience which was altered during the after war arrangements.

The castle and the forests of Snežnik were from 1853 in the possession of the Saxon princes from the Schönburg Waldenburg lineage who managed to build from the irrationally exploited forests and a decaying castle one of the most beautiful landed properties in Carniola.

Ključne besede: grad Snežnik, notranjščina in grajska oprema, pristava, pričevanja domačinov, muzejska dokumentacija

Pri nas je malo gradov srečno preživelo drugo svetovno vojno. Mnogi so za vselej izginili, dobršen del je izgubil svojo nekdanjo opremo in česar ni uničila vojna vihra, je kaj hitro postalo plen nemirnih povojnih let. Eden redkih, ki je brez večje škode preživel vihre vojnih časov je grad Snežnik v bližini Starega trga pri Ložu. Kdaj so njegovi zadnji lastniki, bogati saški knezi Schönburg Waldenburg, zadnjič videli svoj čudoviti in dobro vzdrževani grad sredi angleškega parka na obrobju snežniških gozdov, ni znano. Ustna pričevanja pravijo, da ga med vojno niso obiskovali, zadnji grajski lastnik princ Herman Schönburg Waldenburg pa je umrl leta 1943 v svojem rodnom

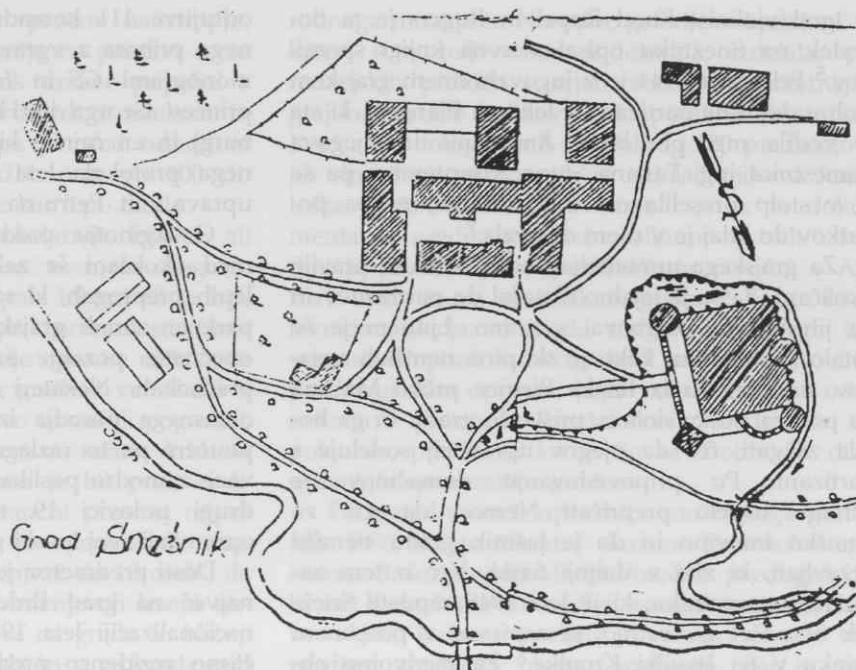
Hermesdorfu v bližini Dresdna. Njegovi nasledniki, ki živijo v Italiji, do posestva niso več upravičeni, ker je grad z veliko pristavo in vsem zemljiščem, z meddržavnim sporazumom o vojni odškodnini med Italijo in Jugoslavijo, prešel v last slednje.

S sklepom zaplombene komisije v Cerknici z dne 27. VIII. 1945 je Okrajno sodišče na Rakeku izdalo odločbo, da se zaplenjeno premoženje vknjiži na državo FLRJ.¹ Do delitve posesti je prišlo šele leta 1958, ko je grad s pripadajočim funkcionalnim zemljiščem (parkom) v velikosti 5 hektarov, pre-

¹ AS, 1199, KUNI 2356, Okrajno sodišče na Rakeku z dne 22.. 5. 1946, zp 72/45.

Slika 7
SITUACIJSKI KROKI GRADU SNE-
ŽNIK
M = pribl. 1 : 2500, pomanjšava
2,2 : 1, poletje 1944
Ar IZDG, fasc. 60/III - 22 A/a

Situacijski kroki gradu Snežnik iz leta 1944. Iz: Branko Korošec, Nekaj primerov partizanskih vojaško-topografskih dokumentov Notranjske, Notranjski listi III, 1986.

vzel v upravljanje Izvršni svet LRS, del posestva, cca 80 hektarov, pa je bil prenešen na občino Loška dolina-Stari trg. Leto pozneje je bila določena meja med občinskim in vladnim zemljiščem in ta velja še danes, ko z gradom upravlja vladna ustanova Protokolarni servis Brdo,² s pristavo občina Loška dolina-Stari trg, z gozdnimi površinami pa Gozdno gospodarstvo Postojna.

Ko se obiskovalec napoti skozi drevorede grajskega parka do velikega platoja, ki ga od travnika loči nizka kamnita škarpa, zagleda pred seboj slikovito belo grajsko gmoto z zeleno kuliserijo temačnih notranjskih gozdov. Veliki predgrajski prostor je oblikoval leta 1951 arhitekt Izvršnega sveta SRS Vinko Glanz (1902-1977), ki je v povojnem času pogosto sodeloval pri obnovi protokolarnih objektov. Na robu platoja, proti gradu, stoji še danes stopničasto izklesan kamniti blok, s katerega so se grajske gospe, pri svojih jahalnih sprehodih, povzpenjale na konje.

To, kar obiskovalcu nudi notranjost snežniškega gradu, je redko in posebno doživetje. V Sloveniji namreč ni več gradu, ki bi se ponašal s prvotno opremo oziroma opremo zadnjega graj-

skega lastnika, saj sta druga svetovna vojna in povojni čas močno skrčila materialne ostanke plemiške kulture. V nekaj letih smo izgubili celo vrsto grajskih stavb z notranjo opremo vred, za Snežnik pa lahko rečemo, da je častna izjema. Temu so delno botrovale srečne okoliščine, iz pričevanj okoličanov pa največ prizadevnost dolgoletnega grajskega upravitelja Leona Schaute, ki je do zadnjega varoval grad in njegovo opremo pred vojskami različnih pripadnosti, ki so med vojno operirale na snežniškem področju. Po kapitulaciji Italije 9. septembra 1943 so se v gradu občasno zadrževale partizanske bojne enote in poveljstva. Istega leta je imel v njem odbor Osvobodilne fronte eno od svojih sej,³ proti koncu septembra in v oktobru pa je v njem bivala kulturniška skupina 14. divizije, v kateri je bil tudi partizanski pesnik Karel Destovnik Kajuh.⁴ 7. avgusta 1944 je na zasilnem letališču v Nadlesku pristal vojaški zdravnik zavezniške misije, britanski major dr. Lindsay Rogers v spremstvu prevajalke Nade Kraigher. Na poti po partizanskih bolnišnicah na tem delu Notranjske je prespal v gradu Snežnik in ustna pričevanja prisotnih pravijo, da je bil presenečen nad uglajenim sprejemom, kajti pričakoval je vse kaj drugega. Zvečer so mu priredili majhen koncert, na katerem

² ARHIV URADA PREDSEDNIKA VLADE RS (v nadaljevanju ARHIV VLADE: Snežnik akt z odločbo IS ljudske skupščine z dne 25. XII. 1958, s katerim je bil izvršen prenos zemljišča (cca 80 ha) na Občinski ljudski odbor Loška dolina - Stari trg. 21. I. 1959 je bila določena meja med občinskim in protokolarnim zemljiščem. (Vse akte iz Arhiva vlade navajam samo z datumi, ker gradivo še ni arhivsko urejeno).

³ France Šušteršič: Val, ki se vrača močnejši, Notranjski listi I, 1977, str. 147.

⁴ Marta Pavlin Brina: Kulturniška skupina 14. Divizije NOV in POS med prebivalci Notranjske, n.d. II, 1981, str. 297/298.

je igral violinist Karel Rupel in Rogers je ta dogodek na Snežniku opisal v svoji knjigi spominov.⁵ Februarja 1944 je v jugovzhodnem grajskem stolpu delovala partizanska lekarna Planjava, ki sta jo vodila mg. ph. Boris Andrijanič in njegova namestnica ing. Tatjana Serneč,⁶ septembra pa se je v stolp preselila okrožna tiskarna, ni pa podatkov do kdaj je v njem delovala.⁷

Za grajskega upravitelja Leona Schauto pravijo okoličani, da se je lojalno obnašal do partizanov in da jih je celo oskrboval s hrano. Ljudem je še ostalo v spominu, kako je skupina nemških vojakov, na pohodu iz Ilirske Bistrice preko Mašuna na poti za Loško dolino, prišla do gradu in ga hotela zažgati, češ da njegov upravitelj sodeluje s partizani. Po pripovedovanju domačinov, je Schauti uspelo prepričati Nemce, da gre za nemško imovino in da je lastnik gradu nemški državljani, ki živi v daljnji Saški. Več o tem zaslužnem upravniku, ki je leta 1945 zapustil Snežnik in odšel v Avstrijo, je zapisano v posebnem članku v tej številki Kronike.⁸ Za medvojno obdobje velja omeniti, sicer še ne povsem potrjeni podatek, da je bilo v gradu začasno nastanjeno osebje angleške letalske baze, ko so leta 1944 v Nadlesku na zasilnem letališču pristajala zavezniška letala.

Zapustimo medvojno obdobje in si oglejmo kaj se je v gradu dogajalo po letu 1945, ko je grad po dvaindevetdesetih letih lastništva schönburške knežje družine, dobil nove gospodarje. V tem razmeroma kratkem obdobju se je od leta 1853 menjalo pet državnih ureditev.⁹ Največ sprememb je grajska notranjost doživela po nacionalizaciji leta 1945, ko je Snežnik postal počitniški objekt zaprtega tipa Izvršnega sveta LRS ter lovska postojanka politikov in visokih gostov, z upravo na gradu Brdo. Začelo se je obdobje, ko so brez posvetovanja s stroko in brez slehernega posluha za ohranitev historične prečevalnosti, začeli spreminjati notranjost in opremo. Od nekdanje knežje opreme se je pri tem marsikaj porazgubilo, to potrjujejo pri kasnejših inventurah skromne zabeležke več grajskih oskrbnic.¹⁰ Zanimiv je primer

odtujitve 111 komadov delno pozlačenega jedilnega pribora z vgraviranimi knežjimi kronami in monogrami *GS* in *HS* (monograma sta inicialki princev Georga in Hermana Schönburg Waldenburg) in en čajnik, ki jih je po nalogu šefa vladnega protokola leta 1951 morala vrniti Gozdna uprava v Št. Petru na Krasu (danes Pivka).¹¹

O izginotju predmetov so ustna pričevanja med okoličani še zelo živa. Veliko se govori o lepih preprogah, ki so prekrivale okrasno zložene parkete, zaradi grajskega hladu najbrž tudi stare opečnate, pozneje šamotne, tlakovce v velikih predsobah. Nekateri izprašani se še spominjajo okrasnega posodja iz "modrega porcelana", bolj poučeni pa to razlagajo kot kitajske ali japonske vaze z modro poslikavo, ki so bile zelo v modi v drugi polovici 19. stoletja, ko so Schönburgi opremljali svoj lovski grad.

Dosti predmetov je šlo v druge vladne objekte, največ na grad Brdo pri Kranju, ki so ga po nacionalizaciji leta 1945 začeli obnavljati kot občasno rezidenco predsednika SFR Jugoslavije. V arhivu vlade je ohranjenih nekaj potrdil o prenosu pohištva in drobnega inventarja, žal pa je identifikacija teh predmetov težavna, kajti zapisani so le kot "starinska omara, tapecirani fotelji, stoli starinski, čajniki, vrči keramični, kositrni, bakreni ...", inventarne številke pa so pri čiščenju ali restavriranju odpadle in predmete so pri naslednjih inventurah nanovo oštevilčili. V vladnem arhivu so štirje sezname z okrog osemdesetimi predmeti (garniture stolov in jedilni servisi so pod eno številko), ki so jih v letih 1968, 1969, 1975 in 1981 prenesli na Brdo. Med njimi je šest kvalitetnejših oljnih slik iz 19. stoletja (dva damska portreta in štiri krajine) ostalo so pohištveni kosi in nekaj zlahknejših predmetov iz stekla in porcelana.¹²

Navzlic velikim preureditvam, ki so po letu 1945 močno zabrisale prvotne podobe grajskih notranjščin, je prav verjetno, da je protokol v reprezentančnih prostorih zadržal nekaj grajske prvobitnosti, saj so v grad Snežnik in v snežniške gozdove hodili na lov in počitnice imenitni gostje iz vseh jugoslovanskih republik, pa tudi iz inozemstva. Najpogostejše so bile osebnosti iz zelene bratovščine in med njimi velja omeniti dvakratni obisk predsednika Tita. Prvič se je leta 1947 (ali 1948) zadržal v gradu le bežno, drugič pa leta 1952, ko je bil organiziran lov na jelena (domačini pravijo da odstrela ni bilo, ker so bili gozdovi prepolni varnostnikov!) in je v gradu prespal v

⁵ Gradivo o slovenski partizanski saniteti, Ljubljana 1979. Zgodovinarju g. Antonu Avsecu se najlepše zahvaljujem za vse podatke.

⁶ Janez Šumrada: Iz kronike snežniških partizanskih bolnišnic, Notranjski listi I, 1977, str. 150-154.

⁷ Lojze Tršan: Partizanske tehnike na Notranjskem 1941-1945, n.d. III, 1986, str. 390.

⁸ Tomaž Kočar: Propad turjaške graščine, Ljubljana 1999, str. 142-144.

⁹ Avstro-Ogrska monarhija, Kraljevina Jugoslavija, SFR Jugoslavija, Italija in Republika Slovenija.

¹⁰ Arhiv vlade: Snežnik, kot primer navajam poročilo z dne 15. 5. 1968 v katerem oskrbnica omenja, da je v enem letu izginilo 11 predmetov; predmeti so naštetii poimensko, med njimi omenjam kot zanimivejše "en meč in dve helebardi".

¹¹ Arhiv vlade: Snežnik, Predsedstvo vlade LRS, št. 51-16/51 z dne 23. In 26. febr. 1951 in uradni zaznamek št. 51-30/51 z dne 6. marca 1951.

¹² Arhiv vlade: Snežnik, sezname predmetov so brez protokolarnih števil, imajo samo datume: 9. 12. 1968, 10. 1. 1969, 10. 7. 1975 in 9. - 23. sept. 1981.

spalnici princa Hermana v prvem nadstropju. Uslužbenka iz vladne ekonomije na pristavi se še spominja, da se je predsednik države pripeljal v džipu. Zaželel si je preprost zajtrk z mlekom in domačo hrano, po zajtrku pa je pred odhodom daroval vsem grajskim uslužbencem po 100 dinarjev, kar je bilo za tiste čase kar lepo darilo.

Ko v gradu ni bilo protokolarnih, lovskih ali počitniških obiskov, so se v njem pogosto zadrževale skupinice, ki so igrale biljard ali se bolj sproščeno zabavale po njegovi notranjosti. Strogega režima varovanja notranje opreme ni bilo, še najmanj takrat, ko protokolu grad ni več služil v lovske namene. Že leta 1968 so se začeli pogovori, da bi se v gradu poostril varnostni režim. Arhitekt vladnih objektov Vinko Glanz je bil prvi, ki je predlagal, da bi se reprezentančni prostori odprli javnosti. V svojem poročilu je opozoril na skupinske ogledne, "ki naj bi bili največ do 10 oseb", da se ne bi v sobah preveč obremenjevali leseni nosilni tramovi.¹³ Od takrat so se na gradu in bližnji okolici začela obnovitvena dela in v sedemdesetih letih so se grajska vrata postopoma odpirala radovednim obiskovalcem, ki jih potem nikoli ni zmanjkalo.

Na Snežniku so se bistvene spremembe zgodile leta 1981, ko je nova upravna gospa Vesna Berce dala gradu svojo osebno noto. V grajske prostore je vpeljala muzejsko in galerijsko vzdušje, grad pa oživel s kulturnimi prireditvami, ki so se kot Snežniški večeri vrstili vse do njene prezgodnje smrti leta 1996. Z osebnim angažiranjem ji je uspelo zvabiti pod grajsko streho vrsto kulturnih ustvarjalcev in snežniška notranjost je po njeni zaslugi postala, kljub svoji odmaknjenosti, znana kot prijazno in prijetno okolje s katerim se je nekdaj dičilo plemstvo. (Več o tej zaslužni upravnici in grajskih prireditvah v posebnem članku.)

Preden se napotimo na sprehod po grajski notranjosti, kjer je vabljivo razstavljena notranja oprema, spregovorimo nekaj besed o dokumentaciji grajskega inventarja. Povojne akte o delovanju snežniškega gradu hrani Arhiv urada predsednika vlade RS, žal pa gradivo o protokolarnih objektih še ni strokovno urejeno. Pri pregledovanju neoštevilčenih fasciklov nisem zasledila inventurnega popisa, ki bi bil narejen pred letom 1955. V rednih inventurah, ki so jih v naslednjih letih opravljali vladni uslužbenci, so predmeti zapisani v "knjigovodskem stilu", zato je težko ločiti historično gradivo od novejše uporabne opreme, nabavljene po letu 1945. Za umetnostnozgodovinsko stroko so se vrata snežniškega gradu odprla šele leta 1965. V organizaciji Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana, je ekipa iz Na-

rodnega muzeja in Narodne galerije v Ljubljani, v kateri sem tudi sama sodelovala, izdelala, po muzejskih pravilih narejen, seznam kvalitetnejše grajske opreme iz likovne in uporabne umetnosti. Popisali in fotografirali smo okrog 180 predmetov, jih strokovno ovrednotili in izdelali njihova kataloška gesla. Spomeniško varstvo je iz te dokumentacije uredilo pregledne albume v treh izvodih, ki jih hranijo v spomeniškem zavodu, v Arhivu vlade in na snežniškem gradu.¹⁴ Žal ta hvalevredna akcija ni zajela vsega snežniškega inventarja. Popisali in fotografirali smo približno eno petino grajske opreme, kajti vodstvo gradu nam nekaterih prostorov in določenih predmetov ni pokazalo, predvsem ko je šlo za drobno in dragocenejšo spomeniško gradivo.

Po nenadni smrti upravnice snežniškega gradu leta 1996, mi je takratni direktor Protokolarnega servisa Brdo, gospod Matija Potočnik predlagal, da bi kot dolgoletna muzealka, specializirana za stanovanjsko kulturo, vpeljala novo upravnico v obnovitev grajskega okolja. Istočasno, naj bi dokončala leta 1965 začetni seznam grajskega inventarja, ki bi temeljil na izhodiščih muzejske stroke. Lotila sem se fotografiranja celotne grajske opreme (od srebrne kavine žličke do velikih garderobnih omar) in naslednje leto je bil spomeniški inventar na snežniškem gradu dokumentiran s cca 950 fotografijami, opremljenimi z osnovnimi podatki. Iz tega je nastalo šest dokumentarnih albumov z dragocenim gradivom iz likovne in uporabne umetnosti. Če bi jih dopolnili še z dokumentacijo o predmetih, ki so danes izven snežniškega interierja, bi dobili popolnejši vtis celote in gosposke ubranosti, ki danes obiskovalcem odpirata vpogled v bivalno kulturo plemstva, na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Moje delo na prenovi snežniškega interierja je z velikim razumevanjem in posluhom za grajske izboljšave spremljal takratni direktor gospod Matija Potočnik, pri delu pa sta mi zvesto stala ob strani zakonca, nova upravna gospa gospa Majda Obreza Špeh in tehnični vzdrževalec gospod Janez Špeh. Oba vzorno skrbita za grajski inventar, imata dobro organizirano vodstva po grajskih prostorih in sta v tesni povezavi s spomeniško službo. Po vzgledu prejšnje upravnice nadaljujeta z galerijskimi razstavami, glasbenimi in literarnimi večeri, prirejata vsakoletne novoletne in božične ter folklorne koncerte, za otroke pa lutkovne predstave.

S tem daljšim uvodom v medvojne in povojne dogodke na snežniškem gradu, sem želela opozoriti, da so to le prvi začetki raziskovanja grajskega kompleksa. Stroke se ga še niso sistematično lotevale, po inerciji je še vedno pod upravo Proto-

¹³ Arhiv vlade: Snežnik, poročilo o obisku na Skupščini občine Cerknica in na gradu Snežnik z dne 15. 5. 1968.

¹⁴ Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana, Grad Snežnik - spomeniški inventar, Ljubljana 1965

kolarnega servisa in čeprav danes deluje kot objekt namenjen javnosti, njegove pripadnosti ni še nihče načel. V javnosti je znan le kot vabljiva in dobro obiskana turistična točka in kot grad, ki je brez večje škode preživel drugo svetovno vojno in z manjšimi izgubami povojno obdobje. Ker pa sta njegova notranjščina in udobje s katerim se je ponašal, še danes dobro vidni, ga lahko, sicer še neuradno, proglasimo za muzej z historističnim interierjem iz druge polovice 19. stoletja, kakršnega v Sloveniji še nimamo. Stopimo vanj in si ga oglejmo!

Grajska notranja oprema - nekdaj in danes

Pred prihodom zadnjih lastnikov iz rodbinske linije Schönburg Waldenburg, žal nimamo o grajski notranjosti nobenih podatkov. Edino, kar je še vidno od starega stavbnega jedra, so v vseh etažah dobro ohranjeni stari stropni tramovi in v drugem nadstropju opečnati tlakovci. Od šestdesetih let 19. stoletja, ko je snežniško gospostvo prešlo v last schönburških knezov, je grad doživel temeljito prenovo in se nam je v tej novi neoromantični obliki ohranil do danes. S sprehodom skozi grajsko klet, pritličje, medetažo in tri grajska nadstropja, si bomo ogledali sedanjo notranjo ureditev in se skušali vrniti v fevdalno romantično interpretacijo okolja iz prejšnjega stoletja, ko so na Snežniku preživljali svoje lepe dni schönburški princi in njihove princese s številnimi gosti iz aristokratskih krogov. Grad sicer ni bil nikoli njihova stalna rezidenca. Vanj so člani knežje družine hodili na oddih, ženske povečini v spremstvu svojih služabnic, moški predvsem v času lova ali kakšnih drugih priložnosti, sicer pa so ga veskozi upravljali oskrbniki. Princ Herman je večinoma prihajal v zgodnji jeseni, največkrat z gosti iz krogov diplomacije, njegov brat Ulrik s sinom Wolfom, ki so mu domačini rekli "ta mladi princ", pa s svojimi strastnimi lovskimi prijatelji. Najdlje sta se na Snežniku zadržala njihova starša, princ Jurij z ženo Luiza, ko sta v šestdesetih letih 19. stoletja prišla iz daljnje Saške na podedovano posestvo in začela obnavljati močno zanemarjeni grad. Po obnovitvenih delih je Jurij gostil na gradu vrsto uglednih gostov iz Nemčije in Avstrije, predvsem svoje stare prijatelje iz vojaških krogov.

Pri opisovanju oziroma rekonstrukciji grajske notranjosti, mi je bil v veliko pomoč nemški rokopis zgodovine gospostva Snežnik na Kranjskem, napisan po nareku dolgoletnega snežniškega direktorja Henrika pl. Schollmayer Lichtenberga hčerki Margareti.¹⁵ Arhiv Slovenije hrani obsežno

in le delno pregledano korespondenco med njim in schönburškimi knezi na relaciji Snežnik-Hermsdorf (schönburški dvorec v bližini Dresdna) in obratno, in na stotine strani njegovega dnevnika, ki ga je ta neumorni kronist pisal od prihoda na snežniško posestvo 1884 pa do konca življenja leta 1930. Njegovi podatki o obnovitvenih delih na gradu, ki jih je opisoval do prve svetovne vojne, se večinoma nanašajo na pritlične prostore. Ker pa imamo njegovo snežniško kroniko delno že v slovenskem prevodu,¹⁶ ne bom sproti citirala strani njegovega rokopisa oziroma prevoda, niti podatkov, ki jih Schollmayer opisuje v zvezi z raznimi dogodki na posestvu ali pa jih omenja v svojem dnevniku. Drugih pisanih virov o grajski notranjosti nisem zasledila, zato je bilo potrebno o notranji opremi in življenju na gradu prisluhniti ustnim izročilom danes že ostarelih potomcev okoliških vaščanov, kajti posameznikov, ki bi o tem kaj več vedeli, ni več. Kolikor se je le dalo sem skušala uskladiti Schollmayerjeve zapise s pripovedovanji vaščanov in povezovati dogodke, pri tem pa so mi veliko pomagale izposojene redke stare fotografije iz posesti prijaznih domačinov, med katerimi so nekatere preživele kar dve svetovni vojni.

Okrog leta 1980, ko so se grajska vrata na široko odprla javnosti, se je skušalo s smiselnim razporedom pohištva in druge grajske opreme, ponovno pričarati podobo knežjega življenjskega okolja, kakršna je bila na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Nadaljnja izboljšava notranjosti, ki od devdesetih let 20. stoletja ni doživela bistvenih sprememb, je sledila v letu 1998, ko smo s premiki pohištva uskladili stilne ambiente, dotrajane zavese zamenjali z novimi in z odmerjenimi skromnimi sredstvi izboljšali razsvetljavo, da je žlahtno pohištvo in vitrine z dekorativno steklovino in porcelanom zasijalo v vsej lepoti. Dotrajano blago na sedežnih garniturah še iz časa knezov, še naprej kliče po novih preoblekah, da ne govorimo o razpadajočih zidnih tapetah, ki so jim dnevi šteti. Veliko bo treba še postoriti, da bomo lahko o tem kulturnozgodovinskem objektu govorili kot o ubrani dragoceni celoti, ki so jo bogati knezi iz daljnje Saške obnovili kot svoj lovski dvorec in ga upravljali do konca druge svetovne vojne. Po devetdesetletnem aktivnem delovanju na območju Snežnika so za seboj zapustili eno najlepših posestev na Kranjskem z vzorno vodenimi obsežnimi

¹⁵ 1923. Rokopis je poslovenil dipl. ing. Jože Sterle v knjigi Snežnik in schönburški vladarji, Gozdno gospodarstvo Postojna 1998.

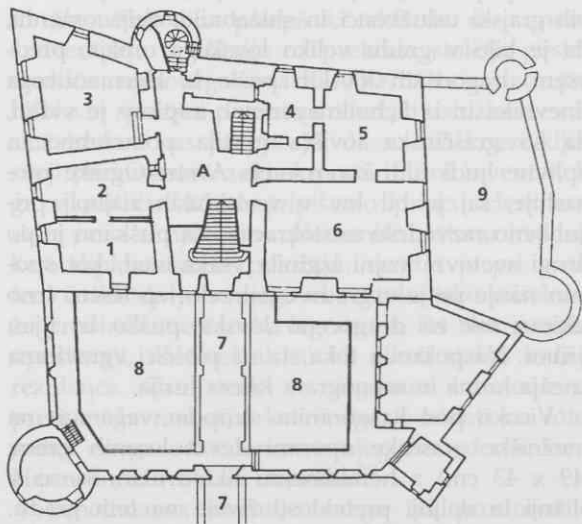
¹⁶ Henrich von Schollmayer Lichtenberg, Snežnik in schönburški vladarji, zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem (prevod Jože Sterle), Gozdno gospodarstvo Postojna, 1998.

¹⁵ AS, Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg: Schneeberg und die Dynasten von Schönburg, Eine Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain, II. Band, Hallerstein,

gozdovi, prepreženimi z dobro trasiranimi in lepo vzdrževanimi gozdnimi cestami.

Ko čez zunanji mostovž stopimo skozi portal obrambnega zidu na notranji mostovž, ki se pne prek grajskega medzidja, doživimo na njem pristočno vzdušje srednjeveško občutenega prostora. Pozorni obiskovalec bo sicer na obrambnem zidu hitro ugotovil kaj je svojega dodalo 19. stoletje, vendar mu ti dodatki ne bodo pokvarili skladnega vtisa grajske celote in utripa preteklosti. V notranjost gradu pridemo skozi polkrožni portal, z v novejšem času dodanim nadstreškom. Na vhodnih vratih z zakovičenimi železnimi ploščami so vidne nekakšne zareze, ki naj bi bile, po nekaterih, zapisih sledovi napadov nezadovoljnih okoliških kmetov, ko so leta 1848 z orodjem udarjali po graščakovih vratih.

Klet in pritličje

Pritličje

- A. Veža
- 1. Galerija
- 2. Galerija
- 3. Jedilnica
- 4. Mala čitalnica
- 5. Knjižnica
- 6. Biljardna, sedaj poročna soba
- 7. Mostovža
- 8. Medzidji
- 9. Terasa

Tloris visokega pritličja z legendo prostorov. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 200. Grad Snežnik, Ljubljana 2000.

Po vstopu v majhno vhodno vežo na nivoju notranjega kamnitega mostu se takoj na desni spustimo v prostore, ki so danes namenjeni galerijski dejavnosti. V prvem je ničelni kamen, pre-

nesen iz vhoda v grajski park in od katerega so bile izmerjene vse ceste, od izhodiščne "ničelne točke" do štirih schönburških gozdarskih kolonij. Leta 1910 je ta poligonalno izklesani steber podarila kneginja Luiza svojemu sinu Hermanu. Osnutek zanj je naredil münchenski akademski slikar Heinrich Schönchen (1861-1933) izklesal pa ga je domačin, starotrški kamnosek Janez Lekan. Danes stoji v parku njegova izklesana kopija, izdelek gozdarskega inženirja Stanka Boleta. V prvem galerijskem prostoru je še reliefni portret Vesne Berce, upravnice snežniškega gradu od 1981 do 1996, ki ga je za prvo obletnico njene smrti izdelala akademska kiparka Milena Braniselj iz Cerknice. Pot nadaljujemo v drugi večji prostor, kjer se je leta 1983 z razstavo domačinke, akademske slikarke Stanislave S. Pudobske, začela nepretrgana galerijska dejavnost. Iz nje se po strmem stopnišču spustimo v kletne prostore, katerih začetki obnove pod vodstvom arhitekta Vinka Glanza segajo v petdeseta leta 20. stoletja. Pod usločnimi oboki teh zanimivih prostorov se od osemdesetih let odvija živa likovna dejavnost, saj je tudi tu urejena lepa galerija, namenjena predvsem razstavljanju skulptur. Na levi steni male vhodne veže je vgrajen rimski nagrobnik, ob njem pa je polkrožni vhod v velik prostor, po letu 1945 preurejen v grajsko kuhinjo. Starejši prebivalci okoliških krajev se še spomnijo, da sta v tej sobi prebivala "pedentarja" (osebna strežaja) zadnjih snežniških gospodov, Hermana in Wolfa Schönburg Waldenburg. Kot zanimivost tedanjega časa velja omeniti, da so na steni pri vhodu še ohranjeni ostanki govornilne cevi, povezane s prinčevim salonom v prvem nadstropju. Nasproti temu "domofonu" je na steni pritrjena elektromagnetna naprava s številkami grajskih prostorov, povezanimi s sobnimi zvonci s katerimi so grajske gospe in gospodje priklicali svojo služinčad.

Visoko pritličje

Iz male vhodne veže nas nekaj stopnic popelje v visoko pritličje, kjer je knez Jurij okrog leta 1860, takoj po svojem prvem prihodu na snežniško posestvo, začel urejati zanemarjeno grajsko notranjost. Dolgoletni upravitelj snežniškega posestva Schollmayer omenja v svoji grajski kroniki samo prenovo in funkcionalno ureditev pritličnih prostorov, ki jih je princ Jurij namenil dnevnim potrebam in družabnemu življenju, v prvem in drugem nadstropju pa naj bi po izročilu okoličanov prebivala knežja družina. Po Jurijevi smrti leta 1900 pa do prve svetovne vojne je prenove v visokem pritličju nadaljeval njegov sin Herman, fidejkomisni naslednik posestva.

Veža z marmornatim kaminom v visokem pritličju
(foto Š. Habič).

Da bi v hladni veži ustvaril prijetnejše vzdušje, je dal princ Jurij visoke oboke zakriti z lesenim kasetiranim stropom, stara opečnata tla pa zamenjati z vzorčastimi šamotnimi ploščami. Po načrtih Schollmayerjevega predhodnika Jožefa pl. Ober-eignerja, je leseno stopniščno ograjo zamenjala nova iz ornamentalno skovanega železa, delo na posestvu zaposlenega kovača Viktorja Kristofa. Za obnovo vneti princ je zgornjo vežo oplemenitil s kaminom iz nabrežinskega marmorja in dal na njem vklesati grb knezov Schönburg Waldenburg z njihovo plemiško devizo *IM TRAV FAST* (v zvestobi neomajen).¹⁷ Posebnost kamina je bila v tem, da ni imel običajnega odprtega kurišča, pač pa je topli zrak prihajal iz peči, vgrajeni v steno sobe za kaminom. V tej sobi je bila shramba grajske posteljnine in likalnica perila; v sedanjem grajskem depozu v III. nadstropju sta še ohranjena monga, priprava za ožemanje in likanje in nekakšen "pralni stroj" na ročni pogon - verjetno prvi tip priprave za pranje perila! Ko so knezi in njihovi gostje prebivali na Snežniku, naj bi v teh prostorih stanovala grajska kuharica, danes pa se tu menjavajo občasne razstave.

V veži so poleg različnih lovskih trofej, od velikega nagačenega medveda, ki ga je princ Herman uplenil leta 1893 v Leskovem grmu, pa do lepega rogovja srnjadi in jelenjadi, še dva pehotna turnirska oklepa in nekaj kosov orožja na drogu - helebarde, partizane, spontoni in topničarska kopja. Na steni visijo še enoročni in dvoročni meč in okrogla ščita. Gre za kopije orožja iz 19. stoletja, narejene po starejših vzorih, s katerimi so graščaki po vežah in hodnikih ustvarjali viteška razpoloženja. Med tem hladnim orožjem izstopa originalni kirasirski prsni oklep iz časa pred letom 1868. Po zapisu v Hermanovem dnevniku, lahko sklepamo, da je to verjetno oklep, ki ga je kot šestletni

deček dobil za božično darilo od svojega očeta Jurija, takrat že upokojenega konjeniškega generala.¹⁸ Ko smo že pri zaščitni bojni opremi, velja omeniti še zanimiv kos konjeniške bojne opreme, ki naj bi jo našli v letih 1882 ali 1883 pri na novo zgrajenem ribniku. Schollmayer v svoji kroniki omenja, da je ribnik koncem 18. stoletja vse bolj propadal in so ga v 19. stoletju preuredili v travnik. Našli so t.i. turško streme s komaj še vidnimi ostanki pozlate (dolžina stremena je 36 cm). Oblike teh stremen se niso spreminjale od 15. do 18. stoletja, zato je tudi njegova datacija nedoločljiva. Ali gre za ostanek iz časa turških vpadov v Loško dolino ali pa se je ta del konjske opreme na kak drug način znašel v neposredni bližini gradu, najbrž ne bomo nikoli izvedeli. Pri ureditvi ribnika so našli precej pušičnih osti, za katere je Schollmayer zapisal da "danes krasijo spodnjo vežo gradu", žal pa se nam te "železne puščice z lesenimi nastavki" niso ohranile.

Po pripovedovanju domačinov, katerih starši so bili grajski uslužbenci in služabniki, velja omeniti, da je bilo v gradu veliko lovskega orožja, predvsem dragocenih lovskih pušk. Iz Hermanovega dnevnika in iz Schollmayerjevih zapisov je videti, da so graščinska lovišča gostila pomembne in vplivne ljudi tudi izven meja Avstro-Ogrske monarhije, saj je bil lov v vseh časih najbolj priljubljeno razvedrilo aristokracije. Za puškami je po drugi svetovni vojni izginila vsaka sled, kot spomin nanje pa je v gradu ostal zelo lep lesen, črno lakiran tok za dragoceno lovsko puško in njen pribor. Na pokrovu toka sta na ploščici vgravirana knežja krona in monogram kneza Jurija.

Visoko pod kasetiranim stropom veže nas na snežniške graščake opomni devet lesenih grbov (49 x 43 cm) s heraldičnimi liki družin, ki so v bližnji in daljnji preteklosti živele na tem gradu. Nekateri se še spominjajo, da jih je po naročilu princa Hermana okrog leta 1924 izdelal še zelo mladi Lojze Perko, slikar iz Dolenje vasi ob Cerknškem jezeru. V stenah veže so še trije rimski nagrobniki, verjetno iz prvega stoletja n.št. (četrti je vzdian v mali vhodni veži). Našli so jih pri cerkvi sv. Marjete v sosednji vasi Šmarata, ko so leta 1887 spodkopali staro češnjo in so se med koreninami pokazale tri kamnite stele (več o teh nagrobnikih v posebnem članku v tej številki Kronike).

Stene v veži visokega pritličja sta nekoč krasili rogovji leta 1850 uplenjenih jelenov; ob otvoritvi Slovenskega lovskega muzeja leta 1975 pa sta ti trofeji, izjemni po teži in razvejanosti, prenešeni v lovske razstavne prostore Tehničnega muzeja Slovenije v Bistri. Na fotografijah posnetih v

¹⁷ Za posredovanje prevoda se lepo zahvaljujem bibliotekarki, g. Angeliki Hribar.

¹⁸ Herman Prinz von Schönburg Waldenburg: *Gehörtes und Gesehenes*, Firenze 1993, str. 38.

grajski veži leta 1957 sta rogovji še pritrjeni na jelenjih glavah iz poslikanega mavca, ki so se potem razbile.¹⁹ Jelene sta uplenila grof Lichtenberg iz okna snežniškega gradu in nadgozdar Brunner na Medvedjem laz, imenovanem tudi Brcinov laz. Strokovnjaki pravijo, da tako močnih jelenov niso nikoli uplenili ne v snežniškem pogorju ne drugod v Sloveniji (podatek je iz leta 1977, glej opombo 19). V avstrijski lovski reviji Weidmannsheil iz leta 1890 je reproducirana signirana risba jelenjega rogovja s podnaslovom *Geweich eines Karstwaldhirschen, Im Schloss zu Schneeberg in Krain*.

Na steni veže je v zastekljeni vitrini še ena grajska zanimivost iz posesti zadnjih knezov. To je prvi natis velikega Florjančičevega Prvega zemljevida Kranjske iz leta 1744 s sliko in načrtom Ljubljane. Razpadajoči zemljevid je bil leta 1984 odlično restavriran v laboratoriju Arhiva Slovenije, kjer so zanj naredili zaščitno zastekljeno vitrino.

Kot poroča kronist Schollmayer Schönburgi nekaterih pritličnih prostorov niso prezidali, temveč so jih učinkovito polepšali, tako da so z novo ambientalno ureditvijo na prehodu stoletja postali središče njihovega vsakdanjika. Ohranjeno pohištvo in spomini potomcev knežjih uslužbencev in služabnikov nas prepričajo, da so bili knezi kljub svoji premožnosti zelo skromni. Hišni inventar, ki ga v pritličju lahko pripišemo princu Hermanu, sicer priča o njegovem plemenitem stanu in visokem diplomatskem položaju, vendar je pri vsem tem čutiti, da je v njegovo aristokratsko miselnost že prodirala meščanska lagodnost. Pri tem je treba upoštevati, da Snežnik ni bil nikoli stalna knežja rezidenca. Zato tudi v njegovem interierju ni pretiranega razkošja, kakršnega je videti na fotografiji enega od salonov v njegovem domicilnem Hermsdorfu v bližini Dresdna.²⁰

Schollmayer imenuje enega od prostorov v visokem pritličju "biljardna soba". Pri obnavljanju so s stropa odstranili maltni omet, tako da še danes občudujemo dobro ohranjene renesančne tramove s plitvo rezljanimi zarezami. Na stenah sobe še visi trinajst mikavnih podob enajstih gradov iz več rodbinskih linij schönburških knezov v avstrijskih in nemških deželah²¹ in tri uokvirjene fotografije Jurijevih otrok, Hermana, Ulrika in Ane. Ta serija akvarelnih slik lepo dopolnjuje podobo

plemiškega interierja, kjer so se ob knežji družini zbirali številni gosti, ki so jih bogati knezi vabili v prostrana snežniška lovišča.

Ko je po drugi svetovni vojni grad postal protokolarni objekt Izvršnega sveta in lovska postojanka vodilnih tovarišev, je ta dnevni prostor še naprej obdržal karakter in vzdušje lovske sobe, obarvane z zelenimi toni lovske bratovščine. Leta 1965, ko sem v muzejski ekipi sodelovala pri popisu grajskega inventarja, je v njem še stala sedežna garnitura, oblažinjena z zelenim blagom, na mizah so bili zeleni prtji z vezenimi lovskimi simboli, na stenah sobe vse polno rogovja srnjadi in jelenjadi, na hrastovem parketu preproge iz volčjih in merjaščevih kožuhov z zeleno obrobo, na sredi sobe pa je stala velika postbidermajerska biljardna miza z zeleno klobučevino. Kmalu za tem so biljard preselili v prvo nadstropje, leta 1984 pa so biljardno sobo spremenili v poročno dvorano in takrat iz Hermanove spalnice v prvem nadstropju prenesli veliko oljno sliko münchenskega slikarja Manuela Wielanda (1863-1922) "Leda v kopeli".²² Soba je s tem izgubila svojo historično pričevalnost, z novo namembnostjo pa je pridobila velik kulturni pomen. V tem, sicer ambientalno popolnoma spremenjenem prostoru, ki sprejme okrog 80 obiskovalcev, so se začeli prvi "snežniški pogovori o umetnosti", ki se nadaljujejo na rednih "snežniških srečanjih". Tu prirejajo male komorne koncerte, bralne večere ali recitale. V njem sta še iz schönburških časov harmonij iz poznega 19. stoletja, namenjen domačemu muziciranju, in klavir dunajske znamke Bösendorfer, ki je po obliki ohišja, mehaniki in številki (op. 4638) iz časa okrog leta 1860.²³

*Knjižnica z notranjo opremo iz leta 1912
(foto Š. Habič).*

¹⁹ Anton Simonič, gozd. ing., O lovstvu v Loški dolini, Notranjski listi I, Cerknica 1977, str. 223-229. Fotografiji sta posneti leta 1957 za avtorjevo diplomsko nalogo.

²⁰ V snežniškem depozitu je serija trinajstih fotografij iz gradu Hermsdorf.

²¹ Akvarelne slike obrobljajo dekorativni trakovi s poslikanimi schönburškimi grbi in banderolami z imeni gradov (77 x 58 cm): WECHSELBURG, HARTENSTEIN, LICHTENSTEIN, DROISSING, GLANCHAU, GARTENSTEIN, VORDER GLANCHAU, GLANCHAU, GAUERNITZ, BELGERSHEIM, STEIN, ROCKSBURG, WALDENBURG.

²² Manuel Wieland (1863-1922): Leda v kopeli, olje pl., 127 x 100 cm: (Thieme-Becker XXX/1942, str. 532-533). Na hrbtni strani slike listek z napisom v gotici: Wieland, Leda im Bade in kratak opis slike.

²³ Za podatke se lepo zahvaljujem kolegici dr. Darji Koter iz Pokrajinskega muzeja Ptuj.

Iz poročne dvorane je izhod na veliko, romantično zasnovano teraso z zobčastimi nadzidki in s slikovitim stožčastim stolpičem. Na levi strani sobe je prehod brez vrat v knjižnico, ki jo je princ Herman, tako pravi Schollmayer, po očetovi smrti predelal iz male obednice. Tu velja posebna pozornost knjižnični opremi, leta 1912 narejeni po načrtih Münchenskega akademskega slikarja Heinricha Schönchena.²⁴ Ta je po želji kneza Jurija postal redni obiskovalec snežniške graščine in svetovalec pri njenih prenovah. Bil je tudi portretist knežje družine in, čeprav dvajset let mlajši, kar je razvidno iz Schollmayerjevaga dnevnika, zvesti družabnik Hermanove matere Luize in njen stalni spremljevalec na dolgih ježah po številnih jahalnih poteh. Schönchen je pri oblikovanju knjižničnega prostora s starimi stropnimi tramovi stene skoraj v celoti prekril s knjižnimi policami in vmesnimi omaricami. V doprni hrastov opaž je vkomponiral bidermajerske družinske portrete, na dominantnem mestu nad leseno nišo s klopjo pa je v vrata stenske omare vgradil velika oljna portreta Otona Viktorja in njegove žene Tekle, prvih lastnikov Snežnika, ki jima ni bilo sojeno, da bi ga kdaj videla. Očitno je knjižnična enovito oblikovana oprema tako dobro služila svojemu namenu, da je tudi kasnejši uporabniki po drugi svetovni vojni niso spreminjali in jo še danes, skupaj s knjigami občudujemo takšno, kakršno sta izoblikovala denar in okus zadnjih snežniških lastnikov. Schollmayer je v svojih zapiskih o obnovi gradu rad poudarjal domače izdelke in domačo delovno silo, predvsem kadar je šlo za ljudi iz okoliških vasi. Tako je tudi za opremo knjižnice zapisal, da so vsa mizarska dela opravili domačini.

Fond knjig, ki je še ostal na policah knjižnice²⁵ in delno v mali čitalnici, je sorazmerno majhna zbirka tiskov izvornih del in prevodov, nastala večinoma v obdobju od konca 18. do začetka 20. stoletja. Najstarejša med knjigami je Luthrova biblija iz leta 1735, vezana v reliefno okrašeno usnje z medeninastim okovjem, žal pa knjigi manjka naslovna stran. Poleg nemške, angleške in francoske beletristike in nemških prevodov latinskih in grških del in nekaj klasikov, se knjige vsebinsko bolj navezujejo na poklice zadnjih fevdalnih lastnikov. Knez Jurij je bil vojak, sin Herman pa diplomat, zato tudi prevladujejo pravno-administrativna dela ter vojaški, lovski in pomorski spisi in potopisi. Dvajset zgodovinskih knjig različne vsebine in arhivsko gradivo iz obdobja od 16. stoletja pa do leta 1924, v skupnem obsegu 0,7

tekočih metrov je leta 1982 prevzel Zgodovinski arhiv Ljubljana.²⁶

V času obnovitvenih del v pritličju je dal princ Herman čajno kuhinjo poleg male obednice, pozneje knjižnice, spremeniti v malo čitalnico. V njej še danes stoji pisalna miza povezana s stenskim opažem, v kotu sobice pa je mali kamin, obložen z zelenimi pečnicami, za katerega Schollmayer pravi, da je "po materialu in izvedbi popolnoma snežniški izdelek".

Na drugi strani visokega pritličja je iz veže vhod v obednico, nižjo za dve stopnici. Velja namreč omeniti, da imajo zaradi dvigajočega se skalnatega hribočka, na katerem leži grajska stavba, pritlični prostori različne nivoje, zato tudi spodnje pritličje seže le do polovice poslopja. V prostoru današnje obednice so imeli prejšnji lastniki grofje Lichtenbergi svojo gosposko kuhinjo. Schönburgi so tudi v tem prostoru oboke zakrili z lesenim kasetiranim stropom in stene obložili z lesenim opažem, z vrhnjo polico za odlaganje okrasnega posodja. Notranjost so opremili s pohištvom v staronemškem slogu (altdeutsch), da pa gre za avtentične kose pohištva iz knežje posesti, dokazuje schönburški grb z njihovo plemiško devizo IM TRAV FAST, izrezljan na vratcih kredence. V obednici je še nekaj ostankov dekorativnih predmetov, razvrščenih po opaznih policah, kredenci in etažerah. Ustna izročila pravijo, da je bilo v tem prostoru vse polno kositrnega posodja, keramičnih vrčev in porcelanskih krožnikov ter dekorativne steklovine in srebrnine, za katerimi je v povojnem času izginila vsaka sled. Nekaj okrasnega inventarja so pozneje prenesli v protokolarno rezidenco Brdo in upati je, da se bo ta dragocena dediščina iz snežniške posesti spet vrnila na svoje staro mesto. V predalih kredence so še spravljene deli velike garniture srebrnega jedilnega pribora za 24 oseb z vgraviranimi monogrami *GS* (Georg Schönburg) in knežjimi kronami. Poleg nekaj manjših srebrnih in posrebrenih garnitur z monogrami *HS* (Herman Schönburg) so tu še razni, razkošno oblikovani in deloma pozlačeni desertni pribori za 12 ali 6 oseb v lesenih šatuljah s svilenimi ali zametastimi podlogami. Na policah kredence in etažere je še nekaj čajnikov, skledic in svečnikov, večinoma iz neplemenitih kovin; iz potrdil grajskih oskrbnic shranjenih v Arhivu vlade pa je razvidno, da je nekaj kosov srebrnega posodja šlo na Brdo. O steklovini in porcelanu, ki je še ostal v grajskih kredencah in vitrinah iz časa knežje družine pa kaj več v posebnem članku v tej številki Kronike. Ob ogledu jedilnice ne kaže zanemariti štirih velikih oljnih portretov. Na enem piše, da gre za

²⁴ Heinrich Schönchen (1861-1933), münchenski portretni slikar (Thieme-Becker XXX/1936, str. 224).

²⁵ Arhiv na snežniškem gradu: poročilo knjižnice Jožeta Udoviča v Cerknici z dne 26. 9. 1990 o strokovnem pregledu knjig na snežniškem gradu.

²⁶ Arhiv vlade: Snežnik, Zapisnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana o izročitvi in prevzemu arhivskega gradiva z dne 10. 3. 1982.

Johana Weinharda Auersperga, lastnika snežniškega gradu od 1669 do 1677, drugi trije so neznane osebnosti v noši in s pričeskami iz 17. stoletja.

Vrnimo se iz jedilnice zopet v vežo, kjer je v podaljšku izhod v stopniščni stolp z železnimi polžastimi stopnicami, ki so povezovale grajske etaže. Prizidali so ga na zahodni steni grajske stavbe, v času Jurijeve obnove v drugi polovici 19. stoletja. V novejšem času se je teh stopnic oprijelo ime "požarno stopnišče", najbrž pa je bil stolp zgrajen z namenom, da bi grad pridobil en stranski vhod, pa tudi zato, da služinčad ne bi uporabljala glavnega stopnišča. V notranjosti stolpa so bile pozneje napeljane vodovodne cevi, ki so s pomočjo "ovnov" črpale vodo pod grajskim jezom in jo potiskale v rezervoarje na vrhu stolpa. Od tam je voda tekla v nova grajska stranišča in lijake; da pa pozimi ne bi zamrznila, so pri izhodu pod železnimi stopnicami zakurili pečico.

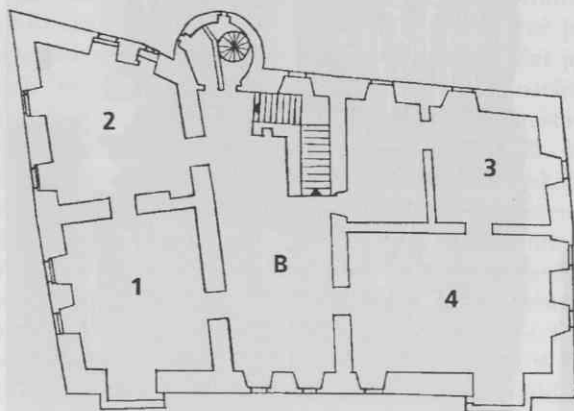
Ko so leta 1924 v grajsko poslopje napeljali elektriko iz graščinske žage na Marofu pri Starem trgu, je tudi "ovne" zamenjala električna črpalka. V nekaterih grajskih prostorih še danes visijo med tramovi petrolejske svetilke s senčniki iz mlečnega stekla, ki jih je princ Herman, znan po svoji nemški varčnosti in gospodarnosti, dal elektrificirati. V reprezentančnih prostorih so nekatera viseča svetila zamenjali novi lestenci, ki skušajo posnemati preživele sloge.

Ko je knez Jurij v letih 1885/86 v severozahodnem delu grajskega kompleksa dogradil del obzidja z obsežno teraso na vrhu in prostor pred njim uporabil za grajsko klet, je v povezavi starega in novega dela nastal nov trikotni prostor, pozneje preurejen v grajsko kuhinjo. Domačini se še spominjajo, da so kuhinjo namenoma postavili zunaj grajskega jedra, da knezov in njihovih gostov ne bi motile kuhinjske vonjave. Šele po drugi svetovni vojni so jo preselili v pritličje grajske stavbe, v že prej omenjeno "pedentarsko sobo".

Prvo nadstropje

Iz visokega pritličja se mimo velikih oljnih kopij Dürerjevih svetnikov Huberta in Jurija, povzpemo, po z lesom opaženem stopnišču, v prvo nadstropje, v nekakšen *piano nobile* (gosposko nadstropje) z veliko vhodno predsobo ter osebnimi prostori princa Hermana in njegove sestre Ane. Iz Schollmayerjevih zapisov povzemamo podatke, da je bila predsoba pred obnovitvijo med leti 1886-89 razdeljena na dva dela - na vhodno "temačno vežo" in na "mali modri salon" z dvema oknom, ki gledata na grajski park. Podatkov o gradbenih posegih v notranjščino prvega nadstropja ni, vsekakor pa lahko domnevamo, da so bili manj rigo-

rozni kot v pravkar opisanem visokem pritličju. Medtem, ko nam za pritlične prostore največ pomagajo Schollmayerjeve pisane besede, govorijo za ostala tri nadstropja kompleti stilnega pohištva, ki gotovo niso pripeljani od drugod.

Prvo nadstropje

B. Predsoba

1. Hermanov salon

2. Hermanova spalnica

3. Anina spalnica

4. Anin salon

Tloris prvega nadstropja z legendo prostorov. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 200. Grad Snežnik, Ljubljana 2000.

Stara opečnata tla v predsobi so nadomestili z vzorčastimi šamotnimi tlakovci, v sobah pa je ob koncu 19. stoletja poded iz mehkega lesa zamenjal zvezdasto zložen hrastov parket, novejši iz 20. stoletja pa je položen na ribjo kost. Zanimiva posebnost vseh prostorov v gosposkem nadstropju je v drugi polovici 19. stoletja "modernizirani" leseni strop. Stare renesančne tramove so namreč prekrili z okrasno zloženim furnirjem, vmesne ploskve med njimi pa pobarvali ali oblepili z vzorčastimi tapetami. Nimamo nobenih podatkov kako je bila predsoba opremljena po končani renovaciji nadstropja leta 1889, kajti Schollmayer govori v svoji kroniki le o gradbenih delih. Danes stoji sredi predsobe velika postbidermajerska biljardna miza, prenešana po drugi svetovni vojni iz biljardne sobe v visokem pritličju, in dva reprezentančna kosa neorenesančnega pohištva, ki sodita gotovo med najlepše primerke grajske opreme. Ploskve velike bogato rezljane omare s polnoplastičnimi hermami, prekrivajo maskeroni in stilizirani emblemi, zastekljeno vitrino pa rezljane sirene z zviti repi.

Novorenesančna omara iz druge polovice 19. stoletja (foto V. Bučič).

V grajskem interierju prevladujejo med slikami schönburški portreti; nekatere med njimi omenjam le bežno, ker so s kostumološkega vidika obravnavani v posebnem članku. V predsobi prvega nadstropja visita drug ob drugem velika dokolenska portreta Jurija in žene Luize, upodobljena po fotografijah iz mlajših let in leta 1879 naslikan akvarel princa Jurija v paradni generalski uniformi na konju, delo slikarja F. W. Heineja (1845-1921). V istem prostoru ima za gradbeno zgodovino gradu dokumentarno vrednost slika konjeniškega stotnika Edwarda Henegana, ki jo je naslikal leta 1860 ali 1859 (na hrbtni strani slike je zapis: *Gemalt von Rittmeister Edward Henegan in J. 1860 (oder 1859)*), na enem od svojih večkratnih obiskov pri princu Juriju na Snežniku. Slika, sicer amaterski izdelek priložnostnega slikarja in umetniško nezanimiv akvarel, prikazuje grad še prekrit s škodlasto streho in pred Jurijevimi dograditvami obzidja ter z lepo izrisanimi detajli iz grajske okolice. 22. septembra 1888 je Schollmayer v svojem dnevniku zapisal, da je ta dan "vojni tovariš princa Jurija, konjeniški stotnik Eduard Henegan, našel v Snežniku azil ..., maja 1889 pa je bil zopet na Snežniku".

Čeprav je bil snežniški grad bolj ali manj letna

rezidenca, so ga knezi opremili z vsem udobjem, ki ga je zahteval tisti čas. Stene so po tedanji modi, pa tudi zaradi grajskega hladu, prekrili s ponekod še danes ohranjenimi tapetami, ki so s svojimi vzorci lepo dopolnjevale pohištvo v staronemškem slogu. V Aninem in Hermanovem salonu pritegneta posebno pozornost prelepi, atektonsko oblikovani neorokokojski peči iz belo glaziranih pečnic, oplemenitenih z reliefnim školjčevjem, schönburškimi grbi in sedečimi puti. Grad je bil zelo dobro opremljen z lončenimi pečmi, saj je bilo potrebno zaradi grajske lege sredi vlažnih gozdov in mrzlega podnebja pod snežniškimi gorami, ogrevati prostore tudi v pomladnih in jesenskih mesecih, včasih malo zakuriti tudi v poletnih dneh. Vse peči v gradu so iz zadnjih desetletij 19. stoletja, torej iz obdobja Schönburgov, nekaj so jih zamenjali med obema vojnama in sledovi tega so dobro vidni na parketu. V biljardni sobi in predsobi prvega nadstropja sta še ohranjeni veliki, trinadstropno oblikovani peči s kupolastim zaključkom. Obloženi sta z reliefnimi, zeleno glaziranimi pečnicami, tipičnimi za staronemški slog v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja. Ostale peči iz tega obdobja so manjše, na tistih v tretjem nadstropju iz gladkih, belo glaziranih pečnic pa izstopa v prostor polnoplastično oblikovana lisičja glava.

Salon princeze Ane z neorokokojsko pečjo iz druge polovice 19. stoletja (foto Š. Habič).

Nedvomno je salon kneginje Ane opremljen z najbolj udobno opremo. V njem se je več razkošno oblikovanih kosov sedežnega pohištva v močno priljubljenem staronemškem slogu, skupaj s pisalno, šivalno in konzolno mizo z velikim ogledalom, zlilo v ubrano in harmonično celoto. V tem salonu najdemo vse, kar lahko ponazori visoko stanovanjsko kulturo zadnje četrtine 19. stoletja, od oljnih podob portretirancev do pohištva in drobnega inventarja. Zanimiva izjema med to historizirajočo opremo je velika garderobna omara z

bogatim, sicer z ozirom na letnico 1798, močno retardiranim poznobaročnim školjčevjem. Najbrž nam bo ostala večna uganka ali je ta, po času nastanka izstopajoči kos opreme z inicialkami MF (najbrž gre za inicialke lastnika) med številkami izrezljane letnice, del interierja prejšnjih lastnikov grofov Lichtenberških, ali pa so ga precej kasneje pridobili od drugod. Dopustiti moramo namreč možnost, da so po drugi svetovni vojni tudi na Snežnik pripeljali nekaj predmetov iz Federalnega zbirnega centra, od koder so oskrbovali protokolarne objekte, vladne ustanove, muzeje, pa tudi privatna stanovanja. Žal je bila povojna razdelitev spomeniškega gradiva popolnoma nekontrolirana in je stroki naredila več škode kot koristi. Najbrž je naključje, da se je v Aninem salonu ohranila skoraj meter visoka neobaročna porcelanska ura, bogato okrašena z voluminozno oblikovanimi ženskimi figurami, puti in igrivim školjčevjem. Zanimiv je podatek iz spomina nekega okoličana, da je bilo v gradu okrog deset velikih porcelanskih ur, za katerimi se je po nacionalizaciji izgubila vsaka sled. Ohišje snežniške ure sicer ni signirano, ker pa gre za vrhunsko kvaliteto mojstrsko oblikovanega predmeta, se lahko upravičeno vprašamo, ali ni mogoče ta izjemni predmet izdelek znamenite porcelanske manufakture iz Meissna v bližini Dresna, saj so imeli Schönburgi svoj domicilni dvorec v njegovi neposredni bližini.

Iz Aninega salona je vhod v njeno spalnico s še danes ohranjenimi papirnatiimi tapetami in opremo, ki je del kompleta spalnice njenega brata princa Hermana. Gre za bogato členjeno, s secesijsko rezbarijo in intarzijo okrašeno pohištvo, pri katerem so dekorativni elementi prekrili ploskve, ki v svojih osnovnih oblikah še vsebujejo reminiscence staronemškega sloga. Če bi se natančneje ukvarjali s provenienco tega pohištva, bi morali njegovo domovino iskati daleč izven naših meja, najbrž nekje na Saškem, kar velja za večino grajske opreme.

Salon princa Hermana z neobaročno sedežno garnituro iz okrog leta 1865-1875 (foto M. Kambič).

Ko zapuščamo Anine prostore, se skozi veliko predsobo napotimo v delovno sobo ali, kot jo imenujejo domačini, v salon kneza Hermana, od koder se ponuja razgled na grajski ribnik, park in veliko pristavo. Posebnost sobe je v njenih tapetah, ki z različnimi večbarvnimi secesijskimi vzorci -karirastimi, črtastimi, ponekod tudi z enobarvnimi ploskvami, ne prekrivajo le sobnih sten, temveč je z njimi v celoti prekrito stropno tramovje. Žal je zob časa temeljito načel to nenavadno kombinacijo tapetnih vzorcev, ki bi se jih s pravočasno restavratorsko intervencijo še lahko rešilo propada. V salonu je dokaj skromna in v standardnih oblikah zasnovana neobaročna sedežna garnitura in v istem slogu oblikovana domnevna knezova pisalna miza nad katero visi doprski oljni portret bradatega moža s klobukom. Avtorja slike ne poznamo in na hrbtni strani ni nobene zabeleške, kdo je portretiranec. Po spodaj upodobljeni knežji kroni z inicialkami SG (Schönburg Georg ?) in letnici 1884, bi portret lahko predstavljal že nekoliko ostarelega princa Jurija, pa tudi primerjava z njegovimi fotografijami iz tega časa bi lahko sprejemljiva.

V salonu visi nad sedežno garnituro oljni portret Jurijevega sina Hermana, kar potrjuje tudi napis na hrbtni strani slike *Hermann prinz v. Schönburg, Wellmann*, signatura *W. R. 1909* na zgornjem robu pa pove, da gre za sedmograškega portretista in žanrskega slikarja Roberta Wellmanna.²⁷ Iz inventarnih popisov iz leta 1955 je razvidno, da je prinčev portret visel v njegovi spalnici, leta 1965, ko smo kot strokovna komisija prvič popisovali snežniški inventar pa je bil na tej steni njegov velik oljni portret iz leta 1926, delo cerkniškega rojaka, akademskega slikarja Franja Sterleta (1889-1930) iz bližnje Dolenje vasi. Na željo prinčevih sorodnikov je Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana leta 1969 izdal dovoljenje za izvoz portreta v Italijo²⁸ nam pa je ostal fotografski, ne ravno kvalitetni posnetek, po katerem skušam v skopih vrsticah podati njegovo stilno opredelitev. Gre za odličan, sicer malce zapet, a formalno neniten portret princa Hermana, upodobljenega v naslanjaču pred okroglo mizo v grajski knjižnici. Portretiranec je naslikan v frontalni drži. Obraz in roki sta močno detajlirani, medtem ko so drugi deli telesa oziroma temnega suknjiča in notranjščina sobe, obdelani svobodneje in velikopoteznejše. Koliko se da razbrati iz fotografije bi Sterletovega portretiranca slogovno lahko uvrstili v postimpresionizem, sicer še na trdni re-

²⁷ Thieme-Becker, XXXV, 1942, str. 359.

²⁸ Arhiv vlade: Snežnik, Prošnja odvetnika Dr. Lada Lovrenčiča iz Postojne z dne 20. jan. 1969 za izvoz portreta princa Hermana sorodnikom v mesto Asciano (Prov. Siena) v Italiji. Akt Izvršnega sveta štev. 03-289/267/69 z dne 3. XI. 1969 o izvozu umetnine v Italijo.

alistični osnovi. Oljni portret na platnu velikosti 113 x 92 cm je signiran desno spodaj : *Sterle / I.XI.1926*, na hrbtni strani pa je napis: *Seine Durchlaucht / Prinz / Herman / von Schönburg Waldenburg / geb. Am 9. Jänner 1865 Besitzer / der Herrschaft Laas -/ Schneeberg /. Gemalt im Schneeberg / 1. XI. 1926 / akad. Maler / Franjo A. Sterle*. V omari knjižnice je shranjeno nekaj litografsko razmnoženih risb Hermanovega doprsnega portreta (vel. 66 x 49 cm) z datumom 18. 10. 1926, tiskarni v Jugoslovanski tiskarni v Ljubljani. Portretiranec je upodobljen v istih oblačilih kot na Sterletovi oljni sliki, le da sta na risbi telo in glava v rahlem zasuku. Ker sta tudi izraz in modelacija obraza identična, lahko z gotovostjo zapišemo, da gre za študijsko risbo narejeno 3 dni pred slikanjem oljnega portreta.

Slika, ki je nekoč krasila Hermanov salon in je še danes v tem prostoru, je bojna scena s konjenico, ki jo je leta 1851 naslikal dunajski slikar Josef Wilhelm Heicke (1845-1921).²⁹ Princ Herman jo v svojem dnevniku opisuje kot bitko pri Mezehegiesu (?), ko so pruski kirasirji napadli ogrske huzarje in v kateri je sodeloval tudi njegov oče. Ali je slika nastala po naročilu Hermanovega očeta Jurija, iz dnevnika ni razvidno - omenjena je le, da visi v njegovi sobi na snežniškem gradu.³⁰

V salonu je še en zanimiv predmet, ki časovno dokumentira gradbene spremembe na snežniškem gradu. Pri peči stoji razpet dvokrilni zaslon z upodobljenim knežjim dvorcem Hermsdorf na Saškem in snežniškim gradom na Notranjskem. S tempernimi in vodnimi barvami na papirju, vpetem v lesen okvir zaslona, je naslikana podoba Snežnika z inicialkami lastnika *GS* (Georg Schönburg) in letnico *1884*. Slika lepo dokumentira grajsko arhitekturo, ki je imela že pred tem časom zvišane stolpe in z opečnatimi konzolami podprte strešne vence ter dograjen zid z vrhno teraso s koničastim stolpičem.

V Hermanovem salonu dominira bidermajerska stoječa ura, ki kaže tudi datume v mesecu in lunine mene, ter visoka vitrina iz tega obdobja, polna okrasnih krožnikov, porcelanskih figurin in žlahtnih kozarcev. Leta 1965 je ta vitrina stala v predsobi prvega nadstropja in je še skrbno varovala knezovo arheološko in numizmatično zbirko. Gotovo je pri tem gradivu šlo za okoliške najdbe, ki žal nikoli niso dočakale strokovne obdelave, ker so, tako kot še mnogo drugih drobnih predmetov, izginile neznano kam. Ali gre pri tej vitrini za "muzejsko omaro" v kateri so po Schollmayerjevem zapisu bili shranjeni fragmenti izdelkov steklarne

ob izviru Malega Obrha, ki so jih našli v 90. letih 19. stoletja, najbrž ne bo nikoli pojasnjeno. (Kaj več o tem glej v članku o steklovini in keramiki).

Naslanjač, neobarok (sedaj v gradu Brdo pri Kranju) druga polovica 19. stoletja (Benetke?) fotoarhiv Narodnega muzeja Slovenije.

Ko skušamo zaradi zgodovinske resnice s pomočjo ohranjenih predmetov rekonstruirati knežje prostore in obenem obiskovalca seznaniti s sedanjo ureditvijo, ne moremo mimo omembe predmetov iz grajskega inventarja, ki so bili sestavni del knežjih apartmajev in so zdaj v drugih protokolarnih objektih. Mednje sodi predvsem razkošno oblikovani naslanjač, najlepši in vse pozornosti vreden kos pohištva iz knežje zapuščine, ki so ga zaradi njegove lepote in reprezentativnosti leta 1971 prenesli v brdsko rezdeno. Naslanjač je prav gotovo italijanskega izvora in možno je, da so bili Schönburgi pri svojem trgovanju z lesom v stiku z Benetkami, ki so bile pomembne odjemalke lesa iz naših gozdov. Gre za odličen izdelek beneškega umetniškega mizarja Valentina Panciere (1829-1902), imenovanega Besarel, ki je v svoji delavnici na Canalu Grande izdeloval fantazijsko pohištvo, bogate okvirje, pute, satire in zamorčke, vse po vzorih italijanskega kiparja Andrea Brustolona iz Belluna (1662-1732). Knezov naslanjač je nekoliko poenostavljena izvedba njegovih dvanajst naslanjačev iz konca 17.

²⁹ Olje pl. 73,7 x 94,7 cm, sign. l.sp.: Josef Heicke 851 aus Wien, Thieme-Becker XVI, 1923, str. 251-252.

³⁰ Gehörtes und Gesehenes ..., str. 17.

stoletja, razstavljenih v veliki dvorani Ca'Rezzonico, sedaj muzeju 17. in 18. stoletja v Benetkah.³¹

Poleg Hermanovega salona je v prvem nadstropju še njegova spalnica, ki naj bi bila po Schollmayerjevem zapisu spalnica njegovih staršev, ko so se v šestdesetih letih 19. stoletja preselili za dve leti na Snežnik. Hermanova soba je delno opremljena s kosi secesijskega pohištva iz že prej omenjenega spalničnega kompleta njegove sestre, princese Ane, velik prostor med okni, ki gledata na grajski ribnik, pa zaseda sedežna garnitura v staronemškem slogu s še originalnim žametastim oblazinjenjem. Nimamo sicer nobenih dokazov, da je bila sedanja oprema Hermanove spalnice v tem prostoru, vsekakor pa se oblike pohištva slogovno dobro ujemajo s časom Hermanovih prihodov na snežniški grad. Globoka sobna niša je opremljena s toaletnim priborom, ki ga je na gradu kar nekaj lepih kosov. Tu je tudi prenosno sobno stranišče z medeninasto črpalko za vodno izpiranje porcelanske posode, ki je kot odsluženi predmet, po uvedbi stranišča s tekočo vodo v prizidanem stolpu, romalo v grajski depo, sedaj pa je kot muzejski eksponat ponovno vrnjen na svoje staro mesto.

V Hermanovi spalnici visi še dvoje izredno lepih pastelnih podob iz schönburškega sorodstva, princesi Julija in Viktorija iz začetka 19. stoletja. Nad Hermanovo posteljo je usnjen antependij iz 17. stoletja (59 x 127 cm) s podobo sv. Marjete, prenešen neznano kdaj iz oltarne menze v cerkvi sv. Marjete v sosednji vasi Šmarata. Leta 1965 je bil antependij še v mali čitalnici poleg knjižnice, v osemdesetih letih, ko so se v gradu začele kulturne prireditve in se je mala čitalnica spremenila v prehodni prostor za nastopajoče, so antependij prenesli v prinčevalo spalnico.

Iz pričevanj posameznikov vemo, da je bila notranjost gradu bogato opremljena z likovnimi deli, ki so se po vojni precej porazgubila. Kar je v gradu še ostalo, so slike neznanih ali manj znanih slikarjev, med njimi pa je tudi nekaj del domačih avtorjev, kar bi lahko pomenilo, da se je princ Herman povezoval z našimi umetniki in odkupoval njihova dela. Med skulpturami sta tu marmornata kipca "Otroška glava" kiparja Toneta Kralja (1900-1975),³² in "Satir" (Favn) Lojzeta Dolinarja (1893-1970).³³ Dolinarjev kipec iz njegovega repertoarja male plastike, primerne za dekoracijo interierjev, predstavlja helenistični mitološki motiv, podan v obliki dečka s kopitastimi nogami. Kipec

ima svojega dvojnika v mavčnem Favnu enakih oblik in odgovarjajočih mer, ki je bil leta 1917 razstavljen v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani,³⁴ marmornati Satir na Snežniku pa je lahko knezovo naročilo. Bronasti, sicer nesignirani kipec, "Pes na sledi" na ovalnem podstavku je prav gotovo ena izmed upodobitve psov hrvaškega kiparja animalista Branislava Deškovića (1883-1939).³⁵ Narodna galerija v Ljubljani hrani zelo podobnega bronaste setra istega avtorja iz leta 1919, zato lahko domnevamo, da bi tudi snežniški seter sodil v to obdobje. V sobah visita olji krajinarja in portretista Pavla Künla (1817-1871)³⁶ "Srednjeveško mesto", novejša platno slikarja in likovnega kritika Čora Škodlarja (1902-1996) "Tihožitje starin"³⁷ ter risba s kredo "Glava mladeniča"³⁸ z letnico 1865, začetnika realističnega slikarstva v Sloveniji Ivana Franketa (1841-1927).

Kulturnozgodovinski pomen imajo v snežniških interierjih slike schönburških prednikov in takrat še živečih članov knežje družine. Poleg bidermajerskih portretov v grajski knjižnici lahko posameznike spoznamo po številnih, lepo uokvirjenih portretih, razporejenih po prostorih gosposkega nadstropja. Slike so oljne in pastelne podobe dam in gospodov, ki jih je za galerijo prednikov narekovala samozavest bogatih snežniških gospodarjev, da bi lahko tudi v tem odročnem gradu na jugu Kranjske številnim gostom razkazovali svoja imenitna sorodstva. Večinoma so to kvalitetne kopije, narejene po originalnih portretih iz knežjih gradov na Saškem. Med njimi so tudi portreti nastali pod čopičem družinskega slikarja Heinricha Schönchena, ki je nekatere portretirance naslikal po fotografijah iz njihove mladosti, kar je na hrbtni strani vestno zabeležil. Na začetku sem že omenila, da je bilo nekaj kvalitetnih krajin iz romantičnega 19. stoletja prenesenih na grad Brdo, med njimi likovno najkvalitetnejši portret v seriji schönburških upodobljenecv. Gre za oljni portret princese Elizabete v ovalnem okvirju, bližnje sorodnice Schönburgov, ki bi se že zaradi zgodovinske resnice moral vrniti v snežniške interierje, saj je bil namenjen prav njim.

³¹ Naslanjač je bil leta 1971 prenesen v protokolarni objekt Brdo, leta 1973 razstavljen na razstavi v Narodnem muzeju v Ljubljani. Vesna Bučič Stol v petih tisočletjih, katalog razstave, Ljubljana 1973, str. 71.

³² Bel marmor, viš. 24,5 cm, sign. d. ob strani: Tone Kralj 920.

³³ Bel marmor, viš. 44,5 cm, sign. d. na podnožju: DOLINAR L.

³⁴ Za navedene podatke se lepo zahvaljujem kolegici dr. Špelci Čopičevi.

³⁵ Bron, lesen podstavek, dolž. 29 cm.

³⁶ Olje na lepenki, 102 x 73 cm, sign. l. spodaj: Paul Künl 1864. Na hrbtni strani listek z napisom: Iz srednjega veka (Grajsko dvorišče), Galle, Bistra.

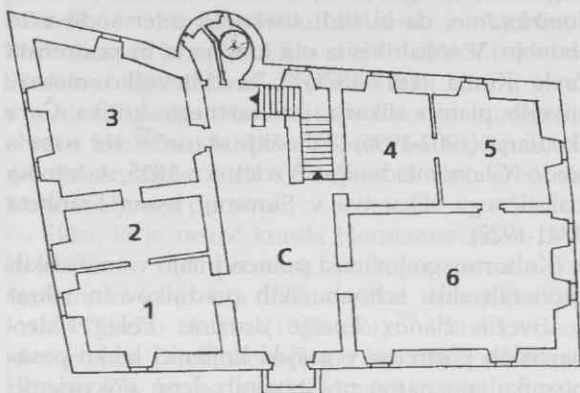
³⁷ Olje pl., 80 x 68 cm. Na podokvirju spodaj napis: Čora Škodlar, Tihožitje.

³⁸ Risba s kredo, 74,6 x 58,5 cm, sign. d. spodaj: Iv. Franke 2. X. 865.

Drugo nadstropje

Drugo nadstropje

- C. Predsoba
 1. Otroška spalnica
 2. Otroška soba
 3. Ulrikova spalnica
 4. Jedilnica
 5. Mala spalnica
 6. Egipčanski salon

Tloris drugega nadstropja z legendo prostorov. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 200. Grad Snežnik, Ljubljana 2000.

Neobaročna sedežna garnitura in bidermajerska zakonska postelja v spalnici princa Ulrika okrog leta 1870 (foto M. Kambič).

Široko leseno stopnišče, opremljeno z reprodukcijami lovskih motivov, nas pripelje v predsobo drugega nadstropja, kjer je leta 1965 še stala sedežna garnitura polnoplastično rezljanih *sgabellov* (dvosed in štirje stoli), narejenih v drugi polovici 19. stoletja po stolih iz obdobja italijanske renesanse. Gre za izredno kvalitetno rezbarijo iz starega snežniškega inventarja, ki je bila leta 1968 prenesena na grad Brdo (glej opombo 12). Predsoba je danes opremljena z neobaročno sedežno garnituro, ki je prenešena iz nekdanje biljardne sobe v pritličju, ko so le-to leta 1984 spremenili v

poročno dvorano. Poleg nekaj historističnih kosov pohištva, med katerimi ni smel manjkati priljubljeni *altdeutsch* (staronemški slog iz konca 19. stoletja), je med ročno koloriranimi barvnimi fotografijami beneških motivov razobešenih še vse polno lovskih trofejev. Z vrha omar gledata na obiskovalca orla z razpetimi perutmi, na starem opečnatem tlaku pa se nagačene šopirijo mogočne knežje uplembe velikih živali.

Na desni strani predsobe so vhodi v spalnice, na levi v zanimivo jedilnico in v grajsko posebnost - egipčanski salon. Med snežniškimi lovci je ostal v spominu Hermanov brat Ulrik in tudi Schollmayer ga v svojem dnevniku omenja kot strastnega lovca in pogostega obiskovalca Snežnika. Previdno velja sprejeti ustno izročilo, da so bili trije prostori v drugem nadstropju namenjeni princu Ulriku in njegovim petim otrokom. Ker pa se je največje sobe že od nekdanj oprijelo ime Ulrikova spalnica, sta najbrž tudi dve sosednji sobi sodili k njegovi družini. Pohištvo s stilnimi karakteristikami poznobidermajerskega obdobja iz velike Ulrikove sobe je najbrž oprema prenešena iz nekdanje Jurijeve spalnice v prvem nadstropju, kar bi, sicer z nekoliko slogovno retardiranimi karakteristikami, pa tudi z malo logične domišljije, odgovarjalo času Jurijevega prihoda na snežniški grad. V spalnici je poleg bidermajerske zakonske postelje z nočnima omaricama iz istega obdobja še garderobna omara, iz postbidermajerskega časa pa še veliko stoječe ogledalo, ki je bilo skoraj vedno del spalnične opreme. Velika otroška soba je opremljena s kompletom spalničnega pohištva v slogu drugega rokokoja iz konca 19. stoletja. V mali posteljni sobi je poleg bidermajerske opreme zanimiva miniatura garderobna omara, ki bi bila lahko otroška igrača, lahko pa je bila narejena kot "mojstrski izdelek" oblikovan v staronemškem slogu, s katerim je mizarški pomočnik napredoval v mojstra, in je šele potem postala igrača Ulrikovih otrok.

V drugem nadstropju je grajska posebnost oprema dveh sob - pohištvo t.i. črne jedilnice in egipčanskega salona, pri katerem so dekorativni elementi "egiptomanije" prekrili ploskve secesijsko oblikovanih kosov pohištva. Ker bo egipčanska soba predstavljena v posebnem članku, bi tukaj omenila le kabinetno omarico, ki je našla v tem egipčanskem ambientu svoj začasni prostor. Gre za kabinetno omarico iz prve polovice 18. stoletja v slogu *chinoiserie*, opremljeno z mnogimi predali skritimi za močno okovanimi vratci. Med prebivalci posestva je bila znana kot "Huterjeva blagajna" iz katere je nadlogar Hutter občasno izplačeval snežniške uslužbence. V sedemdesetih letih je bila prenešena na Brdo, leta 1999 pa je z razumevanjem brdskega vodstva za historično pričevalnost, vrnjena nazaj na snežniški grad.

Pohištvo jedilnice iz obdobja secesije prvo desetletje 20. stoletja (?) (foto V. Bučič).

Nenavadna za snežniški grad je zelo dobro ohranjena oprema t.i. črne jedilnice. Nimamo nobenih podatkov kdaj in odkod je prišla na snežniški grad in kje je bila najprej postavljena. Pri popisovanju inventarja leta 1965 je bila v eni od sob v tretjem nadstropju, po letu 1981 pa je prestavljena v sedanjo sobo drugega nadstropja. V gradu se je namreč velikokrat premeščalo pohištvo zaradi snemanja zgodovinskih filmov, kar spomeniško zaščitenemu objektu nikakor ni bilo v prid. Ob neki taki priložnosti je tudi črna jedilnica spremenila svoje mesto. Oblikovalca te zanimive jedilnice bi morali najbrž iskati v krogu dunajskih arhitektov, ki so na secesijske oblike pohištva vrezovali ornamente različnih narodnih motivov, med njimi tudi iz balkanske zakladnice, znane po okrasju, ki je prekrivalo čelne stranice skrinj. Gre za plitvo rezljane cvetlične šopke v stiliziranih vazah, ki prekrivajo večji del pohištvenih ploskev jedilnice in močno spominjajo na plitvo rezljane motive, upodobljene na skrinjah iz južnih predelov Balkana. Te skrinje so po trgovskih poteh prihajale do severnih predelov jadranske obale in dalje v notranjost avstro-ogrskih dežel, in njihovo rezljano okrasje so potem oblikovalci prenašali na ravne ploskve secesijskega pohištva.³⁹ Na ta vpliv kažejo tudi oblazinjeni sedeži jedilnice, katerih tkane prevleke spominjajo na balkanske preproge, znane kot "pirotski čilimi".

V jedilnici visi reprodukcija slike "Marija Antoaneta v ječi", na kateri je upodobljen prizor na smrt obsojene kraljevske jetnice pri molitvi pred jedjo. Čeprav gre za reprodukcijo grafike⁴⁰ je slika pomembna za našo likovno umetnost, ker je po tej

predlogi naš krajinar in portretni slikar Anton Karinger naslikal oljno kopijo tega motiva.⁴¹

Tretje nadstropje

Povzpnilo se še v tretje nadstropje, ki ni namenjeno javnosti, je pa zanimivo zaradi svoje preteklosti. V njem so bile sobe za spremljevalce imenitnih gostov, opremljene z manj kvalitetnim pohištvom. Ko so otroci princa Jurija odrasli, je bila v največjem prostoru urejena gledališka soba z odrom in povišanim prostorom za gledalce. Če se je knežja družina s svojimi gosti zadrževala na gradu dalj časa, je bila ta dvorana prizorišče gledaliških predstav, ki so jih graščaki sami režirali, pa tudi igrali. Schollmayer v svojem dnevniku omenja razna predavanja, koncerte in družabne igre, katerim so obvezno sledili "večji ali manjši plesi do treh zjutraj". Zaradi dvomljive nosilnosti tal so v tej sobi leta 1906 oder podrli in tla okrepili z železnimi traverzami, tako so zagotovili obstanek renesančnih stropnih tramov v spodnji, egipčanski sobi.

Po drugi svetovni vojni so v sobah tretjega nadstropja še nekaj časa prenočevali protokolarni obiski in tovariši zelene bratovščine, ko pa se je grad odprl za javnost, so ti prostori postali depoji odsluženega grajskega inventarja, ki kljub "odpisnosti" še naprej ohranja svojo zgodovinsko pričevalnost. Med številnimi stoli, mizami, posteljami, omarami in nočnimi omaricami je še nekaj postbidermajerskih pisalnih miz, ki so verjetno prinešene iz gozdarskih pisarn na pristavi. Pri ogledu graščine, ki radovednega obiskovalca vedno znova preseneti z novimi odkritji, se za hip ustavimo še na podstrešju, kjer je še ohranjeno telovadno orodje princa Hermana, zadnjega plemiškega lastnika snežniške posesti.

Sprehod po grajski notranjosti končajmo z ugotovitvijo, da je danes Snežnik namenjen izrazito muzejski dejavnosti. Ta beli biser sredi zelenila in razkošja notranjskih gozdov ponuja obiskovalcu imeniten pregled fevdalno-meščanske stanovanske kulture na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Prav zaradi te dragocene in poučne dediščine ki sicer ni tesno povezana z našo preteklostjo, saj so bili Schönburgi nemški knezi, ki so nam zapustili vzorno vodene gozdove, zavzema grad Snežnik med našimi kulturnimi spomeniki odlično mesto, ki mu tudi po pravici pripada.

³⁹ Vesna Bučič: Meščanska skrinja v Sloveniji, katalog razstave, Narodni muzej, Ljubljana 1984.

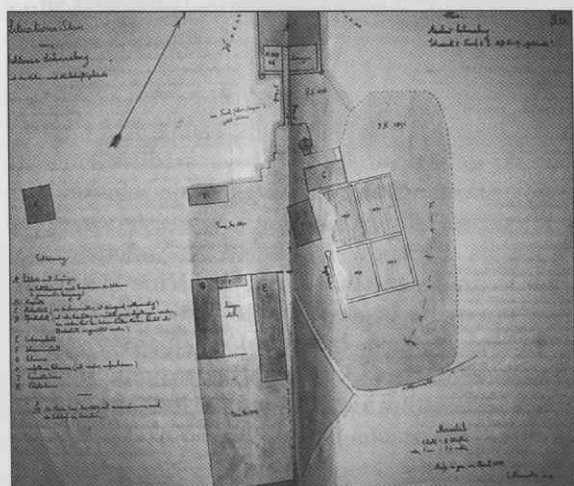
⁴⁰ Na reprodukciji spodaj: Marie Antoinette á la conciergerie, 83 x 62 cm (58 x 45 cm) sign. l. sp.: peint par Ch. L. Müller, d.sp.: gravé par F. A. Ledoux, imprimé par Groupil and Cie Editeurs, Paris.

⁴¹ Polonca Vrhunc: Anton Karinger, 1829-1870, katalog razstave, Narodna galerija, Ljubljana 1984, kat. št. 5, str. 54. Za prijazno opozorilo o Karingerjevi sliki se lepo zahvaljujem kolegici, umet. zgod. Barbari Jaki.

Grajska pristava

Za zadnji ogled snežniškega kompleksa stopimo še do grajske pristave z vencem gospodarskih poslopjij v katerih so številni okoličani služili svoj vsakdanji kruh in nekateri med njimi tudi stanovali s svojimi družinami. Pogled na nekoč vzorno vodene in sedaj propadajoče zgradbe snežniške pristave je prav žalosten in sprehajalcu pokvari ves dober vtis, ki ga odnaša seboj, ko zapuša grajsko stavbo in njeno vzdrževano zunanost in notranjost. Poslopja na pristavi še niso doživela strokovne raziskave zato je možna le njihova bežna predstavitev. Omenjam jih le toliko, kolikor je o njih zapisal neumorni snežniški kronist Henrik Schollmayer in koliko so me z njimi seznanili ustni viri, ki sem jih zbirala pretežno s pomočjo današnjih grajskih oskrbnikov, sicer domačinov iz sosednje Šmarate.

Kompleks sedmih gospodarskih poslopjij grajske pristave leži vzhodno od gradu na nekoliko višjem svetu. Okolica je urejena kot park, deloma obdana z drevoredi, deloma pa z mešanico grmičja in dreves. Naredili bomo majhen zgodovinski zamik in se vrnili v čase, ko je princ Jurij Schönburg Waldenburg v šestdesetih letih 19. stoletja prišel iz daljnje Saške na svoje podedovano posestvo in začel z veliko zagnanostjo urejevati zanemarjeni grad. Posebno skrb je namenil obnavljanju neekonomerno izkoriščanih širnih gozdov in obnavljanju zastarele in propadajoče grajske pristave, ki je po njegovi zaslugi postala srčni utrip celotnega posestva in njegovo upravno in operativno središče.

Načrt stare pristave sign. d.sp.: E. Wernicke 1858.

V drugem delu Schollmayerjeve kronike je ohranjen v barvnih tonih izrisan tloris pristave z letnico 1858. Izdelal ga je gozdar Ernest Wernicke

po naročilu kupca Otona Viktorja Schönburg Waldenburga, da bi mu po ogledu posestva o njem poročal. Wernicke je bil leta 1857 z dekretom postavljen za upravitelja posestva, za njim pa je vodstvo prevzel cesarsko kraljevi konjeniški stotnik Ferdinand Hoffmann. Ta je, kolikor se da sklepati iz Schollmayerjeve kronike, sprejel Otonovega naslednika princa Jurija ob njegovem prvem prihodu na snežniško posestvo in postal njegov osebni tajnik, v drugi polovici sedemdesetih let pa je isto dolžnost nadaljeval v Hermsdorfu pri Dresdnu, na njihovem domicilnem posestvu.

V omenjenem načrtu pristave z oštevilčenimi parcelami in izrisanimi objekti je razvidno, da so bila nekatera poslopja zelo blizu grajskemu mostovžu, kapela sv. Florijana pa je stala neposredno pred njim. Schollmayer v svojem opisovanju stare pristave pravi, da se "ni dalo pripeljati do grajskega mostu ..., treba se je bilo prebiti peš med konjskimi hlevi, poleg močno zaudarjajoče kleti za kisló zelje, med kupi gnoja in prek kamnitih pečin in grmovja". Tudi na dveh grajskih upodobitvah, posnetih iz istega stojišča pod hribčkom s pogledom proti Kozariščam, so vidne stavbe prvotne pristave. Na ohranjeni srečki za loterijo iz leta 1832 so upodobljena gospodarska poslopja tik pred gradom. Med njimi je dobro vidna kapela pred začetkom kamnitega mostu, ki pelje v grajsko poslopje. Na amaterskem akvarelu iz leta 1860, ki visi v grajski predsobi prvega nadstropja, je pred grajskim mostom upodobljena širša ograjena ploščad s samo delno vidno kapelo, prekrito s škodlami in z zvonikom na preslico.

Princ Jurij je postopoma odstranil vsa ta propadajoča poslopja; obenem z racionalnim upravljanjem gozdnega bogastva in prodajo lesa, so po njegovih načrtih nastajale nove upravne stavbe s stanovanji za vodje gozdarskih uradov, skladišča za les in bukovo kresilno gobo, novi prostori za gradbene materiale, vozove in mnoge druge naprave. Zgrajena je bila nova velika konjušnica, odprta jahalnica in zastekljena lopa s salonom za zajtrkovanje, ki jo je pozneje njegov naslednik Herman predelal v mizarско in kolarsko delavnico. Sezidani so bili novi hlevi in hlev za žrebeta, ko pa so pozneje opustili kobilarno, so jo predelali v stanovanja za uslužbence. Ob velikem zidanem skednju je nastala nova ledenica, imenovana ameriška ledena klet, sezidali so novo pralnico, naredili prostor za žganjekuho in še za razne druge gospodarske panoge.

Ob odstranitvi zastarelih stavb so z dovoljenjem škofije porušili tudi kapelo, ki se leta 1793 omenja kot kapela posvečena sv. Henriku, leta 1803 pa sv. Florijanu. Čeprav so obljubili, da bo nova sezidana na drugem mestu, Schönburgi kot protestantski fevdalci, obljube niso izpolnili. Iz

ustnih virov je znano, da so se klopi iz grajske kapele ohranile v kozarški cerkvi in morda je prav iz te kapele slika sv. Florijana, delo baročnega slikarja Huberta Berganta, ki je sedaj v cerkvi na Križni gori.⁴²

Kompleks na novo sezidanih gospodarskih stavb je princ Jurij umaknil bolj vzhodno od grajskega vhoda, povečano razdaljo med gradom in pristavo pa spremenil v grajski park, ki dopolnjuje videz gradu. Topografsko zanimiv dokument snežniškega parka z gradom je katastrski izris iz reambulirane mape z letnico 1882. Na njem je videti že urejeno okolico gradu in parka, prikazana so povsem nova poslopja pristave in lepo izrisan grajski vrt. Po Jurijevi smrti leta 1900 je princ Herman, njegov fidejkomisni naslednik, očetove stavbe še dopolnjeval in jih posodabljal v duhu časa. Schollmayer je v dnevniškem zapisu poročal, da je leta 1914 dal zgraditi "novo avtomobilsko garažo" in aprila se je iz Ljubljane pripeljal na Snežnik z "novokupljenim avtom". V arhivu namreč obstojajo predračuni za nakupe avtomobilov v Ljubljani,⁴³ zato bi lahko domnevali, da je na poti iz Nemčije prevzel avto v Ljubljani in se z njim pripeljal na Snežnik. Domačini hranijo dve fotografiji s Schönburškimi princji, slikanimi v avtih pred snežniškim gradom. Na eni so v Fordovem avtomobilu z domačim šoferjem Jernejem Leničem pred odhodom na lov, na drugem pa v Daimler-Benzu okrog leta 1930.

Žal se nam ni ohranila niti ena grajska kočija. Pričevanja o njihovem številu so zelo različna. Med vaščani je še živa govorica, da so orožniki kraljevine Jugoslavije pred njenim zlomom leta 1941 pobegnili z eno kočijo v Srbijo, po nekaterih podatkih pa naj bi kočije kmalu po vojni odpeljali na Brione v rezidenco predsednika Tita. Lep spomin na eno od kočij nam je ostal na fotografskem posnetku in na fotografijah kočijažev in knežjega šoferja, ki jih hranijo njihovi potomci.

Tudi pričevanja o grajskih čolnih so zelo različna. Zaradi skoraj rednih poplav je bil Snežnik večkrat odrezan od prometnih poti. Leta 1851 je voda dosegla raven grajskega mostu, kar je tudi obeleženo z datumom na spominskem kamnu na vzhodnem obrambnem zidu, leta 1907 pa je bil vodostaj tako visok, da je voda popolnoma prekrila spodnja železna grajska vrata. Schollmayer nas v svoji kroniki na drobno obvešča, da so dolga leta vzdrževali promet le z enim majhnim čolnom in ko so z njim odveslali po pošto v Stari trg, je bil grad popolnoma odrezan od sveta, ljudje pa so si za prevoz pomagali tudi s starimi prašičjimi koriti.

V kroniki je zapisano, da so leta 1908 iztesali iz 350 let stare jelke dvojni čoln, naslednje leto pa je bil dokončan tovorni čoln z nosilnostjo 4000 kg. Dragocene Schollmayerjeve zapise lahko še dopolnimo s pričevanji domačinov, ki jim je ostalo v spominu, da so na pristavi bili trije čolni in enemu med njimi so rekli "ščuka". Ker se nam noben čoln ni ohranil, si obiskovalec Snežnika lahko ogleda v grajskem zvingerju 8,7 metrov dolg in 1 meter širok čoln iz smrekovih rezanih desk za katerega domačini pravijo, da se po obliki in načinu izdelave ne razlikuje od nekdanjih grajskih čolnov. Na njem vtisnjena letnica 1910 in začetne črke izdelovalca nam povedo, da je čoln izdelal Jurij Godeša iz Dolenjega jezera pri Cerknici, leta 1961 pa ga je odkupil Slovenski etnografski muzej v Ljubljani in razstavil na snežniškem gradu.⁴⁴

Leta 1905 je bila na Snežniku napeljana prva telefonska linija, sprva med gozdarskimi uradi in glavno pisarno posestva v gradu, v šestih letih pa je bilo postavljene vse gozdarske kolonije s sedežem centrale na pristavi. Ob pristavi je bil urejen zelenjavni vrt, na pobočju nad vrtnarijo, kjer so bili nekoč pašniki, so Schönburgi posadili slivov drevored, za katerega pravi Schollmayer, da je "kasneje nudil sirovino za priljubljeno snežniško slivovko", ki so jo prodajali v literskih steklenicah z reliefnim napisom *Schneeberg*. Ena taka steklenica je shranjena med steklenim posodjem v grajski jedilnici; govorice iz najnovejših časov pa pravijo, da so naleteli na polno steklenico grajske slivovke, ko so v pedesetih letih začeli preurejati grajsko klet v razstavne prostore!

Med obema vojnama se je v tem velikem, vzorno vodenem in urejenem gospodarskem kompleksu pod vodstvom Leona Schaute, odvijalo dobro organizirano delo številnih grajskih uslužbencev, ki so kot uradniki, gozdarji, logarji, lovci, kočijaši, šoferji, kolarji, mizarji in še z drugimi poklici, skrbeli za snežniški grad in prostrane gozdove. Med drugo svetovno vojno, pristava, tako kot grad, ni bila opustošena. Za časa italijanske okupacije je bila v njej stacionirana italijanska posadka iz divizije Ravenna, ves kompleks pa je bil zaradi varnosti ograjen z dva metra visokim jelovim brunovjem in bodečo žico, ki še danes leži zavržena v jarku bližnjega gozda. Od pristave do gradu je bil skopan jarek, ravno tako ograjen z bruni, ki so varovale vojake na poti do grajske terase, kjer so bile nočne straže. Domačini pravijo, da se italijanska posadka ni vmešavala v grajska opravila in v grajske prostore in po njihovem pripovedovanju so dela na pristavi, zahvaljujoč spretnemu upravljanju Leona Schaute, tudi po kapi-

⁴² Janez Kebe; Loška dolina s Babnim poljem, Družina, Ljubljana 1996, str. 209.

⁴³ Za podatek o predračunih za nakupe avtomobilov se lepo zahvaljujem arhivarki g. Alenki Kačičnik Gabrič.

⁴⁴ Slovenski etnografski muzej, inv. št. 9086. Kupljen je bil 21. III. 1961 od Ivane Palčič v Cerknici za 25.000 din.

tulaciji Italije septembra 1943, potekala nemoteno. Leta 1944 je bilo nekaj časa v enem od poslopij zavetišče za otroke, ki so imeli starše v partizanih in za katere sta skrbela partizanska učiteljica in zdravnik iz Cerknice.⁴⁵ Ko je po drugi svetovni vojni leta 1945 nova država nacionalizirala celotno posestvo, so stavbe na pristavi začele izgubljati svoje prvotne funkcije in nikoli več niso dosegle svoje prave namembnosti. Po letu 1945 so se v njih vrstili razni obrati s svojimi pisarnami, skladišči, garažami, konjskimi in govejimi hlevi, svinjaki in čebelnjaki, na zemljiščih okrog pristave pa so bili vrtovi, njive in travniki, odnosno pašniki raznih gospodarjev. Osem privatnih strank je zasedalo stanovanja nekdanjih grajskih uslužbencev, nekateri med njimi so po letu 1945 ostali v stanovanjih kot najemniki. Leta 1951 je Predsedstvo vlade ustanovilo na pristavi svojo ekonomijo, ki naj bi s svojimi prehrabnimi produkti olajšala oskrbovanje grajske kuhinje, ("ker v kraju samem in tudi v bližnji okolici ni dobiti hrane niti zelenjave, zlasti pa so težave z oskrbovanjem mleka"),⁴⁶ in s katero naj bi se sčasoma krili stroški vzdrževanja gradu. Zaradi nerentabilnosti in vedno manjšega števila protokolarnih, predvsem lovskih obiskov, so ekonomijo leta 1965 ukinili in stavbe so začele vse bolj propadati. V tem času sta v enem delu pristave domačina Jože in Nežka Mlakar odprla dobro vodeno gostišče, ki je s svojo ponudbo privabljal v Loško dolino številne obiskovalce. Z nekajletno vmesno pavzo je delovalo vse do leta 1989, ko se je zaradi vse bolj propadajoče stavbe preselilo v bližnji Markovec, pristava pa je s tem izgubila dobršen del obljudenosti. Nekaj obnovljenih strešnih prostorov v stranskem vzhodnem traktu zaseda od leta 1982 lepo urejena lovška in polharska zbirka. Prostore nekdanje mizarske in kolarske delavnice (v času Schönburgov imenovana "amerikanska ledena klet"), uporabljajo lovci Gojitvenega lovišča Jelen-Snežnik. V pristavi ima svoje prostore Turistično društvo Loška dolina, v delu stavbe so od povojnih časov še vedno stanovalci, prazni deli pa neusmiljeno propadajo.

Čeprav se je razpravljalo o revitalizaciji pristave na raznih odborih in se nenehno slišijo glasovi po njeni prepotrebni obnovi, pristava za sedaj ni dočakala svojega princa na belem konju, ki bi odpeljal čakajočo nevesto. Verjetno sodi veliki elaborat Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, izdelan leta 1972 v okviru jugoslovanskega projekta Severni Jadran, med najbolj realne.⁴⁷ Ob idejnem načrtu so bili v obširnem

elaboratu narejeni tlorisi grajske stavbe in vseh poslopij na pristavi. Po spremnih besedah konservatorja Milana Železnika iz omenjenega zavoda, bi za grad veljal spomeniški režim prve stopnje, ki "terja ohranitev stare arhitekture z vsemi stilnimi spremljajočimi pojavi, od oblike originalnih stropov in tlakov do stilnega okovja in stare poslikave. Zavarovanje zajema tudi premično opremo, ki je integralni del gradu". Za kompleks pristave, kot mlajše tvorbe, je v elaboratu zapisano, da "velja tudi spomeniško zavarovanje, vendar spomeniški režim druge stopnje, ki omogoča svobodnejšo funkcionalno preobrazbo". Tudi v poznejših načrtih je bilo veliko zapisanega in izrisanega, vendar se ni nič spremenilo in je vse ostalo le na papirju. Za sedaj nam ne preostane le, da odgovorne opozorimo, da pred našimi očmi propada skupna dediščina. Za konec pa zaželimo pristavi in njeni neurejeni okolici, ki ležita pred dobro vzdrževanim gradom na obrobju snežniških gozdov, da bi dočakala srečnejšo usodo, kot jo je imela zadnjih pedeset let.

Ob koncu tega prispevka bi se želela zahvaliti vsem domačinom, ki so se s svojimi spomini vračali v preteklost in mi s pomočjo grajskih oskrbnikov posredovali dragocene podatke o življenju na snežniškem veleposestvu. Ker se njihovi podatki v vseh podrobnostih ujemajo s Schollmayerjevo snežniško kroniko, sem jih upoštevala kot enakovredne pisanim zgodovinskim virom. Za nesebično posredovanje podatkov se lepo zahvaljujem zgodovinarju Antonu Avsecu in arhivarki Alenki Kačičnik Gabrič, s katero sem predebatirala marsikateri arhivski podatek in dogodek na snežniškem gradu. In za konec zahvala uredniškemu odboru zgodovinske revije KRONIKA, da je snežniški grad uvrstila v svoj redni program za leto 2000.

VIRI IN LITERATURA

- Heinrich von Schollmayer Lichtenberg: *Schneeberg und die Dynasten von Schönburg. Eine Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain, II. Band*, Hallerstein, 1923
- Heinrich von Schollmayer Lichtenberg: *Snežnik in schönburški vladarji*, prevod Jože Sterle, *Gozdno gospodarstvo Postojna*, 1998
- Herman Prinz von Schönburg Waldenburg: *Gehörtes und Gesehenes*, Firenze 1993
- Notranjski listi I-III, Cerknica 1977, 1981, 1986
- Thieme-Becker. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig 1936 in 1942

⁴⁵ Za podatek se lepo zahvaljujem kolegi zgodovinarju Antonu Avsecu.

⁴⁶ Arhiv vlade: *Snežnik*, 9. III. 1951.

⁴⁷ *Snežnik*, grajski kompleks - zgodovina, projekti, kalku-

lacije; elaborat Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana, 1972.

Vesna Bučič: Stol v petih tisočletjih, katalog razstave, Narodni muzej, Ljubljana 1973

Vesna Bučič: Meščanska skrinja v Sloveniji, katalog razstave, Narodni muzej, Ljubljana 1984

Rainer Haaff: Gründer Zeit, Möbel und Wohnkultur, Rhein 1992

Elisabeth Schmuttermeier: Metall für den Gaumen, Schloss Riegersburg, Museum für angewandte Kunst, Wien 1990

ZUSAMMENFASSUNG

Schloß Schneeberg nach dem Zweiten Weltkrieg

Zu den seltenen Schlössern in Slowenien, die den Zweiten Weltkrieg unversehrt überstanden haben, gehört Schloß Schneeberg (Snežnik) bei Lož (Laas) in Notranjska (Innerkrain). Von 1853 bis zum Ende des Zweiten Weltkriegs war es im Besitz der reichen sächsischen Fürsten Schönburg-Waldenburg aus Schloß Hermsdorf in der Nähe von Dresden. Der letzte Schloßbesitzer Prinz Hermann starb im Jahre 1943 auf dem Stammschloß Hermsdorf, seine Nachfolger, die in Italien leben, können keine Ansprüche auf das Schloß mit Meiergut und den gesamten Grundbesitz anmelden, weil sie durch das zwischenstaatliche Abkommen über die Kriegsschädigung zwischen Italien und Jugoslawien in jugoslawischen Besitz übergegangen sind.

Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde das Schloß seit 1945 durch die Regierung (Protokollendienst Brdo) verwaltet, der Meierhof durch die Gemeinde Loška dolina-Stari trg (Laasertal-Altenmarkt), die Waldflächen durch das Forstamt Gozdno gospodarstvo Postojna (Adelsberg). Es ist ein Verdienst des letzten Schloßverwalters Leon Schautas, daß das Schloß samt Einrichtung vor den Armeen verschiedener Provenienz bewahrt blieb. Nur so konnte die Einrichtung der letzten Schloßbesitzer erhalten bleiben. Aus Zeugenaussagen der Einwohner aus der Nachbarschaft des Schlosses geht hervor, daß ein Teil der kostbaren Einrichtung, vor allem kleinere Gegenstände, gleich nach dem Krieg verschwunden sind, viele wurden jedoch in verschiedene Regierungsgebäude gebracht, vor allem in die Protokollresidenz Brdo bei Kranj. Von hier aus wurde Schloß Schneeberg verwaltet und in ein Erholungszentrum geschlossenen Typs für die Regierung der Volksrepublik Slowenien und in ein Jagdschloß für führende Politiker und hohe Gäste

umgewandelt. Ohne Fachleute hinzuziehen und ohne Verständnis für die historische Überlieferung begann man die Innenräume umzugestalten.

Ungeachtet der umfassenden Umgestaltung, die nach 1945 das einstige Bild der Innenräume grundlegend veränderte, ist es durchaus möglich, daß die Schloßverwaltung das ursprüngliche Gepräge der repräsentativen Räume zum Teil bewahrt hat, wurde Schloß Schneeberg mit seinen Wäldern doch von Gästen von Rang und Namen aus allen ehemaligen jugoslawischen Teilrepubliken und aus dem Ausland zu Jagd- und Erholungszwecken besucht. Die meisten Schloßbesucher gehörten der Weidmannsgesellschaft an, darunter befand sich auch der ehemalige Präsident Tito, der sich hier zweimal aufhielt. Zu wesentlichen Veränderungen kam es in den siebziger Jahren des 20. Jahrhunderts, als man die Schloßräume für die Öffentlichkeit zu öffnen und allmählich Besucher zu empfangen begann, an denen es fortan nie fehlte. Die Kellerräume und zwei Zimmer im Hochparterre wurden in eine Ausstellungsgalerie umgewandelt, wo seit 1983 ununterbrochen Ausstellungen veranstaltet werden.

Aus der Zeit vor der Ankunft der Schönburg liegen keine Angaben über das Schloßinnere vor. Vom alten Bauwerk sind einzig die gut erkennbaren alten Balkendecken in allen Etagen sowie das Ziegelpflaster im zweiten Stockwerk erhalten.

Nachdem in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts die Schneeberger Herrschaft in Besitz der Schönberger Fürsten übergegangen war, erfuhr das Schloßinnere eine grundlegende Umgestaltung, die sich mit einigen Veränderungen bis heute erhalten hat. Das Schloß war nie eine ständige Residenz der Fürsten von Schönburg. Sie kamen hierher zu Jagd und Erholung; zahlreiche Gäste aus diplomatischen und hohen Militärkreisen besuchten die ausgedehnten Schneeberger Jagdreviere.

Als Prinz Georg Schönburg-Waldenburg in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts auf die ererbte Herrschaft kam, begann er mit großem Eifer das verkommene Schloß herzurichten. Besondere Sorge widmete er der Erneuerung der ungleichmäßig genutzten Wälder und der Instandsetzung des veralteten und verkommenen Meierhofes. Seine Arbeit wurde nach seinem Tode im Jahre 1900 von seinem Sohn Hermann, seinem fideikommissarischen Nachfolger, fortgesetzt. Vater und Sohn schufen durch ihr 90jähriges zielbewußtes forstwirtschaftliches Wirken im Schneeberger Gebiet eine der schönsten Herrschaften in Krain und hinterließen vorbildlich gepflegte ausgedehnte Wälder mit gut trassierten und instandgehaltenen Waldstraßen.

Prinz Georg und sein Sohn Hermann richteten das Schloß mit gemütlichen Möbeln im damals

beliebten altdeutschen Stil vom Ende des 19. Jahrhunderts ein. Aus Georgs Zeit blieben auch einige Post-Biedermeier-Möbelstücke erhalten, mit denen sein Schlafzimmer und eines der Kinderzimmer seines Sohnes Ulrich eingerichtet waren. Letzterer besuchte als leidenschaftlicher Jäger immer wieder das Schloß.

Die meisten Angaben über Umgestaltung und Einrichtung der Erdgeschoßräume, die bei der Restaurierung des Schlosses die meisten Veränderungen erfuhren, enthält die in deutscher Sprache verfaßte Handschrift über die Geschichte von Schloß Schneeberg in Krain, die der langjährige Schloßverwalter Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg seiner Tochter Margarethe in die Feder diktierte. Auch sein Tagebuch ist erhalten, das Angaben über Veränderungen und das Leben auf Schloß Schneeberg enthält. Aus Schollmayers Notizen geht hervor, daß die Inneneinrichtung der Bibliothek vom Schönburger Hausmaler Heinrich Schönchen entworfen wurde, dem Autor zahlreicher Porträts von Angehörigen der fürstlichen Familie, die die Innenräume von Schloß Schneeberg schmückten.

Von der Möbeleinrichtung ist der sogenannte

schwarze Speisesaal erwähnenswert, dessen Gestalter im Kreise der Wiener Architekten zu suchen sind und die Ornamente verschiedener Volksmotive in die Jugendstilformen der Möbel eingeschnitzt haben. Zentraler Raum des Familienlebens war der sogenannte Billardsaal mit einem großen Post-Biedermeier-Tisch und Aquarellen der elf Schönburger Schlösser aus mehreren Stammlinien in österreichischen und deutschen Landen. Das Billard wurde nach 1945 im Vorzimmer des ersten Stockwerks aufgestellt. Der Saal selbst wurde im Jahre 1984 in einen Hochzeitssaal umgewandelt. Eine Besonderheit der Inneneinrichtung stellt der Ägyptische Salon aus dem Jahre 1906 dar, in dem dekorative Elemente der "Ägyptomanie" die Flächen der im Jugendstil gestalteten Möbelstücke überdeckten.

Schloß Schneeberg erfüllt heute vornehmlich Museumszwecke. Dem Besucher bietet es einen ausgezeichneten Einblick in die feudal-bürgerliche Wohnkultur an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert. Aus diesem Grunde kann es, zwar inoffiziell, zum einzigen Museum mit historischen Innenräumen aus dem letzten Drittel des 19. Jahrhunderts in Slowenien erklärt werden.

izvirno znanstveno delo

UDK 930.271:736.2(497.4 Šmarata)

069.5:736.2(497.4 Snežnik)

prejeto: 8. 2. 2000

Marjeta Šašel Kos

dr., višja znanstvena sodelavka, Inštitut za arheologijo
ZRC SAZU, Gosposka 13, SI-1000 Ljubljana

Rimski napisi iz Šmarate

IZVLEČEK

Avtorica v članku objavlja rimske nagrobne napise iz Šmarate, lokalno pomembnega rimskega naselja, ki se hranijo na gradu Snežnik. Posebej zanimiva so imena umrlih oseb, ki sodijo v severnojadranski imenski krog, v okviru katerega tvorijo posebno skupino. Od sosednjih rimskodobnih izanskih osebnih imen se ločijo po tem, da med njimi ni keltskih imen.

SUMMARY

THE ROMAN INSCRIPTIONS FROM ŠMARATA

In the article the author publishes four Roman epitaphs from Šmarata, locally an important Roman settlement, which are kept at the Snežnik castle. Particularly interesting are the names of the deceased - they belong to the Northern Adriatic onomastic group. Within its frame they form a special group. They differ from the neighbouring Roman period personal names from Ig by the fact that there are no Celtic names among them.

Ključne besede: rimski napisi, rimska zgodovina, imenoslovje (onomastika), severnojadranska osebna imena

Odkritje rimskih spomenikov

Pri vasi Šmarata (južno od Starega trga pri Ložu), kakih sto korakov jugozahodno od cerkvice sv. Marjete, je bil večji kup kamenja, ki so ga kmetje kopali za most čez bližnji potok Mali Obrh. To je bilo leta 1887, čeprav Jernej Pečnik v *Izvestjih* napačno omenja leto 1886 (prim. pismo Karlu Deschmannu z dne 14. 8. 1887: *Arhiv Republike Slovenije, K. Dežman, priv. A VIII Fasc. 3* in pismo Jakoba Pianeckega, NMS, *Arhiv* 2/87). Tam je rasla stara češnja, ki se je potem, ko so jo približno meter globoko izpodkopali, podrla. Pod njo so odkrili lepo obdelano kamnito ploščo, kak meter dolgo in pol metra široko, ki so jo ob jemanju na plano zlomili na več kosov. Izkazalo se je, da ima na navzdol obrnjeni strani rimski napis *Turoio nepoti* (št. 4); prepeljali so jo na grad Snež-

nik.¹ Po naročilu kneza Schönburg Waldenburga (družina je grad kupila leta 1853 in ga imela v lasti vse do konca 2. svetovne vojne)² je v začetku avgusta manjše izkopavanje tega mesta prevzel Pečnik. Menil je, da je odkril obzidano grobno parcelo, veliko približno 14 m² možno pa je, da gre za ostanke pravokotnega tlorisa neke predhod-

* Dr. Draganu Božiču se lepo zahvaljujem za pomoč pri iskanju in vrednotenju arhivskih virov, dr. Jani Horvat pa za ljubeznivost, da je besedilo prebrala pred objavo.

1 (K.) D(eschmann), Die heuer aufgedeckten Römerdenkmale bei Schneeberg in Innerkrain, *Laibacher Wochenblatt* Nr. 368, 27. 8. 1887. Šmaraški napisi so objavljeni (brez komentarjev) v *Corpus inscriptionum Latinarum* (CIL III), v suplementnem zvezku pod številkami: 10722-10725 ter v: V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Heft I: *Noricum und Pannonia Superior*, Zagreb 1938 (AIJ), pod št. 123-125, s fotografijami.

2 Kratko o zgodovini gradu in menjavi lastnikov M. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982, 449-451.

ne zgradbe. V tem obzidanem arealu je Pečnik nato izkopal več - očitno poznorimskih - grobov, in kot je menil, tudi ostanke grobne kapele. V Izvestjih piše takole: "4. Šmarjeta, pri Šneberku. Južno od cerkve je rimsko zidovje in malo naprej proti Šneberku je znamenito rimsko grobišče. Tu sem izkopal rimski daritveni altar. Našlo se je tudi več plošč z napisi. En napis je vzdian v cerkvi sv. Marjete, drugi so v gradu. V enem samem grobu sem našel l. 1886. tri kamenite napise pri ostankih treh rimskih vojakov."³ Največja grobnica, v kateri je odkril tri okostja, je bila pokrita s štirimi ploščami; za tri se je izkazalo, da so zgodnjerimske nagrobne plošče z napisi, medtem ko je bila četrta brez napisa. Uporaba zgodnejših nagrobnikov za konstrukcijo poznejših grobov vsekakor kaže na nepietetni odnos do grobov nekdanjih generacij, ki so živele v istem kraju, čeprav neposrednih vzrokov za takšno ravnanje ne poznamo. V veži gradu Snežnik so vzdiane štiri plošče z napisi, tri iz pravkar omenjene grobnice ter četrta, ki so jo kot prvo našli pod koreninami češnje; morala se je torej nahajati blizu njih, verjetno uporabljena kot pokrov sosednjega groba. Kaj več o napisu, za katerega Pečnik omenja, da so ga vzdicali v samo cerkev,⁴ pa žal ni znano.

Rimskodobno naselje v Šmarati

Šmarata leži ob jugozahodnem robu Loškega polja. Poznorimski grobovi so pripadali naselbini, del katere je leta 1957 kopal Notranjski muzej iz Postojne pod vodstvom Mehtilde Urleb, ki je ostanke zidovja pripisala rimski naselbini prvih dveh stoletij po Kr.⁵ Analiza drobnih predmetov iz teh izkopavanj pa kaže, da sodijo pretežno v 4. in 5. stoletje po Kr.,⁶ verjetno torej v isti čas kot poznorimski grobovi, ki so ji zelo verjetno pripadali. Gotovo pa je nekje v bližini moralo obstajati tudi zgodnjerimsko naselje s pokopališčem, s katerega so izvirale nagrobne plošče z napisi, odkrite v konstrukciji poznorimskih grobov. Nad vasjo je utrjeno gradišče z nasipi, kar kaže na poselitev šmarškega prostora v železni dobi. Kraj je ležal izven

glavnih in direktnih prometnih poti, ki so povezovala pomembne večje naselbine poznolatenškega in zgodnjerimskega časa v širšem prostoru (Tergeste, Odra, Nauportus, Emona, Neviodunum), pač pa je moral biti eno pomembnejših pokrajinskih vaških središč, ki je ležalo ob pomembni poti, ki sicer ni omenjena v antičnih itinerarijih, je pa povezovala Tergeste mimo Križne gore z območjem Acerva (Stična -Ivančna gorica), od koder so poti vodile naprej v Panonijo in Norik.⁷

Romanizacija Notranjske se je začela, sodeč po najdbah z nekaterih raziskanih najdišč kot so Parti pri Stari Sušici, Ambroževo gradišče in Baba pri Slavini,⁸ kakšno generacijo po ustanovitvi Akvileje (183/181 pr. Kr.) in rimski osvojitvi kraljestva Histrov (177 pr. Kr.), dogodkih, ki so v tem prostoru nedvomno zaradi bližine odmevali, niso pa nanj še neposredno vplivali. To se je začelo dogajati bolj intenzivno šele v začetku 1. stoletja pr. Kr., ko so Rimljani že nadzorovali promet skozi tako imenovana italo-ilirska vrata pri Postojni,⁹ posebej pa v avgustejskem obdobju, ko je rimska materialna kultura prodrla tudi na notranjska najdišča, kljub njihovi relativni odmaknjenosti.

Šmarata je bila torej večja, po rimskem vzorcu urejena domačinska vas, po vsej verjetnosti na samem obrobju emonskega mestnega upravnega območja, katere antično ime, podobno kot za Ig, ni sporočeno. Tako kot za Ig tudi za Šmarato ne moremo z gotovostjo reči, da je imela status rimske vasi (*vicus*), kot je to npr. izpričano za Navport (Vrhniko).¹⁰ Domačini so živeli na robu severno-

³ J. Pečnik, Prazgodovinska najdišča na Kranjskem. Lož - Čubar, *Izvestja Muz. dr. Kr.* 14, 1904, 188; isti, *Vojvodina Kranjska v predzgodovinski dobi*, Ljubljana 1912, 23. Glej tudi (M.) Urleb, Šmarata, v: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 155. Dva napisa objavlja s fotografijo tudi J. Kebe, *Loška dolina z Babnim poljem - Zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno polje*, Ljubljana 1996, 13.

⁴ Pečnik, n.d. v *Izvestjih*, 188.

⁵ M. Urleb, Križna gora in okolica v antiki (Il monte Križna gora e dintorni nell'epoca romana), *Arh. vest.* 19, 1968, 475-476; glej tudi ista, Loška dolina in okolica v davnini, *Notranjski listi* 1, Stari trg pri Ložu 1977, 26-27.

⁶ V. Perko, A. Bavdek, I. Lazar, Poznoantično najdišče Šmarata (The Late Roman Site of Šmarata), *Arh. vest.* 49, 1998, 271-283.

⁷ S. Ciglencečki, Potek alternativne ceste Siscija-Akvileja na prostoru zahodne Dolenjske in Notranjske v času od 4. do 6. stoletja. Preliminarno poročilo o raziskovanjih Korinjskega hriba in rekognosciranjih zahodne Dolenjske (Der Verlauf der Alternativstrasse Siscia-Aquileia im Raum von Westdolenjsko und Notranjsko in der Zeitspanne vom 4. bis zum 6. Jh. Präliminarbericht über die Erforschung des Korinjski hrib und die Rekognoszierungen von Westdolenjsko), *Arh. vest.* 36, 1985, 255-284, posebej zemljevid na str. 267.

⁸ J. Horvat, Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambroževo gradišče in Babe pri Slavini (Notranjska [Inner Carniola] at the Beginning of the Roman Period: Parti near Stara Sušica, Ambroževo gradišče and Babe near Slavina), *Arh. vest.* 46, 1995, 177-216.

⁹ J. Šašel, Strabo, Odra and Archaeology, v: *Ancient Europe and the Mediterranean. Studies presented in honour of Hugh Hencken*, Warminster 1977, 157-160 (= *Opera selecta*, 1992, 630-633); V. Vedaldi Iasbez, *La Venetia orientale e l'Histria. Le fonti letterarie greche e latine fino alla caduta dell'Impero Romano d'Occidente* (Studi e Ricerche sulla Gallia Cisalpina 5), Roma 1994, 96-100; J. Horvat, Ausbreitung römischer Einflüsse auf das Südostalpengebiet in voraugusteischer Zeit, v: *Provinzialrömische Forschungen. Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag*, Espelkamp 1995, 25-40.

¹⁰ M. Šašel Kos, *Nauportus*: antični literarni in epigrafski viri (Nauportus: Literary and Epigraphical Sources), v: J. Horvat, *Nauportus (Vrhniko)*, Ljubljana 1990; 17-33 (143-159).

jadranskega (venetskega in histrijskega) in japonskega sveta, podrobneje jih etnično ne moremo opredeliti.¹¹ Poskusi, da bi glavno japonsko oporišče Metulum locirali na Notranjsko (npr. Metulje ali Šmihel pod Nanosom), so zgodovinsko povsem neutemeljeni.¹² Kolonisti so se sem priseljevali - če so se - le sporadično, pač pa je staroselsko prebivalstvo privzelo rimske navade, kar posebej zgovorno dokazujejo rimski nagrobni spomeniki iz prvega stoletja po Kr. Zgodnejša datacija (1. stoletje) je verjetnejša kot nekoliko poznejša (2. stoletje), formula *Dis Manibus* (božanskim Manom, duhovom umrlih), sicer značilna za čas od konca 1. stoletja po Kr. dalje se namreč še ne omenja na začetku nagrobnih napisov. Pogosto rimskih napisov ni mogoče natančno datirati, možna je le groba časovna opredelitev. Analize kamnin, iz katerih so bili izdelani nagrobniki, še niso opravljene, bilo pa bi zelo zanimivo vedeti, če je en od nagrobnikov res izdelan iz nabrežinskega apnenca. Ze samo dejstvo, da bi vaščani za svoje nagrobnike uvozili drag nabrežinski kamen, bi kazalo ne le na razmeroma zgoden čas, ampak tudi na razmeroma bogat in dokaj razgledan sloj vaškega prebivalstva, ki je bil verjetno v vasi vodilen.

Nagrobniki

1.

Nagrobnik iz belega nabrežinskega apnenca (tako J. Pečnik in B. Saria), 126 x 45 cm; v. črk 4,5 cm. Napisno polje je bilo ob priliki premeščanja poškodovano. Obdajata ga pilastra z listnatim okrasom. Nad arhitravom je v zatrepu rozeta. Na bazi napisa so v okvirjenem napisnem polju podatki o velikosti grobne parcele (sl. 1).

Najdena je bila skupaj z dvema sledečima kot del omenjenega poznorimskega groba, odkritega pri cerkvi sv. Marjete.

Hrani se vzdana v gradu Snežnik.

CIL III 10722 = AIJ 123, fot.

Planius

[*Sex*]st[i]lius

Feucontis (filius)

¹¹ Od Schönleba dalje do nedavnega je napačno veljalo, da so prostor Notranjske naseljevali Japodi, čemur pa nasprotujejo tako imensko gradivo kot arheološke najdbe: R. Drechsler-Bižič, Japonska grupa, v: *Praistorija jugoslovenskih zemalja* 5 (Sarajevo 1987), 391-441. Prim. celo še L. Margetić, *Accenni ai confini augustei del territorio tergestino*, *Atti Cen. Ric. St. Rov.* 10, 1979-1980, 85 (= Napomene o Augustovim granicama tergestinskog agera, *Domesti* 21, 12, 1988, 773 ss.), ki npr. meni, da so bili Subokrini, Katali in Menokalen, pri Pliniju (*N. h.* 3.133) omenjeni med Polo in Tergestom, Japodi.

¹² Glej D. Božič, *Kako Metulum se Avgustu brani, v: Zakladi tisočletij - Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, Ljubljana 1999, 181-183.

testamento

5 *fieri iussit*

sibi et

Sexstiliae

Tatsoriae,

coniugi

10 *suae.*

L(ocus) m(onumenti) q(uoqueversus?) p(edes) XX.

Ločilna znamenja med besedami so v 3. in 11. vrstici. Vr. 11: morda *q(uadratos) p(edes)*.

Verjetno 1. stoletje po Kr.

Prevod: Planij Sekstilij, Fevkontov sin, je v oporoki odredil, da naj se (spomenik) napravi njemu in njegovi ženi Sekstiliji Tatsoriji. Nagrobna parcela (meri) v obe smeri 20 čevljev.

Sl. 1: Nagrobni napis št. 1 (AIJ 123).

2.

Nagrobna stela iz belega apnenca, razbita na dva dela, vendar ohranjena v celoti, 123 x 60 cm; v. črk 6-3 cm. Napisno polje obdajata kanelirana stebrička, v zatrepu je rozeta, v zaklinkih palmeti (slika 2)

Najdena skupaj s prej omenjeno.

CIL III 10723 = AIJ 124, fot.

Pletoris

Potei Feuc-

ontis f(ili)j, Voltae

Lassoniae

tori(s) f(ili)us) v(iv)us).

Med besedami so ločilna znamenja.

Verjetno 1. stoletje po Kr.

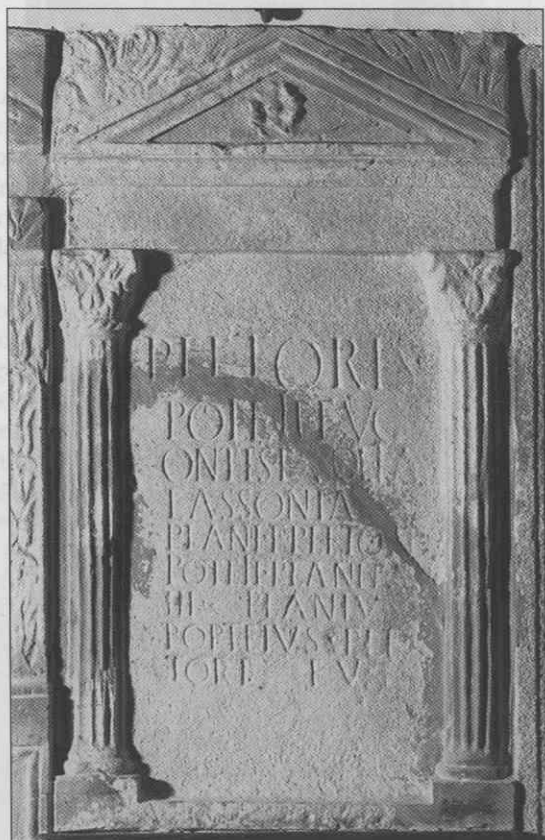
5 *Plani f(iliae), Pletoris*

Poteii Plani f(ili)j an(norum)

III. Planius.

Po<p>teius Ple-

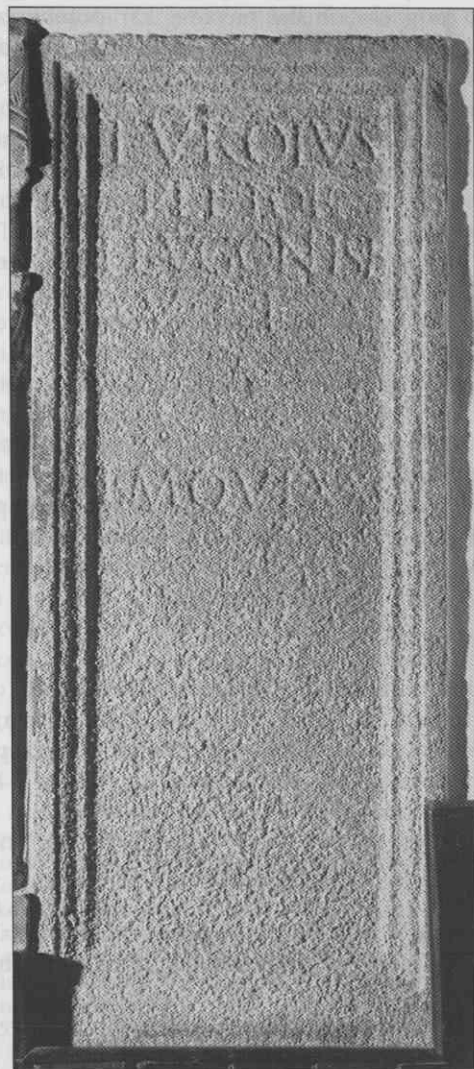
Prevod: (Nagrobnik) Pletorja Poteja, Fevkontovega sina, Volte Lasonije, Planijeve hčerke in Pletorja Poteja, Planijevega sina, starega 3 leta. (Dal ga je postaviti) Planij Potej, Pletorjev sin, za življenja.

Sl. 2: Nagrobni napis št. 2 (AIJ 124).

3.

Nagrobna plošča iz apnenca. Napis je bil poškodovan, kot omenja J. Pečnik v pismu K. Dežmanu (14. 8. 1887) od sige, ki se je nabirala v grobu, kjer je bilo očitno dovolj prostora za njen nastanek (sl. 3).

Sl. 3: Nagrobni napis št. 3 (CIL III 10724).

Najdena skupaj z obema prej omenjenima.

CIL III 10724.

Turoius

Pletor

Feucontis f(ili)us)

v(iv)us) f(ecit).

5 *L(ocus) m(onumenti) q(uoque) v(ersus) p(edes) XX.*

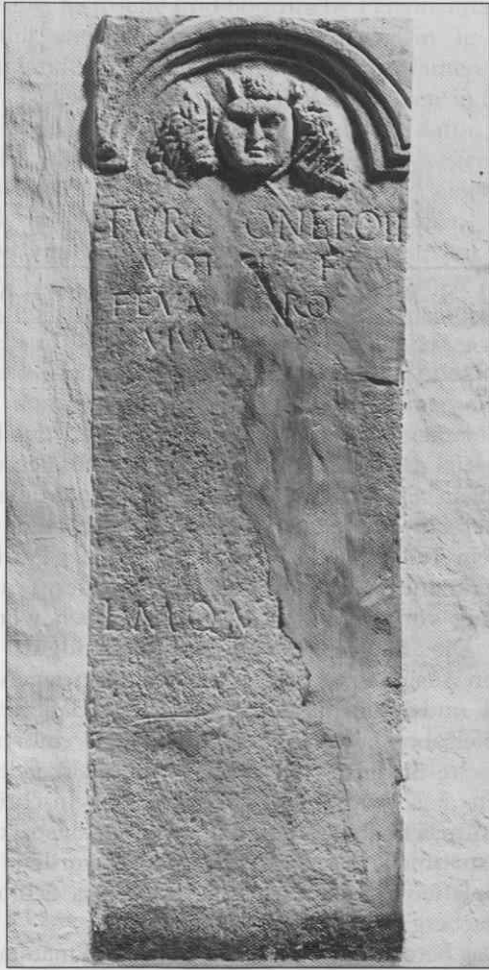
Verjetno 1. stoletje po Kr.

Prevod: Turoj Pletor, Fevkontov sin, je dal napraviti (nagrobnik) za življenja. Grobna parcela (meri) v obe smeri 20 čevljev.

4.

Nagrobna stela iz belega apnenca, zlomljena na več mestih, spomenik je deloma poškodovan, 150 x 44 cm; v. črk 4 cm. Zgoraj je polkrožno zaključčen, v polkrogu je Gorgonina glava (sl. 4).

Sl. 4: Nagrobni napis št. 4 (AIJ 125).

Najdena blizu prej omenjenih.

CIL III 10725 = AIJ 125, fot.

Turoio Nepoti

Vot[.] f[il]io

Feva[.] Tu]ro[i...]

viva h[...].

5 *L(ocus) m(onument)i q(uo)q(ue) v(ers)us p(edes)*
[...].

Med besedami v 2., 4. in 5. vrstici so ločilna znamenja.

Verjetno 1. stoletje po Kr.

Prevod: Turoju Nepotu, Vot[] sinu (je dala postaviti nagrobnik) za življenja Feva, Turojeva hčerka... Grobna parcela (meri) v obe smeri ... čevljev.

Komentar

O. Hirschfeld, ki je napis prve strokovno objavil v suplementnem zvezku Mommsenovega *Corpus inscriptionum Latinarum*, vol. III, je sestavil tudi rodovnik tu pokopane družine:

Oče: *Feucon* (žena ni znana). Znani so njegovi trije sinovi:

Planius Sextilius Feucontis f., poročen. Žena: *Sextilia Tatsoria* (otroci niso znani).

Turoius Pletor Feucontis f. Niso znani niti žena niti otroci.

Pletor Poteius Feucontis f. Žena ni znana, pač pa njegov sin:

Planius Po<p>teius Pletori(s) f. Tudi njegova žena ni znana, pač pa njegova hčerka in sin:

Volta Lassonia Plani f.

Pletor Poteius Plani f. (3 leta star)

Ni jasno, kam bi uvrstili osebe z nagrobnika, ki ga je dal postaviti *Turoius Nepos*, verjetno gre za drugo družino.

Vsa omenjena imena sodijo v severnojadransko imensko skupino, kamor prištevamo tudi venetska, histrijska in liburnijska osebna imena, ter deloma imena, ki se pojavljajo na Igu. Nekatera od slednjih so tudi keltska, medtem ko v Šmarati keltskih imen ni,¹³ kar kaže, da je bil ta del Notranjske zaradi vmesnega visokega hribovja bolj kot Ig odrezan od karnijsko-noriškega sveta, na drugi strani pa bolj povezan z venetskim prostorom, Istro in Liburnijo. Slednja je obsegala skrajni vzhodni del istrskega polotoka ter Dalmacijo do Zadra, s pripadajočimi otoki. Imena, ki so dokumentirana v Šmarati, so bodisi izrazito severnojadranska, tako npr. *Feucon*, ki se po diftongu *-eu-* loči od sorodnih venetskih imen, medtem ko zanj drugod ni paralel. Severnojadranska so tudi imena *Lassonia*, *Pletor*, *Volta* in *Turoius*, medtem ko kaže ime *Planius* povezave s srednjedalmatinskim imenskim krogom. *Feva*, *Poteius* in *Tatsoria* so izpričani le v Šmarati. Fragmentarno ohranjenega imena *Vot[.]us* žal ni mogoče opredeliti.¹⁴

Šmaratska imena ne sodijo v isti krog kot izžanska. Od njih se ne ločijo zgolj po tem, da v Šmarati ni opaziti keltskega vpliva na lokalno onomastiko, pač pa tudi po tem, da je imenska formula v Šmarati bolj razvita, saj so vaščani nosili poleg osebnega imena in patronimika (očetovega imena) še gentilno, družinsko ime, kar je na Igu izjemno. Poleg tega je za šmaratska imena značilen začetni vokal *f* v nasprotju z začetnim *b* na

¹³ R. Katičić, Die einheimische Namengebung von Ig, *Godišnjak* 6, *Centar za balkanološka ispitivanja* 4, 1968, 105 ss. Glej tudi M. Šašel Kos, Boginja Ekorna v Emoni (The Goddess Aecorna in Emona), *Zgodovinski časopis* 46, 1992, 7-8.

¹⁴ Katičić, n.d., 105-108.

Igu (npr. *Feucon - Buctor*).¹⁵ Imena iz Šmarate se dejansko ne vklaplajo v nobenega od znanih severnojadranskih imenskih krogov in tvorijo, tako kot izanska imena posebno skupino v okviru razdelitve severnojadranskih osebnih imen, kakor sta jo utemeljila predvsem R. Katičić in deloma J. Untermann.¹⁶

Na zadnjem od nagrobnikov je upodobljena Meduzina glava, ki je imela apotropajsko funkcijo: grobovi je varovala pred zli silami in nasiljem. Grobovi naj bi bili nedotakljivi in lastniki grobov so se vedno zelo vznemirjali, da bi jih roparji izropali in oskrunili in s tem tudi skalili mir v njih pokopanih svojcev, kar bi utegnulo imeti tudi zanje slabe posledice. Ljudje so se skušali zavarovati tudi pred tem, da bi v njihovi grobni parceli kdo drug pokopal svojce; takšnim so grozile denarne kazni. Predvsem pa so se bali ropanja grobov zato, ker so v grobove prilagali bolj ali manj dragocene prdatke v veri, da so le-ti nujno potrebni umrlemu v onostranstvu. Zato na nagrobnih napisih pogosto srečamo različne formule, ki na razne načine izražajo to, da bo vsakega, ki bo grob oskrunil, doletelo prekletstvo. Meduza, ki je tistega, ki se ji je približal in jo pogledal v obličje, spremenila v kamen, je grobove simbolično varovala pred oskrunitvijo, zato je na nagrobnikih pogosto upodobljena njena glava.

Na napisih so navedene mere grobnih parcel, kar kaže, da je bila imovina vaščanov pravno urejena: glavni administrativni center tega območja je bila po vsej verjetnosti Emona, v Šmarati pa je utegnil biti, podobno kot na Igu, sedež lokalne uprave. Če je nagrobnik Planija Sekstilija res iz nabrežinskega apnenca, bi to kazalo na zgodnjo romanizacijo tega naselja ter na večje premoženje in višji socialni status nekaterih tu naseljenih družin, na kar kaže tudi razvitejša imenska struktura domačega prebivalstva. Domačini so imeli po dve imeni; niso pa imeli rimskega državljanstva in za rimske državljane značilnih treh imen. Žal je s tega območja ohranjenih le malo rimskih napisov in tudi sicer notranjski prostor ni dobro raziskan; o rimskodobni Šmarati in sosednjih naseljih vemo le malo. Ohranjeni nagrobniki so zato tem bolj pomembni, posebej še, ker imena na njih kažejo vpetost tega območja v severnojadranski prostor. Vse kaže, da je bilo celotno emonsko območje (ki je mejilo na Norik in Panonijo) od ustanovitve rimske kolonije v Emoni administrativno del 10. italške regije in ne provincialno ozemlje.

¹⁵ Katičić, n.d., 117-118.

¹⁶ R. Katičić, Zur Frage der keltischen und pannonischen Namengebiete im römischen Dalmatien, *Godišnjak 3, Centar za balkanološka ispitivanja 1*, 1965, 53-76; J. Untermann, *Die venetischen Personennamen*, Wiesbaden 1961.

KRATICE

- AIJ* V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Heft I: *Noricum und Pannonia Superior*, Zagreb 1938
CIL *Corpus inscriptionum Latinarum*
 NMS Narodni muzej Slovenije

ZUSAMMENFASSUNG

Römische Inschriften von Šmarata

Šmarata liegt am südwestlichen Rand des Lož-Feldes (Laaserfeld). Jernej Pečnik grub bei dem Kirchlein St. Margarethen mehrere spätrömische Gräber aus, die zu einer Siedlung gehörten, von der ein Teil durch das Notranjski muzej Postojna (Innerkrainer Museum Postojna/Adelsberg) unter Leitung von Mehtilda Urleb ausgegraben worden war. Die Analyse des kleineren Fundguts aus diesen Ausgrabungen zeigt, daß es überwiegend in das 4. und 5. Jahrhundert nach Chr. zu datieren ist. Zweifelsohne muß in der Nähe auch eine früh-römische Siedlung mit einem Gräberfeld gelegen haben, aus dem die Grabplatten mit Inschriften ursprünglich stammten, die in der Konstruktion der spätrömischen Gräber entdeckt wurden. Die Grabplatten sind jetzt in der Halle des Schlosses Schneeberg (Snežnik) eingemauert.

Das bereits zur Eisenzeit besiedelte Šmarata lag abseits der Hauptverkehrsstraßen, die bedeutende größere Siedlungen der Spätlatène- und früh-römischen Zeit in einem weiteren Raum verbanden (Tergeste, Odra, Nauportus, Emona, Neviodunum). Es muß jedoch eines der bedeutenderen regionalen Zentren gewesen sein, das in der Nähe einer Landstraße lag, die zwar in den antiken Itinerarien nicht erwähnt wird, aber Tergeste über die Križna gora mit dem Raum Acervo (Stična-Ivančna Gorica) verband. Von Acervo aus führten die Wege weiter nach Pannonien und Noricum.

Šmarata war ein größeres, nach römischem Muster angelegtes Dorf mit Ureinwohnern, aller Wahrscheinlichkeit nach direkt am Rande des Emonaer Stadtverwaltungsgebiets. Sein antiker Name ist, ähnlich wie bei Ig, nicht überliefert. Die Ureinwohner lebten am Rande der nordadriatischen (venetischen und histrischen) sowie japo-

dischen Welt, ethnisch lassen sie sich nicht näher bestimmen. Sie nahmen relativ früh die römische Lebensweise an, wovon besonders die römischen Grabsteine, vermutlich aus dem ersten Jahrhundert nach Chr., Zeugnis ablegen.

Die Namen von Šmarata gehören zum nordadriatischen Namensgebiet, zu welchem auch venetische, istrische und liburnische Personennamen gezählt werden, zum Teil auch die in Ig vorkommenden Namen. Einige der Iger Namen sind auch keltischen Ursprungs, diese kommen in Šmarata jedoch nicht vor - ein Hinweis dafür, daß dieser Teil von Notranjska (Innerkrain) wegen des dazwischenliegenden Hochlandes in größerem Maße als Ig von der karnisch-norischen Welt isoliert, auf der anderen Seite aber enger mit dem venetischen Raum, Istrien und Liburnien verbunden war. Die Namen zeigen einerseits einen ausgesprochen nordadriatischen Charakter wie etwa *Feucon*, der sich durch den Diphthong *-eu-* von den verwandten venetischen Namen unterscheidet, wozu sich anderswo keine Parallelen nachweisen lassen. Nordadriatisch sind auch die

Namen *Lassonia*, *Pletor*, *Volta* und *Turoius*, während der Name *Planius* Verbindungen zum mitteldalmatischen Namenskreis aufweist. *Feva*, *Poteius* und *Tatsoria* sind nur in Šmarata überliefert. Der fragmentarisch erhaltene Name *Vot[-]us* läßt sich leider nicht näher bestimmen.

Die Namen von Šmarata gehören nicht zu demselben Kreis wie die von Ig. Von letzteren unterscheiden sie sich auch dadurch, daß die Namensformel in Šmarata eine höhere Entwicklungsstufe zeigt, trugen die Dorfeinwohner neben dem Personennamen und dem Patronymikum (Vatersname) doch noch einen Gentil- bzw. Familiennamen, z.B. *Turoius Pletor*, *Feucontis f(ilius)*, was in Ig eine Ausnahme bildet. Die Namen von Šmarata lassen sich tatsächlich in keinen der bekannten nordadriatischen Namenskreise einordnen und bilden, wie die Namen von Ig, eine besondere Gruppe im Rahmen der Gruppierung der nordadriatischen Personennamen, wie sie namentlich von Radoslav Katičič und teilweise von Jürgen Untermann begründet wurde.

ŠMARATA, RIMSKA NAPISNA PLOŠČA (Foto: M. Šušteršič)

ŠMARATA, RIMSKA NAPISNA PLOŠČA (Foto: M. Šušteršič)

izvirno znanstveno delo

UDK 069.5:748(497.4 Snežnik)

738(497.4 Snežnik)

prejeto: 14. 3. 2000

Hanka Štular

umetnostna zgodovinarica, vodja kulturnozgodovinskega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani, v pokoju,
SI-1000 Ljubljana, Novinarska ulica 4

Steklovina in keramika na gradu Snežnik

IZVLEČEK

V sestavku opredeljuje avtorica okrasne in uporabne predmete, iz stekla in keramike (porcelana, fajanse, bele prsti in lončevine), po času in kraju nastanka. Pretežna večina predmetov (v glavnem posodja) izvira iz druge polovice 19. in iz prve tretjine 20. stoletja, iz časa, ko sta bila grad in gospostvo Snežnik v lasti knezov Schönburg Waldenburg.

SUMMARY

GLASS AND CERAMIC AT THE SNEŽNIK CASTLE

In her article the author defines decorative and practical objects made of glass and ceramic (porcelain, faience, lead-glazed earthenware pottery and clay) by time and place of origin. The majority of the objects (mainly vessels) originate from the 2nd half of the 19th and the 1st third of the 20th centuries, that is from the time, when the castle and the dominion Snežnik were in possession of the Schönburg Waldenburg princes.

Ključne besede: steklo, porcelan, fajansa, bela prst, industrijska majolika, lončevina, historizem, nova stvarnost, grad Snežnik

Ves inventar gradu Snežnik, popisani in fotografirani leta 1997, je zajet v šestih albumih. V albumu št. 5 je steklovina zavedena v 72 enotah in obsega ok. 330 komadov, keramika (porcelan, fajansa, bela prst in lončevina) pa v 124 enotah in obsega 413 kosov. Enota je namreč lahko en komad, več enakih komadov ali pa servis (popoln ali okrnjen). Zastopani so izrazito okrasni predmeti (vaze, kozarci, nastenski krožniki, figurine) in predmeti z določeno funkcijo (namizno posodje, toaletno in kuhinjsko posodje in pribor); slednji tako v zahtevnejši, kot tudi v povsem preprosti izvedbi. Medtem ko je pri keramiki izvor (delavnica, manufaktura, tovarna) ponekod določljiv, saj je nekaj gradiva opremljenega s tovarniškimi znamkami in znaki, ga je pri neoznačeni steklovini možno le domnevati, še zlasti glede časa v katerem je bila izdelana (pretežno v drugi polovici 19. stoletja in deloma v prvi tretjini 20. stoletja), ko so

bile oblike in okrasje takorekoč internacionalizirane. Naslednje odprto vprašanje je: koliko gradiva lahko dejansko smatramo za opremo gradu do nacionalizacije v letu 1945, koliko pa ga je bilo prinesenega na grad pozneje, ko je služil kot protokolarni objekt. Če je grajska oprema po zaslugi dolgoletnega upravitelja Leona Schauta dočkala konec vojne precej neokrnjena, se je zatem marsikaj porazgubilo. Med grajski inventar iz časa zadnjih lastnikov - knezov Schönburg Waldenburg - sodijo zagotovo trije predmeti, opremljeni z njihovim imenom ali grbom:

1. Kozarec z ročajem iz brezbarvnega stekla, okrašen z vbrušeni lečami, visok 9,7 cm, z vgraviranim frakturnim napisom: *Prinz Hermann*;

2. Pokala s pokrovom, pihana iz zelenega stekla, visoka 50 cm, okrašena z emajlno slikarijo grbov, med njimi tudi z grbom rodbine Schönburgov Waldenburg;

Historična okrasna pokala iz zelene stekla, desni z emajlno slikarjijo grba rodbine Schönburg Waldenburg, zadnja četrtna 19. stoletja (foto V. Bučič).

3. Vrček za pivo iz glazirane keramike, visok 19 cm, okrašen s schönburškim grbom in posvetilom *S. v. Massov . Hermann Prinz von Schönburg. c.k.z.fr. Erg. Bonn W. S. 86/87.*

Vendar se tudi pri njih zastavlja vprašanje, ali so bili vključeni v grajsko opremo bolj naključno, ali pa so bili izdelani prav za okras prostorov na snežniški graščini (morda oba pokala). Tako kot pri ostali opremi, velja tudi pri keramiki in steklovini upoštevati dejstvo, da so se lastniki na gradu mudili le občasno (npr. v lovski sezoni) in je bil grad zato pač manj bogato opremljen, kot pa njihova stalna rezidenca, dvorec Hermsdorf pri Dresdnu. Tudi večkrat citirana, že kar "meščanska" skromnost zadnjega lastnika glede osebnih potreb, je verjetno vplivala na obseg in kakovost opreme. Razlike v kakovosti namiznega posodja pa so morda razložljive tudi iz namembnosti: ali so ga postavljali na gostiteljevo mizo, za katero so sedeli tudi častni in uglednejši gosti, ali pa na mize za "ostale" goste; v ohranjenih menijih ob pogostitvah se namreč izbor in število jedi in pijače za eno ali drugo omizje, čeprav malenkostno, pa vendarle razlikuje.

Beloprstni vrček za pivo z grbom rodbine Schönburg Waldenburg, po signaturi verjetno izdelek F. A. Mehlem v Bonnu iz leta 1886? (foto V. Bučič).

Med okrasno steklovino ni unikatnih, starinskih ali zbirateljskih kosov za razpostavljanje v vitrinah v bivalnih prostorih, t.im. "vitrijskih" kosov. Sicer pa sodi v to kategorijo skupina posod, ki obsega, poleg že citiranih dveh pokalov, še pokal z emajlno slikarjijo trobentača, visoki kozarec na nogi "flavta" in 4 "roemerji" (posebna oblika kelihov za renška vina); njihove nadpovprečne dimenzije jih opredeljujejo kot okrasne predmete. Ob povzemanju oblik in okrasja zgodovinskih slogov je namreč historično steklarstvo dekorativno namembnost predmeta velikokrat podkrepilo z nadpovprečno velikimi ali pa miniaturno majhnimi dimenzijami. Sodili so v proizvodni program cele vrste bolj ali manj uglednih steklarn oziroma firm. Tudi znamenita dunajska firma Lobmeyr, sicer bolj znana po unikatni gravirani in brušeni steklovini, je v obdobju historizma založila serijo emajlno poslikane steklovine v "staronemškem" slogu (*altdeutsch*). K okrasni steklovini štejejo nadalje še kelih iz tirkizno in listnatozelenega dihidridnega stekla z optičnim dekorjem v deblu tordiranih reber, ki ga sloka razpotegnjena oblika z mehкими prehodi med ustjem, kupo, deblom in nogi slogovno opredeljuje v obdobje secesije ob

koncu 19. stoletja. Iz zadnje četrtine 19. stoletja so nadalje: večja svetlozelena okrasna posoda t.i.m. *epergne*, vazici, cvetlični vejci in žardinjera iz uranovo zelenega prozornega in opalinskega stekla, okrašene z valovitimi robovi, ščipanimi prameni in aplikami, z okrasjem torej, ki je v historizmu ob revitalizaciji steklarstva (npr. beneškega) popestrilo tudi izbor dekorjev v serijski in celo v množični industrializirani proizvodnji, kjer so zahtevne ročne tehnike kajpak nadomestili z mehanciziranimi.

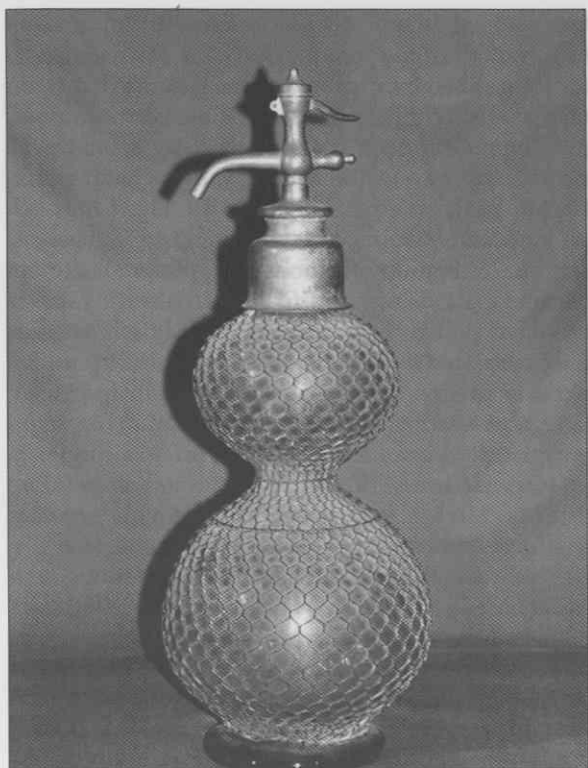

Historična okrasna posoda *epergne* iz zelenkastega stekla z okrasjem v slogu beneškega steklarstva iz 16. stoletja (foto V. Bučič).

Pri uporabni stekloVINI številčno prevladuje namizno posodje za pitje in natakanje: kelih za penino, za črno, rdeče in belo vino, kelih oz. kozarci na nogi za pivo, kozarci za vodo ali viski, šilca za žgane pijače in steklenice za vino, žgane pijače in vodo. Sicer pa so zastopane še posode (garniture in posamezni kosi) za solato, kompot, sladoled in sladice, namizne garniture za olje in kis *vinaigrettes* in stojalca za odlaganje uporabljenega pribora; oblike in okrasji jih uvrščajo v čas od druge polovice 19. stoletja do dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja. Kelih za penino so po večini gladki ali pa okrašeni z matiranim pasom pod

ustjem; kelih za vino so prav tako povsem gladki ali pa okrašeni z zlatimi motivi, z modrim ornamentalnim pasom in z vgraviranimi listnimi motivi; z vgraviranimi motivi so okrašena tudi šilca za žgane pijače. Pri kozarcih je poleg preprostih gladkih izvedb še vrsta kozarcev z motno ali svetlo vgraviranim okrasjem. Poleg dveh mnogokotnih skled, katerih široke fasete in valoviti rob povezmajo zahtevno oblikovno brušenje *baccarat*, pa stiskana skleda na nogi, servisa za kompot in desert z vtisnjenimi vzorci posnemajo zahtevno ročno okrasno brušenje. Pri delno ohranjenem servisu za sladoled so skledice in krožniki okrašeni z motno vgraviranimi dekorjem cvetnih vejic in črtastih trakov, z dekorjem, kakršnega so steklarne po vsem svetu in tudi W. Abelova steklarne v Rogaški Slatini (ustanovljena leta 1927) izdelovali v številnih različicah od poznejših 20. let pa še precej dolgo v drugo polovico 20. stoletja. Stojalca za odlaganje rabljenega pribora so postavljali k pogrinjkom vse dotlej, dokler niso navadna železna rezila nožev in roglje na vilicah zamenjali z nerjavnimi. Od uporabne steklovine so na gradu še 3 steklenice za vodo s poveznjenim kozarcem za nočne omarice. Najstarejša je bidermajerska steklenica iz brezbarvnega stekla, platiranega s plastema opakno belega in prozorno kobaltno modrega stekla, ki sta oblikovno in okrasno odbrušena do brezbarvne osnove, manjkata kozarec in čep. Pri emajlno poslikani steklenici iz konca 19. stoletja se kozarec ni ohranil, pač pa krožnik, ki sicer ni obvezen del kompleta. Kompletna je steklenica iz druge polovice 19. stoletja z emajlno slikarjijo grba. Posebno dokumentarno vrednost imata opleteni steklenici za sodavico, ročni mešalec za smetano(?), nekaj steklenk za vlaganje in leta 1999 pridobljena merkantilna (povratna?) steklenica za žganje z reliefnim napisom "Schneeberg" iz brezbarvnega stekla, cementirana na 1 liter, iz časa, ko so na Snežniku kuhali žganje za prodajo; gre za primerke masovno proizvedene uporabne in porabne steklovine, ki se le redko ohranijo, so pa zelo pomembni za vednost o vsakdanjem življenju v preteklosti in za njegovo zaokroženo predstavitev.

V snežniški zbirki steklovine je tudi nekaj primerkov "glažutne" steklovine iz prve polovice 19. stoletja: doza iz brezbarvnega stekla s pokrovom in nekaj kosov iz skupine kobaltomodrih posod v vitrini v "egipčanskem salonu": kozarec in krožnik z vdolbino za vstavljanje kozarca, ki je v nekaterih prodajnih katalogih tedanjega časa označen kot "kozarec za izplakovanje ust" (*Mundspülglas*), skleda z zavihanim robom in 3 manjše skledice. To so izdelki "glažut" torej steklarskih obratov, ki so jih tudi na Slovenskem postavljali od 18. stoletja dalje, med drugim za smotrno izkoriščanje lesa v odroč-

Opletena steklenica za sodavico, zadnja četrtina 19. stoletja (foto V. Bučič).

nejših predelih gozdov in so kot taki delovali še v prvi polovici 19. stoletja. Ob izboljšanih prometnih povezavah in ob vse obsežnejši industrializaciji steklarstva od srede 19. stoletja dalje, so glažute izgubljale svoj smoter. Šele po nadrobnejših raziskavah podatkov o snežniški glažuti v bližini izvira Malega Obrha oziroma pri Kozarišču bo morda mogoče odgovoriti na vprašanje, ali naštetih primerki izvirajo iz tega obrata. Lahko bi sicer prišli na grad še v času Lichtenbergov, malo verjetno je, da v času zakoncev Karis in še manj v času knezov Schönburg Waldenburg. Ko so slednji leta 1853 kupili "šneperško grajščino na Notranjskem", steklarna nad izviro Malega Obrha bržkone ni več delovala. Na njeno pravo lego opozarja Heinrich pl. Schollmayer Lichtenberg, ravnatelj knežje schönburškega gospodstva in gozdov v svojem rokopisnem orisu rodbine Schönburg in historiatu gosposke Snežnik (Koča vas, 1923), ko govori o cerkvi sv. Katarine, katere ruševine so si mnogi razlagali kot ostanke nekdanje glažute ter navaja še cenilni zapisnik iz leta 1830 v snežniškem arhivu z navedbo "njive v Obrhu pri glažuti". Nadalje navaja, da je v 90. letih 19. stoletja gozdarski ravnatelj Josef pl. Oberaigner "odkril" temelje prav te steklarne. Tehnično risbo, ki jo je naredil adjunkt Franc Irovetz, so shranili v snežniškem arhivu, (najdene?) izdelke

pa v muzejski omari. Po vpisih v starotrških matrikulah, ki jih navaja Andrej Makovec v Notranjskih listih III/1986, bi steklarna morala obstajati že v letih 1775/6. Koliko prej je obstajala, ni znano, kot tudi ni znano, koliko časa je delovala še v 19. stoletju. V salonu kneza Hermana v 1. nadstropju je bila v visoki bidermajerski vitrini, danes polni okrasne keramike in steklovine, leta 1965 še shranjena knezova numizmatična in arheološka zbirka. Če je to "muzejska omara", ki jo omenja Schollmayer, potem so bili v njej shranjeni tudi fragmenti izdelkov steklarne ob izviru Malega Obrha, ki so jih našli v 90. letih 19. stoletja. Kot velja za ostalo, je tudi za steklovino škoda, da ni bila vsaj evidentirana, če že ni bilo priložnosti za strokovno obdelavo, saj bi dopolnila doslej zelo skromno vednost o steklarni v bližini izvira Malega Obrha, oziroma pri Kozarišču. Obe steklarni na Notranjskem Javorniku, ki ju je leta 1955 nadrobno opisal dr. Vlado Valenčič v Kroniki III/2, z gospodvom in grajščino Snežnik nista povezani, pač pa z gospodvom, katerega sedež je bila grajščina Haasberg (Hasberg, Hošperk) pri Planini.

Historistični figurini dame in kavalirja v rokokojski noši, večbarvno poslikan porcelan (foto V. Bučič).

V razliko od steklovine je med keramiko vendarle nekaj "vitrinskih" kosov, čeprav ne dragocenih starinskih ali zbirateljskih. Med okrasnimi predmeti iz porcelana je namreč 19 porcelanskih figurin iz obdobja historizma, ko so v mnogih obratih po vzorcu figurin iz 18. stoletja, izdelovali številne različice prav za vitrine. Med figurinami in figuralnimi skupinami, ki po večini nimajo nobenih znamk ali znakov, je tudi nekaj označenih. Figuralna skupina "Ptički ob koritu" nosi znak firme Bohne & Söhne v Rudolstadt v Tiringiji,

Ura v bogatem historističnem ohišju iz poslikanega porcelana, zadnja tretjina 19. stoletja (foto V. Bučić).

Okrasna reliefna plošča Sv. Jurij v boju z zmajem iz biskvitnega porcelana, konec 19. stoletja (foto V. Bučić).

ustanovljeni 1854. Znak so po letu 1919 uporabljali tudi novi lastniki bratje Heubach in nadaljevali tudi s proizvodnim programom, ki je med drugim obsegal tudi figurine in "meissenske skupine" (*Meißner Gruppen*). Vazica z lovsko motiviko je sicer označena s *S&S*, vendar v dosegljivih publikacijah znaka takšne oblike ni najti. Figuralna skupina "*Mladi par z otroci*", dopolnjena z vazo in skupina treh putov, ki podpirajo plitko skledo sta označeni z vtisnjnim *F*, kot izdelovalec pride morda v poštev firma Römer & Foedisch v Frau-reuthu/Saška (1865-1926), ki je izdelovala plastike, okrasne predmete, vaze in doze; včasih je izdelke iz tega obrata označevala tudi z *Alt-Wallendorf*, po porcelanski manufakturi Wallendorf v Tiringiji, ki je bila od leta 1891 v sklopu njihove delniške družbe. Med kakovostnejši dekorativni porcelan sodi oblata doza s pokrovom z zelenimi pasovi, z znakom dunajske manufakture Augarten po letu 1923. Med zahtevno oblikovanimi izdelki iz porcelana je historistično ohišje ure (visoko 94 cm) z bogatim plastičnim okrasjem. Kljub temu, da na ohišju ni znamke ali znaka in tako njegovega izvora ni mogoče določiti, gre vsekakor za povzemanje ene izmed "specialitet" meissenske manufakture, kjer so od vsega začetka (in do danes) najbolj ugledni oblikovalci plastik in plastičnega okrasja ustvarjali nadvse bogato izoblikovana ohišja za ure. Slednjic sodi med kakovostne dekorativne predmete iz porcelana še okrogla biskvitna plošča (premer 30 cm) z reliefom "*Sv. Jurij v boju z zmajem*". Takšne plošče so bile ob koncu 19. stoletja priljubljen okras za stanovanja. Plošča na Snežniku sicer nima nobenega znaka ali signature, izoblikovana pa je v slogu, ki se zelo približuje reliefni plošči "*Sfinga z igralko na liro*", ki jo je okrog leta 1884 za meissensko manufakuro zasnoval njen zunanji sodelavec kipar Ernst Hähnel. Primer "izposojanja" znamenite meissenske znamke (dveh prekrizanih mečev) je znamka na okrasnem krožniku z bogatim reliefnim dekorjem školjkastih motivov iz druge polovice 19. stoletja. Med številnimi firmami, ki so svoje izdelke označevale z meissensko znamko je tudi tovarna porcelana Richarda Eckerta v Volkstedt-Rudolstadt/Tiringija, ustanovljena v letu 1894. Njen proizvodni program je obsegal poleg luksuznega porcelana (figur, vaz, žardinjer) tudi okrasne posode s "staro-meissenskim", "staro-dunajskim", "staro-berlinskim", in "staro-volkstedtskim" dekorjem.

Med okrasnimi predmeti iz fajanse je nastenski krožnik z naslikanim prizorom vojskovodje na triumfalnem vozu, v slogu italijanske poslikane majolike (*maiolica*) iz 17. stoletja, verjetno le eden izmed številnih posnetkov iz druge polovice 19. stoletja. Prav tako historistični sta veliki vazi - nasprotka - amforaste oblike, poslikani s sveto-

pisemskimi prizori v srčastih kartušah. Poslikana ročka za vino z dvoglavim orlom je izdelek ene izmed vrste italijanskih majolikarn, ki so takšne ročke za vino od 17. stoletja dalje tako množično izvažale na Kranjsko, da se jih je prijel poljudni naziv "kranjska majolika". Poslikane hruškaste vrče, kakršen je vrč s kositrnim pokrovom iz 19. stoletja s slikarjijo moža z ribo, so v južno- in srednjem delavnicah izdelovali od srede 17. stoletja dalje v številnih kakovostnih različicah poslikave, od izredno skrbnih in mojstrskih, do zelo bežnih in rutinskih, kakršna je tudi slikarjija na snežniškem primerku. Enakega izvora je tudi vrček za pivo z napisom in vrčki s šaljivim prizorom, z živalsko oz. z rastlinsko motiviko, od katerih enega поблиže datira letnica 1749 ob lastniškem monogramu na kositrnem pokrovu. Po času nastanka (18. stoletje) bi vse te posode za pitje in natakanje sodile med uporabno keramiko, kot tudi ročka s trebušastim trupom in cevastim vratom, z modrim dekorjem razsutega cvetja, ki posnema delftski slog poslikave; na gradu pa so bile verjetno, tako kot danes, razpostavljene po opaznih policah za okras. V okrasne namene je verjetno služil tudi veliki vrč iz rjave kamenine s solno glazuro, ki ga prav njegova velikost, visok je 40 cm, opredeljuje kot posodo za (pitno) vodo.

Okrasni predmeti iz bele prsti (*Steingut, faience fine*) so: veliki nastenski krožnik z modro veduto mestne hiše v Kölnu, nastal verjetno v zadnji četrtini 19. stoletja, z znamko tovarne bele prsti Villeroy & Boch v Mettlachu/Posarje, 2 okrasna krožnika, morda nasprotka, bolj verjetno pa iz večje serije krožnikov s krajinsko motiviko, izdelka tovarne dekorativne in uporabne keramike (bela prsta, fajansa, majolika) Villeroy & Boch v Vaudrevange. Glede na to, da sta označena z verzijo znamke z Wallerfangen, nemško različico krajevnega imena Vaudrevange, sta nastala med 1871 in 1918. Veliki vazi - nasprotka - amforaste oblike, z mitološkima prizoroma na trupu, sta po obliki in okrasju sodeč, nastali v zadnji četrtini 19. stoletja, čeprav je možen tudi poznejši čas, saj so tovarne in manufakture obdržale dekorje v proizvodnem programu, ne glede na aktualni slog. Skledica z vzhodnoazijsko figuralno motiviko kaže značilnosti (emajlne barve, pozlata, krakelirana glazura) t.i. sakunske keramike iz 19. stoletja, namenjene za evropsko tržišče. Podolgovata žardinjera z reliefno pozlačeno obrobo iz druge polovice 19. stoletja je historistična, že secesijska pa je žardinjera z valovitim robom, poslikana z zelenimi vejami. Večdelna garnitura posod za cvetno dekoracijo je izdelek tovarne fine beloprstene posode (*Feinsteingut*) Maxa Roeslerja v Rodachu na Gornjem Frankovskem ustanovljena leta 1898. Reliefni dekor korit: cvetne girlande na rebrastem fondu in

oblika vazic (žare na postamentih) povzemata prvine neoklasicističnega sloga, gre torej za enega izmed t.im. "stilnih dekorjev". Primerek "nacionalnega" dekorja, kakršni so bili zelo aktualni v času narodnostnega osveščanja v 19. stoletju in tudi še v začetku 20. stoletja, sta dekorativna pladnja iz druge polovice 19. stoletja; poslikana sta z motiviko, značilno za madžarsko keramično velepodjetje Zsolnay /Pécz, ustanovljeno leta 1852. Temnomodro glazirana mnogokotna vaza z naslikanim motivom belih bisernih nizov vzdolž robov je nastala v prvi tretjini 20. stoletja v tovarni bele prsti Villeroy & Boch v Dresdnu (Dresden - Neustadt) na Saškem, ustanovljeni leta 1856. Po obliki in dekorju je primer reakcije na secesijsko barvitost (z begom v monohromnost) in na njene vegetabilne oblike (z reduciranjem forme v stroge geometrične, kvečjemu - glede na značaj gradiva - rahlo zaobljene in vzalovljene oblike).

Žardinjera iz industrijske majolike, brez znaka, zadnja četrtina 19. stoletja (foto H. Štular).

Primerka **industrijske majolike** sta okrogla žardinjera, okrašena s figurami štirih krilatih ženskih figur, ki prehajajo v vegetabilni relief na obodu ter vaza s kroglastim trupom in visoko potegnjenim vratom, okrašena z reliefnimi cvetnimi in listnimi motivi. Nimata nobenega znaka, zato ju ni mogoče z gotovostjo pripisati leta 1870 ustanovljenemu Schützovemu obratu industrijske majolike v Kasazah v Savinjski dolini, saj so v zadnji četrtini 19. stoletja historistično dekorativno industrijsko majoliko izdelovali v številnih obratih širom Evrope. Pri ženskem aktu iz zeleno in črno glazirane lončenine bi lahko, vsaj za vzornika, domnevali Maxa Laeugerja, ki se je med leti 1895 in 1913 v Karlsruhe-u posvečal dekorativni lončevini (npr. poslikanim in reliefnim krožnikom), po letu 1929 pa tudi plastičnim stvaritvam iz glazirane lončenine.

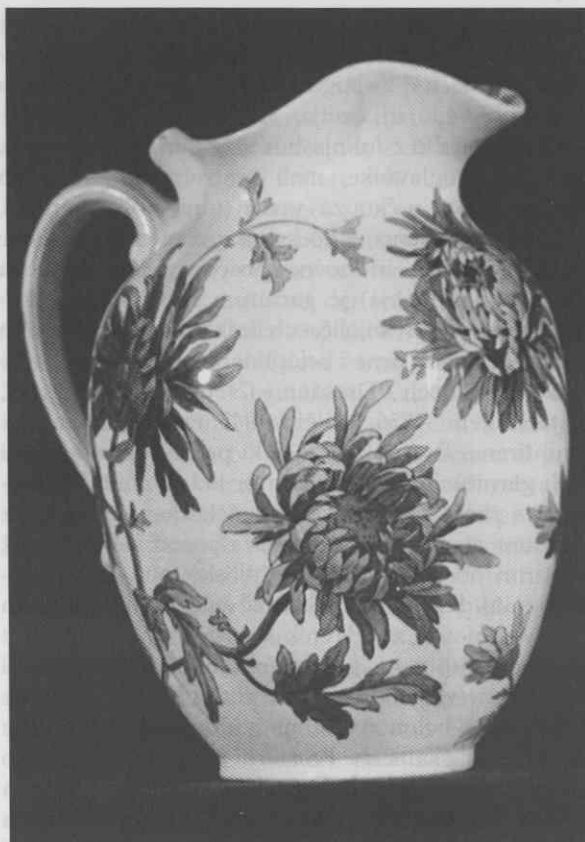

Ročka iz velikega servisa iz porcelana z jedkanimi zlatimi robovi in obrobi z znakom združenja tovarn porcelana Epiag / Češkoslovaška, izdelan po letu 1923 (foto H. Štular).

Uporabna keramika na Snežniku je izdelana iz porcelana in iz bele prsti. Iz porcelana so 4 jedilni servisi in deli raznih drugih servisov, 3 delno ohranjeni servisi za čaj in kavo, in vrsta posameznih krožnikov, skodelic in ročk, verjetno ostankov servisov, 2 zajtrkovalni garnituri za eno osebo (*en solitaire*), različni krožniki za desert, porcijske ročke, 2 umivalni garnituri, in deli drugih garnitur, umivalniki in ročke, 2 stojali za vžigalice in kuhinjski možnar. Zelo kakovosten je sicer nepopolni jedilni servis, katerega oblike so izpeljanke empirskega in bidermajerskega namiznega posodja. Sodeč po znamki Epiag / ROYAL / CZECHOSLOVAKIA je nastal po letu 1923, saj je tega leta kratica Epiag (*Erste Porzellan-Industrie AG*) nadomestila poprejšno Öpiag (*Österreichische Porzellan-Industrie AG*). Posebno vrednost dajejo servisu zlati pasovi in obrobe z rahlo reliefnim vzorcem. Pri tem dekorju (*Goldätzkante* = jedkana zlata obroba) gre za mehanizirani postopek prekrivanja vzorčnih partij z asfaltnim lakom in izjedkanja ozadja s fluorovodikovo kislino, ki mu sledi nanos zlata in njegovo fiksiranje z vžganjem ter poliranje izstopajočih partij do visokega leska, medtem ko ostaja ozadje matirano. Dekor posnema izjemno zamudno in drago ročno pozlato na vrhunskem porcelanu zgodnjega 19. stoletja, velja pa tudi med mehaniziranimi postopki za tehnično dokaj zahtevnega. Možne so tudi izvedbe v srebru in platini. Oblikovno kakovosten je vsekaror tudi porcelanski jedilni servis iz H. Winterlingovih manufaktur v bavarskem Marktleu-

thenu in Rösrau-u na Gornjem Frankovskem, oblikovan v duhu nove stvarnosti, verjetno v 30. letih 20. stoletja. Ostali jedilni servisi povzemajo razgibane oblike porcelanskega posodja iz 18. stoletja. Določitev časa izdelave otežuje - poleg manjkajočih znamk in znakov - seveda še dejstvo, da so tovarne posodje izdelovale čim dlje, ne glede na to, da je oblike in dekorje čas že prehitel. Tako je lahko pri jedilnem servisu z modro-sivo ornamentalno borduro, ki je (čeprav okrnjen) med vsemi na Snežniku najbolj obsežen (89 kosov), možen čas nastanka od zadnje tretjine 19. stoletja pa vse do 30. let 20. stoletja. Ostali kosi označenega namiznega posodja izvirajo iz tovarne porcelana Haas & Čížek v Chodovu na Češkem. Pri podglazurnem modrem znaku AP na velikem krožniku z rjavo listrasto progo iz 20. do 30. let 20. stoletja sta možni firmi: Porzelius v Unterweissbachu v Tiringiji ali pa Adolf Persch v Loketu na Češkoslovaškem, za slednjo je znano, da je svoje uporabno posodje okraševala tudi z listrastimi dekorji. Pri znamki na velikem povsem gladkem krožniku gre za znamko tovarne porcelana bratov Bauscher v Weidenu na Gornjem Pfalškem, ustanovljene leta 1881, verjetno je iz časa, ko je bila spremenjena v delniško družbo (po 1911). Velika krožnika, ročno poslikana z vrtnico in drobnimi cvetki, sta po modri znamki dunajske porcelanske manufakture nastala med leti 1749 in 1827. Deli servisa za kavo in čaj z dekorjem rožnatih in rumenih cvetnih sestavov, nosijo znamko *Theodore Haviland / France*, tovarne porcelana v Limogesu ustanovljene leta 1797; servis je nastal v času, ko je bil lastnik Theodore Haviland (od 1860 dalje). Pet desertnih krožnikov in še en posamičen krožnik s cvetnimi dekorji v slogu poslikav iz 18. stoletja, so opremljeni z znakom firme Villeroy & Boch, ki je sicer bolj znana po beloprstenem, majoličnem in fajančnem posodju, imela pa je v svojem proizvodnem programu tudi porcelan in sicer v obratih v württemberškem Schrambergu (ustanovljena 1820) in v Vaudrevange v Posaarju (ustanovljena 1789). Desertni krožnik z rjavim cvetličnim dekorjem je opremljen z znakom firme Utzschneider & Cie. Obliko znaka brez napisa "*Sarreguemines*" ali "*Saargemünd*" je firma uporabljala pred letom 1885 in po letu 1910. Pri znaku na skodelici z znamenitim in nešteto krat kopiranim meissenskim "čebulnim vzorcem" gre za znak 1893 ustanovljenega podjetja Pohle & Co. na Češkoslovaškem, ki je delovalo do okrog leta 1933, znano je prav po namiznih, čajnih in kavnih servisih z meissenskim kobaltnim čebulnim dekorjem. Med boljše porcelansko posodje štejeta vsekakor: bogato poslikani zajtrkovalni servis za eno osebo "*dejeuner*" ali "*en solitaire*" iz sredine 19. stoletja brez znamke in nepopolni zajtrkovalni servis za eno osebo s po-

zlačenimi reliefnimi robovi na pladnju in zlato slikarijo na ročkah, opremljen z znakom leta 1815 ustanovljene firme bratov Rudolf in Eugen Haidinger v Loketu (*Elbogen*) na Češkem; izdelan pa je bil verjetno v drugi polovici 19. stoletja, lahko seveda tudi še pozneje vsekakor pa pred letom 1923, ko je bila znamka dopolnjena s kratico *Epiag*. Deli neorokokojskega servisa za kavo in čaj z zlatimi robovi in vitičastimi motivi so po znamki izdelki tovarne porcelana v Rösseau-u (Rösseau-Bahnhof) na Gornjem Frankovskem, ki so jo leta 1907 ustanovili bratje Winterling, poprej (od leta 1903) že lastniki tovarne za porcelan v bavarskem Marktleuthenu, kar je morda razlaga za pripis "*Bavaria*" na znamki. Firma je bila specializirana na servise in garniture za kavo. Ročka za kavo ali čaj strogih oblik v smislu nove stvarnosti, je po znaku sodeč nastala v tovarni porcelana v Gothi v Tiringiji, ustanovljeni kot manufaktura leta 1757, od leta 1813 do leta 1883 v zakupu in lasti družine Henneberg; novi lastniki, družina Simson, je vodila firmo do likvidacije leta 1937 pod utečenim imenom *Henneberg & Co*. Kakšnega zakupnika ali lastnika z imenom *JL Menass*, ki nastopa v znamki na ročki, v dosegljivih priročnikih ni najti. Dokaj številni so na snežniškem gradu umivalniki in drugi deli umivalnih garnitur. Dva umivalnika in umivalnik z ročko za vodo so izdelki tovarne Haas & Čížek v Chodovu, po pripisu *Che* oz. *Chechoslovakia* na znamki, sta nastala po letu 1918. Umivalnik z vtisnjemi znakom *TK* je izdelek Thunove tovarne porcelana v Kláštercu, Češkoslovaška okrog leta 1925. Ustanovljena leta 1794 kot manufaktura, je od leta 1850 dalje, poleg zelo kakovostnega posodja z bogatimi dekorji, izdelovala tudi uporabno posodje. K opremiti prostora za osebno higijeno (kopalnice, umivalnice ali njej namenjeni predel spalnice) so sodila tudi vedra za rabljeno vodo, kot so štiri vedra na Snežniku. Okrogla luknjasta vstavka sta dela posod - sodeč po dveh velikostih - za milo in umivalno (morsko) gobo. Podolgovate posode s pokrovi so služile za odlaganje glavnikov. Našteti predmeti so lahko nastali od druge polovice 19. stoletja dalje in tudi še v 20. stoletju. Med uporabnim porcelanom sta še ročki s precejalnikom za kavo, nekaj gostinskega porcelana (porcijskih roč in pladnjev) ter kuhinjski možnar z zlatim napisom "*Durch Krieg zum Sieg 1914-1916*" (Z vojno do zmage), primerek možnarjev v nadomestilo bronastih, rekviriranih med prvo svetovno vojno. Kot svečnik zavedeni predmet v obliki stožčastega stojala s hrapavo površino je lahko tudi stojalo za prve (od 1830 dalje) industrijsko proizvedene vžigalice z belim fosforjem, ki se je vnel pri drgnjenju ob poljubno hrpavo ploskev.

Ročka za vodo iz beloprstene umivalne garniture z dekorjem krizantem, izdelek firme Villeroy & Boch / Dresden - (Neustadt), druga polovica 19. stoletja (foto H. Štular).

Med uporabno keramiko iz bele prsti so posamezni krožniki, pladnji, vrsta umivalnih garnitur in posameznih kosov v boljši (s poslikavo, pretiskom ali reliefnim okrasjem) in v preprosti gladki izvedbi ter stojali za vžigalice. Izvedba po posebnem naročilu je že uvodoma omenjeni vrček za pivo, opremljen s posvetilom in okrašen z rodbinskim grbom knezov Schönburg Waldenburg. Oblike znamke *FM* v ležečem ščitku, kakršna je na vrčku, sicer v dosegljivih priročnikih ni najti, vseeno pa bi bila lahko znamka tovarne bele prsti in umetnega lončarstva v Bonnu/Nemčija, ki sta jo leta 1838 ustanovila brata Mehlem in je leta 1920 prešla v last firme Villeroy & Boch. Med gradivom z znamko je še krožnik z reliefnim listnatim dekorjem in zeleno poslikanimi trolistnimi motivi na robu. Znamka *Fabrick Stein in Krain* pripada obratu za beloprsteno posodje, ustanovljenem v Kamniku leta 1865. K boljši namizni posodi šteje tudi okrogli pladenj z neorokokojskim dekorjem volustastih ročajev in cvetlično poslikavo. Pet posodic s kaneliranimi obodi pa sodi prej h kuhinjski posodi, saj so modeli za pripravljanje raznih

kipnikov in pen (*mousses*) po porcijah. Med boljše umivalne garniture na gradu šteje obsežna garnitura, okrašena z bogatim večbarvnim dekorjem osatovih vejic in cvetja, ki obsega 7 delov: posodico za gobo z luknjastim vložkom in pokrovom, posodo za glavnike, mali umivalnik z ročko za vodo, veliko ročko za vodo (umivalnik manjka), vedro za rabljeno vodo s pokrovom z lukjo, ki je služil kot lijak in nočno posodo. Manj obsežna (morda nepopolna) je garnitura z bogatim dekorjem rumenih in vijoličastih krizantem, opremljena z znakom tovarne beloprstene keramike firme Villeroy & Boch / Dresden - (Neustadt) na Saškem, ustanovljene 1856 in leta 1945 razlašene in demontirane. Posamezni kosi, ki pa so bili lahko tudi deli garnitur so še: pokrova posod za milo in glavnike s pretisnjnim cvetnim dekorjem, pokrova z borduro cvetnih vejic, pokrova posod za glavnik z modrim obrobim oziroma ploskovnim sivim pretisnjnim dekorjem in slednjič še posodi za milo in pokrova posod za glavnik s podglazurno kobaltno obrobo oziroma z okrasnimi linijami. Beloprstni stojali za vžigalice sta iz časa, ko so nevarne vžigalice z belim fosforom nadomestile varnostne vžigalice v škatlicah. Prostorni podstavek je lahko služil tudi kot pepelnik. Stojalo, okrašeno z zlatim robom in vzorcem razsutih cvetk ima sicer znak dveh zrcalno obrnjenih velikih R pod krono, vendar pa ga ne kaže tolmačiti kot različico znakov Reinholda Richterja, tudi v času ne, ko je leta 1906 ustanovljeni atelje za poslikavo porcelana v Volkstedtu/Tiringija razširil v manufakturo okrasnega in namiznega porcelana (okoli leta 1923).

Tako kot med steklovino je tudi med porcelanom in belo prstjo nekaj kosov uporabne keramike, ki ob spremenjenih bivalnih okoliščinah današnjega časa izginevajo ali pa se ohranijo zgolj kot zbirateljske kuriozitet; so pa pomembna pričevanja o vsakdanjem življenju v preteklosti. Poleg stoyal za vžigalice, ki po svoji obliki dokumentirajo dva tipa vžigalnih pripomočkov za osebno rabo in posredno pričajo tudi o vse bolj razširjeni navadi kajenja, so to tudi umivalne garniture, ki so bile v času, ko so v stanovanjske stavbe že napeljevali vodovode, še vedno aktualne. Saj so si morali stanovalci vodo natočiti pri skupni dovodni pipi (v večnadstropnih stanovanjskih blokih je bila ponavadi le ena ali dve v vsakem nadstropju) in jo odnašati v stanovanja, v družinskih hišah in tudi na gradovih pa po prostorih namenjenih za osebno higijeno.

V prispevku predstavljeno stekleno in keramično gradivo, ki je na gradu Snežniku razstavljeno v bivalnih ambientih, deloma pa deponirano, izvira skoraj v celoti iz druge polovice stoletja in iz prvih desetletij 20. stoletja. Po kakovosti sodi skoraj brez izjeme v srednjo kategorijo in je v

veliki meri produkt serijske ali celo množične proizvodnje industrializiranih obratov. Med gradivom ni izbranih, visokokakovostnih stvaritev manufakturne ali celo ateljejske proizvodnje. Zato je datacija in siceršnja strokovna opredelitev težavna, saj se temeljna dela strokovne literature večinoma omejujejo na obravnavo in predstavitev najbolj tipičnih in kakovostnih primerov, ki pa so za primerjavo ob obdelavi gradiva srednje kakovosti le pogojno v pomoč. Tudi publikacije avtorskih signatur, delavniških, manufakturnih in tovarniških znamk in znakov na keramiki so, z izjemo nekaj novejših, le redko v pomoč, vrhu vsega pa je večina snežniškega gradiva neoznačena. Po znamkah in znakih na snežniškem gradivu lahko ugotovimo, da pripadajo tovarnam na območju današnje Nemčije, nekdanje Avstroogrške in predelov Francije, ki so v obravnavem času pripadali Nemčiji, oziroma gre za sedeže firm, katerih podružnice ali vzporedna podjetja so bila v Alzaciji in Posaarju. Za razreševanje vprašanja, koliko steklovine in keramike na Snežniku je bilo na gradu za časa zadnjih lastnikov, ne nudijo nobene opore, saj gre za firme (npr. Haas & Čížek, podjetja, združena v Epiag za porcelan, Villeroy & Boch za beloprsteno keramiko), ki so pri zalaganju trgovin prednjačile. Med označenim gradivom ni znamk in znakov takrat najbolj uglednih proizvajalcev keramičnega posodja (poleg še delujočih manufaktur npr.: Meissen, Berlin, Kopenhagen, Sevres, še npr. firma Rosenthal v Selbu in Fischer v Budimpešti in Herendu itd.), kar je seveda razumljivo, saj grad nikoli ni bil rezidenca, temveč je knežja družina v njem bivala le občasno. Sorazmerno številno namizno posodje pa le govori v prid izjavam in spominom okoličanov in zaposlenih, da so bili knezi Schönburg zelo gostoljubni.

UPORABLJENI PRIROČNIKI IN LITERATURA V IZBORU

- Beck, Doreen, *The Book of Bottle Collecting*, London - New York, Hamlyn, 1973;
- Europäisches und Aussereuropäisches Glas*, katalog zbirke v Museum für Kunsthandwerk, Frankfurt am Main, Frankfurt, Museum für Kunsthandwerk, 1973;
- Klesse, Brigitte in Reineking v. Bock, Gisela, *Glas*, katalog zbirke stekla v Kunstgewerbemuseum der Stadt Köln, Köln, Kunstgewerbemuseum, 1973 (3. razširjena naklada);
- Haynes, E. Barrington, *Glass through the Ages*, Harmondsworth, Penquin Books, Ltd. 1966 (ponatis);

- Katalog razstave *Meißner Porzellan von 1710 bis zur Gegenwart* Dunaj, Österreichisches Museum für angewandte Kunst in VEB Staatliche Porzellan-Manufaktur Meissen DDR, 1982/1983;
- Katalog razstave *Mille anni di arte del vetro a Venezia*, Benetke, Albrizzi, 1982;
- Neuwirth, Waltraud, *Markenlexikon für Kunstgewerbe, Keramik Deutschland 1875-1900, Band 2*, Dunaj, samozaložba dr. Waltraud Neuwirth, 1978;
- Neuwirth, Waltraud, *Markenlexikon für Kunstgewerbe, Wiener Porzellan, Österreich 1744-1864, Band 4*, Dunaj, samozaložba dr. Waltraud Neuwirth, 1978;
- Poche, Emanuel, *Porzellan-Marken aus aller Welt*, Hanau, Werner Dausien, 1978 (3. naklada);
- Schack, Clementine, *Die Glaskunst, Ein Handbuch über Herstellung, Sammeln und Gebrauch des Hohlglases*, München, Keyserische Verlagsbuchhandlung, 1967;
- Weiss, Gustav, *Ullstein Porzellanbuch*, Berlin, Ullstein, 1964, (3. izdaja);
- Weiss, Gustav, *Ullstein Fayencenbuch*, Frankfurt/M, Ullstein, 1970;
- Zühlsdorff, Dieter, *Keramik - Marken Lexikon, Porzellan und Keramik Report, 1885-1935 Europa (Festland)*, Stuttgart, Arnoldsche Verlagsanstalt, 1994 (2. izboljšana izdaja).

ZUSAMMENFASSUNG

Glas und Keramik auf Schloß Schneeberg

Der Beitrag setzt sich mit den 1997 auf Schloß Schneeberg (Snežnik) in Innerkrain (Notranjska) verzeichneten Glaswaren und Keramiken auseinander. Es handelt sich um ca. 330 Stück Glas- und ca. 420 Stück Keramik-Erzeugnisse (Porzellan, Fayence, Steingut und Irdenware). Darunter sind reine Schmuckgegenstände (Vasen, Pokale, Gläser, Wandteller, Figuren) und Gebrauchsgegenstände (Tafelgeschirr, Toiletten- und Küchengeschirr und -

gerät) vertreten, letztere sowohl in anspruchsvoller als auch ganz einfacher Ausführung. Sie stammen überwiegend aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und teilweise aus dem ersten Drittel des 20. Jahrhunderts, aus einer Zeit also, wo das Schloß in Besitz der Fürsten Schönburg-Waldenburg war. Unter den ungelösten und unlösbaren Fragen ist besonders von Bedeutung, wie viele von den im Jahre 1997 verzeichneten Gegenständen sich unzweifelhaft zur Zeit der letzten Besitzer im Schloß befanden (diesbezüglich bestehen lediglich hinsichtlich der drei mit dem Familienwappen oder Namen versehenen Gegenstände keine Zweifel: ein Schmuckpokal, ein Henkelglas und ein Bierkrug), wie viele davon nach 1945 verschwunden sind und schließlich, wie viele auf das Schloß gebracht wurden, als es als Repräsentationsobjekt diente. In Form und Schmuck herrscht der Historismus vor, vertreten ist auch die Neue Sachlichkeit, während der Jugendstil eher eine Ausnahme bildet. Die Datierung wird außer durch fehlende Marken und Zeichen natürlich auch durch die Tatsache erschwert, daß die Fabriken dazu neigten, das Geschirr so lange wie möglich herzustellen, ungeachtet dessen, daß Formen und Dekore bereits überholt waren. Wie bei der übrigen Schloßeinrichtung muß man auch bei der Keramik und bei den Glaswaren die Tatsache berücksichtigen, daß die letzten Besitzer nur zeitweise auf dem Schloß weilten und das Schloß aus diesem Grunde weniger prachtvoll ausgestattet war. Der Qualität nach gehört das Material überwiegend in die mittlere Kategorie und ist in großem Maße Produkt von Serien- oder sogar Massenproduktion aus Industriebetrieben im Bereich des heutigen Deutschland, des ehemaligen Österreich-Ungarn und der französischen Gebiete, die im behandelten Zeitraum zu Deutschland gehörten, bzw. es handelt sich um Firmensitze, deren Niederlassungen oder Tochterunternehmen sich im Elsaß oder Saarland befanden. Einen besonderen Dokumentarwert besitzen einige Glas- und Keramikstücke, bei denen es sich um Gebrauchsgegenstände der Massenproduktion handelt, von denen nur wenige erhalten geblieben sind, die jedoch das Bild über das alltägliche Leben in der Vergangenheit wesentlich vervollständigen.

ponatis* UDK 069:5:749.1(497.4 Snežnik)
904(497.4 Snežnik)
prejeto: 8. 3. 2000

Tomislav Kajfež

univ. dipl. arheolog, samostojni ustvarjalec na področju kulture
SI-1000 Ljubljana, Župančičeva 4

Egipčanska soba na gradu Snežnik

IZVLEČEK

Avtor v svojem prispevku pojasni pojem egiptomanije, nato predstavi pohištvo Egipčanske sobe na gradu Snežnik, ki je kakovosten primer egiptomanije pri nas, našteje staroegipčanska božanstva, ki so upodobljena na pohištvu in posebej predstavi skrinjico za dragocenosti iz omenjene sobe.

SUMMARY

THE EGYPTIAN ROOM AT THE CASTLE SNEŽNIK

The author explains in his contributions the notion of Egyptomania, then presents the furniture in the Egyptian room at the Snežnik castle. The mentioned furniture is a quality example for Egyptomania on Slovene territory. The author then enumerates the Egyptian gods that are depicted on the furniture and specially presents a chest for valuables from the mentioned room.

Ključne besede: grad, soba, pohištvo, Egipt, egiptomanija

Egipčanska soba na gradu Snežnik je odličen primer pojava v umetnostni zgodovini, ki ga imenujem egiptomanija. To je prisotnost staroegipčanske kulture v umetnosti Zahoda v letih 1730 do 1930. Egiptomanija je izražena na vseh področjih umetnosti: v arhitekturi, oblikovanju notranje opreme, izdelkih umetne obrti, kiparstvu, slikarstvu, gledališču in filmu... Črpala je egipčanske elemente tako iz znanstvenega raziskovanja starega Egipta, kot iz izročila in domišljije popotnikov, piscev in pustolovcev. Prvič se je pojavila že v rimski dobi, nato so jo obudili v 18. stoletju. Pravi razcvet je doživela po Napoleonovem pohodu v Egipt leta 1798, ko je Evropa ponovno odkrila stari Egipt. V drugi polovici 19. stoletja, ko se je razmahnila arheološka dejavnost v Egiptu in ko so odprli Sueški prekop, je Evropo zopet zajel val egiptomanije. Zadnji pojav egiptomanije nastopi po odkritju Tutankamonove grobnice leta 1922.

Egipčanska soba na gradu Snežnik je salon sestavljen iz mize s štirimi stoli, troseda, pisalne mize s stolčkom, vitrine, kredence, mizice s skrinjico za dragocenosti, stojala z bronasto glavo faraona, lestena in zaves. Vsi kosi pohištva so bogato okrašeni z lesenimi plastikami in bronastimi aplikami v obliki egipčanskih božanstev, sfing in faraonov. Pohištvo je okrašeno z intarzijami in vstavljenim emajlom, ki posnema egipčansko fajanso. Med bogatimi rastlinskimi in živalskimi okrasi so tudi hieroglifski napisi, ki so zgolj okras in ne predstavljajo hieroglifskih zapisov. Izjema je na vitrini v hieroglifskih številkah dvakrat zapisano število 1906, ki verjetno pomeni letnico izdelave pohištva. Zaves in blago na stolah in trosedu so okrašeni z izvezenimi stiliziranimi motivi iz staroegipčanske mitologije.

* Tomislav Kajfež: Egipčanska soba, v: Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 200. Grad Snežnik, Ljubljana 2000, str. 44-47.

Pohištvo v slogu egiptomanije z letnico 1906 v hieroglifski pisavi (foto V. Bučič).

Kot lesene plastike in bronaste aplikacije so na pohištvu upodobljena naslednja egipčanska božanstva: BIT (čebela) simbol Spodnjega Egipta, HATOR (ženska s templjem na glavi) helenistična inačica boginje Hator matere vseh bogov pred pojavom Izide, boginja plesa, glasbe in ljubezni, HOR (sokol) vladar neba, božanstvo svetlobe, vladarjev zaščitnik in valdar sam, KNUM (oven) lokalno božanstvo na otoku Elefantina na prvi brzici Nila pri Asuanu, čuvaj izvirov Nila, MUT (jastreb) Amonova žena, drugo božanstvo v tebanski triadi (Amon, Mut in Konsu), božanstvo Gornjega Egipta, RA (krilata sončna plošča) sončno božanstvo, stvarnik, osebni bog vladarja in vladarske prestolnice Tebe v času Nove države, SEKMET (levinja) boginja vojne, vladarjeva spremljevalka na bojnem pohodu, SKARABEJ (hrošč govnač) simbol sončnega božanstva Raja, ki vali sončno ploščo po nebesnem svodu, znamenje večnosti in ustvarjalne moči, TOT (ptica ibis) izumitelj pisave, zaščitnik pisarjev, števil in merjenja časa, UREJ (kobra) simbol Spodnjega Egipta, zaščitnik vladarja in njegov simbol.

Omari vsebujeta arhitekturne elemente egipčanskih svetišč, pri stoli pa se je izdelovalec zgledeval po pohištvu odkritem v grobnicah vladarjev in dvorjanov iz časa Nove države. Kredenco, mizo in mizico za skrinjico pokrivajo plošče iz rdečkastega asuanskega granita, imenovanega tudi sienit, po grškem imenu Siene za današnji Asuan na jugu Egipta, kjer so njegova nahajališča. Iz tega kamna so stari Egipčani klesali kipe, sarkofage,

obeliske in druge spomenike. Na posebnem podstavku stoji bronasta glava faraona s takoj imenovano modro vojaško krono.

Posebno lep predmet v sobi je skrinjica za dragocenosti, ki je kakovosten izdelek umetne obrti in je zanimiva tudi v egiptološkem pogledu. Na pokrovu je 36 cm dolg bronast kipec. Predstavlja golo plavalcko, ki v iztegnjenih rokah drži posodo v obliki rase. Kipec je posnetek enako oblikovane lesene žlice za mazilo, ki jo hranijo v Egiptovskem muzeju v Kairu in je iz obdobja 18. dinastije (okoli 1370 pr. Kr.). Našli so jo v kraju Abu Gurob v depresiji Fajum in jo vpisali v inventarno knjigo muzeja leta 1889, kar bi lahko bilo v oporo pri dataciji izdelave snežniške skrinjice. Motiv gole plavalke z raco v rokah izvira verjetno iz novegiptovske ljubezenske lirike ali iz sveta bajeslovnih podob ali pa je inačica boginje Hator.

Pohištvo Egipčanske sobe na gradu Snežnik je kvaliteten izdelek umetne obrti, ki kaže na izdelovalčevu poznavanje staroegipčanske kulture. Do sedaj še ni znano kje je bilo izdelano. Po izročilu naj bi zadnji lastnik gradu in posestva Snežnik princ Herman Schönburg Waldenburg okoli leta 1926 prejel kot darilo poslovnega partnerja iz Aleksandrije, to pohištvo za opremo salona, ki so ga poimenovali Egipčanska soba.

Visoko kakovost pohištva so potrdili tudi strokovnjaki Umetnostnozgodovinskega muzeja na Dunaju, ko so mizico s skrinjico za dragocenosti leta 1994 razstavili na veliki razstavi o egiptomaniji na Dunaju.

Skrinjica za dragocenosti z bronastim kipcem plavalke (foto Š. Habič).

LITERATURA

Egyptomania. L' Égypte dans l'art occidental 1730-1930. Paris, 1994.

Lurker, M.: The Gods and Symbols of Ancient Egypt. London, 1991.

Putnam, J.: Egyptology. New York, 1990.

Westendorf, W.: Visoke kulture starega sveta. Umetnost v slikah, Ljubljana, 1987.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Ägyptische Zimmer auf Schloß Schneeberg

Die Präsenz der altägyptischen Kunst und Kultur ist in den westeuropäischen Ländern zwischen 1730 und 1930 zu verzeichnen. Sie kam in Architektur, Inneneinrichtung, Kunstgewerbe, Bildhauerei, Theater und Film zum Ausdruck. Ihre Elemente schöpfte sie aus der wissenschaftlichen Erforschung des alten Ägyptens sowie aus Überlieferung und Einbildungskraft von Reisenden,

Autoren und Abenteurern. Einen Aufschwung erfuhr sie nach dem napoleonischen Feldzug nach Ägypten im Jahre 1798. Von einer echten Ägyptomanie wurde Europa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erfaßt, nach der Erforschung und Ausgrabung berühmter Stätten der ägyptischen Kultur und nach der Eröffnung des Suezkanals. Auf die Entdeckung der Tutenchamungruft im Jahre 1922 folgte in Westeuropa eine letzte Welle der Ägyptomanie.

Die Möbel des Ägyptischen Zimmers auf Schloß Schneeberg sind Kunstgewerbezeugnisse von guter Qualität. Laut Überlieferung soll der letzte Schloß- und Herrschaftsbesitzer von Schneeberg Hermann Schönburg-Waldenburg die Möbel um 1926 von einem ägyptischen Geschäftspartner aus Alexandria als Geschenk erhalten haben. Die Einrichtung des Ägyptischen Zimmers besteht aus einem Tisch mit vier Stühlen, einem Dreisitzer, einem Schreibtisch mit kleinem Stuhl, einer Vitrine, einer Kredenz, einem Tischlein mit Schmuckkästchen, einem Ständer mit dem Bronzekopf eines Pharaos, einem Leuchter und aus Vorhängen. Alle Möbelstücke sind reichgeschmückt mit Intarsien. Besonders anspruchsvoll ist das Schmuckkästchen, ein Kunstgewerbezeugnis von guter Qualität und auch in ägyptologischer Hinsicht von Interesse.

izvirno znanstveno delo

UDK 069.5:75(497.4 Snežnik)
391.929 Schönburg-Waldenburg
prejeto: 9. 3. 2000

Andreja Vrišer

mag. umetnostne zgodovine, muzejska svetovalka Pokrajinski muzej Maribor
SI-2000 Maribor, Grajska ulica 2

Na kratko in bežno o snežniških slikah

IZVLEČEK

Slike na gradu Snežnik so priča o plemstvu, ki zvečine ni bilo povezano z našo starejšo preteklostjo in izvirajo iz nemške družine Schönburg Waldenburg. Sestavek ne omenja nadrobnejšega ogleda slik, ki so sicer zanimive po svoji vsebini. V opisih je več poudarka na kostumih upodobljenih in je v njih zaslediti sled kostumološke obravnave.

SUMMARY

SHORTLY AND CURSORY ON THE PAINTINGS AT THE SNEŽNIK CASTLE

The paintings in the Snežnik castle witness about the nobility who were mainly not connected with our distant past and who originate from a German family Schönburg-Waldenburg. The article does not mention a detailed visitation of the paintings, which are interesting by their content. The description puts stress on the costumes of the depicted in which we can trace costumologic treatment.

Ključne besede: slikovna oprema grajskih prostorov, portreti fevdalcev, značilnosti mode od 17. do 19. stoletja

Slike, ki so nekoč krasile ali pa še krasijo prostore v gradovih na Slovenskem, na svoj način dopolnjujejo zgodovino teh stavb in njihovih lastnikov. Slike iz gradu v Slovenski Bistrici pripovedujejo o Attemsih, portreti na ptujskem gradu o Herbersteinih, da omenim samo dve od vplivnih fevdalnih hiš na naših tleh.

Tudi slike na gradu Snežnik so zgovorne.¹

Večina slik priča o plemstvu, ki ni bilo povezano z našo starejšo preteklostjo, saj je nemška družina Schönburg Waldenburg šele z letom 1853 dobila Snežnik v svojo last. Snežniške slike predstavljajo svojevrstno posebnost: nekaj slik je zanimivih po vsebini, nekateri portreti nas pritegnejo zaradi avtorjev, na nekaterih slikah ugotavljamo nošo nekdanjih dni. Nedvomno pa bi lahko nekaj portretov po svoji kvaliteti našlo pot tudi v galerijo

tujih mojstrov.

Če odbiramo snežniške portrete po časovnem zaporedju, se najprej srečujemo s štirimi portreti iz sredine in druge polovice 17. stoletja. Gre za dela, ki so bila v gradu, predno je prišel v posest družine Schönburg Waldenburg. Dva od portretirancev nosita² slovesni, najbrž plemiški črni stanovski obleki in s čipkami obrobjeni ovratnici. Pričeski mož segata do ramen, tudi zavihani brki in kratki bradiči ustrezata sočasni modi. Ena od slik naj bi prikazovala Johanna Weikharda Auersperga,³ torej Turjaškega, ki je bil od leta 1677 lastnik Snežnika.

Tudi ostala dva portreta prikazujeta plemiča. Upodobljenec, ki naj bi bil domnevno grof Wolf Engelbert Auersperg,⁴ nekoč kranjski deželni glavar (napis na hrbtni strani slike), je naslikan v usnjeni kamižoli, viden je okrašeni rokav spodnjega

¹ Sestavek ne omenja nadrobnejšega ogleda slik, ki naj ga opravijo strokovnjaki za starejše slikarstvo. Na voljo so le okvirni in nepreverjeni podatki o slikah.

² O. pl., 85,2 x 69 cm, grad Snežnik.

³ O. pl., 85,5 x 67 cm, grad Snežnik.

⁴ O. pl., 85,2 x 66,2 cm, grad Snežnik.

suknjiča, nadalje čipkasti ovratnik, bandelir za meč in klobuk s perjanico. Zanimiva je široko razčesana frizura in tudi obrazne poteze je slikar poudaril dovolj individualno.

Četrti portret:⁵ gladko počesani dolgi lasje so bili v modi, predno so prišle v rabo košate moške lasulje. Čipkasta samoveznica in kroj suknjiča, od katerega je videti rokavni zavihek in prsni del z mnogimi gumbi, bi govorila za zgodnjo obliko suknjiča "justaucorpsa" in s tem za zadnjo četrtno 17. stoletja.

Ker prikazujejo omenjene slike ljudi iz naših krajev, nas seveda močneje kot pri ostalih zanima, ali gre tudi za slikarje, ki jih morda celo poznamo.

Portret kneginje Henriette Schönburg, grofice Reus-Koestritz (1755-1829) o. pl., konec 18. ali začetek 19. stoletja, neznan slikar (foto dr. Matej Lipovšek).

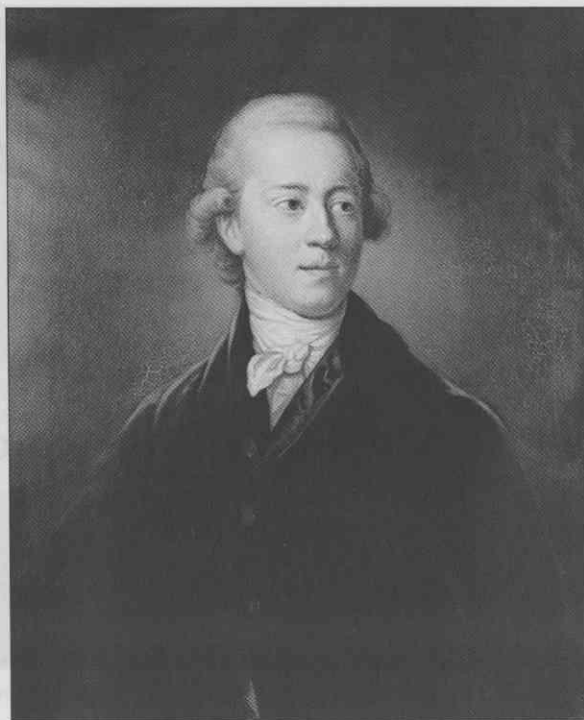
S časovno naslednjima portretoma smo že pri družini Schönburg Waldenburg. Sliki predstavljata kneginjo Henrietto⁶ in kneza Otta Karla Fridricha⁷ v noši poslavljajočega se 18. stoletja. Ženina visoko prepasana obleka z globokim izrezom opozarja še na empir, podobno tudi moževa samoveznica, pri tem pa ima portretiranec še napudrano lasuljo ali pa vsaj po modi 18. stoletja nakodrane lase.

Za neznanah lahko označimo tudi dva slikarja naslednjih štirih portretov.

⁵ O. pl., 85,2 x 66,2 cm, grad Snežnik.

⁶ O. pl., 82 x 68,5 cm, grad Snežnik.

⁷ O. pl., 82 x 68 cm, grad Snežnik.

Portret kneza Otta Friedricha Schönburg Waldenburg (1758-1800), o. pl., konec 18. stoletja, neznan slikar (foto dr. Matej Lipovšek).

Portret kneginje Caroline Schwarzenburg Rudolstadt (1771-1854), o. pl., 18./19. stoletje, neznan slikar (foto dr. Matej Lipovšek).

Portret kneza Ludwiga Friedricha Schwarzburg Rudolstadt (1767-1807), o. pl., konec 18. stoletja, neznan slikar (foto dr. Matej Lipovšek).

Prva dva predstavljata kneginjo Carolino⁸ in kneza Ludwiga Freidricha Schwarzburg Rudolstadt.⁹ Umetnik je poudaril portretnost obrazov in zvesto posnel tudi oblačila, izrezano empirsko žensko obleko in možev zgodnji frak. Romantični pridih je slikar poudaril v pričeskah in ženinem slikovito ogrnjenem šalu.

Iz obdobja empira sta nadalje tudi portreta Julie¹⁰ in Victorie Schönburg Waldenburg.¹¹ Empirski pričeski in obleki določno naznanjata čas nastanka slik, to je začetek 19. stoletja. Portretna zmogljivost avtorja pa se zdi precej skromna.

Več portretov izvira iz obdobja bidermajerja. Neznan umetnik je avtor slik kneginje Thekle¹² in kneza Otta Victorja Schönburg Waldenburg¹³ iz prve polovice 19. stoletja. Kot pove napis na ženini sliki, gre za kopijo. Pričeska žene učinkuje prepričljivo, preslikano pa je nedvomno ogrinjalo okoli ramen. Portret moža je zanimiv kot kostumološki dokument. Za ta čas sta značilni barvi modrega suknjiča-fraka in rumeni telovnik, prav tako ovratnik srajce in samoveznica.

V prvi polovici ali okoli sredine 19. stoletja so

⁸ O. pl., 60,5 x 50,5 cm, grad Snežnik.

⁹ O. pl., 60,5 x 50,5 cm, grad Snežnik.

¹⁰ Pastel, 36,5 x 28,5 cm, grad Snežnik.

¹¹ Pastel, 36 x 29 cm, grad Snežnik.

¹² O. pl., 82 x 63 cm, grad Snežnik.

¹³ O. pl., 82 x 63 cm, grad Snežnik.

najbrž nastali štirje portreti, vstavljeni v skupen okvir, kar pa seveda ne pomeni, da bi bili vsi delo istega mojstra. Nedvomno sodita skupaj sliki kneza Emila¹⁴ in kneginje Luise Bentheim Tecklenburg.¹⁵ Mož nosi rdeč frak z epoletami in odlikovanji, morda gre za uniformo malteškega viteškega reda. Žena ima značilno bidermajersko čipkasto avbo in ogrinjalo ali plašč s hermelinastim ovratnikom. Naslednji par predstavlja sliki kneza Heinricha LXVII. Reussa¹⁶ in njegove žene Adelheide,¹⁷ ki bi ju po noši postavili že v iztekajoči se bidermajer.

Slikarsko in kostumološko sta pomembna portreta kneginje Ludovice¹⁸ in kneza Eduarda Schönburg Hartenstein.¹⁹

Pri ženini sliki piše, da gre za kopijo, pri moževi pa je signiran C. Vogel.²⁰ Obe sliki izpričujeta slikarsko znanje večjega zamaha. Žena je upodobljena v naslonjaču, čipkasta avba in slikovito razporejene gube svilene obleke poudarjajo njeno milino, eno z drugim pa govori za čas okoli sredine 19. stoletja. Knez je upodobljen v uniformi -

Portret kneginje Ludovice Schönburg Hartenstein (1803-1884), o. pl., sreda 19. stoletja, neznan slikar (foto dr. Matej Lipovšek).

¹⁴ O. pl., 41 x 33,8 cm, grad Snežnik.

¹⁵ O. pl., 41 x 33,8 cm, grad Snežnik.

¹⁶ O. pl., 41 x 33,8 cm, grad Snežnik.

¹⁷ O. pl., 41 x 33,8 cm, grad Snežnik.

¹⁸ O. pl., 106 x 84,5 cm, grad Snežnik.

¹⁹ O. pl., 106 x 84,5 cm, grad Snežnik.

²⁰ V delu Heinricha Fuchsa "Die Österreichischen Maler des 19. Jahrhunderts", št. 4, str. K 109 zasledimo: Vogl Karl, portretist rojen 1820 na Dunaju.

C. Vogel: Portret kneza Eduarda Schönburg Hartenstein (1787-1872), o. pl., sreda 19. stoletja (foto dr. Matej Lipovšek).

izvezenem fraku avstrijskega dvornega komornika in s številnimi odlikovanji. C. Vogel, brčkone Vogel je bil znan portretist, zato zaslužita sliki ustrezno strokovno analizo in pozornost v krogu tujih mojstrov.

Časovno bi med našete upodobitve vključila tudi litografijo kneza Otta Viktorja Schönburga.²¹ Delo nosi imeni leipziškega slikarja F. Benderja²² in litografa P. Rohrbacha. Po noši bi grafiko uvrstili v 3. četrtino 19. stoletja.

Naslednji dve sliki nas seznanjata s slikarjem Heinrichom Schönchenom (1861-1933)²³ učencem münchenske akademije. Podpisal se je na portretih princese Luise²⁴ in princa Jurija Schönburg Waldenburga,²⁵ ki pa jih je izdelal po fotografijah iz leta 1871, kar je označeno na hrbtni strani podob. Slikar je dodal še krajinsko ozadje - grad s parkom, kot je bil videti leta 1910, ko sta portreta nastala. Upodobljenka nosi progasto obleko s krinolino po modi "drugega rokokoja", princ je v uniformi - povrh njem častniškem suknjiču. Epoletje ga označujejo za generala.

²¹ Litografija, 29 x 24 cm, grad Snežnik.

²² Thieme-Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, III, Leipzig 1909, str. 301.

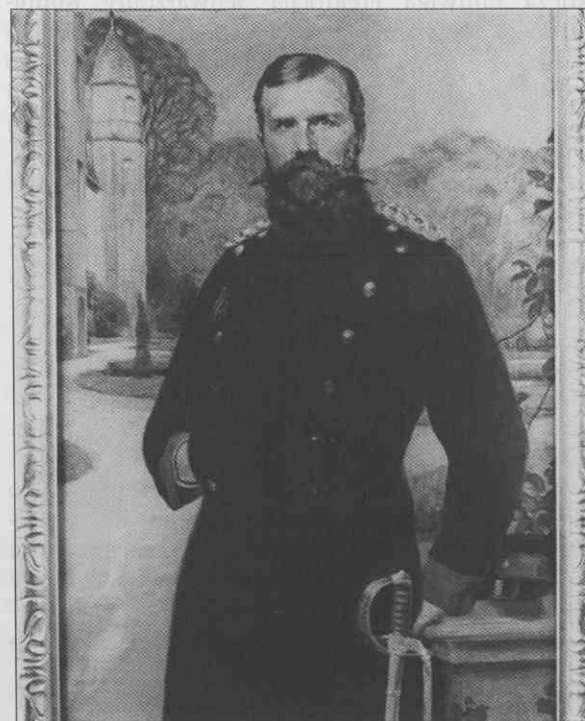
²³ Thieme-Becker, XXX, 1936, str. 224.

²⁴ O. pl., 135 x 81 cm, grad Snežnik.

²⁵ O. pl., 137 x 80 cm, grad Snežnik.

Heinrich Schönchen: Portret princese Luise Schönburg Waldenburg (1844-1922), o. pl., 1910, po fotografiji iz leta 1871 (foto dr. Matej Lipovšek).

Heinrich Schönchen: Portret princa Jurija Schönburg Waldenburg (1828-1900), o. pl., 1910, po fotografiji iz leta 1871 (foto dr. Matej Lipovšek).

S slikarjem Schönchenom sta povezana tudi portreta princese Ane²⁶ in princa Adolfa Bentheim Tecklenburg.²⁷ Pri ženini podobi, ki nam kaže upodobljenco v zrelih letih z avbo in ovratnikom, okrašenima s čipkami, bi po osvetlitvi obraza sklepali, da je šlo za neposreden portret. Pri možu v nemški generalski uniformi z lento in odlikovanji pa je po zapisu na sliki razvidno, da jo je umetnik izdelal leta 1911 in to prav gotovo po fotografiji.

V zadnjo skupino portretov se zaokrožujejo tri slike - portret moža s klobukom,²⁸ nadalje portret princa Hermana (?),²⁹ delo Roberta Wellmanna (roj. 1866),³⁰ umetnika, ki je deloval v Rimu, Berlinu in Budimpešti in je bil znan kot portretist in žanrski slikar.³¹ Tretje delo je risba s kredo in predstavlja mladeniča s klobukom.³² Je delo Ivana Franketa (1841-1927) iz leta 1865, torej iz obdobja, ko je še študiral na Dunajski akademiji.³³ V to skupino bi mogli uvrstiti tudi še portret princese Schönburg Waldenburg,³⁴ spet delo neznanega avtorja iz začetka 20. stoletja. Žena je upodobljena v jahalnem kostumu s klobučkom in jahalno palico v roki. Po slikarski plati je delo dovolj izrazito. Z nekaj vztrajnosti bi avtorja lahko odkrili med nemškimi ali avstrijskimi portretisti.

Za konec še tri slike z vojaško motiviko. Dunajski slikar Joseph Wilhelm Heicke (1845-1921)³⁵ je leta 1851 naslikal bojno sceno s konjenico.³⁶ Heicke je tudi avtor barvne litografije, ki kaže avstrijskega polkovnika Nadasyja³⁷ pri urjenju na belcu, morda lipincanu.

Friedrich Wilhelm Heine (1845-1921),³⁸ slikar in ilustrator v Leipzigu in Dresdenu ter pozneje v ZDA, pa je leta 1879 naslikal akvarel z generalom princem Jurijem Schönburg Waldenburgom³⁹ v paradni uniformi na konju.

In predno se od Snežnika poslovimo, še beseda o akvarelu, ki ni velika umetnina, ima pa dokumentarno vrednost. Leta 1860 ali 1859, kot piše na sliki, je grad z okolico⁴⁰ ovekovečil konjeniški stotnik Edward Henegan.

Kar sem opisala, so le bežna opozorila na snežniške slike. Vsako od njih bo potrebno posebej preučiti, preveriti zapise na hrbtnih straneh slik in

zanesljiveje opredeliti, kaj so izvirniki in kaj kopije. Vsekakor delo za strokovnjaka za slikarstvo. V mojih opisih je ponekod več poudarka na kostumih upodobljencev, saj so nekateri od njih prav po tej strani še najlažje opredeljivi. Seveda pa je to le del povednosti teh podob. Ker doslej pri nas še niso bile določene obravnavane, je nedvomno smiselno, da se jim posvetimo s potrebno strokovnostjo.

LITERATURA

- Ribeiro, A. (1999): *Ingres in Fashion*. London.
 Simon, M. (1995): *Fashion in Art*, Paris.
 Vrišer, A. (1993): *Noša v baroku na Slovenskem*, Ljubljana.
 Vrišer, S. (1987): *Uniforme v zgodovini*, Ljubljana.
 Vrišer, S. (1991): *Uniforme v zgodovini II*, Ljubljana.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein flüchtiger Bericht über die Gemälde auf Schloß Schneeberg

In den Innenräumen von Schloß Schneeberg (Snežnik) befindet sich eine Reihe von Gemälden, darunter Porträts der ehemaligen Schloßbesitzer und ihrer Verwandten sowie einige Stilleben und Landschaften. Es handelt sich um Werke deutscher und österreichischer Maler vom 17. bis zum 20. Jahrhundert. Zur ersten Gruppe zählen vier Porträts aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts aus dem Besitz Wolf Engelberts von Auersperg, des ehemaligen Landeshauptmanns und Besitzers von Schloß Schneeberg. Von den anderen Porträts treten in künstlerischer Hinsicht die Werke C. Vogls, H. Schönchens und F. W. Heines hervor.

Im vorliegenden Beitrag wird auch auf historische Gewänder auf den Gemälden eingegangen und auf die Kunststile des Frühbarocks, des Empires, des Biedermeiers und die des ausgehenden 19. Jahrhunderts hingewiesen.

26 O. pl., 58 x 45 cm, grad Snežnik.
 27 O. pl., 58 x 45 cm, grad Snežnik.
 28 O. na lepenki, 53,5 x 65 cm, grad Snežnik.
 29 O. na lesu, 66,7 x 52,5 cm, grad Snežnik.
 30 Thieme Becker, XXXV, str. 359.
 31 Podatki o slikarjevi smrti niso navedeni, Thieme-Becker, XXXV, 1942, str. 359.
 32 Risba s črno in belo kredo, 74,6 x 58,5 cm, grad Snežnik.
 33 Enciklopedija Slovenija, 3, Ljubljana, 1989, str. 153.
 34 O. pl., 84 x 63 cm, grad Snežnik.
 35 Thieme-Becker, XVI, 1923, str. 251.
 36 O. pl., 73,7 x 94,7 cm, grad Snežnik.
 37 Barvna litografija, 56 x 72 cm, grad Snežnik.
 38 Thieme Becker, XVI, str. 288.
 39 Akvarel, 41,5 x 32 cm, grad Snežnik.
 40 Akvarel, 35,7 x 43,3 cm, grad Snežnik.

izvirno znanstveno delo

UDK 069.5:77.04(497.4 Snežnik)
prejeto: 16. 3. 2000

Mirko Kambič

univ. dipl. umetnostni zgodovinar, mag., raziskovalec zgodovine fotografije, upokojen
SI-1000 Ljubljana, Gosposvetska 4

Beneške fotovedute in dresdenski fotoportreti na gradu Snežnik

IZVLEČEK

Avtor se je osredotočil na sedem fotografskih motivov iz Benetk, ki okvirjeni krasijo predsobo v drugem nadstropju gradu Snežnik. Obravnava še nekaj drugih fotografij, predvsem portretov, ki so delno izvirniki, delno pa upodobljeni tudi v drugih tehnikah. Omenja še fotografske posnetke gradu Hermsdorf pri Dresdnu, od koder izvirajo bivši lastniki gradu Snežnik, knezi Schönburg Waldenburg.

SUMMARY

VENETIAN PHOTOSCENES AND THE DRESDEN PHOTOPORTRAITS AT THE SNEŽNIK CASTLE

The author focused on the seven framed photographic motives from Venice, which adorn the hall in the second floor of the Snežnik castle. He deals with some other photographs, mainly portraits that are partly originals and partly represented in other techniques. Kambič also mentions photographs of the Hermsdorf castle near Dresden where the previous owners of the Snežnik castle, the Schönburg Waldenburg princes, originate from.

Ključne besede: fotografija, grad Snežnik, Benetke, Hermsdorf

Grad Snežnik pomeni nekaj mikavno skrivnostnega. Slovi po svoji slikoviti okolici, pa tudi po svoji bogati notranji opremi. K tej smemo šteti nekaj izjemnih primerkov starejših fotografskih motivov iz druge polovice 19. stoletja ter prvih desetletij 20. stoletja. Motivi iz Benetk in nekaj portretov, razkošno okvirjenih, služijo prostorom kot stenski okras. Te slike pomenijo tudi svojevrsten zgodovinski dokument. Nekaj malega slik fotografske izvedbe je še v depoju, nekaj primerkov z manjšim albumom pa najdemo v arhivski mapi, shranjeni v knjižnici. Verjetno so imeli lastniki Snežnika svoj družinski album fotografskih portretov v malih, takrat zelo priljubljenih formatih vizitke, lepljenih na kartonsko podlago, ali nekoliko večjih v "kabinetnih" formatih. Knez Jurij Schönburg Waldenburg je prevzel snežniški grad s posestvom leta 1859.¹ Kmalu potem se je

pojavi fotografska tehnika in splošna moda, imenovana nagajivo tudi manija, množične izdelave portretov, ki je zajela Evropo, zelo zgodaj pa tudi Ljubljano. Prvenstvo v družinskih albumih, izdelanih tudi v razkošnih vezavah, so imeli aristokrati in bogatejši meščani.²

Žal pa takšnega albuma snežniških knezov ne poznamo. Domnevamo lahko, da se je izgubil ali pa, da so imeli snežniški gospodje del svoje družinske dokumentacije na gradu Hermsdorf. Jurijev naslednik knez Herman, ki mu je bil Snežnik priznan leta 1902, se je namreč držal Hermsdorfa, kjer je umrl leta 1943.³

bljana 1982, str. 451. Lidija Slana, Snežnik (zgodovina, 1997).

² Helmut Gernsheim, *The Rise of Photography 1850-1880*, London (Thames and Hudson), 1988, str. 23-32.

³ Slana, op. 1.

¹ Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem. Lju-

Domnevo o družinskem albumu snežniških in obenem hermsdorfskih knezov omenjam zato, ker bi bilo odkritje takšnega albuma zelo zanimivo dopolnilo k zgodovini Snežnika. Primerno je tudi omeniti, da je bil Dresden, oddaljen od Hermsdorfa le okrog 10 km, umetniško središče Saške.⁴ Svetovni sloves uživa Dresdenska galerija, katere začetki segajo v leto 1560.⁵ Dresden je postal v drugi polovici 19. stoletja tudi deželno središče fotografskega razvoja. Fotografske reprodukcije slavnih slikarjev iz omenjene galerije so izšle kot knjižni album v razkošni vezavi. V albumu so nalepljene izvirne fotografije na albuminskem papirju.⁶ Saški kralj je podeljeval fotografom naziv: dvorni fotograf. Mirno smemo sklepati, da ta kulturni vpliv ni obšel gradu Hermsdorf. Le tako si namreč lažje razlagamo delček fotografske dokumentacije, ohranjene v snežniškem gradu.

Stopimo sedaj v predsobo drugega nadstropja, ki je prostorna in svetla. Okrašena je z lovskimi trofejami in z nekaj izjemnimi primerki pohištva. Naše oko presenetijo slike na stenah. V svetlih okvirih in pod steklom se nam zazdijo sprva kot barvaste grafike ali akvareli. Kaj hitro pa ugotovimo, da gre za fotografije. Vseh sedem slik nam posreduje mestne vedute iz Benetk: Doževo palačo, Arzenal-glavni vhod, Ponte Rialto, Canal grande s cerkvijo S. Maria della Salute v ozadju, Dvorišče Doževe palače, Trg sv. Marka, Fasado cerkve sv. Marka.⁷

Beneški motivi (foto Mirko Kambič).

Sedem velikih okvirov iz svetlega, na oko iz hrastovega lesa, z enotnim tonom sivkastih pas-

partujev, naredi iz vseh motivov harmonično poenotenje v danem prostoru. Okviri merijo ok. 82 x 105 cm, same fotografije pa so različnih formatov, od ok. 41 x 52 cm do ok. 52 x 78 cm. Večji motivi so skoraj neopazno zlepljeni iz leve in desne polovice motiva, manjši pa so na enem listu fotopapirja. Vlogo poenotenja imajo paspartuji. Vse skupaj je dobro ohranjeno, presenetljivi pa so tako veliki formati. Beneški, pa tudi drugi evropski fotografi so izdelovali za zahtevnejše kupce precej velike slike, bodisi kopije iz velikih plošč, bodisi povečave. V zbirki slikarja Ivana Franketa je originalna fotografija beneške palače Ca'Pesaro s krasno fasado ob Canalu grande. Motiv sam meri 27 x 35 cm. Iste velikosti so motivi znanega beneškega fotografa Carla Naye (1816-1882).⁸ Snežniški motivi so torej po velikosti nekaj izjemnega.

Na prvi pogled je vseh sedem motivov, ki jih imamo na steni, narejenih na gladek albuminski papir, ki je bil prepariran z jajčnim beljakom in množično uporabljan v svetovni fotografiji. Bil je tovarniški izdelek. Za podrobnejšo analizo bi morali seveda vzeti vsaj eno od snežniških fotografij iz okvira, kar pa ni priporočljivo, razen če bi bilo potrebno čiščenje zaščitnega stekla z notranje strani.

Vseh sedem motivov je rahlo obarvanih, vendar ne gre za barvni fotografski postopek, temveč za poznejši poseg, saj so barve opazno nanešene poljubno, za poživitev slikovne površine. Nebo je obarvano azurno modro, tu rahlo, drugje močneje. Obarvanje streh, fasad, mozaikov na Markovi cerkvi razodeva subjektiven poseg. Gre za modro, rdečo in rjavo barvo. Upoštevamo seveda možnost, da so tako barve na sliki kot enakomerna obarvanost paspartuja v teku časa zbledele, posebno, če so bile slike ob dnevni svetlobi že dolgo na stenah.⁹

Na posameznih slikah najdemo dobro viden žig "GB BRUSA-VENEZIA". To je dober dokaz, da izvirajo fotografije na snežniškem gradu prav iz Benetk. Za sedaj, žal, tega imena nisem našel med imeni znanih beneških fotografov starejšega obdobja, bo pa uganka rešljiva, s tem pa tudi, vsaj približno, čas nastanka omenjenih motivov. Nekateri beneški fotografi so bili tudi poslovneži in so izdajali kot založniki - fotografije drugih mojstrov. Eden teh je bil Ferdinando Ongania (1842-1911), ki je bil založnik in knjigarnar. Za razmnoževanje fotografij se je posluževal postopka heliogravure, izdal je sto serij motivov v velikih formatih. Pri

⁴ Andrees Handatlas. Leipzig, 1893, str. 25-26 (E2), Koenigreich Sachsen.

⁵ Bert Bilzer et al., Das Grosse Buch der Malerei. Braunschweig, 1960, str. 117 sl.

⁶ Julius Huebner, Die Dresdener Galerie. Berlin (brez letnice). Posrednik: Georg Lercher, Buchhandlung, Laibach. Izvirni izvod v zbirki M. Kambič.

⁷ Stanje fotografij dne 27. oktobra 1999, ko sem naredil tudi nekaj barvnih posnetkov.

⁸ Mirko Kambič, Fotografska zbirka slikarja Ivana Franketa (1841-1927). V: Zbornik za umetnostno zgodovino (ZUZ), nova vrsta XXXIII, 1997, str. 111-126. - "Naya, Fotografo, Venezia": 5 izvirnih motivov (Ponte dei Sospiri, Dvorišče Doževe palače). Zbirka M. Kambič.

⁹ Michele Falzone del Barbaro, Fotografie colorate. V: Fotologia (Firenze), No. 10 (1988), str. 34-35.

tem se je poslužil znanih motivov Studia Naya in bratov Alinati. Ongania si je pridobil mednarodni sloves in medaljo kralja Umberta I.¹⁰ Vse to in druge informacije nam bodo prišle prav, ko bomo želeli podrobneje opredeliti opisane fotografije na gradu Snežnik.

Podatke za posamezne znamenitosti slavnih Benetk najdemo tako v umetnostno zgodovinski literaturi kot, zelo pregledno, v bogatejših turističnih vodnikih, tudi v tistih starejših kot je npr. Meyerjev za Gornjo Italijo iz leta 1898.¹¹ Verjetno nam je malo znan motiv beneškega Arzenala, ki ga vidimo na gradu Snežnik kot mogočno arhitekturno fasado s portalom bolj na levi in z dvema stolpoma na desni ter z množico kipov v ospredju in ozdaju. Ta razgibani motiv je bil vaba številnim fotografom, toda bistvo Arzenala se skriva za fasado, ki predstavlja glavni vhod, po kanalu med obema stolpoma, v obširno področje beneškega ladjedelništva in orožarstva, oziroma beneške vojne mašinerije skozi stoletja. Tu je bil skrivnostni vir beneške pomorske moči, gradnje galej, orožja, streliva in nešteti pripomočkov za plovbo, za trgovanje in za vojno. V Arzenalu je bilo občasno tudi do sto galej. Obširnost terena za fasado Arzenala je nazorno upodobljena na neki karti iz 15. stoletja.¹² Vhodna arhitektura, delo arh. Fra Gioconda, je iz leta 1416. Štiri leve so pripeljali iz Aten leta 1687.¹³

Glavni vhod v Arzenal, Benetke (foto Miran Kambič).

Beneški motivi na snežniškem gradu bi prišli lahko neposredno iz Italije. Druga možnost bi bila posredna pot, družinski grad Hermsdorf in bližnji

Dresden. Zanimivo je, da je na enem od paspartujev vtisnjeno ime "Carl Schleicher". Dilema za sedaj ni pomembna. Gre za beneške motive z žigom, ki potrjuje beneško provenienco (GB Brusa-Venezia). Pomembno je torej, da so slike in okviri dobro ohranjeni, da gre za izjemne formate in da so za obiskovalce vabljivo razstavljeni.

Teich Hanfstaengl: Jurij in Luiza Schönburg Waldenburg (preslikano z originala, foto Jože Žnidaršič, Cerknica, last gradu Snežnik).

Na gradu Snežnik najdemo, razen beneških fotografij, še nekaj zanimivosti, ustvarjenih s fotografsko tehniko. V drugem nadstropju, v "črni jedilnici", visi na steni portret moža in žene. To je slika velikega formata v luksuznem okviru. Mož je upodobljen sede, z obrazom proti nam. Žena je vidna v vsej postavi, stoječa in v profilu. Mož je v vojaški uniformi, s pletenima epoletama, s kapo na ščitek, z odlikovanjem na prsih. Žena je v belem oblačilu, z bogato oblikovanim dodatkom na hrbtu, ki razkazuje takrat modni "rep", ki ga je fotograf odlično upodobil. Ton slike je svetlorjav, ozadje je nevtralnno. Veseli nas, da se nam je s podatkom na sliki predstavil tudi mojster portreta: "Teich Hanfstaengl, K. S. Hof Photograph". Gre za dvornega fotografa saškega kralja.¹⁴

¹⁰ Dorothea Ritter, Venedig in historischen Photographien. Muenchen, 1994, str. 200.

¹¹ Gsell Fels, Ober-Italien. Meyers Reisebuecher. Leipzig, Wien, 1898, str. 170-374.

¹² Colin Thubron, Die Venezianer. Time-Life, Amsterdam, 1981, str. 80, sl. Karta str. 84-85.

¹³ Podatek na hrbtni strani fotografije C. Naye (opomba 8).

¹⁴ Verjetno je bil Teich Hanfstaengl sorodnik zelo upoštevanega nemškega litografa in fotografa Franza Hanfstaengla (1804-1877), ki se je leta 1835 naselil v Dresdnu in izdelal, v odlični litografski tehniki, 138 umetniških del dresdenske galerije. Svoj atelje je leta 1845 prepustil svojima bratoma Hansu in Maxu (Heinz Gebhardt, Koeniglich Bayerische Photography 1838-1918). Muenchen 1978, str. 175-176).

Ta portret je vložen v paspartu iz debelega črnega kartona s pozlačenim robom notranjega izreza. Črn masiven okvir z navzven pomaknjenimi kvadratastimi ogli je mojstrsko delo. Format slike je vreden občudovanja: 45,5 x 38 cm.

Tako je fotograf portretiral princa Jurija Schönburga in njegovo ženo princeso Luizo. On se je rodil leta 1828, žena pa 1844.¹⁵

V "črni jedilnici" visi še drug, zelo privlačen fotografski portret v ovalnem okviru črne barve. Slika je formata 20,5 x 16,5 cm. Gre za portret že omenjene Luize, ki jo vidimo v celi postavi. Njen obraz je obrnjen k nam, rameni sta goli, roki segata iz temne tančice, krilo sega do tal, kjer je viden delček preproge. Lasje so okrašeni s cvetjem, ozadje je nevtralnno. Tonsko je podoba mešanica črmine in sepije, odlikuje pa se s svetlobnimi kontrasti.

Portret Luize Schönburg Waldenburg (preslikana iz originala, foto Jože Žnidaršič Cerknica, last gradu Snežnik).

Princa Jurija in Luizo srečamo ponovno v prvem nadstropju gradu, upodobljena pa sta v slikarski tehniki. To sta portreta, slikana v olju v ubranih barvah, naslikana sta ločeno in razstavljena na dveh enako uokvirjenih slikah, druga ob drugi. Obe sliki je naredil münchenski akademski

slikar Heinrich Schönchen (1861-1933), ki je bil večkrat gost na snežniškem gradu. Posebnost obeh slik je podatek, da sta bili narejeni po fotografiji iz leta 1871. Oba portreta naj bi s čopičem naredil H. Schönchen leta 1910.¹⁶

Tri fotografske portrete najdemo v pritličju, v sedanji poročni dvorani. Gre za dva moška in en ženski portret. Slike so v ovalno izrezanih paspartutih, format ovala je ok. 48,5 x 39 cm. Solidno izdelani črni okviri imajo kvadrataste, ven pomaknjene ogle. Žal je ton slik nekoliko zbledel. Vsi trije portreti so delo že omenjenega dvornega fotografa T. Hanfstaengla.

V depoju snežniškega gradu je med različnim slikovnim gradivom tudi nekaj starih fotografij. Pozornost sem posvetil le starejši sliki večjega formata v lesenem okviru. To je fotografija formata 35,5 x 47 cm, vložena v paspartu s poglobljenim izrezom. V neki odprti arhitekturi, gledano z vrtno strani, vidimo množico moških in žensk iz visoke družbe. V zapisu je navedena proslava neke 800-letnice, morda mesta Dresden. Omenja se ime kralja Alberta. Nekoliko neoster motiv, kot bi šlo za ljudi v gibanju in za "momentni" posnetek brez skrbne priprave, je vendar zanimiv kot zgodovinski zapis iz leta 1889. Fotografija v čokoladnorjavi barvi je delo nekega berlinskega fotografa (M. Ziecker?). Sklepam, da so bili med povabljeni tudi člani družine Schönburg Waldenburg.¹⁷

V knjižnici gradu Snežnik je ohranjena večja mapa s slikovnim gradivom raznih vrst. Tu najdemo večji fotografski posnetek gradu Hermsdorf (20,5 x 26 cm). V manjšem rjavem albumu je sedem motivov istega gradu, tako zunanosti kot različnih pogledov v notranosti. V tej mapi je tudi litografsko razmnožen fotografski portret "Tekla, Fuerstin von Schoenburg Waldenburg". Pred nami je samozavestna starejša gospa, z belim pokrihalom, belim šalom in z bogatimi kitami las. Izvedba je likovno zanimiva, vsebuje pa tudi psihološki naboj.

Fotografsko gradivo na gradu Snežnik bo deležno verjetno še podrobnejše analize, pa tudi dopolnil z novimi podatki. Morda bo prišlo do kakšnega presenetljivega odkritja. Tu opisani eksponati so vredni, da jih upoštevamo v zgodovini fotografije na Slovenskem kot zanimive primerke tujih mojstrov.

¹⁶ Po pripovedi dr. V. Bučić so podatki na hrbtni strani portreta.

¹⁷ Na hrbtni strani kartona ja zapisanih, v gotici, več podatkov o vsebini fotografije.

¹⁵ Podatki dr. Vesne Bučić.

ZUSAMMENFASSUNG

Venezianische Photoveduten und Dresdner Photoporträts auf Schloß Schneeberg

Zur Inneneinrichtung von Schloß Schneeberg (Snežnik) rechnet man auch einige vorzügliche Photographien älteren Datums. Mit Originalrahmen versehen schmücken sie einzelne Räume und stellen einen Teil des Kulturguts dar. Sie werden auch als Erzeugnisse fremder Meister geschätzt und mit Recht zur Geschichte der Photographie in Slowenien gerechnet. Es handelt sich um sieben Motive großen Formats, um bekannte venezianische Veduten: Palazzo Ducale, Arsenale, Ponte di Rialto, Canal Grande, Palazzo Ducale (Hof), Piazza di S. Marco und Basilica S. Marco.

Diese Photographien sind verschiedenen Formats, von ca. 40 x 50 cm bis ca. 50 x 78 cm. Die Motive, wahrscheinlich auf Albuminphotopapier, sind koloriert und gut erhalten. Sie entstanden in Venedig, wovon der auf das Papier aufgedruckte Stempel "GB BRUSA-VENEZIA" zeugt. Diese Angabe wirft die Frage nach dem Photographen und nach der Entstehungszeit auf. Nach Schloß Schneeberg gelangten die genannten Motive entweder unmittelbar aus Venedig oder mittelbar über Schloß Hermsdorf bei Dresden, dem Stammhaus der Schönburg-Waldenburg, die im Jahre 1853 in den Besitz von Schloß Schneeberg gelangten. Die Photographien sind auf graugetönte Passe-partouts aufgeklebt und mit Rahmen von ca. 82 x 105 cm versehen. Alle sieben venezianische Photographien schmücken die Wände des Vorzimmers im zweiten Stock.

Fachinteresse weckt das gut erhaltene photographische Porträt Georg Schönburg-Waldenburgs und seiner Gattin Luise. Georg wurde im Jahre 1859 Besitzer von Schloß Schneeberg. Das Porträt der beiden Eheleute befindet sich in einem

massiven, kunstvoll gestalteten schwarzen Rahmen. Das Bild mißt 45,5 x 38 cm. Aufmerksamkeit weckt das luxuriöse Kleid von Luise, die sich dem Betrachter von der Seite zeigt und die reich gestaltete modische Schleppe ihres Kleides zur Geltung bringt. Ihr Gemahl ist sitzend in Militäruniform abgebildet. Das Porträt stammt von Teich Hanfstängl, dem Hofphotographen des sächsischen Königs. Teich ist wahrscheinlich ein Verwandter des deutschen Lithographen, Photographen und Porträtmalers Franz Hanfstängl (1804-1877), der mehrere Jahre sein Atelier in Dresden, später in München hatte. Auf Schloß Schneeberg sind noch drei Porträts zu sehen, in ovalem Passe-partout-Ausschnitt und schwarzem Kunstrahmen. Es handelt sich um die Porträts zweier Männer und einer Frau. Diese Porträts im Format von ca. 50 x 40 cm sind das Werk desselben Teich Hanfstängls. Sie hängen im heutigen Hochzeitssaal, sind jedoch bereits leicht verblichen.

Ein solides und gefälliges Werk ist das kleinere Porträt der im Jahre 1844 geborenen Luise. Die gut erhaltene in dunklen und hellen Sepiatönen gehaltene Photographie zeigt Lichtkontraste. Das ganzfigurliche Porträt (ca. 20 x 16 cm) in einem ovalen Rahmen stellt eine junge, sympatische Frau dar.

Der Münchner Maler Heinrich Schönchen (1861-1933) schuf im Jahre 1910 zwei getrennte, jedoch gleichartig eingerahmte Porträts in Öl von den bereits erwähnten Georg und Luise. Es handelt sich um zwei farblich gut abgestimmte realistische Porträts, bei denen sich der Maler einer photographischen Porträtvorlage aus dem 19. Jahrhundert bediente.

Auf Schloß Schneeberg findet man im Depot und in der Bibliothek noch einige Photographien, die in erster Linie Dokumentarwert haben. Die Photographie größeren Formats von einem Berliner Photographen aus dem Jahre 1889 mutet wie eine Reportageaufnahme der hohen Gesellschaft bei einer 800-Jahrfeier an (vielleicht die der Stadt Dresden).

1) Daniela Biber, Venedig in Historischer Photographie, München, 1994, S. 28.

2) Gerd H. Oberholzer, Meyer, Dresdener Fotograf, Wien, 1977, S. 12-24.

3) Hans-Joachim Lauth, Die Photographie in der Geschichte der Kunst, München, 1980, S. 11-12.

4) Hans-Joachim Lauth, Die Photographie in der Geschichte der Kunst, München, 1980, S. 11-12.

izvirno znanstveno delo

UDK 069.5:598.2(497.4 Snežnik)
prejeto: 17. 4. 2000

Janez Gregori

muzejski svetovalec, Prirodoslovni muzej Slovenije
SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20

Zbirka ptičev in sesalcev na gradu Snežnik

IZVLEČEK

Grad Snežnik hrani zbirko ptičev in sesalcev, ki je nastajala predvsem ob koncu 19. in ob začetku 20. stoletja. Avtor podaja popis trenutnega stanja, po prostorih, kjer so shranjeni posamezni eksponati.

SUMMARY

THE COLLECTION OF BIRDS AND MAMMALS AT THE SNEŽNIK CASTLE

The Snežnik castle keeps a collection of birds and mammals, which originates from the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. The author gives a description of the present condition of the collection by rooms where individual exhibits are being kept.

Ključne besede: ptiči, sesalci, zbirka, Snežnik, Slovenija

Snežniško veleposestvo je imelo v lasti velike površine zemlje, pretežno zaraščene z gozdovi. Kot na drugih podobnih gospodstvih, sta bili tudi tu glavni dejavnosti gozdarstvo in lov. Živali, sesalce in ptiče, so streljali za hrano, ali pa zgolj za zabavo. Dele živali (rogovja jelenov in srnjakov) ali preparirane v celoti, so kot lovske trofeje nameščali v raznih prostorih gradu in sčasoma je nastala lepa zbirka. Ta je pričevalec odnosa zemljiških lastnikov do narave in obnem dokument o živastvu v določenem prostoru in času, je pričevalec o vrstni sestavi živalstva, po trofejah pa lahko sklepamo tudi o telesnem stanju živali (npr. jeleni, srnjaki).

Mogoče bi se dalo iz starih zapiskov ugotoviti, kdaj so začeli na Snežniku z zbiranjem trofej in kaj vse je bilo nekoč tam razstavljeno. Zaradi skromno odmerjenega časa v tem zapisu posvečam pozornost samo trofejam in nagačenim živalim, ki so trenutno na gradu Snežnik. Nekaj podatkov o nastajanju te zbirke posreduje Schollmayer (1923).¹

Preparirane ptiče na gradu Snežnik sva popisala 16. 2. 2000 skupaj s sodelavcem Daretom Šerantom, popis sesalcev in nekatere preverbe glede determinacije ptičev pa sem opravil sam 18. 4. 2000.

Zaradi preglednosti podajam popis ptičev in sesalcev po prostorih, v katerih so trenutno. Pri popisu posameznih vrst skušam slediti njihovi sistematski uvrstitvi. Podatke navajam v naslednjem vrstnem redu: slovensko in strokovno ime z avtorjem, spol, teža živali ali kakšna druga značilnost, kraj najdbe ali uplenitve, čas najdbe ali uplenitve in uplenitelj ali najditelj (leg.).

Veža (Preddverje)

Sršenar *Pernis apivorus* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Divji petelin *Tetrao urogallus* Linnaeus 1758: samec, Stene - Strmi klanec, 6. 5. 1895, leg. princ Ulrich, 4,2 kg;

¹ Schollmayer-Lichtenberg, Heinrich von, 1923: Schneeberg und die Dynasten von Schönburg - Eine Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain (rokopis).

Leta 1998 je delo prevedel Jože Strle, izšlo je v lični knjigi z naslovom Snežnik in schönburški vladarji - zgodovina gospodstva Snežnik na Kranjskem. Knjigo je izdalo in založilo Gozdno gospodarstvo v Postojni.

Fotografija z gradu Snežnik - fotomontaža. Fotokopijo originala je posredoval Jože Sterle. Fotografija je bila prodana na dražbi.

Zlatovranka *Coracias garrulus* Linnaeus 1758: Gomance (Hermsburg), 8. 5. 1895, leg. Franc Iro-wetz;

Siva žolna *Picus canus* Gmelin 1788: samec - brez podatkov;

Rjavi medved *Ursus arctos* Linnaeus 1758: prepariran v vzravnem položaju, 220 kg, Revir Mašun - Leskov grm, 16. 4. 1893, leg. princ Hermann von Schönburg Waldenburg. Ker so preparat tega medveda posodili za razstavo izven gradu Snežnik, je domneva, da naj bi ga ob vračanju zamenjali s preparatom manjšega medveda. Po stari fotografiji ni težko ugotoviti, da je v Snežniku razstavljeni preparat medveda istoveten z medvedom na tej fotografiji.

Divja mačka *Felis silvestris* Schreber 1777: brez podatkov. Preparat je novejšega datuma, podatki zanj (M. Berce, ustno) pa so naslednji: samec, 6,5 kg, Stari breg - Gojitveno lovišče Medved, Kočevje, september 1978, leg. Marko Berce.

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: neparni deseterak, iztrebljen 100 kg, Obora (Tiergarten), 5. 8. 1901, leg. princ Ulrich. "Ta jelen je bil 1899. leta prvi naseljen v oboro za jelene v Leskovi dolini in je imel zakrnelo, izrazito kratko rogovje dvanajsteraka" (Schollmayer 1998: 69).

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan dvanajsterak, Leskova dolina, 1911, odpadlo rogovje;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan deseterak, Leskova dolina pod Pogorelčkom, 17. 2. 1910, jelena je ubil medved;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan neparni dvanajsterak, Leskova dolina, 1908, odpadlo rogovje;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758:

močan neparni šestnajsterak, parožka nadočnika zakrivljena navzdol, Leskova dolina, 1908, odpadlo rogovje;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan osmerak, Leskova dolina, 1909;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan osmerak, Leskova dolina (Obora-Tierpark), 18. 2. 1910, jelena ubil medved

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan deseterak, Vratenski hribi, 4. 11. 1910, jelena ubil medved.

Prostor za osebe (pritličje)

Sršnar *Pernis apivorus* (Linnaeus 1758): brez podatkov.

Stopnišče v 1. nadstropje

Labod pevec *Cygnus olor* (Gmelin 1789): brez podatkov (listek labod pevec, preparat dobro ohranjen);

Divji petelin *Tetrao urogallus* Linnaeus 1758: samci, 6 preparatov glave z repom - vsi brez podatkov;

Pepelasti lunj *Circus cyaneus* (Linnaeus 1766): samec - brez podatkov. Na listku, pritrjenem na preparat, piše, da gre za močvirskega lunja *Circus pygargus*, vendar determinacija ni točna. Oblika in lega primarnih peres ter lega primarnih krovcev potrjujejo, da gre za pepelastega lunja.

Rdečenoga postovka *Falco vespertinus* Linnaeus 1766: samica, brez podatkov (listek na preparatu ima napis "sredozemski sokol *Falco eleonore*", kar je napačno).

Poljska vrana *Corvus frugillegus* Linnaeus 1758: brez podatkov.

Predsoba z biljardom

Regeljc *Anas querquedula* Linnaeus 1758: samec + samica, Obrh, marec 1897, leg. M. Fischer;

Volk *Canis lupus* Linnaeus 1758: trije tepihi iz kož (koža + glava) - vsi brez podatkov.

Knjižnica

Divji petelin *Tetrao urogallus* Linnaeus 1758: 2 ekspanata, samca (glava/rep) - brez podatkov;

Sršnar *Pernis apivorus* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Kačar *Circaetus gallicus* (Gmelin 1788): brez podatkov;

Mala droplja *Tetrax tetrax* Linnaeus 1758: brez podatkov (s svinčnikom dopisano Zvergrappe);

Togotnik *Phylomachus pugnax* (Linnaeus 1758):

samec v zimskem perju (Herbstkleid), Nadleška polja (Nadlesker Feld), 12.04.1898, leg. F. Irowetz;

Rečni galeb *Larus ridibundus* Linnaeus 1766: brez podatkov;

Volk *Canis lupus* Linnaeus 1758: 3 kože kot tepihi, vsi brez podatkov;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: rogovje + lobanja, osmerak, H. S., revir Mašun;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: luster iz rogovja + lobanje, močan neparni šestnajsterak, vpisana samo letnica 1929;

Soba poleg knjižnice

Sršenar *Pernis apivorus* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Skobec *Accipiter nisus* (Linnaeus 1758): samec - brez podatkov;

Navadni dihur *Mustela putorius* Linnaeus 1758: (listek na preparatu razmočen in slabo čitljiv), Snežnik (Schneeberg), marec 1894(?);

Kuna *Mustela* sp.: listek na preparatu je raztrgan, preparat je močno zbledel, zato bi bil za točno determinacijo potreben natančnejši pregled;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: rogovje + lobanja, neparni osmerak, iztrebljen 135 kg, Gabrov vrh, (datum nečitljiv) ??1930, H. S.

Stopnišče v 2. nadstropju

Lisica *Vulpes vulpes* Linnaeus 1758: brez podatkov;

Navadni jazbec *Meles meles* Linnaeus 1758: brez podatkov;

Vidra *Lutra lutra* Linnaeus 1758: brez podatkov;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan osmerak, 1906, (brez drugih podatkov);

Srna *Capreolus capreolus* (Linnaeus 1758): na stopnišču je 27 trofej srnjakov, vsaka pritrjena na lični deščici. Trofeje so večinoma šilarji in vilarji. Na skoraj vseh so zapisani podatki o pridobitvi, večina je iz let okoli 1900.

Beneška predsoba 2. nadstropje

Planinski orel *Aquila chrysaetos* (Linnaeus 1758): 3 letni - brez podatkov;

Planinski orel *Aquila chrysaetos* (Linnaeus 1758): odrasel - brez podatkov;

Velika uharica *Bubo bubo* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Volk *Canis lupus* Linnaeus 1758: nagačen (besedilo na ploščici delno slabo čitljivo), 30 kg, ?... Snežnik (Schneeberg), 6. 2. 1886, leg. Andreas Sterle;

Divji prašič *Sus scrofa* Linnaeus 1758: 2 tepiha iz kože, brez podatkov;

Divji prašič *Sus scrofa* Linnaeus 1758: nagačen, podatki, zapisani na kovinski ploščici so zbrisani ali nečitljivi;

Divji prašič *Sus scrofa* Linnaeus 1758: nagačen, brez podatkov;

Srna *Capreolus capreolus* (Linnaeus 1758): v beneški predsobi je na stenah obešenih 84 trofej srnjakov, prevladujejo močna rogovja. Podatki so vpisani na deščicah ali na listkih, pritrjenih na zadnji strani deščic, pri nekaterih so listki strgani. Vpisani so uplenitelj, lokaliteta, datum in teža srnjaka; redke trofeje so brez podatkov. Večino srnjakov so uplenili lovci in gozdarji, ki so tedaj delali na posestvu. Čas pridobitve je zadnja polovica 19. in prva polovica 20. stoletja.

Predsoba v 3. nadstropju

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: rogovje + lobanja, šesterak, brez podatkov;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: neparni dvanajsterak, H. S., Revir Leskova dolina, 3. 10. 1916 (6 pri letnici je slabo čitljiva in je lahko napačno prečitana);

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: močan dvanajsterak, brez podatkov.

Depo v sobi poleg Anine spalnice

Srna *Capreolus capreolus* (Linnaeus 1758): v omari je 8 srednje velikih kartonskih škatel, polnih srnjačjih rogovij. Mnogi so pritrjeni na deščicah, ki imajo na zadnji strani zapisane podatke.

Depo v 3. nadstropju (dve omari)

Rdečegrli slapnik *Gavia stellata* (Pontoppidan 1763): brez podatkov;

Mali ponirek *Podiceps ruficollis* (Pallas 1764): 2 primerka, na Obrhu, ustreljena novembra 1897, leg. Fr. Irowetz;

Velika bobnarica *Botaurus stellaris* (Linnaeus 1758): samica, Cerkniško jezero, ustreljena novembra 1897, leg. Peter Hauptman;

Rjava čaplja *Ardea purpurea* Linnaeus 1766: brez podatkov;

Kvakač *Nycticorax nycticorax* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Kvakač *Nycticorax nycticorax* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Njivska gos *Anser fabalis* (Latham 1787): samica, juv., Iga vas, februar 1900, leg. Andrej Sterle-Klanšek;

Njivska gos *Anser fabalis* (Latham 1787): samica, pod Iga vasjo, (unter Igendorf), februar 1900, leg. Andrej Sterle-Klanšek;

Žvižgavka *Anas penelope* Linnaeus 1758: samec - brez podatkov;

Krehelj *Anas crecca* Linnaeus 1758: samec, v Seničini (auf der Seničina), ustreljen 14. 11. 1897, leg. Fr. Irowetz;

Dolgorepa raca *Anas acuta* Linnaeus 1758: samec, pri Danah, marec 1898, leg. Peter Hauptmann;

Mlakarica *Anas platyrhynchos* Linnaeus 1758: samec, Seničina, ustreljen februarja 1900, leg. Fr. Irowetz;

Aythya sp.: samica - brez podatkov (zelo slab preparat);

Mala žagarica *Mergus albellus* Linnaeus 1758: samec, Obrh v Seničini (am Oberh in der Seničina), ustreljen 4. 1. 06, leg. F. Wollny;

Kanja *Buteo buteo* (Linnaeus 1758): samica, juv., Gomance (Revier HERNSBURG), avgust 1894, leg. Fr. Irowetz;

Divji petelin *Tetrao urogallus* Linnaeus 1758: brez podatkov;

Gozdni jereb *Bonasa bonasia* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Velika uharica *Bubo bubo* (Linnaeus 1758): brez podatkov;

Veliki detel *Dendrocopos major* (Linnaeus 1758): samec (odlomljena glava) - brez podatkov;

Navadni jelen *Cervus elaphus* Linnaeus 1758: v tem depoju je zloženih na kup 9 jelenjih rogovij, eno je na deščici, vseh ostalih pa se drži lobanja. Pri sedmih so podatki o kraju in času uplenitve, dva pa sta brez podatkov.

Zbirka ptičev na gradu Snežnik je nastajala konec 19. in v začetku 20. stoletja. Šteje 49 nagačenih ptičev, med njimi je 8 divjih petelinov, kjer sta kot trofeja preparirana samo glava in rep. Na stenah je razstavljenih 29 ptičev, 20 pa jih je v depoju. Večina preparatov je slabo ohranjena, nekateri so vidno poškodovani. Kar 34 ptičjih preparatov je brez potrebnih podatkov.

Zbirka sesalcev je prav tako nastajala konec 19. in v začetku 20. stoletja. Obsega v glavnem samo dele živali, ki predstavljajo lovske trofeje. Na stenah je razstavljenih 15 rogovij jelenov, 9 jih je v depoju, srnjakovih rogovij je razstavljenih 111, v depoju pa je osem večjih kartonskih škatel polnih srnjačjih rogovij. Pri večini rogovij so zapisani podatki o kraju in času uplenitve ter o uplenitelju. Dvoje mogočnih rogovij jelenov, uplenjenih leta 1850, ki jih omenja Schollmayer (1998: 69), nisem zasledil v nobenem od prostorov, kjer so trofeje.

Razstavljenih je še 10 nagačenih sesalcev, ki pripadajo 9 vrstam (medved, volk, lisica, navadni dihur, kuna, jazbec, vidra in divja mačka), 8 kož pa je prepariranih kot tepihi. Med nagačenimi sesalci je tudi velik rjavi medved, ki je bil ustreljen leta 1893.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vogel- und Säugetiersammlung auf Schloß Schneeberg

Im Jahr 2000 wurden die zur Zeit auf Schloß Schneeberg (Snežnik) befindlichen Jagdtrophäen bzw. ausgestopften Vögel und Säugetiere verzeichnet. Die Sammlung entstand Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts. Den Großteil machen Jagdtrophäen aus. Um der größeren Übersichtlichkeit willen ist das Verzeichnis von Vögeln und Säugetieren nach den Räumen geordnet, in denen sie sich zur Zeit befinden.

Die Vogelsammlung zählt 49 ausgestopfte Vögel, darunter 8 Auerhähne, von denen lediglich Kopf und Schwanz als Trophäe präpariert sind. An den Wänden sind 29 Vögel ausgestellt, 20 befinden sich in den Depots. Der überwiegende Teil der präparierten Tiere sind schlecht erhalten, ganze 34 davon sind mit keinen Angaben versehen.

Die Säugetiersammlung umfaßt überwiegend nur jene Tiererteile, die eine Jagdtrophäe darstellen. An den Wänden sind 15 Hirschgeweihe aufgehängt, 9 befinden sich im Depot. Es sind auch 111 Rehbockgeweihe ausgestellt, im Depot befinden sich noch acht größere Kartonschachteln mit Rehbockgeweihen. Größere Geweihe enthalten auch Angaben über Ort und Zeit der Erlegung und über den Erleger. Ferner sind noch 10 ausgestopfte Säugetiere von 9 Tierarten zu sehen (Bär, Wolf, Fuchs, Iltis, Marder, Otter und Wildkatze), 8 Felle sind als Teppiche präpariert. Unter den ausgestopften Säugetieren befindet sich auch ein großer Braunbär, der 1893 erlegt wurde.

izvirno znanstveno delo

UDK 712.23(497.4 Snežnik)

prejeto: 13. 3. 2000

Marko Dobrilovič

univ. dipl. ing. agronomije, Vlada Republike Slovenije, Brdo - protokolarni servis
SI-4000 Kranj, Predoslje 39

Park Snežnik

IZVLEČEK

Začetki parkovnega urejanja okolice gradu Snežnik sodijo v obdobje Schönburg Waldenburgov. Parkovna zasnova je v osnovi elektična, saj združuje parkovne elemente značilne za krajinski slog (skupine dreves, posamična drevesa, tratne in vodne ploskve) ter renesanso (strižena visoka drevnina, gabrov rondo, členjenost zelenjavnega parterja...), pojavlja pa se tudi eksotizem - izraz mode tedanjega časa. Po prvi svetovni vojni je park pričel zaraščati gozd, spremenila pa se je tudi namembnost nekaterih zemljišč. Mnogo elementov parkovne ureditve je še vidnih in lahko predstavljajo izhodišče za nove oblikovalske rešitve.

SUMMARY

THE SNEŽNIK CASTLE PARK

The beginnings of park arranging of the surrounding of the Snežnik castle belong in the period of the Schönburgs-Waldenburgs. The park conception is in its base eclectic as it merges park elements typical for the landscape style (groups of trees, individual trees, grass and water surfaces) and the renaissance (cut into shape high trees, beech tree circular, linking of the vegetable ground ...). Also occurring is exotism - an expression of the then fashion. After the First World War the forest began to overgrew the park and the purpose of plots of ground changed. Many elements of the park arrangement can still be seen and can serve as a starting-point for new forming solutions.

Ključne besede: grad Snežnik, parkovno urejanje, krajinska arhitektura, zgodovinski pregled

V graščinskem kompleksu Snežnik tvorijo naravne prvine, stavbna arhitektura, parkovna zasnova in kmetijska raba krajinsko podobo izjemne vrednosti. Iz današnje podobe celotnega prostora lahko prepoznamo različna časovna obdobja, kar daje temu kulturnemu in naravnemu spomeniku pomembno zgodovinsko pričevalnost in enkratnost. Le malo je na slovenskem podobnih primerov združevanja naravnega s kulturnim, preteklega s sedanjim.

Pregled dokumentacije

Za obdobje do 18. stoletja so arhivski viri o

parku redki. Eden prvih opisov graščine in njene okolice je Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske iz leta 1689.

Od srede 18. stoletja dalje je ohranjenega več gradiva, ki se nanaša na grajski park (terezjanski kataster (1748-1756), jožefinski kataster (1785-1790) in franciscejski kataster). Slednji, iz leta 1823, zelo natančno prikazuje podobo snežniškega gospostva. To je hkrati tudi prvi načrt posesti (katastrska mapa izdelana v merilu 1:2880, kjer je park označen s svežo zeleno barvo), ki skupaj z stavbnim protokolom opredeli namembnost vseh sestavnih delov tedanje snežniške posesti. Nadalje nam poda podatke o parcelah vse do leta 1850 Stara zem-

ljiška knjiga, ki od leta 1869 dalje vsebuje tudi kopijo katastrske mape reambuliranega katastra.

Za leto 1882 zasledimo načrt posestva Snežnik, ki nam prikazuje skupaj z *Izkazom o spremembah* spremenjeno stanje zemljišča.

V Arhivu Republike Slovenije zasledimo v seznamu načrtov pod poglavjem *Situacijski načrti - kraji v Sloveniji*, tri karte s prilogami, ki se nanašajo na snežniško gosposčino:

- Gospostvo Snežnik, razmejitev z gospostvom Ribnica,
- Gospostvo Snežnik, sporna meja z gospostvom Ribnica,
- Snežnik, gozdovi občine Dane.

Najbolj izčrpen vir pri proučevanju snežniške poseti je gotovo graščinski fond graščine Snežnik, ki se nahaja v Arhivu Republike Slovenije in še ni v celoti urejen. V fondu je pomembno delo Heinricha Schollmayer Lichtenberga: *Schneberg und Dynasten von Schönburg*.

Iz leta 1925 je ohranjen talni načrt *Območje gradu in parka*, ki natančno prikazuje celotno par-

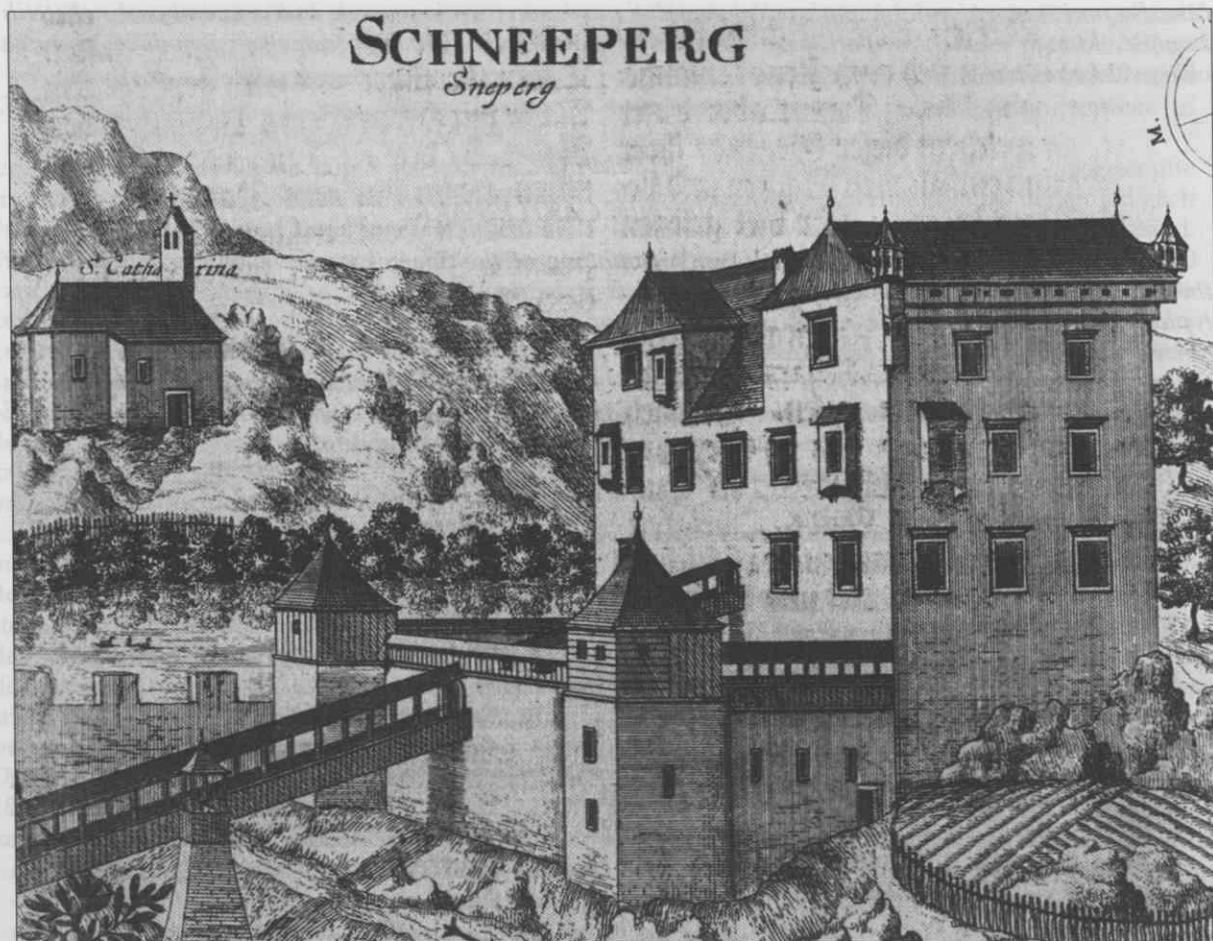
kovno ureditev, predvsem pa grajene vrtno prvine.

Stanje parka po drugi svetovni vojni jasno prikazuje aerofoto posnetek Geološkega zavoda Ljubljana iz leta 1954, v zadnjem desetletju pa lahko spremljamo preobrazbo snežniškega parka s pomočjo cikličnih snemanj in topografskega načrta, ki je bil izdelan v letu 1993.

Zgodovinski razvoj parka

Obdobje pred Schönburg Waldenburgi

Park, kot ga prostorsko dojemamo danes, je nastal med leti 1853 in 1915 vendar so tudi po letu 1915 potekala določena dela, ki pa koncepta parkovne ureditve niso spreminjala. Pred tem obdobjem je bila okolica gradu uporabnega značaja. Prvi prikaz ureditve gradu predstavlja Valvasorjeva grafika, kjer je razviden manjši ograjen vrt, namenjen pridelovanju zelenjave, tako da o pojavu renesančnega vrta tu ne moremo govoriti.

Snežnik. J. V. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, Laybach 1689, XI. Buch, 512 (foto Marko Zaplatil).

Snežnik je bil že v času Lichtenbergov, še bolj pa pozneje, ko je bil v stečaju, zelo zanemarjen. Celotna posest je bila v zelo slabem stanju, kar poudarja tudi fidejkomisna listina, ki označuje celotno posest kot zanemarjeno in propadlo. Podoba tedanjega prostora prikazuje načrt, ki se nahaja v Schollmayerjevi kroniki. Iz načrta je razviden stavbni fond v neposredni okolici gradu.

Obdobje Schönburg Waldenburgov

Snežniško posest je leta 1853 kupil knez Otto Schönburg-Waldenburg in sledilo je obdobje velikih sprememb. Kakšna je bila podoba posesti pred nakupom nam izpričuje Schollmayer v svoji kroniki:

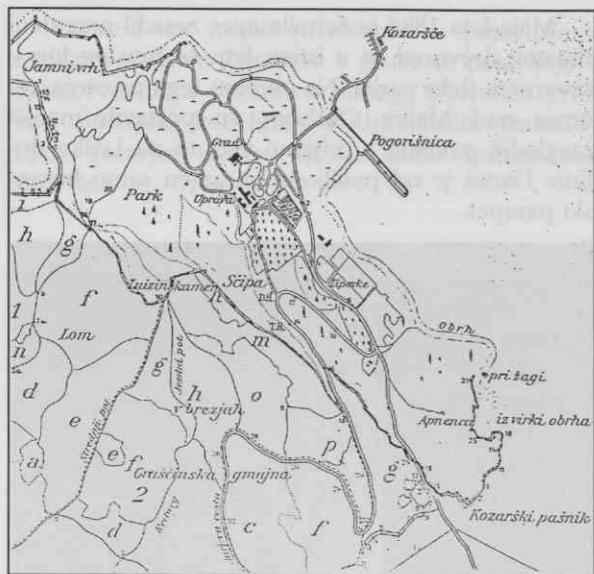
"Na pašnih površinah najdemo mnogo na dan prihajajočega kamna in skalnih gmot, masovno se pojavljajo pleveli, osat in brinovo grmovje. Živina pomuli vsako travico. Tu in tam najdemo tako imenovano ogrado, z živo mejo obdan košček zemlje, ki je poljedelsko obdelan in izkoriščen. Vse ostalo liči na stepto ali puščavo. Taka je bila slika okolice Snežnika in princ Jurij se je takoj odločil na teh zanemarnjenih površinah narediti angleški naravni park, ki bo lepo prehajal v naravni gozd. Ta naloga pa ni bila rešljiva na kratek rok."

Park je nastajal postopoma in preudarno. Lastninska neenotnost zemljišča, obremenjenega s služnostnimi pravicami, je bila prva večja ovira za postavitev parka. Problem so rešili z odkupi in zamenjavami (1853-63, 1915), služnostne pravice pa so bile odpravljene s patentom leta 1853.

Na zahodni strani je park segal do pobočja nad mitnico, nato se je meja spustila do izvira Malega Obrha in ob potoku do glavnega mosta. Park se je na severni strani nad potokom odpiral proti vasi Šmarata, kjer se je z veduto na cerkev svete Marjete tudi končal.

Na prostoru pred gradom so organsko speljane poti obdajale tri tratne ploskve, ki so bile zasajene z eksotami. Tu so rasli oreškar, rdeča bukev, cigarovec, divji kostanj, nagnoj, kalina, brogovita, rdeči dren, španski bezeg, skobotovec, japonski javor in številne paciprese. Ob glavni poti na grad so posadili številne mlade bukve in jih spletli v mrežo, ki je tvorila zanimivo rastlinsko ograjo.

Levo od glavne poti se še danes nahaja grajska vrtnarija z zelenjavnim vrtom. Vrt je imel geometrijsko zasnovo. Celota je bila enakomerno členjena na deset razdelkov obrobljenih s peščenimi potmi in špalirji stebelnih vrtnic, ki so bile prava snežniška posebnost. Zaradi pogostih pozeb je bilo potrebno nasade stebelnih vrtnic pogosto obnavljati.

Načrt snežniškega parka iz leta 1925, Arhiv Slovenije.

V sklopu vrtnarije so istočasno z ostalimi novogradnjami postavili stekleni salon - zajtrkovalnico, ki pa so ga v začetku leta 1870 podrli in zidani del objekta namenili za delavnico mizarja in kolarja.

Ob zelenjavnem vrtu se še danes nahaja štiri-redni lipov drevored. Krošnje dreves so bile oblikovane, pod njimi pa je tekla široka peščena pot, ki je obiskovalca popeljala do gabrovega rondoja, opremljenega z mizo in klopmi.

Pot se je od rondoja nadaljevala po hrastovem drevoredu globlje v park. Ta drevored je v prvi polovici leta 1890 zasadil snežniški gozdar Franc Irovec. Na koncu drevoreda je hrastov log, ki pa ga danes na žalost močno prerašča samosevna smreka. V tem delu najdemo eno najlepših krajinskih prizorišč - izvir Malega Obrha. Naravna ohranjenost tega prostora z obiljem vodnih pojavov in vegetacijska raznolikost tvorijo čudovito krajinsko prizorišče.

V neposredni bližini je stala glažuta, ki je gotovo nastala v povezavi z javorniškimi glažutami ob koncu 16. stoletja. Za potrebe glažute so v bližnjih gozdovih kuhali oglje. Na desnem bregu Malega Obrha, kmalu pod izviro in v bližini šrange, je bila postavljena grajska žaga. Da bi zagotovili zadostno količino vode za pogon žage, so na tem delu zajezili potok. Deli jezcu so vidni še danes.

Poleg drevoreda proti mitnici so v snežniškem parku še: hrastov drevored v smeri vasi Šmarata, kostanjev drevored ob poti na grad, slivov drevored na pobočju nad vrtnarijo in javorjev drevored nad gozdarsko šolo.

Maja leta 1884 je Schollmayer zasadil omenjeni hrastov drevored in v istem letu še hrastov log v severnem delu parka. Na obrobju tega prostora, na terasi nad Malim Obrhom, so postavili manjši razgledni paviljon s prijetno veduto na Loško dolino. Danes je od paviljona ohranjen samo betonski parapet.

Ničelni kamen, od katerega so bile izmerjene vse ceste na Snežniku (foto Š. Habič).

Vse poti na snežniškem posestvu so bile kilometrirane. Na vsakih 200 metrov so postavili mejnik - distančni kamen, ki je označeval oddaljenost od ničelne točke v stotinah metrov. Ničelna točka vseh teh cest in poti se je nahajala pri vходу v park in je bila označena z enostavnim kamnom na katerem je bila oznaka "0". Mati princa Hermana, princesa Luiza je 7. septembra 1910 svojega sina presenetila s spomenikom, ki je v novembru istega leta nadomestil preprost kamen. Ta spomenik je iz domačega kamna izdelal starotrški kamnosek Lekan. Današnji ničelni kamen je rekonstrukcija originala, ki je nekoliko poškodovan shranjen v grajski kleti.

Kip Diane rimske boginje lova (foto Š. Habič).

V parku stoji poleg ničelnega kamna še kip Diane. Princ Herman jo je kupil v Salzburgu in jo maja 1913 prinesel na Snežnik. Za postavitev kipa je izbral majhno jaso ob robu smrekovega gozda.

V letu 1913 so park ponovno razširili. Z lastniki iz vasi Šmarata so graščinske travnike "Senčina" in "Velika loka" zamenjali s travnikom, ki je mejil na park. Leta 1914 so pričeli z urejanjem tega dela parka. Izpeljali so nove poti in pričeli ograjevati park z žičnato ograjo. Začetek prve svetovne vojne je preprečil nadaljevanje del, ki tudi kasneje niso bila nikoli dokončana.

V povojnem obdobju je začel snežniški park zaraščati gozd. Hitro rastoče smreke so se vrasle med posamezna drevesa in prerasle hrastove loge. Delež travnih površin se je tako močno zmanjšal, spremenila pa se je tudi raba prostora, ki je iz reprezentančne prešla v utilitarno.

Krajinsko-arhitekturne značilnosti parka

V 19. in v začetku 20. stoletja je vrtno-arhitekturno oblikovanje v Evropi doživljalo korenite spremembe. V vrtni umetnosti je to obdobje, ko je ustvarjalna domiselnost slabela. Nove ureditve so

nastajale po že znanih načelih oblikovanja s tem, da so dodajali vrtnim ureditvam slogovne prvine iz preteklih dob, zlasti iz renesanse in klasičnega obdobja. To je obdobje novega klasicizma, elekticizma in nove romantike.

Celotna vrtna tvornost v tem obdobju ni razvila novega sloga, pač pa je samo združevala posamezne elemente iz različnih obdobj. Še posebno priljubljena je postala uporaba cvetličnih motivov in različnih vzorcev cvetja. To je tudi obdobje, ko se je začel svet prostorsko povezovati in z razvojem cestnih in rečnih povezav se je mobilnost ljudi in blaga hitro povečevala. Uvajanje tujih rastlinskih vrst iz različnih delov sveta je postalo prava moda, ki je preplavila celotno Evropo in segla tudi do nas. Tako so nastali prvi botanični parki (Brdo pri Kranju, Dol pri Ljubljani, Ljubljanski botanični vrt.). Pogosto so z novimi nasadi eksot prekrili že obstoječo vrtno ureditev. Mnoge renesančne in baročne zasnove so za vedno izginile.

Oblikovne značilnosti parka

V tem času je nastal tudi snežniški park. Park je oblikovan po načelih značilnih za to časovno obdobje. V parku sta uporabljena dva načina oblikovanja. Prevladuje organski, ki vsebuje prvine krajinskega sloga in geometrijski, ki vnaša v park določene vrtno elemente značilne za renesanso. Park je v svojem bistvu elektičen, kar je pač odraz dobe v kateri je nastal. V njem se združujejo naravne prvine (gozd, kraški vodni pojavi, skalne gmote) z oblikovanimi (drevoredi, živice, gaji, tratne ploskve, vrtna plastika.). Izredno premišljen poseg v naravno substanco se kaže predvsem z uporabo avtohtonih vrst, z ohranjanjem starega že formiranega drevja, dosajevanjem z istimi drevesnimi vrstami in zadržano razporeditvijo poti in ostalih grajenih prvin.

Park z gradom se umešča v širši prostor, za katerega je značilna izrazita sestavljenost krajinske zgradbe: gozdno zaledje kot prevladujoče naravno ozadje, kmetijska izraba s pestro členjenimi pasastimi vzorci njiv, prostrano travinje z drevesnimi gručami in živicami, obilje vodnih pojavov z obvodno tipiko in bogata naselbinska dediščina.

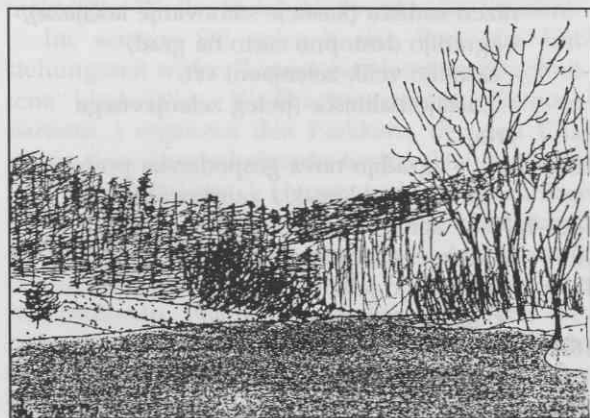
Grad, postavljen na veliko skalno gmoto in z barvno in teksturno homogenim gozdnim ozadjem tvori z belino fasade dominantno ne samo v merilu parka, temveč tudi v širšem prostoru.

Osnovni namen pri oblikovanju je bil vzpostaviti kontrast med prostranimi ploskvami (vodne, travne) in volumni visoke vegetacije. Kontrast med volumnom in ploskvijo je hkrati tudi kontrast med nosilci svetlih tonov (travne in vodne ploskve) ter temnimi toni (vegetacijske prvine).

Drevesa kot nosilci prostornin se pojavljajo v različnih oblikah. Združeni v gruče se pojavljajo v hrastovem logu pri izviri Malega Obrha in proti vasi Šmarata, kot linije v drevoredih (hrastov, lipov, javorjev, slivov) ali kot točke (posamezna drevesa).

Kostanjev drevored pred gradom (foto Mirko Kambič).

Jez ob žagi, (risba Marko Dobrilovič).

Poleg travnih površin se kot ploskev pojavljajo še vodne površine (potoka Mali Obrh in Brezno z izviro, jezero ob izviri Brezna in pred gradom, zajezitev Malega Obrha pri žagi ter izliv Brezna v Mali Obrh).

Izjemne percepcijske vrednosti je tudi jezero pod gradom, ki nastane ob letnih visokih vodah in ustvarja vodno zrcalo v katerem je viden grad z obdajajočo vegetacijo. Pomemben arhitekturni element so tudi mostovi, predvsem troločeni kamniti most čez potok Mali Obrh v Šmarati, ki z bližnjo cerkvijo sv. Marjete ustvarja skladen ambient.

Parkovni program

Programsko je bil park izredno bogat. Poleg drevoredov, logov, vodnih pojavov (jezero, potok, izvir), striženih živic, gabrovega rondoja, nasadov trajnic, kolekcije tujerodnega rastlinja, prostranih travnih površin za sprehajanje in posedanje, sedežnih programov, vrtno plastike, paviljona, vrtarije, mitnice, šrange in mostov, je bilo v parku tudi strelišče in kasneje strelska dvorana, zunanje kopališče, odprta maneža z žrebčarno, številne jahalne poti in obore za žrebeta, ameriška ledenica, knežji kotichek, leta 1905 pa je park dobil celo razsvetljavo.

Kronološki pregled

- 1853: - knez Otto Viktor Schönburg Waldenburg kupi posestvo.
- 1853: - odpravljene so služnostne pravice kmetov, kar je pogoj za načrtno urejanje parka:
- pogozditev višje ležečih travnikov z borovcem in smreko,
- parkovno urejanje pašnikov,
- nasadili so plantažo sliv in pričeli pridobivati znamenito snežniško slivovko.
- 1859-1860: - podrejo stara gospodarska poslopja razen sodišča (kasneje stanovanje kočijaža),
- zgradijo dostopno cesto na grad,
- zasadijo velik zelenjavni vrt,
- izdelajo balinišče (poleg zelenjavnega vrta).
- 1860-1864: - zgradijo nova gospodarska poslopja,
- zgradijo steklenjak z zajtrkovalnico.
- 1864-1870: - zgradijo parno žago na mestu nekdanje smodnišnice.
- 1870: - ustanovijo jahalno šolo,
- podrli so zajtrkovalnico.
- 1870-1880: - zgradijo grajševko, mitnico in stareognice.
- 1878: - parna žaga pogori.
- 1880: - obnovili so notranji in zunanji most ter ga prekrili s kamnitimi ploščami.
- 1883-1884: - očistijo ribnik in studenec in z nasipom dvignejo nivo vode, izdelajo črpalko in vodovodno napeljavo,
- izdelajo klet v bližini studenca.
- 1884: - na severnem koncu proti vasi Šmarata je Schollmayer zasadil hrastov gaj in hrastov drevored,
- opustijo gozdarski rastlinjak (Zagradne njive),
- Zagradne njive spremenijo v pašnik za konje in postavijo obore,
- ustanovijo žrebčarno,
- grajski most prekrijejo s pergolo.

- 1886: - izdelajo vhodna vrata v cvinger, ki povežejo park z notranjim dvoriščem.
- 1890: - gozdar Franc Irovec zasadi hrastov drevored vzdolž ceste proti mitnici.
- 1894: - na mestu nekdanje parne žage ustanovijo tovarno lesnega kisa.
- 1895: - postavijo lesene skednje s slamnato streho.
- 1903: - ukinejo žrebčarno,
- razširijo park.
- 1904: - na poglobljenem mestu Obrha zgradijo letno kopališče.
- 1905: - park dobi razsvetljavo,
- zgradijo strelsko dvorano,
- podrejo stari most in zgradijo novega.
- 1906: - prestavijo mitnico na današnje mesto.
- 1907: - povečajo strelsko dvorano,
- pričnejo z izgradnjo telefonske napeljave.
- 1908: - zgradijo gozdarsko upravo,
- v leseni kleti dogradijo knežji kotichek.
- 1909: - v park postavijo telovadne naprave.
- 1910: - v park postavijo nulti kamen.
- 1913: - zgradijo novo parno žago na mestu, kjer se je že nahajala,
- postavijo kip Diane,
- v novembru precej povečajo park.
- 1914: - izdelajo garažo.
- 1915: - uredijo nove parkovne poti,
- pričnejo z ograjevanjem parka.

Park danes

Nekdanja podoba parka se je z odhodom Schönburgov s Snežnika pričela počasi izgubljati. Največjo škodo je povzročila samosevna smreka, ki se je močno vrasla v park in zabilasala čistost parkovne zasnove. Porušila je razmerje med odprtim in zaprtim prostorom in zmanjšala transparentnost parka. Gozdna meja se je pomaknila nižje v park in ga s tem fizično zmanjšala. Bujna rast obvodne vegetacije je izločila vodo kot bistven element v parku, tako da danes le slutimo njeno prisotnost. Travne površine so z neustrezno rabo (ekstenzivna paša bikonov) ekološko in oblikovno degradirane. Škodo so utrpeli tudi grajski drevoredi, saj po njih poteka glavni transport lesa iz okoliških gozdov. Težka mehanizacija je zahtevala dodatno utrjevanje poti, ki so se kaj kmalu spremenile v makadamske ceste, kar je drevorede močno razvrednotilo. Storjenih je bilo veliko napak, vendar kljub zabilasani parkovni zasnovi, je park, predvsem za radovedne obiskovalce, še vedno zanimiv. Tako lahko iščemo podobo nekdanjega parka v odkrivanju ostankov nekdanjih parkovnih elementov, še posebno pa je zanimivo raziskovanje jahalnih poti, ki obiskovalca privedejo do čudovitih gozdnih prizorišč.

Z namenom ohraniti kulturno krajinski prostor graščinskega kompleksa Snežnik je bilo celotno območje leta 1987 razglašeno za naravno znamenitost in kulturni spomenik. Z razglasitvijo so bili podani tudi pogoji upravljanja s celotnim prostorom snežniške posesti, ki naj bi varovali celotno območje (širše in ožje) s posebnim varstvenim režimom.

VIRI IN LITERATURA

- Tabela fidejkomisa Otta Viktorja pl. Schönburg Waldenburga*: Graščinski fond graščine Snežnik, knjiga 8, Arhiv Republike Slovenije
- Odlok o razglasitvi graščinskega kompleksa za naravno znamenitost in kulturni spomenik*: Ur. l. SRS, št. 1-16. 1987, s. 51-53
- Babič, P. et al., *Strokovne podlage varstva naravne in kulturne dediščine za izdelavo ureditvenega načrta za graščinski kompleks Snežnik, občina Cerkljica*. Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1994
- Ogrin, D.: *Vrtna umetnost sveta*. Ljubljana 1993, 400s. *Evropski tokovi vrtno umetnosti in njihovi odmevi v Sloveniji*.
- V: *Parki-umetnost oblikovanja prostora (1992)*: 1:17-25. Ljubljana
- Schollmayer, H.: *Schneeberg und Dynasten von Schönburg, Hallestein, 1923*, Graščinski fond graščine Snežnik (Arhiv Republike Slovenije)
- Beymappe im ganzen maafs zur gemeinde Kosarsche, seet I., II., III., IV.
- Franciscejski kataster, Katastrska občina: Kozarišče, leto: 1823, merilo 1:2880, okno: št 2, ime parcele: Schneeberg Herrschaft), Arhiv Republike Slovenije
- Alphabetisches verzeichnies der grund eigenthumer der gemeinde Kosarsche*, p. 14, Arhiv Republike Slovenije
- Dobrilović Marko, Vrhunc Polona: *Priprava smernic za konservatorski načrt, graščinski park Snežnik*, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1995
- Korespondenca, Graščinski fond graščine Snežnik, škatla 10, Arhiv Republike Slovenije

ZUSAMMENFASSUNG

Der Park Schneeberg

Die ersten Versuche, die Umgebung von Schloß Schneeberg (Snežnik) herzurichten, waren utilitären Charakters. Die ersten, die mit der Parkgestaltung begannen, waren die Schönburg-Waldenburg. Vor ihnen war der Schneeberger Besitz stark verkommen. Durch Kauf und Tausch gelang es ihnen, den Besitz zu arrondieren, um mit der Herrichtung eines Parks zu beginnen. Im Jahre 1885 legten sie die ersten Alleen an (Kastanien-, Linden-, Pflaumen-, Eschenallee). Außer den Alleen pflanzten sie auch zwei Eichenhaine an (bei der Quelle des Mali Obrh und beim Dorf Šmarata). Die Parkanlagen umfaßten neben den Alleen und Hainen auch Parkwege, Wasserelemente (Bach, See, Deich, Wasserquelle), ein Glashaus mit Frühstückssalon, ferner ein Freibad, eine Schießhalle, ein Weißbuchenrondeau mit Sitzelementen, einen Eiskeller, einen Fohlenstall, ein Pavillon auf der Terrasse, eine Statue der Diana, einen denkmalartigen "Nuller-Stein" (Nullpunkt aller Straßen).

Im seinem Stil spiegelt der Park die Entstehungszeit wider. Renaissanceelemente (beschnittene Lindenallee, Weißbuchenrondeau, Gemüseparterre...) ergänzen den Parkkern, der den Charakter eines Landschaftsparks besitzt (Haine, Rasen- und Wasserflächen ...). Hauptzweck der Parkanlage bestand darin, das Gestaltete mit dem Natürlichen zu verbinden, was durch zusätzliche Anpflanzung derselben Pflanzenart, durch Verwendung von autochthonen Pflanzen und Erhaltung der bestehenden bereits formierten Bäume erreicht wurde. Nach dem Ersten Weltkrieg begann der Park sein ursprüngliches Bild zu verlieren. Durch Wildwuchs verwucherte er zunehmend. Infolge des Baus von Schotterstraßen begannen die Alleen zu verkommen, Rasenflächen wurden in Weiden umgewandelt. Im Jahre 1987 wurde der Park samt Schloß zur Natursehenswürdigkeit und zum Kulturdenkmal erklärt. Viele Elemente der Parkanlagen sind noch heute sichtbar und stellen folglich einen Ausgangspunkt für die künftige Parkgestaltung dar.

prirejen izvleček*

UDK 630*22:639.1(497.12 Loška dolina)
929.52 Schönburg-Waldenburg
prejeto: 28. 2. 2000

Jože Sterle

univ. dipl. inž. gozd., vodja Območne enote Postojna, Zavoda za gozdove Slovenije
SI-6380 Postojna, Vojkova 9

Zgodovina gozdarstva in lovstva v snežniških gozdovih

IZVLEČEK

Članek obravnava zgodovino snežniških gozdov od sredine 19. stoletja do novejša doba. Ključni pečat so gozdarstvu in lovstvu teh gozdov vtisnili zadnji lastniki Schönburgi Waldenburgi, ki so posestvo v zelo slabem stanju kupili leta 1853. Zgradili so prve gozdarske kolonije in cca. 200 km gozdnih cest. Ponovno so naselili jelenjad, ki je bila po revolucionarnem letu 1848 iztrebljena. Po letu 1960 se začne obdobje novih pogledov na gozdarstvo, zlasti s fitocenološkim kartiranjem rastišč in novim pristopom k izdelavi gozdnogospodarskih načrtov. Ključno je še leto 1976, ko se prične z usklajenim gozdnim in lovnim gospodarstvom.

SUMMARY

THE HISTORY OF FORESTRY AND HUNTING IN THE FORESTS OF SNEŽNIK

The article deals with the history of the forests of Snežnik from the middle of the 19th century to the modern era. The last owners of the mentioned forests, the Schönburgs-Waldenburgs impressed the key seal on forestry and hunting in those forests. The family bought the estate in 1853 in a very bad condition. The Schönburgs-Waldenburgs built the first forestry colonies and approximately 200 kilometres of forest roads. They re-settled deer that were after the revolutionary year 1848 extinct. After 1960 a period of new point-of-views began upon the forestry, especially with phytocoenological cartography of vegetation and with a new approach to the making of forestry plans. Another important year is 1976, when a co-ordinated forestry and hunting policy was put into operation.

Ključne besede: gozdarstvo, lovstvo, gozdarske kolonije, gozdne ceste

Snežniški gozdovi skupaj z masivom Javornika predstavljajo največji nenaseljen masiv v Srednji Evropi. Obiskovalcu dajejo vtis divjine in prvobitnosti. Tu najdemo neštete vrtače, še neraziskane kraške jame, pobočja, vzpetine in vrhove, ki dosežejo najvišjo točko v 1796 m visokem Velikem Snežniku. To območje je znano pod imenom Visoki Kras, njegova osnovna značilnost je pomanjkanje površinskih vodotokov. Le tu in tam zasle-

dimo studenčke, ki v sušnih obdobjih radi presahnejo. Večinoma jih je uredila človeška roka gozdnih delavcev, ki si tu že več kot stoletje služijo trd gozdarski kruh.

* Heinrich Schollmayer Lichtenberg: Snežnik in schönburški vladarji. Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem. Postojna 1998. Prevedel Jože Sterle.

Snežnik simbol Notranjske, snežniških gozdov in gradu Snežnik (foto S. Habič).

Tla so plitva, le v vrtačah nekoliko globlja, kar se odraža v večjih višinah dreves, ki rastejo tu. Klima ima interferenčni značaj, kar pomeni, da se tu srečata celinski in mediteranski vpliv. Rezultanta obeh je visoka količina padavin, katerih maksimum je bil izmerjen v ledeniški dolini Gomance. Masiv je obdan s številnimi kraškimi polji, na katerih se v času jesenskih in spomladanskih padavin zadržuje stoječa voda. Najviše ležeče je Babno Polje, ki ima izrazit mraziščni značaj in rekord v najnižjih temperaturah. Sledijo mu Loško polje, Cerknjsko polje z jezerom in Planinsko polje.

Osnovni graditeljici gozdov tega območja sta jelka in bukev. Obe vrsti sta rastišču najbolj prilagojeni, dosejata visoke lesne zaloge in tvorita klimaksno združbo jelovo-bukovih gozdov na Visokem Krasu s številnimi subasociacijami. Njihov delež v skupni zalogi niha, kar je naravno, pogojeno pa tudi z načinom gospodarjenja v zadnjem stoletju.

Najmočnejši pečat so snežniškimi gozdovom dali zadnji predvojni lastniki Schönburgi. Le ti so posestvo leta 1853 kupili na dražbi. Prvi lastnik je bil Otto Viktor Schönburg, ki pa sam ni nikoli stopil na snežniška tla. Ko je leta 1859 umrl, je posestvo podedoval njegov sin Jurij Schönburg, ki se je tja preselil z družino in ga začel sistematično urejati zlasti v gozdarskem smislu. Posestvo je bilo pomembno tudi iz lovskega vidika, saj so bili lovski gostje veljavni ljudje iz takratne monarhije. Zadnji lastnik iz te družine je bil Herman Schönburg, ki je imel s posestvom težave, saj je bilo po prvi vojni podržavljeno, kasneje ga je sicer dobil nazaj, vendar je bilo razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo.

Henrik Schollmayer - gozdar, zgodovinar, kronist

Najmarkantnejša osebnost povezana z zgodovino snežniških gozdov je gotovo Henrik

Schollmayer. Rojen je bil 23. 11. 1860 v Althofnu na Koroškem Francu in Korneliji, rojeni Costa. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani (1871-1875), višjo kmetijsko šolo v Lieberwerdi Češka, (1875-1878), gozdarsko akademijo pa v Tharandtu (Saska). Na Dunaju je leta 1883 opravil izpit za samostojno gozdno gospodarstvo. Leta 1881 je služboval v okviru državne gozdne direkcije na področju Gmundenske, od konca leta 1881 pa do 1. marca 1884 pa kot vodja parne žage Karla Novaka v Slatini (Romunija). Od 15. marca 1884 do 1919 je bil v službi na veleposestvu kneza Schönburg Waldenburga na Snežniku; po letu 1885 višji gozdar in oskrbnik v revirju Mašun, od leta 1903 višji upravitelj vsega posestva - kar je nasledil po svojem tastu Obereignerju - leta 1909 pa je postal direktor posestva.

V slovenski gozdarski stroki je Schollmayer znan kot utemeljitelj kontrolne metode pri gospodarjenju z gozdovi. Začetki te metode segajo v leto 1890, ko so začeli izdelovati prve gozdno-gospodarske načrte na tem območju. Ta metoda, čeprav stara preko 100 let, je dobila potrditev v sodobni kibernetiki, oziroma teoriji o upravljanju odprtih sistemov. Iz snežniških gozdov se je kmalu razširila v sosednje veleposestniške gozdove Javornika, Nanosa in Hrušice. Nekdanji veleposestniški gozdovi na Notranjskem s površino preko 20.000 ha, so verjetno edinstven primer kontrolne metode na strnjem kompleksu na tako veliki površini s stoletno zgodovino. Znani primer uporabe te metode za gozdove v občini Couvet v Švici, kjer je Biolley 1890 vpeljal kontrolno metodo, meri le 180 ha.

Idejo kontrolne metode je Schollmayerju uspelo vpeljati v gospodarjenje z gozdovi kljub nasprotovanju dr. Leopolda Hufnagla, takrat nesporne avtoritete v urejanju gozdov na Slovenskem in v Avstriji. Hufnaglova odločna zavrnitev golosečnega sistema in uvedba prebiralnega gospodarjenja v visokokraških jelovo-bukovih gozdovih na Kočevskem, sta nedvomno zaslužna, da se je že pred 100 leti na našem Visokem Krasu uveljavil narovarstveni koncept pri gospodarjenju z gozdovi. Ta koncept so takoj sprejela tudi veleposestva v Gorskem Kotarju, od koder se je naprej širil proti jugovzhodu.

H. Schollmayer je 34 let uspešnega strokovnega dela posvetil vsestranskemu razvoju snežniških gozdov. Bil pa ni le ideolog kontrolne metode in priznan gozdarski strokovnjak, temveč tudi zelo kompleksna in univerzalno razmišljujoča osebnost. Po obširnih graščinskih gozdovih je gradil odlične ceste, da bi smotrno izkoriščali in lažje odvažali gozdne proizvode. Napravil je načrte tudi za druge javne ceste ter sestavil podatke za gradnjo železniške proge Rakek - Babno Polje, ki pa so ji

nasprotovali domačini. Prizadeval si je, da bi preskrbel z vodo dolino Pivke in vas Kozarišče. Objavil je številna strokovna in poljudna dela in članke ter opravljal še številne druge funkcije; med drugim je bil krajevni šolski nadzornik v Starem trgu in Iga vasi, član državnega železniškega sveta, član kuratorija Obrtne šole v Cerknici in v letih 1908-1914 poslanec kurije veleposestnikov v kranjskem deželnem zboru. Za častnega člana so ga 1898. izvolili v Zagorju ob Pivki, leta 1902 v Trnovem pri Ilirski Bistrici in v Ilirski Bistrici, leta 1903 pa v Knežaku.

Leta 1918 je v Dresdnu deloma ohromel od kapi, 1. maja 1919 pa je bil upokojen. Preselil se je na svoje - po adoptivni materi, grofici Vilhelmini Lichtenberg, prevzeto posestvo. Tu je leta 1923 hči Margarita po njegovem diktatu napisala rokopis z naslovom: Snežnik in schönburški vladarji - Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem. Rokopis priča, da je bil Schollmayer izvrsten poznavalec bližnje in daljne zgodovine gospostva Snežnik in bližnjih krajev, ki so mejili nanj (Loške doline, Pivške kotline). Prebiral je številne stare rokopise in urbarje v gradu Snežnik in po drugih arhivih.¹

Predvojna zgodovina gozdarstva in lovstva

Gozdarstvo

V starih urbarjih in arhivih Snežnika so navedeni kot glavni gozdni proizvodi bukov žir in lov na polhe. Potem, ko lepe, visokokrošnjate stare bukve kažejo bolezenske znake in jih navrtajo bukove gobe, pridejo nabiralci gob in naberejo tretji glavni gozdni proizvod - kresilne gobe. Končno pepelarne s posebno ljubeznijo požgejo bukev in povzročijo njen pogreb, da bi iz pepela proizvajali najboljšo ilirsko pepeliko, ki hkrati postane četrti najpomembnejši gozdni proizvod. Sam bukov les ni imel skoraj nobene vrednosti vendar je posestvo Snežnik s takratno velikostjo pet kvadratnih milj, po navedbah, ("Dominikalfassion - 1745) potrebovalo letno tristo voz lesa za kurjavo.

Nekaj jelovega lesa so v tistem času s servituti proti minimalni odškodnini, ki so jo imenovali "Waldstellung", odvzemali kmetje.

Nadalje je gozd predstavljal vire prihodka s tem, ko so kmetom dovolili, da so za njihove potrebe izkrčili gozd za travnike. Imenovali so jih "gereute" ali lazi po slovensko. Za to pravico so kmetje vedno plačevali gospostvu letne obresti in

"gereute" imenovali "mietrechtliche". Pod cesarico Marijo Terezijo in cesarjem Jožefom II. so bile zemljiške pravice med gospostvom in podložniki regulirane. Zemljišče in tla, ki jih je podložnik želel v dedni zakup, je bilo z odkupnino mogoče dobiti v prosto lastnino. Tako so odkupovali tudi laze, zato so v snežniških gozdovih nastale mnoge enklave, ki so bile kot na primer Bički lazi, tudi velike. Tudi gozdna paša je bila kot "gozdni prihodek" donosna, če ni bilo servitutov. Tak primer je reški "Herbadien". Mesto Reka, ki je bilo od leta 1374 do leta 1648 del dežele Krajnske, je pridobilo sčasoma na južnih pobočjih Snežnika pašne pravice. Pravice so imele velik obseg in so jih še pred odpravo servitutov odkupili od grofov Lichtenbergov. Gozdna paša v vseh delih gospostva je bila pretežno v zakupu velikih ovčarjev iz Istre in s Krasa, ki so preko poletja pasli na stotine ovac v gozdu, na jesen pa so se s svojimi čredami počasi pomikali proti morju. Plačilo je bilo preračunano na "Quarnar" (40 ovac). Ovčarji so na mnogih krajih požigali gozd, da bi dobili boljšo pašo. V vseh revirjih še najdemo sledi tega ovčarskega pustošenja in nekatera imena gozdnih predelov spominjajo na požgane površine. Tako je še danes mogoče prepoznati velike požgane površine Vratca - Obramec in hriba Pogorelec (Kleiner Abbrändler) pri Leskovi dolini, ki so jih naredili ovčarji. Podobne krajevne oznake najdemo v revirju Mašun: Sežgani klanec (verbrannter Hügel), Pogoreli vrh (abgebrannter Gipfel), Škornje (spaćeno iz "zgorina" - Brandfläche). Pri požiganju teh prostranih površin, so kmete poklicali za gasilce in na pobočju proti Javorju (Javorniku) so kopali grabne, da bi omejili požar. Tako se to pobočje še danes imenuje Prekopavnik (Durchgrabung). Izročilo pripoveduje, da je bila na območju ki se še danes imenuje Škorenj, cela velika dolina Leskov grm v plamenih. Tudi v revirju Gomance (Hermsburg) naletimo na imena kot "Zgorina" (Brandfläche) ali "Paleš".

Takratni revir Klana (danes Gomance) je imel najmanj gozdnih servitutov. Imel je največ jelovih sestojev in dobro prodajo vseh vrst lesa za Reko.

V letih, ko je imelo sedem bratov grofov Lichtenberg s svojo sestro Alojzijo gospostvo Snežnik kot "Compossessorat" je gospodarstvo vodil starejši brat Wolfgang. Njegov brat Maksimilijan grof Lichtenberg Schneeberg Mordase je bil poročen z gospodično Lazarini iz Jablanice. Le-tega so bratje finančno podpirali. Živel je razkošno, največ v Jablanici in na Reki ter izkoriščal gozdove južnih snežniških območij. Takratni posegi se gozdom revirja Klana še danes poznajo.

Ta kratek oris osvetljuje razmere, ko je gospostvo Snežnik prevzel princ Jurij. Za vodjo gozdnega gospodarstva je postavil 30. aprila 1857 go-

¹ Uvod v knjigo Heinrich von Schollmayer Lichtenburg: Snežnik in schönburški vladarji. Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem. Prevedel Jože Sterle. Postojna 1998. Vse sledeče opombe so iz tega dela.

zdarja Wilhelma Sigismunnda Ernsta Wernicka, ki je to službo opravljal kot naslednik gozdarja Brunnerja, že pri princu Ottu Viktorju. Za izpeljavo odprave zemljiških bremen je princ Jurij imenoval svetovalca Smetana, ki je zemljiško odpravo gozdov v Loški dolini kmalu izpeljal do konca. S temi sodelavci je princ Jurij ustvaril predpogoje za uspešen razvoj gospodstva, pri čemer je bil revir Klana, ki je bil kot edini donosen, žal, močno obremenjen. Wernicku sledi krajši čas gozdar Badenstein in njemu višji gozdar Lasky. V času ko je on vodil gozdno gospodarstvo, je v oktobru 1872 prišel gozdar Josef von Obereigner, ki je do kraja izpeljal odpravo servitutov, zlasti na pivški strani snežniškega območja. Na ta način je bila posest pripravljena za urejeno gospodarjenje.

Ker ni bilo pri roki nobene karte in so katastrske karte kazale nepačno sliko, je bilo potrebno celo posestvo kartografsko ponovno urediti (posneti). Pri tako veliki posnemalni (ureditveni) površini je bila triangulacija nujna in detaljna izmera je počasi napredovala. Konec desetletja (1880) so bili končno tako daleč, da se je lahko začelo urejati gozdove in izdelovati načrte za urejeno gozdno gospodarstvo. Predpogoj urejenega gozdnega gospodarstva je bila opustitev paše ovac. V revirju Snežnik so jo opustili na začetku osemdesetih (1880), v revirju Mašun v letu 1889, v revirju Gomance pa so pasli še do začetka leta 1900.

V letu 1890 so začeli urejati gozdove. Pred odpravo servitutov, s pomočjo katere so dobili kmetje več kot dve kvadratni miljii gozdov, je imelo posestvo Snežnik množico revirjev kot : v letu 1861 revir Lož, Dane, Juršče, Zagorje, Bistrica, Podgraje, Klano in kasneje preko delitve še Babno Polje, Koritnice. Po odvezi je princ Jurij razdelil preostale gozdne površine (okrog tri kvadratne milje) na tri revirje: Snežnik, Mašun, Klana

Najprej sta bila urejena revirja Snežnik in Mašun in sestavljena njuna obratovalna načrta. Revir Gomance v začetku še ni bil urejen, ker so postali donosi resnično majhni. Taksacijska in računska dela je prevzel gozdarski direktor Hermann Bretschneider, ki je imel na Dunaju Biro za urejanje gozdov z dvema tharandskima absolventoma, kandidoma za državno službo na Saškem, Blahmerjem in Simigom, ki sta opravljala ceditve. Za kartografska in geometrična dela je poskrbela geometrična pisarna v Snežniku (geometri Franc Bily, Wessely, Malina).

V letu 1901/2 je gozdarski direktor Bretschneider uredil tudi revir Gomance in za oba prva revirja sestavil nove desetletne operativne načrte. V letu 1896 in tudi kasneje pa je izvajal tako imenovane petletne revizije.

V letu 1899 je princ Herman obiskal gozdne predele Hiša, Bukova voda, Stare ognce in Prevale.

Ob tej priložnosti je rekel: "Lahko bi odrezali cel revir", in resnično je bil 3. oktobra 1902 revir Mašun razdeljen na Mašun in Jurjevo dolino. Višja gozdarska uprava in podružnična blagajna na Mašunu sta bili razpuščeni in v revirje so namestili gozdarje.

Isto se je zgodilo z revirjem Snežnik, ki je bil 25. julija 1904 razdeljen na revirja Snežnik in Leskova dolina. V revirju Mašun je bil od leta 1874 do leta 1883 višji gozdar Rudolf Lasky, od leta 1885 do leta 1902 pa višji gozdar Heinrich Schollmayer. Po delitvi je prišel na Mašun kot gozdar Martin Fischer (leta 1892 je nastopil službo kot pripravnik), Franc Irowetz (marca 1893 je nastopil kot pripravnik) pa v revir Jurjeva dolina. Revir Snežnik - tako imenovani revir gozdnega urada - je sodil neposredno pod vodstvo takratnega šefa gozdnega urada (od oktobra 1872 do svoje smrti, 15. februarja 1903, je bil gozdarski direktor Obereigner, dalje do delitve pa Heinrich von Schollmayer). V Leskovi dolini je proti koncu desetletja 1870 prevzel službo gozdar Johaim Byalo. To mesto je obdržal do svoje smrti 9. oktobra 1907. Po delitvi revirja je bil Franz Wollny v Snežniku, Wilhelm Kindler pa v Leskovi dolini.

Veliko pogozdovanja, oblikovanje gozdnih kultur preko ciljnega gospodarjenja je pomnožilo in dvignilo jelove sestoje; z gojenjem gozdov je bila dosežena taka lesna zaloga, ki je v danih razmerah obetala najvišji donos.

Snežniški gospodje so bili pragmatični, zato je delo med graščino in uradništvom potekalo složno. Princ Hermann je 28. aprila 1905 v Hamburgu podpisal izjavo, da se zaradi skrbi za blagostanje zaposlenih (gozdnih nadzornikov in drugih) le te enkrat letno (od 1. januarja za čuvaje, od 1. februarja 1908 pa za uradnike) preskrbi s službenimi oblekami.

Zakon o fidejkomisu je predpisoval kuratorja za varovanje pravic nasledstva. Za gospodstvo Snežnik je bil to dolgo časa ljubljanski advokat dr. Suppan. Ko je ta v devetdesetih letih devetnajstega stoletja opustil službo, je to prevzel ljubljanski advokat dr. Franz Munda, do smrti 20. decembra 1914. Potem je princ Herman izbral ljubljanskega notarja Antona Golleta.

Kot smo že prej pri Snežniku omenili, je bila tam v letih 1871 do 1873 Šola gojenja gozdov, ki sta jo ustanovila Kranjski deželni odbor in Kranjska kmetijska družba, da bi kmečko prebivalstvo izobrazila v gojenju gozdov. Toda kmečki krogi so imeli malo razumevanja za urejanje gozdov in šola so večinoma obiskovali sinovi drugih poklicev, zato so jo kot zgrešeno opustili.

Ciljno usmerjeno gozdarsko delovanje in uspehi so pritegnili pozornost strokovnih krogov in marsikje so si želeli ogledati ta obrat. V maju 1889

je prišla na gozdarstvo Snežnik in njihov obrat na ogled ekskurzija profesorjev in študentov gozdarskega oddelka iz Hrvaške in v maju 1910 Visoka kmetijska šola (Hochschule für Bodenkultur) z Dunaja.

V devetdesetih letih (po letu 1890) so prihajali na gospostvo Snežnik v posamezne revirje mladi gozdarji kot gozdarski praktikantje, da bi se pripravili za svoj poklic.

Princ Herman je s štipendijami skrbel za uradnike, omogočal pa jim je tudi letni obisk Kranjskega obalnokraškega gozdarskega društva in s tem skrbel za njihovo nadaljne izobraževanje.²

Lovstvo

Posestvo Snežnik je prešlo v posest knezov Schönburg kmalu po revolucijskem letu 1848. Kot vemo, je v tem letu postal lov prost za vsakogar; tako je bilo do objave Lovskega patenta v letu 1849 in ustrezne Odredbe leta 1852. Povsem razumljivo je, da se je stalež divjadi močno znižal tudi na snežniški posesti.

Jelenjad so polovili, srnjad pa je bila zelo zdesetkana. Princ Jurij kakor tudi princ Herman sta se znašla pred nalogo obnoviti stalež jelenjadi in srnjadi, ki je terjala vztrajno dolgoletno gojitev in bila povezana z velikimi stroški.

Širni gozdovi Notranjske so bili že od nekdanj domovina največje evropske zveri, medveda. Princ Jurij je želel to naravno redkost ohraniti v tukajšnji kultivirani deželi. Ta zver je bila že od vsega začetka naravna, saj se medvedje zadržujejo v širnih gozdovih. Princ Jurijje odstrel te redke živali pridržal zase in ga dovoljeval samo posameznikom iz svoje družine.

Za tovrstni lov so bile na mnogih krajih takratnih revirjev Mašuna in Snežnika postavljene visoke preže kot na primer na Starih ogncah, Leskovem grmu, Lepih dolcih itd. Princ Herman je 26. aprila 1893 uplenil svojega prvega medveda z visoke preže v Leskovem grmu. To je bil star samec 2,3 m dolg in 220 kg težak. Na zalazu pod hribom Grajševka pa je svojega prvega medveda uplenil princ Ulrich 24. julija 1898. Bil je bistveno manjši od prej omenenega in ker je bil enkrat prej že poškodovan, je bil tudi zelo šibek in suh. Knez Heinrich Mecklenburg se je 23. julija 1900 na zalazu v Leskovem grmu srečal z medvedko in njenima mladičema. Ko je princ Heinrich starejšega mladiča - Rusi mu pravijo "pestun" - ustrelil, ga je medvedka napadla. Ker pa je drugi mladič klical mater, se je medvedka kmalu obrnila in lovec je ostal nepoškodovan. V spomin na ta dogodek je bil ob cesti za zalazu v Leskovem grmu

postavljen septembra 1900 majhen spominski kamen.

Pričakovati bi bilo, da bo ob takšnem varstvu številčnost medvedov stalno naraščala. Vendar ni bilo tako, ker so lovski sosede medvede odstreljevali kadarkoli so za to imeli priložnost. V desetletju med 1879 in 1889 letom so kmečki lovci v okolici Snežnika odstrelili osem medvedov. Stalež medvedov je tako na gospostvu Snežnik ostajal vedno enak, šest kosov.

Princ Herman ni ohranil samo tradicije svojega očeta, temveč je varstvo razširil še na druge redke vrste divjadi, med drugimi tudi na veliko uharico.

Princ Jurij je risa še lahko prišteval med divjad na svojem posestvu, saj je bil zadnji ris uplenjen leta 1869, vse do leta 1889 pa so ga včasih še sledili.

Volkovi so bili in so še vedno stalni prebivalci snežniškega območja. Kljub prizadevnemu preganjanju jih je mogoče vedno videti, pogosto prihajajo iz Bosne in s Hrvaške.

Tudi divja mačka je stalni gost teh gozdov. V desetletju med leti 1879-1889 je bilo uplenjenih 27 divjih mačk.

V omenjenem desetletju (1879-1889) so pobili 269 lisic, 110 kun, 7 dihurjev in 2 vidri. Na osnovi teh podatkov je mogoče oceniti zastopanost teh roparic na območju snežniškega gospostva.

Zaradi dolgoletnega varovanja se je stalež srnjadi tako izboljšal, da je bilo že leta 1884 na enem samem obhodu v delu revirja Snežnik (Bički lazi) mogoče naštetih 40 živali. Srnjad se je telesno in po rogovju dobro razvijala. Tako je na primer princ Herman 12. avgusta 1889 na jasi Strmi klanec uplenil zelo močnega srnjaka - osmeraka.

Že od začetka je želel princ Jurij pomnožiti vrste divjadi, zato je naselil fazane in kunce. Ker jim niso ustrezale ne gorska klima in ne talne razmere, so kmalu izginili. V prvem desetletju dvajsetega stoletja (po letu 1900) so poskušali naseliti gamse v višje lege Snežnika. Vendar je ostalo samo pri skromnem poizkusu.

Povsem drugače pa je bilo z visoko divjadjo (jelenjadjo). Ponovna uvedba te vrste divjadi predstavlja mejnik v lovski zgodovini snežniškega gospostva in celo v celotni deželi Kranjski. Zato je vredna natančnejše obravnave.

V začetku 19. stoletja je bilo na gospostvu Snežnik in v njegovi okolici še zelo veliko jelenjadi. Stari gozdar Satran je pogosto pripovedoval, kako je v letih 1846/47 videval po notranjskem hribovju trope, ki so šteli po 30 do 40 jelenov in košut. Revolucijsko leto 1848 je, kakor povsod po Kranjski tako tudi na gospostvu Snežnik, zadalo jelenjadi smrtni udarec. Povsod so jo streljali in prodajali njeno meso po smešno nizkih cenah, na primer v Ljubljani po 8 novih krajcarjev za funt.

² Isto, str. 63-65.

Nekaj primerkov se je ohranilo vse do konca šestdesetih let devetnajstega stoletja. Ko so tudi te postrelili, ni nikogar več zanimalo vzdrževanje staleža visoke divjadi.

Na gradu Snežnik je bilo mogoče videti dvoje močnih rogovij jelenov, z napisoma:

"Uplnil grof Lichtenberg 1850. z okna gradu." in "Uplnil gozdarski mojster Brunner 1850. na Medvedovem laz (imenivan tudi Brcinov laz?)."

Leta 1851 je neki kmet z zajčarji (šibre za zajce cca 3,5 - 4,0 mm premera) uplenil v Bačkem dolu jelena dvanajsteraka. Leta 1861 so našli v neki goščavi blizu Postojne že razpadajočega jelena, ki je bil žrtev šibrenice divjega lovca. Leta 1865 so košanski kmetje z gnojnimi vilami pobili jelena, ki se je pred hudo zimo umaknil v dolino. Do leta 1875 so še sledili posamezne košute - potem pa jelenjadi v snežniških gozdovih res ni bilo več.

Leta 1899 pa je prineslo preobrat. V Leskovi dolini, je bil na tako imenovani Požganini 19. januarja 1899 določen prostor za oboro in kjub nenavadno hudi zimi so takoj pričeli s postavljanem ograje, ki je bila dokončana 4. marca. Dne 2. aprila 1899 so pripeljali prvega jelena, na pol udomačenega šilarja od trgovca z divjadjo Gudeza z Dunaja. V jelenski park je bil izpuščen kot prvi prebivalec.

Na sosednjem gospostvu Haasberg so že nekaj let poprej uredili park (oboro) za jelenjad, ki pa ni dosegel zastavljenih ciljev. Zato so začeli razmišljati o njeni postopni opustitvi. Dokončno so jo opustili zadnje dni novembra 1904, ko je umrl knez Hugo Windischgraetz. Iz tega zverinjaka je gospostvo Snežnik kupilo dve košuti in jelena šesteraka; julija 1899 so jih prepeljali v Leskovo dolino. V času ruka tega leta sta k obori v Leskovi dolini prišla še jelen in košuta - ubežnika iz haasberške zverinjaka in skočila vanjo skozi tam urejeno vskočišče.

Vojvoda Heinrich Mecklenburg, ki se je zelo trudil za naselitev jelenjadi na Snežniku, je iz gozda Jasnitz pri Ludwigslustu poslal dva jelena, pet odraslih košut in eno tele. To pošiljko, ki jo je prevzel tukajšnji gozdarski pristav Martin Fischer so izpustili v oboro Leskova dolina 28. novembra 1899. Žal pa je prispel najboljši jelen mrtev, ker je bil poškodovan pri ulovu.

Ob koncu leta 1899 so bili v obori štirje jeleni, osem košut in eno tele. V letu 1900 so košute polegale pet telet, tako da je znašal stalež osemnajst kosov jelenjadi.

Pomladi leta 1901 je bila obora povečana z desetih na štirideset hektarjev, čeprav so bila tega leta poležena samo štiri teleta. Princ Ulrich je 5. avgusta istega leta uplenil jelena, ki je bil 1899 leta prvi naseljen v oboro. Ta jelen je nosil zakrnelo, izrazito kratko rogovje dvanajsteraka in tehtal

očiščen 100 kg. Ob koncu leta je bil stalež jelenjadi 21 kosov.

Vojvoda Heinrich Mecklenburg, zdaj že princ-soproj kraljice Vilhelmine Nizozemske, je pokazal veliko zanimanje za razvoj snežniške plemenite divjadi. V letu 1903 je posredoval s postaje v Mecklemburgu novo pošiljko te divjadi iz gozdov Dobbina. Pošiljko je prevzel vodja lovstva Franc Wolleny. Sestavljale so jo dve košuti, ena junica in tri teleta. 31. oktobra 1903 so jo izpustili v park-oboro v Leskovi dolini. Žal se je najmočnejša junica takoj po izpustu v dolgih skokih zapletla v ograjo in pri tem dobila tako hude notranje poškodbe, da je po nekaj dneh poginila.

Poročilo gozdnega upravitelja Johana Bydla - ki mu je bil zaupan nadzor obore - o staležu jelenjadi na začetku leta 1904 našteva:

1 stari jelen, iz Planine, nepravilni deseterak - že tretje leto nepravilen - odstreljen v ruku;

1 nepravilni deseterak, prišel v oboro preko vskočišča;

1 nepravilni deseterak iz Mecklemburga (oba močna jelena);

1 nepravilni deseterak - poležen v obori;

1 osmerak - poležen v obori;

1 nepravilni osmerak - poležen v obori;

2 šesteraka - poležena v obori ;

1 vilar z liso - poležen v obori;

1 mladi jelen - poležen v obori;

2 šilarja - (lanščaka) poležena v obori;

12 telet - jelenčkov poleženih v obori;

19 košut - deloma iz Mecklemburga, deloma domače;

3 teleta - košutice poležene v obori.

Skupaj je 36 kosov, oplojene pa so verjetno samo štiri košute.

Že v letu 1904, še v večji meri pa v letu 1905, so sledili in videvali visoko divjad izven obore; v letu 1905 štiri kose - med njimi kapitalnega jelena, košuto in tele - košutico. Zato so si začeli zastavljati vprašanje, ali ne kaže oboro opustiti in visoko divjad izpustiti v naravo. Zaradi skorajšnjega poteka zakupne dobe, ko je gospostvo imelo v zakupu sosednja občinska lovišča, so to namero zaenkrat odložili.

Iz opuščene zverinjaka pri Haasbergu so kupili še dva kosa (jelenjadi) in ju 18. februarja 1905 izpustili v oboro Leskova dolina. Eden od njiju, šibki šesterak, je 24. junija 1905 poginil, 26. januarja 1905 pa je moral gozdni čuvaj Franc Sterle po naročilu gozdnega upravitelja Bydla, odstreliti nepravilnega deseteraka, ker je začel ogrožati ljudi.

Spomladi leta 1907 so uspeli sosednja občinska lovišča ponovno pridobiti v zakup za nadaljnjih pet let in v juniju- juliju tega leta je ograja parka (obore) padla. Visoka divjad je bila na prostosti.

Po opustitvi zverinjaka so po revirjih uvedli kaluže, zgradili krmišča, visoko divjad oskrbeli s krmo in jo še dolga leta varovali in gojili. V Felajevih luknjah pri Leskovi dolini je bilo avgusta 1911 zgrajeno veliko krmišče. Leta 1910 se je pričel odstrel in že 1. oktobra je princ Herman uplenil prvega jelena v naravi, 13. septembra 1913 pa prvega kapitalnega štirinajsteraka.

Ljudskim zastopnikom je bila naselitev jelenjadi dobrodošel povod za splošno hujskanje kmetov proti lovu in še posebej proti gospostvu. Posebno se je izkazala duhovščina in župnik Kromar iz Starrega trga je v svoji vlogi maja 1916 od vlade zahteval, da zatre to vrsto divjadi. Potem, ko je tudi sam dobil v zakup eno izmed občinskih lovišč z dobrim staležem jelenjadi, so onemele vse pritožbe o veliki škodljivosti plemenite divjadi in če je prišel k njemu kmet potožit o škodi, je naletel na gluha ušesa.

Razmnožitev in dvig staleža divjadi sta pogojevala izdelavo marsikaterih naprav, ki lajšajo lov v tem gozdnem morju. Visoke preže so že omejnene. Preko 500 km dobro položenih, lepo vzdrževanih in čistih lovskih poti je omogočalo tih zalaz, lovske kočice na Bičkih lazih in Mezelišču pa so dovoljevale daljše zadrževanje sredi gozdov, daleč od vseh človeških dejavnosti.

Niti princ Jurij niti princ Herman nista skoparila s svojimi lovskimi zakladi, zato so ta lovski eldorado obiskali mnogi lovski gostje. A niso jim prirejali razkošnih lovov in glasnih pogonov. Vsak si je moral priboriti svoj lovski blagor na strogo lovski način: s čakanjem, zalazom na vozu ali naskakovanjem peš, kar so visoki lovski gospodje kot lovci tudi sami počeli, tako da so vsakomur ostali lepi dogodki v častnem spominu. Med velikim številom lovskih gostov naj omenimo samo nadvojvodo Ernesta Avstrijskega in avstrijskega vojaškega poveljnika Ludvika viteza Benedeka, ki sta bila v šestdesetih letih devetnajstega stoletja (po letu 1860) pogosta gosta princa Jurija, in dva prijatelja princa Hermanna še iz študentskih let v Bonnu, ki sta prihajala skoraj vsako leto na Snežnik. V čast Achimu von Saldernu, je bil vrh v Muziki (revir Jurjeva dolina), ki ga je v času petja petelinov pogosto obiskal, imenovan "Tarabosch". Tja speljano cesto je princ Hermann krstil za "Petelinjo pot".

Princ Herman, ki mu ni šlo samo za povečanje veselja nad zanesljivim strelom, ampak tudi za to, da bi svojim uslužbencem pripravil zadovoljstvo, je prirejal na Snežniku vsakoletna tekmovanja v streljanju in nagrajeval najboljše od najboljših. Tukaj je bilo strelišče že prej, leta 1905. pa so ob njem zgradili majhno lopo za streljanje, ki so jo leta 1907 povečali in do mesta, kjer so stale tarče, zasadili lipov drevored. Prva uradna tekma v stre-

ljanju je bila 25. junija 1905. Sledila sta ji strelski tekmovanja 17. junija 1906 in 16. junija 1907 ter tekmovanje ki so ga 1. septembra istega leta priredili uslužbenci v čast vdove princese Luise. Leta 1908 je bilo četrto uradno streljanje 26. junija; streljanje 6. septembra pa je priredila vdova princesa Luisa. Strelska tekma 12. avgusta 1909 je bila peta, 12. junija 1910 pa šesta. Slednje se je udeležil tudi poslanec za Sedmograško (danes del Romunije) v madžarskem parlamentu dr. Gratz, ki je po padcu pomagal priti cesarju Karlu zopet na madžarski prestol.

V letih 1911 do 1914 so priredili še naslednja strelska tekmovanja: 11. junija, 26. septembra, 14. septembra in 11. julija. Za tem vojna tudi tega zadovoljstva ni več dopuščala.

25. junija 1898 so se v Schönbrunnu tudi snežniški lovci poklonili staremu cesarju Francu Jožefu I.³

Prve gozdarske kolonije

Leskova dolina

Najstarejša gozdarska postojanka je Leskova dolina. Takratni revir Snežnik (upravljan iz Snežnika) je bil že prost servitutov in tako velik, da se je zdelo primerno v osrčju revirja postaviti zaščitno postajo. Z dovoljenjem princa Jurija so pred letom 1870 najprej postavili enostavno čuvajnico, na pobočju globoke doline imenovane Leskova dolina (Haseltal). To je bila prva hišica te postaje in je kasneje v času tovarne lesnih derivatov služila kot prostor za destilacijo izdelkov iz metilnega alkohola. Kmalu po njeni izgradnji (po letu 1870) so postavili gozdarsko hišo (št. 2) in ostale zgradbe, ki so po delih zopet izginjale. Zgodovina Leskove doline je ozko povezana z usodo tovarne lesnih derivatov, ki je zrasla tam.

Leskova dolina nekdanj (razglednica).

³ Isto, str. 76-71

Ko je princ Jurij prevzel posestvo so bile odprave servitutov v gozdu šele v začetnem stadiju. Z izjemo takratnega revirja Klana, ki je bil servitutov delno prost in je edini prinašal tudi lesne donose, je dajal ostali "veliki gozd" dohodka iz pepelike, gobarjenja (nabiranja kresilne gobe) in polharstva. Les iglavcev so jemali s servituti upravičeni kmetje, gospodstvu pa so ostajali veliko-površinski bukovi gozdovi, katerih les so slabo ovrednotili. Prva naloga je torej bila, najti pot za ustrezno ovrednotenje bukovega lesa.

Da bi nekatere stvari pojasnili, si bomo dovolili majhen zgodovinski zamik.

Baron Karel Reichenbach, naravoslovec in industrijalec, rojen v Stuttgartu 12. 2. 1788 in umrl v Lepzigu 19. 1. 1869, je v Badnu postavil prvo veliko peč za lesno oglje. Odkril je kreozot in parafin. Njegovo delo je povzročilo veliko nasprotovanje tedanjih fizikov, pri vedno posmehljivih Dunajčanih pa je dobil vzdevek "čarovnik iz Kobenzla", ker je živel v svojem gradu Reisenberg, današnjem Kobenzelu pri Dunaju.

Njegov sin Karel, baron Reinhalt Reichenbach, po poklicu prav tako kemik, je pridobil princa Jurija in mu po letu 1873 preskrbel tovarno za izvedbo destilacije bukovega lesa preko suhe destilacije (oglenje), katere končni produkt sta bila oglje, katran in dragocen lesni cvet. Zaradi racionalnosti pri transportu težkih surovin (bukovega lesa) so za lokacijo izbrali Leskovo dolino, čeprav je pomanjkanje vode govorilo proti tej odločitvi. Pod veliko in visoko streho Reichenbahovega očeta so postavili veliko peč za destilacijo oglja. Ta Reichenbachova peč se ni obnesla. Bila je odstranjena (1876/77) in Reichenbachov sin je zapustil Snežnik. Za izvedbo procesa oglenjenja pa so uporabili ležečo železno retortno peč. Retortno peč je namestil tehnični svetovalec dr. Christian Hansen iz Freiburga, ki jo je tudi priporočil in preskrbel. Vendar tudi ta ni ustrezala zahtevam, ker je dajala premajhne dobičke. Po petnajstih mesecih obratovanja so dali retorto v temeljit remont. Ker se je oglje slabo prodajalo, cena očetne kisline pa je padla, so leta 1879 obratovanje tovarne do nadaljnjega ustavili.

V letu 1880 je nekaj Francozov v Lyonu osnovalo delniško družbo, ki je tovarno od gospodstva vzela v zakup in od nje dobivala bukov les za destilacijske proizvode. Ta družba se je imenovala "Société forestière & industrielle de Leskova dolina". Njen tukajšnji direktor je bil Francoz Bertrand, kemik Francoz Brun, knjigovodja pa Tržičan imenovan Scarpa. Vse so predelali, zavrgli staro ležečo retorto in postavili novo, premično francosko retorto. Zgradili so nove velike zgradbe za delavce in hleve, ki jih je še videti na slikah iz leta 1894, (kasneje so izginile) enonadstropno di-

rekcijo, in tudi gozdarsko hišo z lovskimi sobami za prenočevanje. Toda tudi ta družba obratu ni dvignila donosov in že leta 1883 je zgoraj imenovani direktor tovarne takratnemu gozdarju Josefu von Obereignerju potožil, da so rezultati obrata daleč od napovedi kemika. Preden so podjetje uredili po načrtu, je bila prehojena dolga pot in potrebna marsikatera izkušnja. Ponovna vloga velikega kapitala je nakazovala dobre uspehe; takrat so govorili o 500.000 frankih.

Pomanjkanje uspehov je delničarje zaskrbelo, zato je poleti 1884 prišel predstavnik delničarjev gospod Viallon iz Lyona z direktorjem Bertrandom na Snežnik in v Leskovo dolino. Da bi rešil, kar se je rešiti dalo, je postavil novo vodstvo s sedežem v Trstu. V Leskovo dolino je prišel nemški kemik dr. Senf. Toda stanje tovarne je bilo takšno, da delničarji niso bili več pripravljeni investirati. Tako je v letu 1888 firma propadla in ves inventar je pripadel gospodstvu Snežnik.

S ponovno pridobitvijo zgradb in tovarniškega inventarja so na posestvu Snežnik pridobili gradbeni in ostali material za nove dejavnosti v Leskovi dolini in Snežniku. V Leskovi dolini so tovarniške stavbe odstranili ali spremenili v stanovanja za potrebe gozdarske službe, hleve itd.

Leskova dolina je bila kot središče gospodstva prekrasen habitat (razplodišče) za jelenjad, ki je bila tu na novo naseljena pod zaščito obore. Tako so 19. 1. 1899 v bližini kolonije poiskali prostor, kjer so 14. 3. istega leta začeli s pripravljati oboro.

Mašun

Zahodna pobočja Snežnika so bila izrazito izpostavljena samovoljnim posegom kmečkih servitutnih upravičencev. Centralni obrat Snežnika leži zelo oddaljen, onkraj hribov. Gozdarski urad, ki naj bi te gozdove neposredno upravljal, je bil v dolini reke Reke v Ilirski Bistrici, gozdarji pa so stanovali v vaseh Pivške kotline, ure daleč od revirjev, s katerimi naj bi gospodarili in jih nadzirali. Nič čudnega torej, da so sicer zelo nepovezani prebivalci vasi v Pivški kotlini, te pomanjkljive okoliščine izkoristili in ne le prekoračili svoje servitutne pravice, temveč so les kradli in ga prodajali v Ilirsko Bistrico. Pri tem so bili "oguljufani goljufi", kajti njihov skrivač, bistriški lastnik žage, je njihov plen odkupoval ceneje.

Ko so bili po letu 1870 odpravljeni servituti sedmim vasem v Pivki in so kmetje gosposke gozdove dobili v lastništvo, je bilo nujno, da se gozdovi na zahodni strani Snežnika, servitutov sicer prosti, posebno zaščitijo, ter se tudi za namene transporta lesa in naraščajočega izkoriščanja gozda postavi gozdarsko hišo.

Upravna stavba na Mašunu med obema vojnama (razglednica).

Kot gradbišče "mejne trdnjave" je bilo izbrano pobočje divje doline, kjer je mrazišče najhujše vrste, pokrito s skalami, pokvečeno bukovo goščo in od mraza shirano jelko. Ta točka namreč obvladuje dve sedli in dohode do gozda. Omenjena dolina in gorsko sedlo sta bila že po starem ljudskem izročilu imenovana Mašun (zamašek) in to ime je gozdarska kolonija ohranila.

Tedaj (1873-1876) ni do višine Mašuna (1020 m) peljala še nobena cesta in gradbeni material so morali pripeljati s Snežnika po zelo slabih gozdnih poteh ali pa na mestu izkopati. Najprej je bila na najnižji točki doline zgrajena zidana cisterna, v katero je s pobočja dotekala voda. Le-ta je služila kot pitna in kot gradbena voda. Lastno izdelana peč je žgala apno in opeko za gradnjo in v avgustu 1874 je bila tu hiša že pod streho.

Pivški kmetje, ki so sicer že imeli svoje gozdove, so na gradnjo gledali kot na poseg v svoje pravice, oziroma omejevanje njihove prostosti. Vedeli so, da poslej kraja lesa ne bo več tako lahka. Z gradnjo je rastla tudi njihova jeza in končno svoje razjarjenosti niso mogli več zadrževati. 24. 8. 1874 je v Knežaku (Grafenbrunn) zgodaj zjutraj zadonel "vihar", nakar so se dogovorili, da vsaka hiša da po enega moža, opremljenega z orodjem. 120 moških je prišlo na Mašun, da podrejo osovraženo gradnjo. Pretepli so delavce, ki so se razbežali na vse strani, podrli staro jelko, ki je pri padcu zmečkala zidarsko kolibo, udarili po strehi in tleh cisterne, porušili peč za apno in opeko ter hišo spremenili v kup kamenja. Dva gozdarska nadzornika in en žandar so se zaradi velike premoči umaknili v varno zavetje, opazovali opustošenje in zapisali imena storilcev. Istega dne je jahal princ Jurij z nadgozdarjem Obereignerjem proti Mašunu, da bi se prepričal, kako napreduje gradnja. Blizu Mašuna je priteknel pred oba jezdeca pretepeni opekar in ju opozoril na nevarnost. Po zaslišanju prič je jezdeca obrnil nazaj proti Snežniku. Kmetom so njihovo jezico

ohladili tako, da so vse obsodili na zaporno kazen in kasneje niso mogli izvoliti nobenega svojega občinskega predstavnika, ki ne bi bil predhodno kaznovan. Morali so solidarno poravnati dosojeno škodo. Vendar si je smisel za red zelo težko vtirala pot v te divje glave, kajti še leta 1890 so mnogi želeli izigrati gozdni red. Že posekana drevesa so naknadno označili z odkazilnim kladivom. Les so seveda plačali, zanimivo pa je, da so zakonito (redno) odkazilo lesa s strani gozdarskega osebja imenovali "prosta prisila" (Freiheitsdrang) in ga občutili kot omejitev osebnih svoboščin. Pogosto pa so kmetje s Pivke govorili, da h gospodstvu sodi le tisti pas gozda ob gradu, ki je širok tako kot dolžina jelke, ki ob poseku z vrhom doseže grad.

Po pustošenju so takoj začeli obnovljati in jeseni 1875 se je v zgradbo za stalno uselil novi gozdar Anton Satran. Poleti 1876 pa je bil iz Ilirske Bistrice na Mašun premeščen še nadgozdar Rudolf Lasky. Razen hiše in malega svinjskega hleva ni bilo tu nobene zidane stavbe. Kot primitivni hlev je služila tudi zidarska koliba, katere stene je bilo potrebno zatesniti. Končno pa ni bilo nujno potrebno še naprej graditi objekte, saj je tu stanoval le gozdar Satran z družino. Nadgozdar Lasky se je sicer poročil, a je bil brez otrok. Bil je bolan, zato se je jeseni 1884 upokojil (umrl je v Frančičih pri Opatiji konec januarja 1887). Gozdni nadzornik na Mašunu se je "kasarniral", medtem ko je njegova družina stanovala v vaseh pri Pivki.

V začetku junija 1887 se je začela gradnja velikih hlevskih stavb, priključenih na stanovanjsko hišo. V severozahodnem vogalu temeljev - tri metre globoko - je bila vzidana pločevinasta škatla, zaščiten s smolo in lesenim zabojem. Ta škatla je vsebovala podatke o lastniku, položaj Mašuna, veljaven denar in industrijske izdelke.

Vsa naselbina je ležala na pobočju, zato je bilo nujno potrebno planiranje in nasutje, tako je spredaj in zadaj nastalo dvorišče. V naslednjem letu (1888) so bile hlevske stavbe končane in prvotni majhni svinjski hlev uporabljen. Stara zidarska lopa je bila odstranjena in na zahodni strani stanovanjske hiše je bila zgrajena cisterna iz kvadratnih blokov. Pred hišo je bila skalna globel spremenjena v skalno klet.

Pred gozdarsko hišo so 23. 10. 1888 posadili lipo, tri dni kasneje pa je bilo severno od hiše posajeno okrasno grmovje, ki je bilo prej zaradi planiranja odstranjeno oziroma prekrito s skalami. V tem času so bile urejene tudi sprehajalne poti, ki so peljale preko sosednjih gozdnih predelov do Mašuna in se končale na strmo padajoči sklani steni, od koder je bil pogled na Snežnik, veliko dolino Leskov grm in na hrvaške hribe. To steno so 12. 8. 1889 v navzočnosti princa Hermana in njegove sestre princese Ane krstili so Anino skalo (Annafelsen). Mesec

kasneje so pred hišo namestili drog za zastavo, na katerem je ob obisku člana knežje družine na Mašunu plapolala rdeče - bela zastava. V tem letu (1889) so bili poleg hiše urejeni tudi travniki.

V taki gozdni samoti kot so snežniške gozdne postaje, so bile nujne okrepčevalnice za gozdne delavce, oglarje, furmane itd. Na Mašunu je imel stari gozdar Satran dovoljenje za gostilno, ki je bila v gozdarski hiši. Dejstvo, da bi bil gosposki nameščenelec gostilničar, je bilo za mnoge nesprijemljivo. Stari gozdar, ki je bil 27. 9. 1889 upokojen, je 16. 10. zapustil Mašun, in odtlej je bila gostilna zapuščena. Zadržati gostilno je bilo nujno, zato so leta 1890 postavili majhno gostilno ob cesti. Na začetku so jo zgradili kar iz lesa, v zakup pa jo je vzel krčmar iz Pivke. To je začetek druge samostojne zgradbe na Mašunu.

Konec leta 1891 se je princesa Ana poročila z vladnim knezom Güntherjem von Schwarzburgom Rudolstadtom in ko je le-ta spomladi leta 1893 obiskala Mašun, je bila na Anini skali izobešana plavo-bela schwarzenburška zastava.

Do smrti princa Jurija (umrl je v Hermsdorfu pri Dresdenu, 29. 10. 1900 ob 3.00 zjutraj) ni bilo več nobene novogradnje ali predelave, pač pa so vzdrževati zgradbe in okolico. V juliju 1897 je bila stanovanjska hiša na privetrni strani oblečena z lesom, v avgustu je bil postavljen nov drog za zastavo in v letu 1898 izvedene površinske krčitve in ureditve travnikov pri hiši. Spomladi leta 1899 in 1900 je bila zgrajena vrtna terasa z zidom (zopet je bil vzidan dokument) in povečan vrt. Z gradnjo teh zidov je imel Mašun z zahodne strani izgled starega gradu.

S prihodom princa Hermana se poleg vzdrževalnih del začno novogradnje in predelave. Leta 1901 morajo na Anino skalo namestiti novi drog za zastavo, v juliju prekrijejo hlev s pločevinasto streho, v avgustu odstranijo in spremenijo streho skalne kleti in končno v septembru spremenijo veliki svinjski hlev v sobo, ker je novi gozdarski nadzornik pripeljal s seboj na Mašun svojo ženo. S tem se je končalo "kasarniranje" uslužbencev, kar sicer ni bilo dobro.

Leta 1902 je bilo nadgozdarstvo razpuščeno, Mašun pa je postal gozdna uprava. Pritličje je bilo avgusta 1902 preurejeno v lovsko sobo za knežjo družino, septembra pa opremljeno po navodilih Luise, vdove princa Jurija.

Skupna namestitev prej raztresenega gozdarskega nadzornega osebja in njihovih družin je na Mašunu zahtevala nujno postavitve čuvajniških hiš. Konec julija 1905 je princ Herman izbral gradbišče ob cesti nasproti gostilne. V oktobru je Schollmayer sestavil načrte za gradnjo, ki jih je princ Herman aprila 1906 potrdil. Poleti 1906 so začeli z gradnjo kompleksa zgradb in v avgustu

1907 so bila dela končana. Hlev krčme je bil zgrajen julija 1908, in s tem so bile zadovoljene nekatere naraščajoče potrebe. S povečanjem naseljenosti je naraščala tudi poraba vode. Dve obstoječi cisterni nista več zadoščali, zato so julija 1909 v bližini čuvajniških hiš zgradili še tretjo. Gradbeni načrt za stanovanjske hiše in hlevske stavbe na Mašunu je pripravil nadgozdar Josef von Obereigner.

Mitnici v Koritnicah in na Baču sta bili, tako kot cesta, posestnikova privatna last in sta službeno spadali k Mašunu. Hiša v Koritnicah je bila zgrajena 1876, in istega leta je bila odprta Schönburgova cesta. Hišo na Baču pa je zgradil lesni trgovec Alojz Urbančič za ceno 8500 kron (za gradbeni prostor, hišo in cisterno), končana pa je bila v letu 1908/9, istočasno s Theklino cesto (20. 6. 1909).

Gomance

Med vsemi deli gospostva Snežnik je imel revir Klana sorazmerno najmanjšo obremenitev s servituti, ker je njegov vzhodni del v celoti ležal na državni meji in kmečka soseska ni imela servitutov. Že v času grofov Lichtenbergov je tu obstajala majhna gozdarska postaja Klanska polica za zaščito meje revirja. Tudi v fidejkomisu je omenjena kot razpadajoča gozdarska kočna na tej strani snežniških gozdov. Ta revir je bil edini, ki je dajal velike donose. Ne le zato, ker je bil prost servitutov, temveč tudi zaradi bližine Reke, kjer so iskali ladijski les vseh vrst.

Uprava tega revirja je imela sedež v Klani in je v poletnem času na Klansko polico pošiljala čuvaje. Tudi princ Jurij je še dolga leta pustil takšno razdelitev, ker je imel veliko dela z bližnjeležečimi revirji, ki so bili oproščeni servitutov. Ko pa je te izvlekel iz največjih problemov, je končno odločil, da zaradi hitrega razvoja gozdnega gospodarstva tudi v ta revir postavi višjo gozdarsko službo in gozdarsko postajo. Izbran je bil prostor, ki je zgodovinsko zanimiv.

Tu je bila nekoč carinska meja za Krajsko in potem carinska meja proti Trstu, kjer so prevzemalci in pregledniki Loške doline, imeli težave pri izvozu lesnih izdelkov. Nekaj korakov južneje od današnjega naselja, so še v letu 1877 stali ostanki ruševin podzidane carinarnice in mejne komande. Po ljudskem izročilu se danes Hermsburg ne imenuje drugače kot "Gomajnce" (korumpirano iz "Komnado") in tudi nedaleč ležeči gorski travnik imenujejo "Gomanaška". Ob stari, gozdni, mejni poti, ki gre iz Budiševga sedla v Jelenjo drago, so bile še v letu 1900 vidne ruševine druge mejne čuvajnice. Medtem so ruševine prvooimenovane čuvajnice izginile, ker so skale uporabili za gradnjo gozdarske kolonije.

Princ Jurij je to novoustanovljeno gozdarsko kolonijo krstil v čast svojemu starejšemu sinu za "Hermsburg". To je okrajšava za Hermannsburg, podobno kot tudi ime kraja in gradu Hermsdorf (nastalo iz Hermannsdorf) pri Dresdenu. Enako-zvočnost je često povzročala zamenjave, zato je prebivalstvo to naselbino prej in potem imenovalo Gomajnce.

Nobeno gosposko gozdarsko naselje ni imelo tako čudovite pokrajinske lege, kot Gomance, ki ležijo na robu smejočih se, s posameznimi drevesi poraslih, dolinskih travnikov, obdanih s hribi. Kratek polurni sprehod pripelje sprehajalca na strm, več kot sto metrov nižji prepad te doline na tako imenovano Pako, od koder je čudovit razgled na Kvarnerski zaliv Jadranskega morja, Učko, Velebitsko hribovje ter otoka Krk in Cres.

Po načrtih gozdarskega mojstra Obereignerja so bile v letih 1879/80 zgrajene vse stavbe, ki razen najnujnejših popravil do konca druge vojne niso doživele. Kolonijo so sestavljale nadgozdarska hiša (št. 1), gozdarska hiša (št. 2), dve logarnici (št. 3 in 4) in logarnica Klanska polica označena s št. 5.

Prvi nadgozdar na Gomancah je bil Josef Nowak, ki je tja prišel s svojo družino 30. 7. 1880. in prav tam praznoval 28. 3. 1916 40-letnico službovanja. V teku let so bile vse stavbe na tej postaji, ki so bile grajene ustrezno takratni arhitekturi (lesene stene) predelane s kamnitimi zidovi, hlevi pri višji upravi pa obokani z železnimi traverzami. V letu 1913 je bila stanovanjska hiša nadgozdarja prekrita s ternitnimi ploščami.

Kot vsepovsod je bila tudi na Gomancah zgrajena premajhna cisterna za vodo. Večkrat je primanjkovalo vode in v takih primerih so si prebivalci pomagali tako, da so po pitno vodo hodili s steklenicami v eno uro oddaljen kraški izvir Trstenik. Druge cisterne niso nikdar zgradili.

Jurjeva dolina

Naraščajoče zaokroževanje snežniškega gozdnega masiva z vedno bolj urejenim cestnim omrežjem, povezovanje gorskih gozdov z dolinami, inteziviranje gozdnega gospodarstva in višje vrednotenje gozdnih proizvodov, so princa Hermana vzbudili k zmanjševanju gozdnogospodarskih enot, pri čemer se je gozdarski personal (in bivališča zanj) množil. Stari revir Snežnik je bil razdeljen na revir Snežnik in Leskovo dolino. Za prvega je bila v Snežniku zgrajena gozdarska kočica. Stari revir Mašun pa je bil po naročilu princa Hermana 3. 10. 1902. razdeljen na Mašun in Jurjevo dolino.

Za gozdarsko hišo 4. 9. 1902 so izbrali gradbeno parcelo poleg nove gozdarske ceste, ki je peljala v vas Palčje in je bila v neposredni bližini meje

gospodstva. Kraj se imenuje Prevale. V avgustu 1902 je princ Hermann to gozdarsko postajo preimenoval v spomin na svojega preminulega očeta v Jurjevo dolino (Georgtal). To ime se je potem vodilo naprej. Domače prebivalstvo je še vedno uporabljalo tudi staro ime Prevale in ime "Georgstal" prevedeno v slovenščino - Jurjeva dolina. Prevale pomeni v ljudskem jeziku preves (v tem primeru sedlo) na katerem se pot zopet obrne. Ceste so gradili tako kot stare poti, ki gredo po pobočju navzgor in navzdol v smeri največjih padcev.

V juniju in juliju je bila najprej zgrajena brunarica v bližini gradbišča, ki jo je gozdar Irowetz med gradnjo (1902/3) uporabljal kot stanovanje. V oktobru 1902 je bilo gradbišče izmerjeno in zravnano, narejena je bila peč za žganje apna, izkopana jama za vodo in pripravljen kamen za gradnjo, tako da so lahko začeli graditi.

V zimi iz leta 1902 na 1903 je gradbeno podjetje Trummler iz Ljubljane pripravilo projekte za vse zgradbe tega naselja. Ko je 29. 1. 1903 princ Herman potrdil načrte na gozdnem uradu v Snežniku, so 5. 3. 1903. začeli z izkopavanjem temeljev. Do nastopa zime so bile vse zgradbe pod streho in poleti 1904. je bilo vse dokončano. Gozdar Franz Irowetz je dobil na novo urejeno stanovanje, kjer je še dolgo stanoval kot revirni gozdar Jurjeve doline.

Pri prej omenjeni brunarici je stala tudi gozdarska lopa. Po koncu gradbenih del je vzel zidarski mojster Josef Ranko, ki je gradil Jurjevo dolino, lopo v zakup in odprl gostilno. Po nekaj letih je zgradil lastno gostilno na koncu gosposke ceste na sedlu Vrh korena in gostilno v Jurjevi dolini je opustil. Oktobra 1913 so to veliko lesno barako podzidali in jo spremenili v logarnico (Hegerhaus-gojitvena hiša) ter jo označili s številko 3, medtem ko so gozdarske kočice nosile številko 1 in 2. Prvo hišo v Jurjevi dolini - brunarico so takrat odpeljali.

Uro hoda od Jurjeve doline, pa vendar pripadajoč Jurjevi dolini, je bila istočasno kot na Mašunu (1874) zgrajena logarnica Stare ognce (kot mejna postojanka proti vasi Juršče). Arhitektura gradnje je bila za tedanji čas običajna (lesena konstrukcija s kamnom); v juliju 1889 pa so jo podzidali. V avgustu istega leta so tu postavili hlev.⁴

Gradnja cest

Stare gozdne poti in ceste

Snežniško gozdno območje je že od davnih časov preprejeno s tovornimi potmi, ki so omogočale promet iz Loške doline v kraje v zaledju

⁴ Isto, str. 42-47.

Pivške kotline, reke Reke in morja. Toda to so bile tovarne poti za daljše povezave in šele v drugi vrsti so prišle, s svojimi odcepi proti dolinam, v pošteev za iznašanje gozdnih proizvodov. Ta transport je slonel pretežno na tovornih konjih in jasno je, da je bilo možno tako tvoriti le lesne produkte manjših dimenzij in polizdelke, na primer doge za sode in podobno. Z južnih delov Snežnika (revir Klana-Hermsburg) pa so po teh poteh že prej transportirali velik gradbeni les (ladijski pod, jambore itd.). Pri tem so se vedno srečevali s težavami, ker so bile poti zgrajene za nošenje, ne za vožnjo. Iz teh časov izhaja navada "Klanarjev", da kadar vozijo po snežniških gozdovih zaprežejo za voz toliko volov kolikor jih imajo na razpolago. V revirju Gomance so imeli klanski furmani navado vpregati med šest do osem parov vlečnih volov, čeprav so bile gozdne ceste gladke in to ni bilo nujno potrebno. To so počeli tudi zato, da bi živino v gozdu spustili na pašo.

Transport težkega lesa po teh poteh je bil zelo mučen ter nevaren in pogosto so šli tovor, voz in zaprega v nič. Klanarji so na strmih poteh govorili: "Vse štiri kolesa zavreti, ostalo pa bo ustavil Bog".

Na vzhodnem in zahodnem pobočju Snežnika, v Loški dolini in Pivški kotlini so bile razmere podobne. Vsak gozdni delavec, oglar ali ovčar si je moral svojo pot na delovno mesto narediti sam in vsak kmet, ki je zase v gozdovih krčil za gozdne pašnike in nakladal, je moral tovarne poti sam počasi tako obdelati, da so postale uporabne za volovsko vprego. Te poti so bile zelo vratolomne in prevozne samo z volovsko vprego.

Lastniki Snežnika so v to, da bi prometno stanje izboljšali in z izgradnjo poti odprli gozdove, vložili malo, kajti s tem bi pridobili le kmetje, ki so imeli v teh gozdovih servitutne pravice in bi se na ta način še razširile. Dokler je bil gozd obremenjen s služnostmi, niso razmišljali o povečanju dostopnosti. Za proste gozdove (brez servitutov) pa je bilo to nujno, če so hoteli imeti gozdno rento. Tudi tovarna v Leskovi dolini ne bi mogla obratovati brez dobro premišljenega cestnega omrežja.

V desetletju med leti 1860 in 1870 je zemljiška odveza že naredila korak naprej in določeni deli gozdov v vaseh Loške doline so prešli v zasebno last kmetov. Vzhodna pobočja Snežnika so bila prosta servitutov, zato je princ Jurij te predele želel odpreti. Dovolil je gradnjo ceste proti Leskovi dolini in Bičkim lazom. Gradnjo je imel, žal, v rokah kmečki samouk imenovan Pangre, seveda pod vodstvom gozdarja Bodensteina. Ves potek ceste je imel veliko povsem nepotrebnih protivzponov, kar kaže, da je bila izgradnja prilagojena predvsem trenutnim potrebam.

Ko je princ Jurij oktobra 1872 postavil višjega gozdarja Obereignerja kot vodjo gospostva Snež-

nik, je v njem našel izjemnega strokovnjaka za gradnjo cest na kraškem terenu. Po lastnih načrtih je začel z močnim odpiranjem gozdov. Najprej je odprl glavne prometnice, na katere je priključil stranske ceste. V času Schönburgov je bilo zgrajenih preko 200 km cest, ničelna točka, od katere so bile vse ceste merjene, pa leži v snežniškem parku.

Jurjeva cesta

Jurjeva cesta se je priključila na okrajno cesto v Loški dolini pri ničelnemu kamnu v parku pred Snežnikom in je vodila mimo mitnice in Snežnika naprej v smeri Čipe, Zatrepa, sedla na Cinkovcu, Bercinovega laza, Minkenega laza, Mrhovca, Pečetovega laza, Hrvatovega hriba, Leskove doline, Vavkovca, sedla na Škodovniku, Pravdenka, Jarmovca, Budiševnega sedla, Klanske police, Belvedera, Javčina, nekdanjega nadgozdarstva Gomance in se je povezala z okrajno cesto. Dolga je bila 32 km.

Gozdar Obereigner naj bi gradnjo nadaljeval z že omenjenim Pangretom. Ko pa je videl, da to ne pelje k cilju in da je narejena cesta povsem neprimerno izdelana, je predelal kos trase od sedla na Cinkovcu do Mrhovca in položil novo traso južneje, kar je Pangreta tako razjezilo, da je odtegnil svoje delavce. Obereigner je poklical druge delavce (Kastavce), ki so potem dolga leta gradili ceste na posestvu in bili priznani graditelji cest na skalnatem kraškem terenu.

Na začetku je ta cesta peljala le do Klanske police, kjer se je iztekla v slabo občinsko pot, v prvi polovici devetdesetih let devetnasjete stoletja pa je bila podaljšana do Gomance (5 km). Cesta je izključno gorska in doseže najvišjo točko 1300 m na Budiševem sedlu. Na pokrajino nudi številne čudovite poglede.

Schönburgova cesta

Ta cesta se od Jurjeve ceste odcepi pri Leskovi dolini zahodno v 11 km in gre skozi njo čez sedlo Kalvaria proti Predmasovniku, Sladkim vodam, Pogledu, Vratom do Mašuna in naprej na Matetov laz in na sedlo Travni vrhi kjer na višini 1100 m, doseže najvišjo točko. Potem se prevesi preko Kovačije, Pleče in gorskih travnikov pivških kmetov navzdol v dolino Pivke in doseže pri vasi Koritnice okrajno cesto proti Knežaku in Sv. Petru (Pivki). Celotna dolžina te ceste znaša 20 km, njen konec pri Koritnicah pa je 30 km oddaljen od Snežnika. Schönburgovo cesto so začeli graditi leta 1874 in končali 1877. Prvotna trasa ceste naj bi šla mimo današnjega vrta pri višji gozdarski upravi na Mašunu, čez Ahčev laz, Črne vrhe, Suho reber do vasi Bač, pri čemer se je trasa izognila kmečkim

predelom gozda in vodila preko gosposkega lastništva. Kljub očitnim prednostim, ki bi jih nudila, prebivalci Bača svojih gorskih travnikov niso odstopili za gradnjo, ker so v svoji omejenosti in nahujskani od "kmečkih osrečevalcev" mislili, da cesta omejuje njihove svoboščine in morajo gospostvu nasprotovati.

Razmere so izkoristili kmetje iz Koritnic in Knežaka. Prišli so v Snežnik in ponudili svoja zemljišča za celotno traso ter bili pripravljene celo brezplačno delati pri gradnji ceste in kopanju materiala. Okrajni glavar iz Postojne je prišel v Knežak in zaključil pogodbi med gospostvom in kmeti. Po tej pogodbi sta brezplačno prešla v lastništvo gospostva celotna trasa ceste in gradbena parcela za mitnico. Kmetom pa je bila zagotovljena trajna pravica uporabe ceste na osnovi majhnih prispevkov za vzdrževanje. Prvotni projekt je bil v tem smislu spremenjen in cesta zgrajena. Zdaj so se Bačani kesali in želeli vse zopet vrniti v stare tirnice. Toda bilo je prepozno in morali so čakati 40 let, da se je njihova želja izpolnila z gradnjo Thekline ceste.

Ta cestna trasa z mitnico in polji v Koritnicah, je bila vknjižena v zemljiško knjigo pri okrajnem sodišču v Ilirski Bistrici na ime princa Hermana in ni spadala k fidejkomisu.

Izgradnjo ceste so po majhnih delih gradili cestni gradbinci Kastavci; za ceno od 70 krajcarjev do 1 goldinarja in 20 krajcarjev. Takrat je bilo življenje še zelo poceni in neki mali prevzemnik gradbenih del, ki je delal z izgubo, je bil s približkom v obliki para škornjev zelo zadovoljen.

Na koncu nove ceste je bila mitnica, pri kateri so ob vsaki vožnji pobirali majhne denarne prispevke, da bi obvarovali privatni karakter ceste ter njeno vzdrževanje. Vzdrževanje Schönburgove ceste in mitnice v Koritnicah, je bilo v začetku v zakupu kastavskih cestogradnikov, oglarjev in lesnega trgovca Saršana. Kot vsak zakup se tudi ta ni obnesel, zato sta 2. 11. 1885 cesta in mitnica prišli v lastno režijo. Odtlej je bila Schönburgova cesta zelo dobro vzdrževana.

V bližini meje med kmečkim gozdom in gorskimi travniki je bila cesta speljana tesno ob globokem prepadu Peklo pod Plečetom. To nevarno mesto so septembra 1901 zavarovali z zaščitnim zidom. Na vzhodnem robu ceste je bil pri gradnji v kamen vklesan datum gradnje, le ta pa je vtisnjen tudi v zaščitnem zidu.⁵

Povojna zgodovina snežniških gozdov

O povojni zgodovini tega območja je razmeroma veliko napisanega. Največ podatkov naj-

demo v gozdnogospodarskih načrtih, ki so jih začeli na sodobnejših načelih gozdnogospodarskega načrtovanja pisati po letu 1960. Večji del gozdov, ki so bili pred vojno v lasti Schönburgov in Windishgrätzov, je bil po vojni nacionaliziran. Gospodarjenje je bilo, z izjemo nekaj let po vojni, zaupano Gozdnemu gospodarstvu Postojna, ki je že praznovalo petdesetletnico obstoja. V polstoletni zgodovini je doživelo številne reorganizacije.

Preden si ogledamo obdobje, ki ga imenujemo "Doba novih pogledov na gospodarjenje z gozdovi" (po letu 1962), povejmo še nekaj o prebiralnem gozdu, ki se je kot način gospodarjenja uveljavljalo od leta 1906 do 1962.

Spremembo v načinu gospodarjenja in urejanja pomenijo načrti iz leta 1912. Že pred tem in to leta 1906 so za snežniške gozdove sprejeli navodila za urejanje gozdov, ki jih je poprej vpeljal dr. Leopold Hufnagel na Kočevskem. Načrti iz leta 1912 so bili sestavljeni popolnoma v duhu njegovega prebiralnega gozda. Takšen način gospodarjenja je bil za tiste čase napreden in hkrati alternativa golosečnjam. Prav temu vplivu se imamo zahvaliti, da imamo na Snežniku še sorazmerno ohranjene in naravne gozdove z relativno nizkim deležem smrekovih nasadov.

V obdobju prebiralnega gospodarjenja in zlasti močnih sečenj med obema vojnoma so v jelovbukovih gozdovih intenzivno gradili gozdne ceste, tako da je bilo v tem času področje dobro odprto s cestami. Povečanje gostote gozdnih cest lepo sovpada s povečanjem obsega sečenj.

Kot osnovni gospodarski cilj, si je načrt iz leta 1912 zastavil prebiralni gozd z visokim deležem jelke. Kako si je načrt iz leta 1912 zamišljal prebiralno gospodarjenje lepo spoznamo iz metod s katerimi so določili etat in iz navodil za odkazilo. Kot normala za prebiralni gozd je vzeta Hufnaglova konstrukcija prebiralnega gozda, ki je imela značilnost, da je vsak debelinski razred zastopan z enako površino temeljnice. Navodila za odkazilo so se glasila :

- iglavci se smatrajo za zrele pri 45 (35) cm, listavci pa pri 40 (35) cm in ko dosežejo to dimenzijo se sekajo,
- iglavci se sekajo tudi pod to dimenzijo in to v slučaju, če so škart ali če se s tem sprosti dober jelov pomladek,
- listavci se sekajo tudi pod to dimenzijo, če se s tem sprošča jelov pomladek ali pa je potrebno dati svetlobo za njegovo pojavo.

Tudi kasnejše revizije načrtov (1924, 1936, in 1953) se od prve vsebinsko ne razlikujejo, glavno vodilo za odkazilo za 50 letno obdobje je bila zrelostna debelina. S prebiranjem so se sestoj presvetlili, pričakovanega kontinuiranega pomlajevanja jelke, ki je predpogoj za prebiralno gospo-

⁵ Isto, str. 49-51.

darjenje, pa ni bilo. Namesto jelke, se je pojavilo obilno bukovo mladje, ki pa je bilo nezaželeno.

Na osnovi predpostavk, da je za razvoj jelke premalo svetlobe in "zraka", so predpisali močno izsekovanje bukve v spodnjem sloju. Posek bukve je bil zlasti močan v času svetovne gospodarske krize (1928-1934). Rezultat je bil prav nasproten, kot so ga pričakovali. Bukve kljub radikalnemu zatiranju niso uničili, pač pa so pripomogli k temu, da je delež nižji in kvaliteta slabša (panjevci, redka zasnova). Čim večji poseki listavcev so bili izvedeni v obdobju 1890-1963, večji je njen delež v zalogi 1963 leta. Kljub močnim svetlitvam jelovega mladja ni, na drugi strani pa obstoječa jelka močno prirašča in preide v višje debelinske razrede in temu ne morejo slediti niti sečnje na osnovi zrelostne debeline.

Togo gospodarjenje, ki ni upoštevalo rastiščnih razmer, naravnih zakonitosti in sestojnih razmer je pripeljalo do sledečih posledic:

- kljub enotnemu gospodarjenju so razvojni tokovi na rastiščih različno potekali in posledica tega so danes pestre sestojne razmere (od čistih jelovih do čistih bukovih sestojev),
- s šablonskim prebiranjem se siromaši jelova populacija, pomlajevanja jelke ni, vitalnost upada, uspešno pa se pomlajuje bukev,
- lesna zaloga se postopno veča od 159 m³/ha v letu 1912 na 346 m³/ha v letu 1964 s tem, da je jelka v višjih debelinskih razredih, medtem ko listavci prihajajo preko meritvenega praga v 1. debelinski razred.

Doba novih pogledov na gospodarjenje z gozdovi

Že v obdobju izvajanja načrta iz leta 1953 se je spoznalo, da je dolgoletno "prebiranje" pripeljalo gozdove v slepo ulico. K osvetlitvi tega problema so prispevala fitocenološka proučevanja vegetacije na Snežniku (1950-1956), analiza razvoja sestojev v preteklosti in študija naravnega pomlajevanja.

Od togega prebiralnega gospodarjenja se prehaja k rastišču in sestojnim razmeram primerni negi gozda. Namesto le enega cilja prebiralnega gozda, imamo danes na desetine različnih potencialnih gozdnogojitvenih ciljev, kar priča o sestojni in rastiščni pestrosti. Začetne sestojne razmere so zelo neugodne:

- mnogo preveč je prestarih jelovih sestojev potrebnih obnove,
- potrebo po obnovi še bolj poudari upadanje vitalnosti in sušenje jelke,
- naravnega pomlajevanja jelke skorajda ni, medtem pa se listavci in smreka zadovoljivo pomlajujejo,
- drugim negativnim vplivom na naravno ob-

novo jelovo-bukovih sestojev se je pridružila še mnogo preštevilna divjad (srnjad, jelenjad).

Rešitev izredno perečih problemov pri obnovi in premeni snežniških gozdov, je v sproščeni gojitveni tehniki s čvrsto naslonitvijo na načelo nege v najširšem pomenu besede. Poleg izredne rastiščne, je prisotna še razvojna heterogenost, kar vse zahteva sproščenost, dinamičnost in iznajdljivost pri gojitvenih posegih.

Zaradi slabšanja razmer in vsak dan bolj porušenega biološkega ravnotežja so v letu 1976 prešli k usklajenemu in skupnemu gozdnemu in lovnemu gospodarjenju. Novi cilji pri gospodarjenju z gozdovi so postavljeni z upoštevanjem večfunkcijske vloge gozda, rastiščnih, sestojnih in gospodarskih razmer.

Veliko je razmišljanja o tem, da bi Snežniški gozdovi postali del bodočega parka. Za to imajo vse pogoje, saj poleg prvobitne narave, tu še vedno živijo zveri, kot so medved, volk in ris, ki je bil v sedemdesetih letih naseljen na Kočevskem. V lovskih in gozdarskih strokovnih krogih je prevladalo mnenje, da so plenilci potrebni del gozdnega ekosistema. Tudi drugod po Evropi jih poskušajo naseljevati, vendar precej brez uspeha.

Na koncu je potrebno še omeniti, da se je v povojnem času ogromno naredilo na odpiranju Snežniških gozdov. Zgradili so se na tisoče kilometrov gozdnih cest in vlak in s tem so gozdovi postali vrednejši in donosnejši. Danes imajo gozdovi zgodovinsko, ekološko in ekonomsko vrednost. Za gozdarsko in lovsko stroko pa so dokaz, da imata na slovenskih tleh več kot stoletno tradicijo.

LITERATURA

- Snežnik in schönburški vladarji. zgodovina gospodarstva Snežnik na Kranjskem. Heinrich von Schollmayer Lichtenburg. Prevedel Jože Sterle. Postojna 1998, 92 str.
- Gašperšič, F., 1994. Poduk iz preteklosti ob stoletnici Schollmayerjeve kontrolne metode, Ljubljana, Gozdarski vestnik št. 7/8, str. 311-314

ZUSAMMENFASSUNG

Die Geschichte der Forstwirtschaft und Jagd in den Wäldern von Schneeberg

Die Wälder von Schneeberg (Snežnik) stellen das größte unbesiedelte Waldmassiv in Europa dar. Sie behielten ihren Naturzustand und ihre Urwüchsigkeit bei - eine Seltenheit auf dem alten Kontinent. Die Geschichte dieser Wälder ist eng mit Schloß Schneeberg und dessen Besitzern verbunden. Forstwirtschaft und Jagd wurden jedoch am maßgebendsten von den letzten Besitzern, den Schönburg-Waldenburg, geprägt, die die Herrschaft im Jahre 1853 in einem sehr schlechten Zustand erworben hatten.

Im Jahre 1884 trat Heinrich Schollmayer, der die Forstakademie in Tharandt in Sachsen absolviert hatte, seinen Dienst auf der Herrschaft an. In der slowenischen Forstwissenschaft gilt er als der Begründer der Kontrollmethode in der Waldwirtschaft, einer Methode, die in der modernen kybernetischen Theorie ihre Bestätigung fand. Bemerkenswert ist, daß er von Dr. Leopold Hufnagel den Plenterschlag als die damals einzige bekannte Alternative zur Devastierung durch Kahlschlag übernahm.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden in den ausgedehnten und schwer zugänglichen Schneeberger Wäldern die ersten Waldkolonien eingerichtet, die einer planmäßigeren und systematischeren Waldnutzung dienen sollten. Mit der Anlage der ersten wurde im Jahre 1870 in Leskova dolina begonnen. Später wurde hier ein Betrieb zur Verarbeitung von Buchenholz errichtet, der von einer französischen Aktiengesellschaft übernommen wurde, die sich "Société forestière & industrielle de Leskova dolina" nannte. Wegen Preisverfalls meldete die Gesellschaft Konkurs an, ungeachtet ihrer hohen Geldinvestitionen. Die zweite und später größte Kolonie war Mašun, die man zwischen 1873 und 1876 anzulegen begann. Noch in ihrer Einrichtungsphase wurde sie einmal von den empörten Dorfbewohnern von Knežak völlig zerstört, wußten diese doch, daß es fortan weniger Möglichkeit zum Holzdiebstahl geben

würde. Alle Aufrührer wurden verurteilt und zur Wiedergutmachung des gesamten Schadens verpflichtet. Später entstanden noch zwei Kolonien, und zwar Gomance und Jurjeva dolina. Parallel zur Anlegung der Kolonien verlief der Bau eines großzügigen Netzes von Waldstraßen, wodurch die Wälder zugänglicher und ertragreicher wurden.

Den Jagden in den Schneeberger Wäldern, zu denen sich zahlreiche Personen von Rang und Namen jener Zeit versammelten, widmeten die letzten Besitzer besondere Aufmerksamkeit. Die Schönburg siedelten hier wieder Rotwild an, das nach dem Revolutionsjahr 1848 praktisch ausgerottet war. Dies gelang ihnen mithilfe eines Geheges, das im Jahre 1899 in Leskova dolina errichtet wurde. Einige Wildarten wurden unter Schutz gestellt, darunter auch der Bär und der große Uhu.

Nach dem Ersten Weltkrieg wurden die Schneeberger Wälder zwischen dem Königreich Jugoslawien und Italien aufgeteilt. In wirtschaftlicher Hinsicht wurde die Buche stark abgeholzt, die Tanne bevorzugt, was mancherorts negative biologische Folgen hatte. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurden die Wälder der Herrschaft Schneeberg enteignet und größtenteils vom Forstamt Gozdno gospodarstvo Postojna (Adelsberg) bewirtschaftet. Dieser Zeitabschnitt war durch die Öffnung der Wälder durch Straßen und Holzabfuhrwege gekennzeichnet.

Nach 1960 bricht ein neuer Zeitabschnitt der Forstwirtschaft an. Durch phytozoenologische Standortverzeichnung wurden Grundlagen für eine auf Standortfaktoren und Naturidentität beruhende Forstwirtschaft und deren Planung geschaffen. An dieser Stelle sei noch erwähnt, daß es in der Nachkriegszeit zu einer übermäßigen Vermehrung von pflanzenfressendem Wild, vor allem Rotwild, kam. Die natürliche Erneuerung der Schneeberger Wälder blieb jahrzehntelang blockiert, was zu heftigen Auseinandersetzungen zwischen Jagd- und Forstwesen führte. Einen Wendepunkt stellte in dieser Hinsicht das Jahr 1976 dar, wo man zu einer abgestimmten Jagd- und Forstwirtschaft übergang, was bereits positive Ergebnisse zeitigte.

Die Schneeberger Wälder liefern einen Beweis dafür, daß das slowenische Forst- und Jagdwesen auf eine mehr als ein Jahrhundert lange planmäßige Wirtschaftstradition zurückblicken kann.

izvirno znanstveno delo

UDK 929 Schönburg-Waldenburg
prejeto: 14. 3. 2000

Majda Obreza Špeh

profesorica likovne umetnosti, upravnica gradu Snežnik, Vlada RS, Servis za protokolarne storitve Brdo
SI-1386 Stari trg pri Ložu, Kozarišče 67

Knežja družina Schönburg Waldenburg in njeni uslužbenci

IZVLEČEK

Avtorica v svojem prispevku, na podlagi ustnih virov še živečih uslužbencev oziroma njihovih potomcev, obuja spomine na življenje in delo na gospostvu Snežnik. Skozi ohranjena ustna izročila, ki so čedalje redkejša, si je možno ustvariti približen vtis in vpogled v relacijo odnosa: plemstvo - uslužbenci, ki je veljala za omenjeno gospostvo še pred dobro polovico stoletja.

SUMMARY

THE PRINCE FAMILY SCHÖNBURG-WALDENBURG AND THEIR EMPLOYEES

In her contribution the author retraces on the basis of spoken sources of the still living employees and their descendants' memories about the life and work at the dominion of Snežnik. Through the preserved spoken tradition, which is becoming rare, we are able to create an approximate impression and insight into the relation: nobility - employees, which was still valid for the mentioned dominion half a century ago.

Ključne besede: grad, gospostvo, knez, princ, upravnik, grajski uslužbenec, pristava

V drugi polovici 19. stoletja, ko je grad Snežnik in njemu pripadajoče prostranstvo gozdov znova dobilo svojega lastnika, se prebivalci Loške doline prav gotovo niso veliko ukvarjali z mislijo, kdo bo ponovno poizkusil vzeti vajeti v svoje roke, zaoral v ledino in tako končno vdahnil življenje v zapuščeno ter obenem hudo propadajočo graščino.

Iz ustnega izročila ni možno razbrati, kdaj so ljudje v teh krajih slišali za novega lastnika snežniške graščine in tudi če so, so to vest prav gotovo do prihoda prvega dediča kneza Jurija Schönburg Waldenburga v letu 1859, že pozabili.¹

Prebivalstvo Loške doline se je v tem času ukvarjalo z mislijo na preživetje svoje številne dru-

žine. Večina ljudi je bila odvisna od obdelovalne zemlje in naklonjenosti letine. Njihovo zanimanje je bilo torej usmerjeno k trdemu delu, spoštovanju do sočloveka in narave ter nezaupanju do tujega.

Po prihodu kneza Jurija Schönburg Waldenburga na snežniško graščino so se razmere na gradu in njegovi neposredni okolici začele hitro in opazno spreminjati na bolje.

Ambiciozni knez Jurij se je pogumno lotil reševanju gradu Snežnik s pripadajočo posestjo.

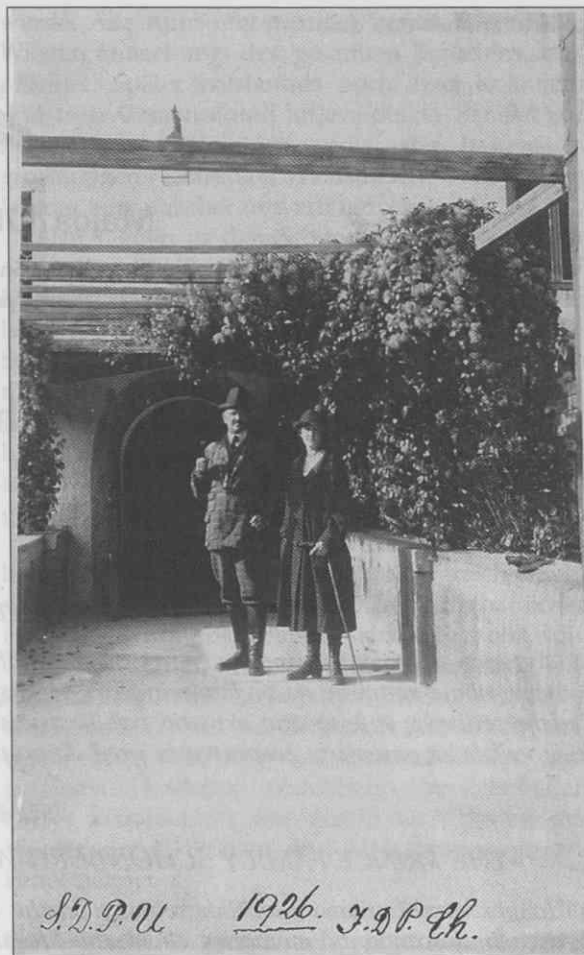
Po vnaprej pripravljenih načrtih, ki so nastajali pod njegovim vodstvom in strokovnim znanjem ljudi, ki jih je pripeljal kot nove uslužbence na grad, je začel z deli.

Iz Nemčije, Avstrije in Češke je pripeljal nekaj strokovno izobraženih ljudi, s katerimi je začel v letih velikih posegov in prenove celotnega po-

¹ Heinrich von Schollmayer Lichtenberg (prevod Jože Sterle): Snežnik in schönburški vladarji, Postojna, Gozdno gospodarstvo Postojna, 1998, str. 29 in 30.

Princ Jurij Schönburg Waldenburg fotografija, 1892 (last A. Hribar, Ljubljana).

Princ Ulrich z hčerko Charlotte pred vhodom v snežniški grad, fotografija, 1926 (last V. Babuder, Ljubljana).

sestva vzpostavljati red. Marsikateri med njimi je ostal v tem okolju in si tukaj ustvaril družino. Piložnostne zaposlitve so dobivali tudi domači ljudje. Izmed teh pa so začeli redno zaposlovati najbolj usposobljene delavce, ki so se izkazali s pridnostjo in nadarjenostjo.

Zaradi knezove odprtosti in dobronamernosti se je hitro ustvarilo zaupanje med knezom Jurijem, njegovimi podrejenimi strokovnjaki in domačo delovno silo. Knez Jurij je svojo srčnost, gospodarnost, odgovoren in življenjski odnos do okolice spretno in nevsiljivo prenesel tudi na svoje potomce, ki so nadvse vzljubili ta konec naše dežele in so vsaj v tistih nekaj tednov na leto, ki so jih preživel v snežniškem okolju, izkoristili v polni meri. Ne samo materialno temveč tudi duhovno.

Iz še ohranjenih spominov, ki se odpirajo kot poslednje skrinje zakladov ustnih virov, lahko razberemo, kako je zaživel grad v novi podobi, s povsem novo grajsko pristavo, parkom urejenim v

angleškem slogu in obsežnim gozdnim bogastvom, ki je bilo zaradi lažjega gospodarjenja razdeljeno na revirje.

Pri nekdanjih uslužbencih knezov Schönburg ali njihovih potomcih je popolnoma razviden spoštljiv odnos do te družine. Ljudje, ki so bili v neposrednem stiku z življenjem na tem gospostvu še danes z velikim veseljem obujajo spomine na nekdanje čase.

Ko so od leta 1853 do 1945 imeli snežniško gospostvo v lasti nemški knezi Schönburgi, so bili na gospostvu nastavljeni trije upravniki. Vsak med njimi ima svoj delež pri razvoju obsežnega gospostva.

Znano je, da je knez Jurij prihajal iz vojaških vrst, zato je bilo zelo pomembno, da je za vodenje in umno gospodarjenje z gozdovi zaposlil izobraženega upravnika gozdnih posesti, Jožefa von Obereignerja. Izkazalo se je, da je imel s tem izborom srečno roko. V razmeroma kratkem obdobju so zrastle številne gozdarske pristave na

Princ Ulrich s sinom Wolfom, lovcema in strežajem pred snežniškim gradom, fotografija, 1923 (last: V. Kandare, Stari trg pri Ložu).

različnih ključnih lokacijah v snežniškem gozdu. S tem je bil pridobljen pregled nad celotnim dogajanjem in gospodarjenjem z posestjo. Na pristavah so nastavili nemške in češke gozdarske strokovnjake. Jožefa von Obereigner je leta 1909 na mestu upravnika celotnega snežniškega posestva nasledil njegov zet Henrik Schollmayer-Lichtenberg.² Njega je leta 1918 nasledil upravitelj Leo Schauta, kateremu gredo vse zasluge in zahvala, da je znal v nepredvidljivih situacijah druge svetovne vojne spretno ohraniti grad z inventarjem in grajsko pristavo. S sorodnico je leta 1945 odšel s posestva.³

Na pristavi gradu Snežnik so imeli poleg upraviteljev gospostva važno vlogo tudi grajski uradniki. Med prvimi uradniki je bil Fischer, ki je prišel v grajsko pristavo z Mašuna. Nasledil ga je uradnik Drasser, za njim pa je nastopil službo uradnik Hutter.⁴

² Alenka Kačičnik Gabrič: Zgodovina za vse, letnik 6, 1999, št. 1, str. 8.

³ Tomaž Kočar: Propad turjaške graščine, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 142 in 143.

⁴ Ustni vir, 1. 3. 2000, Ivanka Božič, Ljubljana.

Princ Herman z uplenjenim jelenom, fotografija, 1932 (last: M. Vrhovec, Stari trg pri Ložu).

Grajski uradnik je med drugimi deli izplačeval tudi plače uslužbencem graščine in vodil evidence o prirasti drevja ("obtalenge"). Uslužbenci so prejeli redno mesečno plačo, bili so pokojninsko in invalidsko zavarovani, poleg tega pa so imeli še druge ugodnosti: brezplačno stanovanje, letno čiščenje dimnika, dva vozova gnoja, 24 m³ drv, pripeljanih na dvorišče, par čevljev, praznično obleko na dve let ali več, električno razsvetlavo, 2,5 l mleka dnevno za vso družino, njive in oranje. Vsi člani družine so bili zdravstveno zavarovani, vdovam pa je pripadal del moževe pokojnine.

Honorarno zaposleni so dobivali tedensko izplačilo. Predno so ga dobili, so morali poravnati vse obveznosti (če je kdo pozabil orodje, je moral najprej poiskati pozabljeno in prinesiti pokazat). Bili so zavarovani le v času dela na posestvu.

Ustno izročilo pravi, da so vsako leto na kresni večer pripravili grajski uslužbenci kresovanje pod previsno skalo, imenovano "Theklerum". Hutterjeva družina je bila glasbeno nadarjena in je ob tej priložnosti igrala na tamburice.

V času ko je bilo snežniško posestvo po prvi svetovni vojni razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo, se je v Ilirski Bistrici ustanovila uprava, ki je pokrivala del snežniškega posestva, ki je spadal pod Italijo. Upravnik tega dela posestva je bil Kenig, glavna direkcija pa je bila na Snežniku.

V najstarejši gozdarski postojanki gospostva Snežnik, Leskovi dolini je bilo v letih do prve svetovne vojne nastanjenih do šest družin: Sterletovi (Knavskovi), Šetinovi, Korenovi in Baragovi, Martinčičevi ... Imeli so vsak svojo hišo, živino in skupnega pastirja s Pivškega.

Večinoma so bile to številne družine. Moški so delali v gozdu, ženske pa so skrbele za gospodinjstvo.

Graččinski gozdarji in logarji iz Leskove doline z direktorjem posestva Leom Schauto, fotografija, (V. Sterle, Sežana).

Po koncu prve svetovne vojne, ko je Leskova dolina spadala pod Italijo, je oblast začela s pritiskom na graščinske uslužbence. Zahtevali so, da se zaposleni priključijo fašistični stranki, sicer bodo izgubili delovno mesto. France Sterle je vpis v to stranko odklonil ter se z ženo in najmlajšim sinom umaknil v Iga vas, kjer je kupil hišo, ki je bila last graščine in mu jo je princ Herman ugodno prodal. Tako je obdržal službo na Snežniku, njegovi starejši trije sinovi pa so ostali v Leskovi dolini.⁵

Nekaj podobnega se je dogajalo tudi z ostalimi družinami v Leskovi dolini in drugih gozdarskih pristavah, ki so spadale pod Italijo.

V gozdarski hiši v Grajševki je živela družina gozdarja Franceta Martinčiča. Z ženo Marjeto sta imela deset otrok.

Čeprav je bil oče grajski uslužbenec, mu ni bilo vedno lahko preživljati svoje številne družine. Martinčičeva hčerka se spominja, da so bili večkrat lačni kakor pa siti.

Nekoč je njena mati ob neki takšni priložnosti rekla očetu Francu: "Pa bi vsaj kakšnega zajca ali pa srno ustrelil!"

Oče ji je odgovoril: "Nisem prisegel, da bom kradel!"⁶

Podoben primer zvestobe zaprisegi ob sprejemu v grajsko službo srečamo tudi pri gozdarju Janezu Almajerju, ki je s svojo številno družino živel nekaj časa tudi na Šrangi v Snežniku. Almajerjeva hči se spominja dogodka, ko se je neko jesen ustavil pri njihovi hiši upravitelj snežniške posesti Henrik Schollmayer-Lichtenberg. Takrat so se morali vsi otroci umakniti v hišo, oče pa se je pogovarjal z upravnikom v nemškem jeziku. Upravnik ga je vprašal, če nima otrok, ker ležijo jabolka po vrtu. Almajer mu je odgovoril: "Nisem prisegel, da bodo moji otroci kradli jabolka od gospodarja."

Graččinski lovci z uplenjenim volkom, fotografija (V. Sterle, Sežana).

Schollmayer mu je nato naročil, naj boljša jabolka pripeljejo na pristavo, ostala pa lahko obdržijo in jih uporabijo zase.⁷

Martinčičeva hči se še spominja, kako je njen oče vzgajal otroke k doslednemu poštenju. Če so otroci našli odvrženo rogovje jelenjadi, je oče precej telefonično sporočil na grajsko upravo. Še isti dan so prišli ponje, otrokom pa je bilo za rogovjem hudo.⁸

Eden izmed številnih gozdarjev je bil tudi Janez Razdrih. Daljše obdobje svojega službovanja je z družino preživel na Šrangi.

Na Šrangi je bila cestna zapornica, kjer so pobirali cestno takso (mitnino) od vsakega, ki je uporabljal cesto v snežniških gozdovih. S tako pridobljenim denarjem so sekali in širili ovinke ter drobili kamen za cesto. Za pobiranje mitnine je bil zadolžen Razdrih, ki je za vsakokratno plačilo izročil potrdilo.

Funkcija grajskega gozdarja je bila združena z funkcijo lovca, tako da je vsak gozdar skrbel za drevje in divjad v svojem območju - revirju.

Iz ustnih virov je razvidno, da "med jagri kot je bil Razdrih, mu ni bilo para". Pri izpolnjevanju plana odstrelov divjadi, ki ga je sestavljal princ Herman, je bil on vedno med prvimi.

Nekdanji priložnostni pomočnik pri merjenju prirasta drevja se Razdriha spominja ob naslednji prigodi:

"Okrog leta 1937 je nekaj fantov iz Kozarišč pomagalo pri merjenju desetletnega prirasta drevja v gozdu (klopiranju). Iz merjenja so izračunali prirast lesne mase v revirjih. Od fantov, ki so priložnostno prevzeli to delo, se je zahtevalo, da so ga tudi vestno opravljali. Pri delu so jih s svojimi obhodi nadzorovali revirni gozdarji. Kljub temu, da so gozdarji merilcem zaupali, je Razdrih občasno prihajal v kontrolo. Vaški fantje so ob takš-

⁵ Ustni vir, 28. 2. 2000, Vinko Sterle, Sežana.

⁶ Ustni vir, 17. 2. 2000, Vika Almajer, Kozarišče.

⁷ Ustni vir, 25. 2. 2000, Pepca Ris, Kozarišče.

⁸ Ustni vir, 18. 2. 2000, Vika Almajer, Kozarišče.

nem delu vedeli za vsako duplo v katerem so živeli polhi, zato jih je bežanje polhov na prosto močno mikalo. V skupini, ki je merila so bili vedno trije: zapisnikar, ki je sedel na panju nekje v gozdu, dva pa sta merila debelino drevja in mu z močnimi klici sporočala debelino posameznega drevesa. Zgodilo se je, da je eden izmed merilcev našel duplo s polhi in jih spravljal ven z bežanjem. Ob tem delu je na ves glas kričal izmišljene vrednosti debeline drevja: "...petnajst centimetrov, dvaindvajset, devetnajst, enajst,..."

Zapisnikar je vedel kaj se dogaja in je zakričal nazaj: "Pa si vse preštel?"

"Vse!" je odvrnil merilec.

Takrat pa se je oglasil v gozdu skriti Razdrih, ki je vse to opazoval in zaklical: "Kako pa da ni nobene dvajset centimetrov?"

Fant, ki je ravno takrat končal z bežanjem polhov mu je v zadregi odvrnil: "Morda pa je vseeno kakšna!"

Družina snežniškega nadlogarja Jaroslava Kibica, fotografija, 30. 7. 1924 (last: V. Babuder, Ljubljana).

Razdrih, za katerega so vedeli da je po značaju veder človek, je fantu rekel, da ga bo drugič kar odstrelil, če ga še kdaj zaloti pri bežanju polhov med delom. Fant mu je odvrnil: "Še zadeli ne bi!"

Razdrih pa mu je rekel: "Kako da ne? V svojo kapo položi dva kamna in jo obesi na grm."

Ko je fant to storil, je Razdrih pomeril vanjo in jo prerešetal s šibrami. Fantu je bilo potem težko povedati materi kaj se je zgodilo s kapo. Ko je izvedela, je šla do Razdriha in ga okregala.

Razdrih pa ji je mirno rekel: "Kaj se boš jezila. K meni ga pošlji, saj imam polno klobukov."

Fant je res odšel k njemu, Razdrih pa mu je dal en "štulast" slamnik.⁹

Konec leta 1907 je bila dograjena stavba gozdarske uprave na Šrangi v katero se je kasneje preselil s svojo družino vodja gozdarjev in lova v Snežniku, Jaroslav Kibic, po rodu Čeh, ki je prvotno služboval na Gomancah.¹⁰ Tam je spoznal svojo bodočo ženo Marijo. Rodili so se jima štirje otroci: Lambert, Marica, Jaroslav in Veronika. Hčerko Veroniko je pri šolanju štipendiral princ Herman, ki jo je kasneje tudi zaposlil na upravi v grajski pristavi.

Nadgozdar Kibic je bil pri svojem delu zelo dosleden. Nekoč je prejel telefonski poziv z graščinske uprave, da princ Herman zahteva poročilo o njegovem delu. Ker je imel Kibic stvari urejene, je želel poročilo takoj posredovati naprej. Svoji hčerki je izročil ovojnico in ji ukazal naj nemudoma steče s podatki na upravo. Ker ni bila pripravljena na to mu je odvrnila, da tja ne more bosa in umazana. Ugovora ni sprejel, pač pa jo je takoj napotil na upravo. Stal je pred hišo in gledal za njo. Ko se je v smrekovem gozdu lahko skrila, se je skozi jablanov sadovnjak skrivaj vrnila domov, da jo je mati najprej uredila.¹¹

Okrog leta 1880 je prišel na pomoč pri opravljanju vrtnarskih del pri gradu Snežnik Janez Gerl. Knez Jurij ga je kmalu poslal na vrtnarsko izobraževanje na Dunaj. Ko se je vrnil, je dobil redno zaposlitev in stanovanje v neposredni bližini vrtnarije, na Šrangi, kjer je prebival vse do svoje smrti. Tam si je z ženo Frančiško ustvaril družino. V zakonu se jima je rodilo šest otrok: Francka, Marija, Jože, Janez, Rezka in Marjeta.

V vrtnariji je najprej začel z vzgojo sadik sadnega drevja. Ko so bile dovolj velike za presaditev, so posadili tristo sadik jablan na travnik za vrtnarjevo hišo na Šrangi, sadike hrušk in sliv pa v slivnik. Na izpraznjenem mestu v so z gospodarjevim dovoljenjem začeli pridelovati zelenjavo.

⁹ Ustni vir, 17. 1. 2000, Miha Špeec, Kozarišče.

¹⁰ H. Schollmayer Lichtenberg (prevod J. Sterle): n. d., str. 40.

¹¹ Ustni vir, 10. 3. 2000, Veronika Babuder, Ljubljana.

Družina prvega grajskega vrtnarja Janeza Gerla fotografija, zač. 20. stol. (last: M. Vrhovec, Stari trg).

Zadnjih sedem let življenja je vrtnar zaradi oslabelosti preživel priklenjen na posteljo. Princ Herman ga je vsakokrat, ko je prišel v Snežnik, redno obiskoval in mu s tem dejanjem izkazoval svoje spoštovanje.

Glede na številno družino prvega grajskega vrtnarja, se je življenjska usoda večine njegovih otrok vrtela okrog gradu. Začenjali so kot pomočniki pri vrtnarskih opravilih, kasneje pa tudi z redno ali honorarno zaposlitvijo na drugih delovnih mestih.

Zaposlitev se je praviloma dedovala. Za prvim vrtnarjem Janezom Gerlom, je njegovo delo prevzel sin Janez Gerl, sin Jože Gerl pa je dobil mesto kočijaža.

Drugi grajski vrtnar Janez Gerl je nastopil službo leta 1912. Leta 1914 je odšel na obvezno štiriletno služenje vojaškega roka in v tem času je za grajski vrt skrbel takrat že upokojeni oče. Po vrnitvi se je poročil z Angelo, ki jo je spoznal v času, ko je bila zaposlena kot služkinja pr družini grajskega uradnika Fischerja.

Družina grajskega vrtnarja Janeza Gerla ml. na pristavi pred čebelnjakom (foto Pal, Ljubljana).

V zakonu sta se rodila otroka: Ivanka in Milan. Živeli so na grajski pristavi.

Vrtnar je imel skozi vse leto veliko dela. Njegovo delo je bila skrb za sadno drevje v obsežnem sadovnjaku, obiranje sadja za ozimnico grajskemu oskrbniku Schauti, urejanje parka, vzdrževanje prehodnosti po poteh parka v zimskem času, sečnja ledu na travniku pod gradom, sečnja božičnih smrečic za zaposlene grajske uradnike in čebelarstva opravila.

Zelenjavo je prvenstveno gojil za uslužbence gradu, s presežkom pa je lahko oskrboval graničarje, gostilne po Loški dolini, zdravnika, notarja, sodnika in učitelje.

Ljudje se še spominjajo, da je vrtnar ob 12. uri zastoj delil solato, če mu je tisti dan ostala. Gospodinje iz vasi niso imele denarja za nakup zelenjave za vsakdanjo rabo, zmogle pa so minimalni strošek za nakup sadik zelenjave in cvetja v spomladanskem času.

Med je vrtnar težko prodal. Ljudje so ga, verjetno zaradi pomanjkanja denarja, kupovali le v manjših količinah za zdravilo. Vrtnar je bil tudi član čebelarstva zadruga v Ljubljani.

Že pred prvo svetovno vojno so v delu slivnika zasnovali drevesnico za vzgojo gozdnega drevja (smreka), imenovano "Bamšula". Ograjena je bila z mrežo, vhod pa je bil zaprt z vrati. V drevesnico in vrtnarijo so takrat za zalivanje rastlin napeljali tudi vodovod.

V drevesnici vzgojene mlade smreke so med drugim uporabili za zasaditev posameznih odkupljenih ali zamenjanih parcel v parku.

V letih 1912-13 je veliko kmetov v Loški dolini obubožalo, zato so morali oditi v svet s "trebuhom za kruhom". Za izselitev, zlasti v Ameriko, so

potrebovali denar.¹² Zato so prodajali dele zemlje, gozdove in nekateri celo kmetije.

Posebnost vrtnarije, ki je veliko pomenila tako vrtnarju in njegovi družini kot graščini, so bile doma vzgojene bele vrtnice, mesnatih listov in izrazito močnega vonja, imenovane velikanke. Te je vrtnar po svojem receptu vzgajal in jih skrbno negoval. Za vzgojo takšnih vrtnic je potreboval kar tri leta, dosegle so višino do treh metrov. Z njimi je oblikoval drevorede v vrtnariji, ki so ostali le še v spominu ljudi in na redkih ohranjenih fotografijah.

Kot je že bilo navedeno, so se poklici pri graščini prenašali iz očeta na sina. Veljalo je pravilo, da je sin vrtnarja lahko prevzel samo delo vrtnarja, sin kočijaža delo kočijaža, gozdarjev sin pa gozdarski poklic.

Sin drugega grajskega vrtnarja Janeza Gerla, Milan Gerl si je želel postati gozdar. To prošnjo je oče posredoval princu Hermanu. Princ jo je zavrnil z obrazložitvijo, da to ni možno, ker imajo gozdarji dovolj svojih sinov za ta poklic.¹³

V grajski pristavi so v zimskem času kuhali žganje in ga polnili v graščinske steklenice z napisom Sneeberg. Žganjekuho je priložnostno opravljala Angela Žnidaršič iz Šmarate, sestra pedentarja Ulrichove družine, Franca Žnidaršič.

Ob novem letu, so grajski uslužbenci hodili voščiti na upravo Snežnika in ob tej priložnosti je vsak prejel steklenico žganja od grajskega upravitelja Schauta.

Žganje so kuhali do leta 1919.

Brat drugega vrtnarja, Jože Gerl je opravljal dela grajskega kočijaža. Z ženo Mico sta imela štiri otroke: Micko, Jožeta, Milko in Staneta. Stanovanje so si uredili v hiši, ki je bila nekdanj zgrajena za žrebčarno.

Kočijaž je imel na Snežniku nepogrešljivo vlogo, saj je moral biti pripravljen za prevoze tako ljudi, uplenjenih živali kot ostalega materiala.

Spomini govorijo o uplenjenih živalih v gozdu, po katere se je po potrebi odpravil tudi v poznih večernih ali nočnih urah. Uplenjene živali je prevažal z napreženim vozom.¹⁴

V času, ko je kočijažu kazalo, da mu bo začelo primanjkovati dela, se mu je okrog leta 1926 zgodila resnična anekdota, ko je snežniški gospodar kupil prvi avto, znamke Ford.

Grajski šofer Jernej Lenič, je takrat rekel kočijažu Jožetu: "Jože! Zdaj pa ne boste več imeli dela. Bom jaz vozil princa!"

Kočijaž mu je odgovoril: "Kar daj, kar daj. Prej bom jaz prišel po tebe, kot pa ti po mene."

Princi (od leve) Ulrich, Herman in Wolf Schönburg Waldenburg s šoferjem in osebna strežajema pred snežniškim gradom fotografija, okr. 1924 (last: družina Zapušek, Markovec).

Ni minilo veliko časa, ko je prišel Hutter ves zadihan h kočijažu: "Jože! Jože! Pojdite, pojdite, pojdite! Zaprežite konje pa pojdite v Stari trg!"

Kočijaž: "Ja kaj pa je?"

Hutter: "Pojdite po Leniča! Avto se mu je ustavljal!"¹⁵

Kočijaževa hčerka se spominja, da je bilo pri graščini veliko število kočij, ki pa so jih uporabljali za različne namene. Nekaj posebnega je bila masivna kočija za prevoz desetih oseb, oblažena z usnjenimi sedeži, imenovana "breg". Med temi različnimi kočijami, pa je bila tudi zaprta, imenovana "lantauer", ki so jo uporabljali zlasti v slabem vremenu. Ta je v zimskem času pogosto služila tudi za prevoze novorojenčkov grajskih uslužbencev h krstu.

Grajski oskrbnik Schauta je ob taki priložnosti v začetku decembra leta 1912 dejal kočijažu, ko se je odpravljal z novorojenko Micko Gerl v farno cerkev v Stari trg: "Kar lantauer zaprežite!"¹⁶

Tega dogodka se družina spominja kot zadnji prevoz otroka h krstu z grajsko kočijo.

Ustni viri govorijo o osmih parih konj v grajski konjušnici v začetku 20. stoletja in večjem številu zaposlenih konjarjev, ki so po opravljenem delu v gozdu pripeljali konje v hlev, jih razpravili, točno odmerili merico ovsa, ki je bil vedno pod ključem, ter jih prepustili v nadaljno oskrbo ženskam, ki so prihajale na delo iz bližnjih vasi, zlasti iz Šmarate. Omenjene ženske so skrbele tudi za čredo približno dvajsetih krav.

Konje so v tridesetih letih 20. stoletja prodali in jih nadomestili z dvema traktorjema z železnimi kolesi. Vsak traktor je peljal iz gozda na žago po dva priključena voza hlodovine. Vozova sta bila priključna eden za drugim. Iz neznanega vzroka se traktorja nista obnesla, zato so kmalu dobili de-

¹² Janez Kebe: Loška dolina z Babnim Poljem, Ljubljana, Družina, 1996, str. 66.

¹³ Ustni vir, 13. 1. 2000, Miha Špeec, Kozarišče.

¹⁴ Ustni vir, 13. 1. 2000, Milka Vrhovec, Stari trg.

¹⁵ Ustni vir, 13. 1. 2000, Milka Vrhovec, Stari trg.

¹⁶ Ustni vir, 12. 7. 1999, Milka Vrhovec, Stari trg.

lo furmani iz okoliških vasi. Največ furmanov je prihajalo iz Babne Police. Njim je delo odredil grajski uradnik Hutter.

Za potrebe gradu je v hlevu ostal le par konj za vožnjo kočije s katero so se ob nedeljah vozili k maši in vsakodnevno po pošto v Stari trg.

Okrog leta 1900 se je v gradu zaposlil Matevž Kočevar kot pedentar (strežaj) princa Hermana. Z ženo Terezijo sta imela šest otrok: Micko, Matevža, Toneta, Jožeta, Rezi in Milko. Stanovali so v Šmarati.

Družina Matevža Kočevarja, osebnega strežaja ("pedentarja") princa Hermana, fotografija, (last M. Kolenc, Ljubljana).

Kadar se je princ Herman zadrževal v Snežniku je bilo pedentarjevo delo skrb zanj. V gradu sta imela s pedentarjem Francem Žnidaršič vsak svojo pedentarsko sobo. Po potrebi sta tam tudi prenočevala.

Pedentar Matevž je bil princu Hermanu na razpolago v vsakem trenutku. Princ je imel v svojih prostorih tipko. Če je potreboval pedentarja, je pritisnil na to tipko. Na hodniku pred pedentarjevo sobo se je v tistem trenutku sprožila električna naprava, ki je povzročila, da se je številka sobe v kateri je princ pritisnil na tipko, premaknila. Matevž se je nemudoma odpravil k princu. Če je princ odšel na sprehod v park, ga je Matevž čakal sede na stolu pred oknom, ki ima pogled na vhodna vrata v grad. Ko je princ vstopil, mu je pedentar prišel nasproti in mu odvzel suknjič in sprehajalno palico.

Glavna pedentarska opravila so bila še: bujenje princa, serviranje zajtrka, čiščenje obleke in čevljev, pomivanje kozarcev po kosilu, odnašanje nočne posode, pomoč pri umivanju...

Kadar princ Herman Matevža ni potreboval, se je ta zadrževal v pedentarski sobi, kjer je z jele-
novo kožo čistil jedilni pribor.

Princ Herman je rad zahajal na Mašun. Skoraj

vedno je šel z njim pedentar Matevž. Po prvi svetovni vojni, ko je bilo posestvo razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo sta s princem odšla tudi po nakupih na italijansko stran. Matevž je rad kupil kakšno malenkost za svoje otroke. Ker je kadil pipo, je sebi kupil tobak. Nekoč je skrnil tobak na neprimerno mesto v avtomobilu. Zaradi toplote motorja se je tobak začel smoditi. V prisotnosti princa Hermana je postalo Matevžu zelo neprijetno.

Princ Herman je Matevža posvaril z besedami: "Matevžek moj, nikoli več ne stori česa takšnega. Če boš še kdaj imel tobak za čez mejo mi povej, pa ti bom jaz to uredil."

Kasneje je Matevž povedal doma, da bi raje umrl kot da se mu je moralo to zgoditi.¹⁷

V času, ko princa Hermana ni bilo na Snežniku, je Matevž opravljal službo lovca. Pri lovu mu je že pomagal njegov sin, Matevž Kočevar mlajši.

Matevž je imel nekaj težav s srcem.

Nekoč je ob takem dogodku je princ Herman rekel svojemu pedentarju: "Matevž! Tako dobro skrbiš zame, da bi rad umrl samo en teden pred tabo."¹⁸

Pedentar Matevž je umrl leta 1940 zaradi srčnega napada na poti v službo, nad grajskim bajerjem.

Grajski pedentar Franc Žnidaršič je z ženo Marijo in sinovoma: Dragom in Zdravkom živel v Kozariščah. Na skrbi je imel princa Ulriha in njegovo družino.

Pedentarska dela so bila za oba pedentarja enaka, le da sta skrbela vsak za svojega gospodarja.

Kadar ni opravljal pedentarskih nalog, je opravljal razna druga opravila. Pri opravljanju teh opravil je bil popolnoma samostojen. Njegove naloge so bile: obrezovanje žive meje in drevja, čiščenje žlebov na strehah, vzdrževanje cest v parku ...

Nekoč se je pri seviranju hrane spotaknil na stopnicah, ki vodijo do mize v grajski jedilnici. Princ Herman je po tem dogodku sklepal, da pedentar slabo vidi in ga je kmalu poslal na okulistični pregled, ki je potrdil njegovo ugotovitev.¹⁹

Princesa Ana, sestra princa Hermana je zelo rada prihajala na grad Snežnik. Njena priljubljena izletniška točka je bil Mašun.

Z njo je prišlo njeno strežno osebje, ki je skrbelo za dobro počutje gospodarice.

Zelo rada se je pogovarjala z grajskimi uslužbenci. Spominjajo se je kot radovedne in vedre ženske, ki je imela rada majhne otroke. Pogosto jih je fotografirala. Iz Nemčije je družinam pošiljala v spomin izdelane fotografije.

¹⁷ Ustni vir, 1. 3. 2000, Milka Kolenc, Ljubljana.

¹⁸ Ustni vir, 1. 3. 2000, Milka Kolenc, Ljubljana.

¹⁹ Ustni vir, 13. 1. 2000, Milka Vrhovec, Stari trg.

Domača dekleta je učila napredka v delu in oblačenju. Znano je, da ženske do takrat niso poznale ženskih hlač. Princesa je s svojim znanjem pomagala šivilijam pri krojenju omenjenega oblačila.

Ko je grajski pedentar France slišal za ženske hlače, ga je zanimalo kako izgledajo. Odšel je v stanovanje takratnega snežniškega upravnika Obereignerja. Upravnikova žena mu je v sobi položila na mizo hlače, da si jih je pedentar lahko ogledal.

Predno se je Leničeva družina priselila v Snežnik, je Leničeva žena Frančiška povedala tamkajšnjim sosedom, da odhajajo v Loško dolino.

Ti so ji rekli: "A tja greste, kjer so ljudje tako ofertni!"²⁰

Snežniškim ljudem je ta izjava zelo laskala in zato se je nekateri še vedno radi spominjajo, da so veljali za urejene in lepo oblečene ravno zaradi dobro stoječe graščine.

Spomnijo pa se tudi, da Frančiška ob prihodu na Snežnik še ni poznala ženskih hlač in se je zato sramovala, da bi jih dala sešiti vaški šiviliji. Da se to ne bi izvedelo, je blago odnesla k šiviliji v Lož. Uslužbenci pri gradu so za to izvedeli še preden so bile hlače zanjo narejene. Kmalu za tem je Leničeva žena postala elegantna gospa.²¹

Kadar je knez Jurij prišel z družino za dalj časa, je s seboj pripeljal svoje kuharsko in ostalo strežno osebje. Po ustnem izročilu se je nekoliko pozneje za dela kuharice začela v gradu privajati potomka češkega vojaka, ki je z knezom Jurijem prišel v Snežnik in si tu ustvaril družino. Imenovala se je Ivana Planecki, Albertova teta, doma iz Kozarišč. Princ Herman jo je za nekaj časa poslal v kuharsko šolo na Dunaj. Ko se je po prvi svetovni vojni vrnila, je dobila zaposlitev grajske kuharice in gospodinje.²²

Vsako nedeljo ob peti uri zjutraj jo je moral kočijaž peljati k maši, da se je ob sedmi uri že vrnila na delovno mesto v grad. Kuharica je najraje kuhala sama, pomoč je sprejela le za pomivanje posode in ostala dela v gradu. Gospodarjem je tudi šivala in zračila grad. Stanovala naj bi v okroglem stolpu v obzidju. Svoje delovne prostore pa je imela v visokem pritličju nad tremi pedentarskimi sobami.

Pred najavljenim prihodom gospodarjev na lov in oddih, so štiri dekleta pod njenim vodstvom pripravljala grad.

Ko je princu Hermanu skuhala pravi čaj, je tropine posušila in jih ponovno prekuhala. S tem čajem je postregla dekleta, ki so ji pomagala v gra-

du. Za kruh ob čaju so morala poskrbeti sama.²³

Grajski šofer Jernej Lenič je nastopil službo na Snežniku okrog leta 1926. Ustno izročilo njegovih potomcev pravi, da je šel v mladih letih s kostanjarji na Dunaj, vendar je kostanj pustil ter se tam izučil za šoferja in mehanika. Po učni dobi se je vrnil domov. V Jurkloštru je dobil zaposlitev v nekem lesnem podjetju. Nekoč je peljal naročeno pohoštvo tudi za grad Snežnik, kjer se je dogovoril za novo službo.²⁴

Z njim je prišla v novo okolje tudi njegova družina: žena Frančiška ter otroci Ljudmila, Jernej in Zofija, na Snežniku pa sta se rodila še dvojčka Zdravko in Rado.

Šofer Jernej Lenič je poleg prevažanja princa in oskrbnika posestva, opravljal razna vzdrževalna dela tako pri električni in telefonski napeljavi kot tudi dela na Marofu, kjer je bil generator.

Ko se je pokazala možnost za razširitev električnega omrežja še na vasi Kozarišče in Šmarata, je v večino hiš napeljal elektriko kar sam. Bil je tudi vzdrževalec telefonov.

Grajski čuvaj Gregor Bavec je živel z ženo Jedrt in otroci: Marijo, Angelo, Tonetom, Francem, Rezko, Ivano, Ano in Zoro v gozdarski hiši.

Njegovo delo in skrb sta bila vzdrževanje reda in miru v grajskem parku, predvsem takrat, ko je bil v gradu gospodar. Princ Herman je prepovedal gibanje po parku v času svojega bivanja na Snežniku, zelo se je bal kolesarjev. Gregor je imel nalogo, da pri vstopu v park prepreči vsakemu kolesarju vožnjo v njem. Tega se je tudi dosledno držal. Včasih je na cesto nastavil tudi risalne žebličke, ali po potrebi vtaknil palico med špice koles.²⁵

Če je imel čas, je na pošti v Starem trgu prevzemal pošiljke naslovljene na grad in njegov okoliš. V ta namen je imel torbo, ključ pa je bil samo na upravi in pošti, kjer so torbo zaklenili.

Grajski kolar Franc Janežič je živel z ženo Nežo in otroci: Ančko, Viko, Nežko, Marijo, Rezko, Francem, Malko, Francko in Ivano v Kozariščah. Z redno zaposlitvijo v kolarski delavnici grajske pristave je verjetno začel v začetku 20. stoletja. Poleg svojega dela je po potrebi opravljal tudi mizarska opravila. Ustno izročilo pravi, da je šel včasih delat na Mašun tudi za tri tedne skupaj. Ker je imel astmo mu je mašunski zrak dobro del.²⁶ Svoje delo je opravljal zelo kvalitetno.

V lovski sezoni se je zgodilo, da so odstrelili več divjadi. Takrat so v kolarni prodajali meso po nizki ceni grajskim uslužbencem in vaščanom sosednjih vasi.

²⁰ Ustni vir, 13. 1. 2000, Milka Vrhovec, Stari trg.

²¹ Ustni vir, 10. 2. 2000, Milka Vrhovec, Stari trg.

²² Ustni vir, 6. 3. 2000, Rezka Ovsec, Kozarišče.

²³ Ustni vir, 10. 2. 2000, Milka Vrhovec, Stari trg.

²⁴ Ustni vir, 7. 3. 2000, Jernej Lenič, Domžale.

²⁵ Ustni vir, 21. 12. 1999, Rezka Ovsec, Kozarišče.

²⁶ Ustni vir, 6. 3. 2000, Malka Sušan, Pudob.

Sekanje ledu na loki pred gradom, fotografija, 1935 (last: R. Avsec, Kozarišče).

Poleg kolarske delavnice je bila kovaška, vendar je niso veliko uporabljali. Zaradi racionalnosti so kovaške usluge naročali pri kovaču v Pudobu.

Grajski gospodi je pomenil vir dohodka tudi led, ki so ga sekali na poplavljenem travniku pod gradom.

Novica o sečnji ledu se je hitro razširila po okoliških vaseh. V času, ko je poplavljen površina zaledenela, so hiteli sekati led na sklade. Led so sekali s sekirami, ga ročno nakladali na lojtrne vozove in nato razvažali po vseh gostilnah v okolici, kjer so imeli urejene ledenice.

Ledenici sta bili tudi pri gradu. Prvotna je vsekana v živo skalo nad grajskim ribnikom, kasneje, ko so uredili v grajski pristavi novo za shranjevanje divjačine in ostalega mesa, so staro uporabljali le priložnostno. Zanimivost tega časa pa so prav gotovo prvi hišni hladilniki na led, ki so jih že imeli v gradu.

Sečnja je vedno potekala pod nadzorom grajske uprave in logarjev, ki so vse delavce zabeležili zaradi končnega plačila po številu opravljenih ur. Na pomoč pri tem kratkotrajnem opravilu so morali priskočiti tudi nižji grajski uslužbenci.

Ustni viri govorijo, da so nazadnje sekali led malo pred letom 1940.

Iz zgodovinskih podatkov je razvidno, da so Snežnik pestile vsakoletne visoke vode, ki so preprečevale dostop do gradu iz smeri Kozarišče, zato so imeli pri grajskih senikih pripravljene tri čolne.²⁷ Dva sta služila za prevoz ljudi ("ščuka" in "svinjsko korito", ki je bilo v celoti narejeno iz debela obsežne smreke), tretji čoln pa je služil za prevoz hlodovine s Snežnika do grajske žage na Marofu. Na ta čoln so lahko natovorili do dva voza hlodovine.

Delavci, ki so bili zaposleni na grajski žagi Marof, so ob odhodu na služenje vojaškega roka želeli delovno mesto tudi ob vrnitvi, zato so si sami preskrbeli začasno zamenjavo. Običajno je bil to nekdo od družinskih članov ali sorodnik.²⁸

Skozi preverjeno tradicijo življenja lahko podzavestno pričakujemo, da se vsaka še tako dobro premišljena in organizirana zadeva s pomočjo višje sile včasih obrne proti volji človeka.

Nostalgijski tudi po ne tako oddaljeni preteklosti, ki ostane živa, se je na srečo ohranila vsaj v redkih ljudskih izročilih. Ta izročila so bila za Snežniško graščino posebno skrivnostna uganka in dragocena redkost, ki daje etnološkemu raziskovanju ustnih virov poseben čar.

V zaključku lahko podam javnosti neznano ljudsko izročilo, ki se je oblikovalo v prvi polovici dvajsetega stoletja in nakazuje usodo gospostva Snežnik.

"V poletnih dneh sta se princ Herman in njegov nečak princ Wolf znova vrnila v svoj snežniški zemeljski raj.

Princu Wolfu nemirna žilica in želja po novih lovskih pustolovščinah kot vedno ni dala miru. Nekega dne je skozi odprto okno njemu dodeljene sobe opazoval okolico gradu. Na skalni vzpetini, na kateri je sezidan grad se je nekaj zganilo. Princ je s svojim znanjem ocenil, da gre za strupeno kačo. Kot veliko odkritje je o svojem izsledku precej poročal svojemu stricu princu Hermanu.

Želja, ki jo je izrazil stricu, da bi rad kačo pokončal, se je modremu stricu zazdela nesprejemljiva in mu je to tudi obrazložil približno tako: "Wolf, pusti kačo pri miru, saj ti ni naredila nič hudega. Če si jo boš drznil ubiti, lahko s tem dejanjem za vedno zaključiš poglavje življenja našega rodu na Snežniku. Nikar ne stori tega."

Mlademu princu Wolfu ni bilo mar za svarilo. Zadnja odločitev je bila njegova. Zakaj je kačo pokončal? ....

... in besede princa Hermana so se po tem dejanju uresničile, saj se je že čez nekaj let pričela druga svetovna vojna, ki je knežji družini odvzela vse premoženje in vsakršne pravice do gradu in njegovega posestva.²⁹

²⁷ H. Schollmayer-Lichtenberg (prevod J. Sterle): n. d., str. 8 in 9.

²⁸ Ustni vir, 13. 1. 2000, Miha Šepec, Kozarišče.

²⁹ Ustni vir, poletje 1997, neznan obiskovalka gradu.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Fürstenfamilie Schönburg-Waldenburg und ihre Bediensteten

Im Jahre 1853 kaufte der sächsische Fürst Otto Viktor Schönburg-Waldenburg die heruntergekommene Gutsherrschaft Schneeberg (Snežnik). Sein Sohn Georg betrat sechs Jahre später als erster Familienangehöriger den Schneeberger Boden.

Er begann große Geldsummen in den Schneeberger Besitz zu investieren und stellte beste Forstexperten ein. Durch das zielbewusste forstliche Wirken wurde Schneeberg eine geordnete und ertragfähige Wirtschaft. Das kostbare Schneeberger Waldgebiet wurde vor dem Schicksal der Abholzung, das den Karst getroffen hatte, gerettet.

Nach der Ausrottung des autochthonen Rotwildes in den Schneeberger Wäldern um die Mitte des 19. Jahrhunderts waren es die Schönburg-Waldenburg, die zusammen mit den Besitzern des

Bergschlosses Windischgraetz wieder verstärkt und mit Erfolg Rotwild ansiedelten.

Im Lož-Tal (Laasertal) führten sie neue Forstwirtschaftsmethoden ein. Sie waren darum bemüht, die einheimische Bevölkerung im Waldbau zu unterrichten. Zu diesem Zwecke errichtete Fürst Georg die erste Forstschule ("Waldbauschule") mit slowenischer Unterrichtssprache. Um der einheimischen Bevölkerung Achtung zu erweisen und seinen Umgang mit derselben zu erleichtern, erlernte vor allem Fürst Georg die slowenische Sprache.

Die Fürsten waren mit ihrer Säge in Marof die ersten Boten der sich ankündigenden Industrie. Hier nahm bereits im Jahre 1924 die Elektrifizierung bedeutender Einrichtungen ihren Anfang.

Mit verschiedenen Arbeiten im Walde, auf der Herrschaft oder auf der Säge wurde vielen Einheimischen die Gelegenheit für einen dauerhaften oder gelegentlichen Verdienst geboten.

Alle Einwohner, die unmittelbaren Kontakt mit den Vertretern der Familie Schönburg-Waldenburg hatten, bewahrten diese in bester Erinnerung.

poljudni članek

UDK 069:728(497.12 Snežnik)

929 Berce V.

prejeto: 9. 3. 2000

Stanislava S. Pudobska

akademska slikarka, samostojna umetnica

SI-1386 Stari trg pri Ložu, Cesta Notranjskega odreda 41

Petnajst let plodnega galerijskega sodelovanja z Vesno Berce

IZVLEČEK

Avtorica opisuje sodelovanje z upravnico gradu Snežnik na Notranjskem, Vesno Berce, pri ustanavljanju grajske galerije, njeno delovanje. Opisuje vrsto umetniških prireditev iz tega časa.

SUMMARY

FIFTEEN YEARS OF PRODUCTIVE GALLERY COOPERATION WITH VESNA BERCE

The author describes cooperation with the manager of the castle Snežnik in Inner Carniola, Vesna Berce in founding the castle gallery, its activity and presents a series of art performances from the mentioned period.

Ključne besede: grad Snežnik, grajska galerija, prireditev, umetniki, grajski koncerti, Snežniški večeri, Loška dolina

Vesna je bila moja prijateljica. Zelo dobra prijateljica. Neopazno je znala premakniti čudežno kolesje ustvarjalnosti v meni.

Bila je edina galeristka daleč izven Loške doline. Blago in trdno me je popeljala v sodelovanje.

Tako preprosto je bilo. Proti koncu novembra leta 1981 sem Vesno Berce, roj. Benčič, 25. avgusta 1949 v Ljubljani, prvič povabila v atelje kot še čisto novo upravnico gradu Snežnik, Vlade Republike Slovenije servis za protokolarne storitve; v dolino je prišla 30. avgusta 1981. Zavzeto je poslušala pripoved o sanjah, načrtih in željah, ki smo jih imeli mi, notranjski umetniki, že od leta 1976, ko je na gradu Snežnik slikal in bival akademski slikar Milan Rot iz Cerknice in sva se mu občasno pridružili z akademsko kiparko Mileno Braniselj, tudi iz Cerknice. Pritrjevala je vsem zamislim in potem v tistem letu najinega srečanja navdušeno vprašala in že pritrdila: "Stana, kaj ne bi Vi obesili

teh prekrasnih slik na ogled v grad?! Izpraznila bom klet in sobici nad kuhinjo za služinčad in to bo grajska galerija ...". Tako sva začeli uresničevati zamisel, ki je leta in leta burila duhove okrog gradu. Vesna je namreč nadomestila upokojeno oskrbnico Danico Šmid, roj. Novak, ki je bila na gradu Snežnik oskrbnica od leta 1960, pred njo sta bili *oskrbnici gradu PVLRS (PREDSIEDSTVO VLADE LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE, prepisano iz dokumenta)*, Karolina Sterle, roj. Sedmak in Jelka Gregorka, roj. Bavčar. Vesna je prišla v času nekdanje SFR Jugoslavije, ki je dovolila Izvršnemu svetu SR Slovenije leta 1973 odpreti grad za javnost. Vendar je svež veter v takratnem sistemu slabo prodril med ljudi tako, da je le mlada oskrbnica s svojo svežino in novimi prijemi uspela prebuditi grad. Za pomoč sva prosili domače delovne organizacije, ki so po svojih močeh prispevale k galeriji, največji delež

poleg Gozdnega gospodarstva iz Postojne je prevzelo nase podjetje Kovinoplastika Lož. Njen takratni direktor, g. Jože Tišler, se je osebno zavzel za pokroviteljstvo nad prvo razstavo v *obnovljenih prostorih* grajske galerije leta 1984, ko je kolektiv praznoval svojo 30-letnico. Tako je prva razstava mojih akvarelov in pastelov v mali galeriji leto pred tem izzvenela kot uvod v kasnejše pestro dogajanje v gradu.

Vesna je imela več odgovornih nalog, saj je obnova in vzdrževanje grajskega prostora s parkom, česar se je lotila kot prvenstveno, zahtevala sodelovanje z več društvi in različnimi komisijami.

Vesna je bila prava *grajska gospa*, ki je globoko izžarevala prefinjen mestni duh, saj je prišla iz Ljubljane (pred tem je bila takoj po študiju etnologije sedem let z družino v Kočevju) in pritegnila k sodelovanju ustvarjalce vseh zvrsti. Grad je oživel od pomladi do pozne jeseni v glasbi, v slikah, se razdaljal s kipi in se bohotil ob pogovorih o umetnosti tako, da sem že kmalu po prvih dveh razstavah, ko sem se vrnila s *Trebinjskih večerov poezije* v Trebinju leta 1983, predlagala, naj tudi v gradu pripravimo *Snežniške večere*.

Leta 1986 se je udeležil prvi *Snežniški pogovor z umetnostjo*. Bilo je veličastno. Ob svečah, ob glasbi na sitar, v prenapolnjeni grajski kleti, da je obiskovalcem zastajal dih, ko je Silvo Teršek spretno vodil pogovor z Nežo Maurer, Štefko Drolčev, Vesno in z mano, so se nekje nad nami sprehajali prijazni grajski duhovi.

V nedeljo po tem večeru sva se sprehajali po grajskem drevoredu in zaupala mi je, koliko načrtov bi še rada uresničila, saj ji je vsaka nova prireditev dala nove zamisli. Ni imela mnogo sodelavcev in to jo je zelo bolelo. Ker je imela omejena finančna sredstva, je pogosto prav s svojo voljo in navdušenjem privabila vrhunske umetnike, priložnost pa je dala tudi amaterjem in ljubiteljem umetnosti.

Domačini so jo sprva nezaupljivo opazovali. Ko pa je počasi in pristrčno povabila k mikrofonu nekdanje uslužbenke gradu Snežnik in izvabila z novinarko Marjano Lavrič iz njih enkratne pripovedi na petem *Snežniškem srečanju* leta 1990, je bilo njihovo navdušenje hkrati zahvala za njeno delo v gradu in najlepše plačilo.

Včasih je trpela zaradi sporov, posebno leta 1987 po razstavi in prireditvi *VIA-NEGATIVA* ob osmem februarju, Prešernovem dnevu, ko so se posamezni obiskovalci in uradne osebe pokazali kot nerazgledani, pritlehni in samopašni.

Tudi medve sva imeli kratke spore. Mrščili sva se druga nad drugo, stalno sem kritizirala osvet-

ljavo v razstavnih prostorih, zaradi vlage je bilo skoraj nemogoče uporabljati kletne prostore za razstavo del na papirju, težave so bile z akustiko. Ona pa je želela v kratkem času prikazati v svojem gradu čimveč umetnosti, in to čimvečkrat. Naporno za obe in dolino.

Leta 1992 sem malo sodelovala z Vesno, saj sem precej razstavljala. Leta 1994 pa sem ponovno v sodelovanju s Kovinoplastiko Lož pripravila ob njihovi 40-letnici osemindeseto samostojno razstavo. Kmalu za tem, leta 1995, je Vesna postajala že rahlo malodušna. Želela je pripraviti *Bardov Snežniški večer* z Bogdano Herman, o čemer sta večkrat razpravljali.

Ob neki otvoritvi v galeriji Krpan v Cerknici leta 1995, ki je zaživela tudi v sodelovanju z Vesno, saj je bil leta 1990 v gradu ustanovni sestanek Društva notranjskih kulturnikov Krpan, pred tem so se vrstile razstave v galeriji Krpan že od leta 1987 pod umetniškim vodstvom akademske kiparke Milene Braniselj in ostalih notranjskih umetnikov, sem ji prebrala članek Aleša Bergerja v 162. številki *Nové revije*. Imela je globoke pomisleke o svojem delu. Sedaj vem, da jo je preganjal delovni dvom, stalna napetost ob dogovarjanjih z vsemi akterji jo je utrujala. In po tem razgovoru je tisti lepi večer v Krpanu in v mojem ateljeju dal novo vrednost in nov smisel vsemu njenemu in najinemu delu.

Intenzivno je že za naslednje leto načrtovala izvrstne prireditve in razstave, toda njihov krog je razklenila nenadna usoda. Nadaljevanje *Koncertov princeze Ane* v sodelovanju s Klemnom Ramovšem, moja razstava to leto in mnogo drugih prireditev, ki jih je načrtovala, nekatere je imela že dogovorjene, je postalo za kratek čas negotovih. Tistega maja leta 1996.

Le s pomočjo njenih najbližjih sodelavcev in ob podpori njene družine sem se zmogla posloviti od prijateljice in umetniške sodelavke Vesne Berce. Tam, na grajskem dvorišču, kjer smo njeni prijatelji uresničili največjo željo, *Snežniški večer na prostem*, tam sem spoznala, da je ostala med nami. Ta večer je bil prav ozvočen in tudi pravilno osvetljen, s cvetjem vsepovsod, z vonjem po svežem zelenju. Bil je zgodnji majski *umetniški večer v spomin na gospo Vesno Berce*.

Njeno delo nadaljujemo vsak po svoje. Z razstavami, s koncerti, s pogovori o umetnosti, s sprehodi okrog gradu, z njo v mislih.

Pogosto mislim na članek Aleša Bergerja o majhnem kraju z ogromno kulturno voljo.

Po tem je nastal *Vesnina arhiv*.

VESNIN ARHIV*

od 2. julija 1983 do 26. aprila 1996

LETO 1983

-Avtor: *akademska¹ slikarka Stanislava Sluga - Stana iz Pudoba*

Šepet(a)nja na jezeru, slike v oljni, pastelni in akvarelni tehniki, 35 slik

sobota, 2. julija 1983, ob 19. uri v prostorih gradu Snežnik (v obnovljenem prostoru nad kuhinjo, otvoritveni govor je imel Franc Ješelnik, sodelovali so: kitara Toni Rot, kitara Boris Kandare, kitara Franci Zabukovec)

Razstava bo odprta ob ponedeljkih in torkih od 9. do 12. ure, ostale dneve od 9. do 19. ure

Prireditelja: grad Snežnik, Kovinoplastika Lož

*Dnevnik, Ljubljana, sreda, 23. julija 1983, 10. stran: *Razstava v gradu*

*Delo, Ljubljana, sreda, 27. julija 1983, 8. stran: *S slikarsko govorico o lepotah Cerknškega jezera in Blok*, Neža Maurer

*Glasilo Kovinoplastike Lož, julij 1983: *Razstava slikarke Stanislave Sluga*, T. D.

prvo vabilo z barvnim grbom družine Schoenburg Waldenburg na belem papirju, podpis *Stana iz Pudoba* čez naslov z rdečo barvo

LETO 1984

-Avtor: *akademska slikarka Stanislava Sluga - Pudobska*

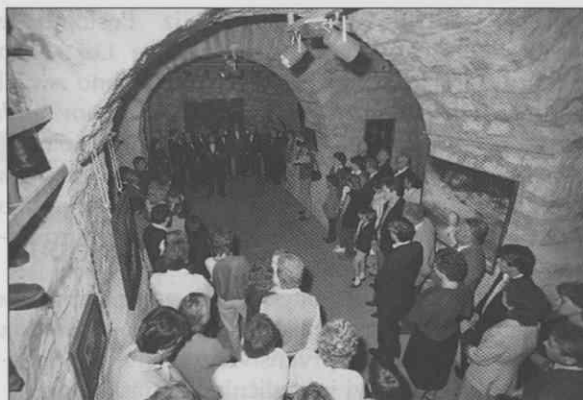
petek, 6. julija 1984, ob 19. uri v gradu Snežnik 9. samostojna razstava, 55 slik

30-letnica kolektiva Kovinoplastike iz Loža katalog izbranih slik v letih 1979-1984

prva razstava v obnovljenih prostorih gradu Snežnik (v obnovljenem prostoru nad kuhinjo in v obnovljenih prostorih kleti)

ob otvoritvi nastopa pevski zbor DPD SVOBODA Loška dolina

Prireditelj: grad Snežnik, Pokrovitelj: Kovinoplastika Lož

Otvoritev razstave ob 30. letnici kolektiva Kovinoplastike iz Loža (foto M. Smerke, 1984).

*Delo, Ljubljana, sobota, 21. julija 1984: *Simbolično videnje*, Aleksander Bassin

*Glasilo Kovinoplastike Lož, julij 1984: *Slikarska razstava v sklopu praznovanj* posebno vabilo

LETO 1985

-Avtor: *Dr. Peter Habič*

Kras in voda, v počastitev Dneva mladosti razstavo spremlja vodnik

petek, 24. maj 1985, ob 18. uri v gradu Snežnik Razstava bo odprta do 30. junija 1985

Prireditelji: grad Snežnik, Turistično društvo Loška dolina, Kulturna skupnost Cerknica, Kraška muzejska zbirka, Inštitut za raziskovanje Krasa ZRC SAZU

enako vabilo kot pri prvi razstavi leta 1983, brez podpisa *Stana iz Pudoba*

-Avtorji: *Milena Braniselj, Bojan Klančar, Marjan Manček, Tomaž Perko, Milan Rot Stana Sluga, Božo Strman*

Skupinska razstava notranjskih likovnih umetnikov

sobota, 31. avgust 1985, ob 19. uri v gradu Snežnik pri Starem trgu

Razstava bo odprta do 30. septembra 1985

V kulturnem programu bo nastopala Bogdana Herman

Prireditelja: *Kulturna skupnost Cerknica, Turistično društvo Loška dolina*

*Delo, Ljubljana, sreda, 25. septembra 1985, 7 stran, *Skupinska razstava z ritualom*, Miha Zadnikar

vabilo⁵, prvič uporabljeno

* 1. ležeči deli besedila so citati iz arhivskega gradiva
2. samo pri vabilih na Snežniške večere je v vabilo⁴ vložena fotokopirana risba na prozoren papir akad. slikarke Stanislave S. Pudobske
3. vsi podatki o šolskih razstavah so vzeti iz šolskega arhiva
4. prva celostna podoba vabila in plakata Snežniških večerov in nadaljnjih prireditev z barvnim grbom družine Schoenburg Waldenburg z napisom *grad Snežnik, oblikovanje: Stana S. Pudobska*, sprejeto na natečaju gradu Snežnik 1985
5. če ni posebej imenovano, je tipografska rešitev vabila delo Boruta Kraševca v sodelovanju z Vesno Berce
6. celostna podoba vabila z fotokopirano dodano risbo akad. slikarke Stanislave S. Pudobske

Prvi snežniški pogovor z umetnostjo upravnica gradu Vesna Berce in Silvo Teršek (foto S. S. Pudobka, 1986).

LETO 1986

-Avtorja: *ak. slik. Mario Petrič, ak. kip. Štefka Košir-Petrič*

Razstava likovnih del

petek, 6. junij 1986, ob 18. uri v Gradu Snežnik
Razstava bo odprta do 31. julija 1986

Avtorja je predstavila in vodila z njima razgovor akad. slikarka Stanislava S. Pudobka
 Prireditelji: *Grad Snežnik, Turistični društvo Loška dolina, Kulturna skupnost Cerknica*
 vabilo⁵

-Avtor: *akad. sikar Jure Ciklaž*
tri dnevni Ex-tempore Ostrnice

26. julija 1986, razstava na grajskem dvorišču
 sodelovali so: *akad. slikar Jure Ciklaž, akad. slikar Jože Centa, slikar Robert Faganel, akad. slikar Miloš Požar, akad. slikarka Stanislava S. Pudobka*
 vabilo neznano

-Avtor: *akademska slikarka Stanislava S. Pudobka*

prvi Snežniški pogovor z umetnostjo, akvareli, 26 slik

petek, 19. september 1986, ob 19. uri, grad Snežnik
Sodelovali bodo: pesnica Neža Maurer, gledališka igralka Štefka Drolčeva, glasbenik Martin Lumbar, povezovalc Silvo Teršek
Razstava bo odprta do 10. oktobra 1986

Prireditelj: *grad Snežnik*

*Naši razgledi, Ljubljana, 10. oktobra 1986: Snežniški pogovor z umet(n)ostjo, Kaja Drašler
 vabilo²

Avtor: *učitelj likovnega pouka v osnovni šoli heroja Janeza Hribarja v Starem trgu pri Ložu Stane Kren*

3. samostojna razstava

petek, 10. oktobra 1986, ob 19. uri v gradu Snežnik
Ob otvoritvi bodo igrali glasbeniki mariborske rock alternativne scene: Rajko Muršič - električna kitara, Peter Tomaž Dobrila - električna kitara, Zmago Jesenič - bobni

Razstava bo na ogled do 31. oktobra 1986

Prireditelj: *grad Snežnik*

posebno vabilo avtorja

LETO 1987

-Avtor: *Via negativa: pesmi in kratka proza - Simon Kardum, Gorazd Logar, likovni del - Primož Predalič, Gregor Strman, Dragan Milovinovič, glasba-Boštjan Šmalc*
Poziv na kratko degustacijo alternativnega ustvarjanja (Umetniki so oblikovali politično drzen plakat)

6. februarja 1987, ob 19. uri v gradu Snežnik

Prireditelj: *grad Snežnik*

posebno provokativno vabilo avtorjev

-Avtor: *Marija Orthaber* *umetniška keramičarka*

drugo Snežniško srečanje, razstava keramike

petek, 8. maja 1987, ob 19. uri v gradu Snežnik

Sodelovali bodo: umetnostna zgodovinarka Maruša Avguštin, pevka Meri Avsenak, komponist Bojan Adamič, glasbenik Đuro Penzeš

Razstava bo odprta v maju in juniju 1987

Prireditelj: *grad Snežnik*

vabilo²

-Avtor: *Goran Horvat*

Razstava likovnih del

petek, 3. Julija 1987, ob 19. uri v gradu Snežnik

Na otvoritvi bo nastopal Tomaž Pengov

Razstava bo odprta do 27. julija 1987

Prireditelj: *grad Snežnik*

vabilo⁵

-Avtorji: *akademska kiparka Braniselj Milena, akademski slikar Klančar Bojan, akademski slikar Perko Tomaž, akademska slikarka Stanislava S. Pudobka, akademski slikar Strman Božidar*

Skupinska razstava "Notranjskih likovnikov" občine Cerknica (v sklopu notranjske polharske noči)

sobota, 26. 9. 1987, ob 16. uri v gradu Snežnik

Na otvoritvi bo nastopil "Logaški oktet"

Po otvoritvi razstave bo pred gradom koncert godbe na pihala

Razstava bo odprta do 31. 10. 1987

(V primeru slabega vremena se prireditev prestavi na naslednjo soboto)

Prireditelj: *grad Snežnik*

Otvoritev razstave VIA NEGATIVA (foto S. S. Pudobska, 1987).

*Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1987, Razstava "Notranj(ski)h umetnikov" občine Cerknice, Sanda Turšič vabilo⁵

Notranjska polharska noč

sobota, 26. 9. 1987 pri gradu Snežnik

Prireditelj: grad Snežnik, pokrovitelji: Turistično društvo Loška dolina, Imos SGP Gradiščev Cerknica, Nanos TOZD trgovina Rakek, Kartonažna Rakek, Kovind Unec, Kovinoplastika Lož, Avtomontaža TOZD TTN Cerknica, THP Postojnska jama TOZD gostinstvo Cerknica, Izolirka TOZD Novolit Nova vas, Brest Cerknica
obstaja plakat

LETO 1988

-Avtor: fotografinja Andreja Peklaj

tretje Snežniško srečanje, poudarek pogovora in razstave bo na lepota Cerkniskega jezera, razstava umetniških fotografij
petek, 22. aprila 1988 v gradu Snežnik
Sodelovali bodo dr. psihologi in ekolog prof. dr.

Hubert Požarnik, Lipa zelenela je, mešani pevski zbor, vodja zbora Lajko Milisavljevič, povezovalac Frane Podobnik

Razstava bo odprta v maju 1988

Prireditelj: grad Snežnik
vabilo²

-Avtor: Brane Jazbar

Razstava slik

petek, 3. junija 1988, ob 19. uri

Sodelovali bodo: pesnik - Franc Černigoj, flauta - Maja Lavrenčič, kitara - Nadja Rodman

Razstava bo odprta do 22. junija 1988

Prireditelj: grad Snežnik
vabilo⁶

-Avtorji: člani Fotosekcije KUD-a Vide Prežarc iz Ljubljane: Božjak Ljubo, Jež Dušan, Stainbuch Miro

Razstava umetniške fotografije

petek, 1. julija 1988, ob 19. uri

Sodelovali bodo učenci Glasbene šole iz Ribnice

Razstava bo odprta do 1. avgusta

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1988, Razstava umetniške fotografije, Sanda Turšič vabilo⁶

-Avtor: mala plastika Alenka Eržen Šušteršič, slike Nina Šušteršič

Razstava malih plastik in slik

petek, 5. avgusta 1988, ob 19. uri

Sodeloval bo Branko Brezavšček, violina

Razstava bo odprta do 2. septembra

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1988, Razstava male plastike in slik, Sanda Turšič vabilo⁶

-Avtor: Gojko Vlašič

Razstava slik z motivi Norveških fjordov

sobota, 24. septembra 1988, ob 16. uri

Sodeloval bo: Mešani pevski zbor "Svoboda" Loška dolina

Razstava bo odprta do 31. oktobra 1988

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, december 1988, Razstava slik Gojka Vlašiča, Sanda Turšič vabilo⁶

LETO 1989

-Avtor: stare panjske končnice, Čebelarški muzej Radovljica

četrti Snežniško srečanje, srečanje je posvečeno 70-letnici obstoja čebelarških društev v občini Cerknica

petek, 12. maja 1989, ob 19. uri, grad Snežnik
Sodelovali bodo pevka ljudskih pesmi Ljuba Jenček, pomen čebelarstva Leon Frelih
Razstava bo odprta v maju 1989

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, julij 1989, *Četrto Snežniško srečanje in razstava slik*

Milana Vošanka, Sanda Turšič
 vabilo²

-Avtor: **Milan Vošank**, učitelj likovne vzgoje in zgodovine na OŠ v Cerknici

Razstava slik

sobota, 2. junija 1989, ob 19. uri

Sodelovali bodo glasbeniki iz Cerknice: Jernej in Boštjan Šmalc, Rado Grekulovič, Jože Tomšič

Razstava bo odprta v juniju 1989

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, julij 1989, *Četrto Snežniško srečanje in razstava slik Milana Vošanka, Sanda Turšič*

vabilo⁶

-Avtor: **Mešani pevski zbor DPD SVOBODA Loška dolina**

Letni koncert

sobota 17. junija, ob 20. uri v gradu Snežnik

Istočasno si lahko ogledate tudi razstavo slik slikarja Milana Vošnjaka (Vošanka) iz Cerknice

Prireditelj: grad Snežnik

posebno vabilo

LETO 1990

-Avtor: **dr. Janez Bogataj**

Ob 8. februarju - slovenskem kulturnem dnevu predstavitev knjige: DOMAČE OBRTI NA SLOVENSKEM

petek, 2. februarja 1990, ob 18. uri v gradu Snežnik
Med prikazovanjem diapozitivov se bomo pogovarjali o obuditvi starih obrti

Prireditev bo spremljala Ljuba Jenček z ljudsko pesmijo

vabilo⁶

-Avtor: **akademski slikar Vladimir Pirnat**

Razstava portretov

petek, 18. maja 1990, ob 19. uri v razstavnih prostorih gradu

Spremna beseda v vabilu, **Taras Kermauner**

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁵

-Avtor: **novinarka Marjana Lavrič**

peto Snežniško srečanje *Obudili bomo spomine na življenje in delo v gradu Snežnik v času, ko ga je upravljal družina Schönburg Waldenburg.*

sobota, 14. julija 1990, ob 19. uri, grad Snežnik

Sodelovale bodo nekdanje grajske uslužbenke in uslužbenci. Srečanje bo vodila novinarka Marjana Lavrič.

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo²

-Avtor: **Razstavo so oblikovali: Tomaž Hartman, Janez Konečnik**

100 let varovanja naravne dediščine pragozdov na slovenskem

petek, 21. 9. 1990, ob 19. uri v gradu Snežnik

Fotografije: Janez Konečnik, Tomaž Hartman, Marko Figar, Hrvoje Oršanič, Oskar Dolenc, Janez Papež, Edo Žitnik, Marko Masterl, Boštjan Tarman, Mirko Perušek, Ljubo Cencič

Olja in grafike: Boštjan Košir, Posterji: Tomaž Hartman - Božo Kos

Spremna beseda v vabilu, **Tomaž Hartman**

Prireditelj: grad Snežnik, **Gozdno gospodarstvo Kočevje**

vabilo⁵

-Izvajalca: **kljunasta flavta Klemen Ramovš, čembalo Dada Ruža**

Koncert glasbe iz časa Ludvika XIV (Prvi koncert princese Ane)

četrtek, 27. septembra 1990, ob 20. uri v gradu Snežnik

vstopnina: 90,00 din

Prireditelj: grad Snežnik v sodelovanju s **Koncertno agencijo Klemen Ramovš Management d.o.o.**

posredovanje koncertov

vabilo⁶

Ex-tempore "19. oktober"

četrtek, 25. oktober 1990, ob 19. uri na gradu Snežnik

Prireditelja: grad Snežnik, **ZKO Cerknica**

*Glasilo Kovinoplastike Lož, december 1990, **Ex-tempore - 19. oktober**

vabilo neznano

-Avtor: **Ramovš Consort (Ljubljana)**

Baročne sonate in kontate (Drugi koncert princese Ane)

četrtek, 25. oktober 1990, ob 20. uri

Sodelujejo: sopran Marjana Benčina, kljunasta flavta Klemen Ramovš, violončelo & viola da gamba

Prireditelja: grad Snežnik in **Ramovš Consort**

*Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, **Koncerti v Gradu Snežnik**

vabilo neznano

-Avtor: *Ramovš Consort*
400 let virtuozne kljunaste flavte (Tretji koncert princese Ane)
 četrtek, 15. november 1990, ob 20. uri
Kljunasta flavta Klemen Ramovš, Bassano, J. S. Bach, Heberle, Hirose, Svete, P. Ramovš
 Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
 vabilo neznano

-Avtor: *Ramovš Consort*
Božični koncert (Četrty koncert princese Ane)
 četrtek, 27. decembra 1990, ob 20. uri
Sodeluje Ansambel za staro glasbo 415 International z baročno glasbo dvora in meščanske hiše
 Prireditelja: grad Snežnik, *Klemen Ramovš Consort*
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
 vabilo neznano

LETO 1991

-Avtor: *Marinko Opalič (Ljubljana - Pula)*
Koncert glasbe renesanse, baroka in klasike (Peti koncert princese Ane)
 četrtek, 17. januar 1991, ob 20. uri
Iutnja & kitara, Marinko Opalič
 Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
 vabilo neznano

-Avtor: *Wolfgang Brunner (Salzburg)*
Koncert glasbe Bach, Hayden, Wolf, Mozart (Šesti koncert princese Ane)
 četrtek, 28. februarja 1991, ob 20. uri
hammerklavir C. Ph. E., Wolfgang Brunner
 Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*
 *glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
 vabilo neznano

-Avtor: *Slovenski madrigalisti*
Koncert slovenskih in tujih velikonočnih pesmi (Sedmi koncert princese Ane)
 četrtek, 28. marec 1991, ob 20. uri
dirigent, prof. Janez Bole
 Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
 vabilo neznano

-Avtor: *Maria Cogen (Belgija)*
Koncert baroka in zgodnje klasike (Osmi koncert princese Ane)

četrtek, 25. april 1991, ob 20. uri
čembalo, Maria Cogen
 Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
 vabilo neznano

-Avtor: *Silvo Teršek*
šesto Snežniško srečanje, razstava slik
 petek, 10. maja 1991, ob 19. uri, grad Snežnik
Gostje: astrologinja Meta Malus, pesnik in lovec Boris Kralj, navdušen zbiralec umetnin Marjan Kralj
Razstava slik bo odprta do 31. maja 1991
 Prireditelj: grad Snežnik
 *Delo, Ljubljana, sredo 15. maja 1991, *Ko je na snežniškem gradu že četrtič zares strašilo*, Ivan Sivec
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1991, *Grad Snežnik in razstava Iztoka Horvata*, Sanda Turšič vabilo²

-Avtor: *One Man Shaw - dr. Hermann Buchner (Spodnja Avstrija)*
Koncert srednjeveške in renesančne glasbe (Deveti koncert princese Ane)
 četrtek, 23. maj 1991, ob 20. uri
 Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
 vabilo neznano

-Avtorji: *akademski slikar Boris Benčič, akademski slikar Milan Butina, akademski kipar Marjan Keršič-Belač, akademski slikar Janez Logar, akademska slikarka Miša Pengov, akademski slikar Tomaž Perko, akademski slikar Vladimir Pirnat, akademska slikarka Dora Plestenjak-Milkovič, akademska slikarka Stanislava S. Pudobka, akademski slikar Milan Rot, akademski slikar Božidar Strman*
razstava: Realisti v gradu Snežnik
 petek, 14. junija 1991, ob 19. uri
Avtorje bo predstavil likovni kritik Ivan Sedej in spremljal glasbenik Adi Smolar
Razstava bo odprta do 14. julija 1991
 Prireditelj: grad Snežnik
 *Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1991, *Grad Snežnik in razstava Iztoka Horvata*, Sanda Turšič
 *Delo, Ljubljana, petek, 12. julija 1991, *Realisti v gradu Snežnik*, Ivan Sedej vabilo⁵

-Avtor: *Ensembl l'Avantgarde*
Koncert, Bach, G. Benda, F. G. Klopstock, J. F. Kleinknecht (Deseti koncert princese Ane)
 četrtek, 27. junij 1991, ob 20. uri

Sodelujejo: baročna prečna flavta A. Andreas Kröper (Mannheim), hammerklavir C. Ph. E. Bernhard Gillitzer (München)

Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*

*Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
vabilo neznano

-Avtor: *Ryo Terakado (Amsterdam)*

Koncert J. S. Bach: 6 sonat za violino in čembalo, BWV 1014-19 (Enajsti koncert princese Ane)

četrtak, 25. julij 1991

Prireditelja: grad Snežnik, *Ramovš Consort*

*Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1990, *Koncerti v Gradu Snežnik*
vabilo neznano

-Avtor: *Izidor Horvat*

Razstava slik

petek, 16. 08. 1991. Ob 19. uri

V kulturnem programu bo sodeloval poet in glasbenik Adi Smolar

Razstava bo odprta do 12. 09. 1991

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, oktober 1991, *Grad Snežnik in razstava Iztoka Horvata*, Sanda Turšič
vabilo⁵

Paganinijev koncert

petek, 27. decembra 1991, ob 19. uri

Sodelujejo: violina Drago Bregavšček, kitara Andrej Varl

Vstopnice so 290,00 SIT, prodaja jih tudi galerija KOMPAS, Titova 12, Ljubljana

Prireditelja: grad Snežnik, *Društvo za oživljanje starih običajev Loška dolina*

vabilo⁶

LETO 1992

-Avtor: *Marjan Tomšič*

Večer s književnikom in letošnjim Prešernovim nagrajencem Marjanom Tomšičem

petek, 13. marec 1992, ob 19. uri

Avtorja bo predstavila Jasna Čebren, odlomke iz njegovih del bo brala Rožana Koštalj

Gostje so iz Kopra

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁶

-Avtor: *Mešani pevski zbor Sveti Jurij Stari trg*

Velikonočni koncert

nedelja, 26. april 1992, ob 19. uri v gradu Snežnik

Prireditelj: grad Snežnik

posebno vabilo z žigom zbora

-Avtor: *akademski slikar Milan Rot*

Razstava cvetja in likovnih del

četrtak, 30. april 1992, ob 19. uri, grad Snežnik

Sodelujejo: trgovina Kašča, Gardenia ars florum iz Ljubljane, duo Tobo

Razstava cvetja bo na ogled med prvomajskimi prazniki, likovna razstava bo odprta do 23. maja 1992

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁶

-Avtor: *Mestna šola za risanje in slikanje v Ljubljani*

sedmo *Snežniško srečanje, razstava likovnih del študentov*

petek, 29. maj 1992, ob 19. uri, grad Snežnik

Sodeloval bo glasbenik Klemen Ramovš

Razstava bo odprta do 22. junija 1992

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo²

-Avtor: *pianistka Kristina Babuder, iz razreda prof. Carmen Graf-Adnet na Hochschule für Musik und darstellende Kunst na Dunaju*

Klavirski recital, A. Skrjabin, L. Van Beethoven

sobota, 6. junij 1992, ob 20. uri

Pred recitalom je možen do 18. ure ogled gradu Snežnik

posebno vabilo

Začelo se je redno vodenje predšolskih otrok v grajsko galerijo pod vodstvom vzgojiteljic kot vključevanje v umetniško kulturo.

**Letni delovni načrt, VVO Martin Krpan enoti Iga vas in Stari trg pri Ložu, pedagoška dokumentacija oddelka*

-Avtor: *modna oblikovalka Suzana Šisernik*

Razstava modnega oblikovanja

petek, 26. 6. 1992, ob 19. uri v gradu Snežnik, *Kozarišče 67, Stari trg pri Ložu*

Prireditelj: grad Snežnik

posebno vabilo Suzane Šisernik

-Avtor: *akademska kiparka Milena Braniselj*

Otvoritev razstave skulptur in grafik

petek, 17. julij 1992, ob 20. uri, grad Snežnik

Razstavo bo odprl profesor Janez Mesesnel, tri misli o življenju - Boris Kralj, jazz koncert - Mia s prijatelji

Prireditelj: grad Snežnik

posebno vabilo akad. kiparke Milene Braniselj

-Avtor: *akademska slikarka Dunja Zupančič*

Razstava slik

petek, 28. 8. 1992, ob 19. uri v gradu Snežnik, *Kozarišče 67, Stari trg pri Ložu*

Na otvoritvi bosta nastopila: prečna flavta Špela Marinčič, saksofon Hugo Šekoranja
Prireditelj: grad Snežnik
posebno vabilo akad. slikarke Dunje Zupančič

-Avtor: **Hana Šumrada-Oblak**

Razstava aranžmajev in pletenin

petek, 9. oktober 1992, ob 20. uri

Ob otvoritvi vam bodo zapeli pevci Mladinskega pevskega zbora iz Cerknice, s svečami pa pričaral grajsko vzdušje STENPLAST iz Vrhnike

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, december 1992, *Krpanovci in grad Snežnik*, Sanda Turšič vabilo⁵

-31. 10. - Dan reformacije

razstava likovnih del otrok v gradu Snežnik

*Podatki o šolskih razstavah v gradu Snežnik so vzeti iz arhiva OŠ heroja Janeza Hribarja Stari trg pri Ložu (22. 02. 2000, ob 20. uri)³

-Avtor: **Bogdana Herman**

Koncert: Stare slovenske balade

nedelja, 27. decembra 1992 ob 18. uri, grad Snežnik

Na zadnjo letošnjo nedeljo bo Bogdana Herman v toplo zakurjeni sobani gradu Snežnik pela stare slovenske balade. Slovesno bo! Čakamo vas!

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁶

LETO 1993

-Avtor: **akademska slikarka Brigita Mulej**

osmo Snežniško srečanje

petek, 16. april 1993, ob 19. uri, grad Snežnik

Sodelovali bodo: Neža Maurer, nova zbirka Od mene k tebi, gledališka igralka Marijana Breclj, Suzana Sluga, flavta - prof. M. Graselli, igralec Jože Logar

Razstava slik bo odprta do 12. maja 1993

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo²

-Avtor: **Miro Starič, uglaševalec klavirjev**

Razstava likovnih del

7. maj, 1993, zvečer v gradu Snežnik

Na otvoritvi je govoril likovni kritik Mirko Juteršek, z igranjem na piščali pa sta jo popestrili Ana (Sluga) in Nuša (Berce)

Razstava je bila odprta cel mesec

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, julij 1993, *Kulturni dogodki minulih dni*, Sanda Turšič vabilo neznano

-Avtor: **Janko Dermastja**

Razstava modne fotografije

15. maj, 1993 v kletnih razstavnih prostorih gradu Snežnik

Razstavljen so fotografije oblačil študentov oblikovanja tekstilij na oddelku za tekstilno tehnologijo, FNT Univerze v Ljubljani, nastopil je saksofonist Hugo Sekoranja

*Glasilo Kovinoplastike Lož, julij 1993, *Kulturni dogodki minulih dni*, Sanda Turšič vabilo neznano

-Avtor: **Niko Slovenc**

Likovna razstava

petek, 11. junij 1993, ob 19. uri na gradu Snežnik

Avtorja bo predstavil dr. Ivan Sedej, s prijetno glasbo nam bo večer olepšal Duo Duma, aranžmaje tihožitja nam bo predstavila Hana Šumrada

Prireditelj: grad Snežnik

dvoje vabil: vabilo⁵ z *rokopisom Hane Šumrada*,

posebno vabilo Nika Slovenca

-Avtor: **Mednarodna likovna delavnica**

Slovenija odprta za umetnost

5.-12. julij, 1993 v gradu Snežnik

Sodelovalo je štirinajst umetnikov iz Argentine, Italije, Avstrije, Nemčije, Hrvaške in Slovenije, med njimi najbolj znani Jože Tisnikar, Zvest Apollonio in Klavdij Tutta

*Glasilo Kovinoplastike Lož, julij 1993, *Kulturni dogodki minulih dni*, Sanda Turšič

vabilo neznano

24. 9. razstava učencev v gradu Snežnik³

-Avtor: **Vanja Strle**

Predstavitev prve pesniške zbirke: PESMI

petek, 5. novembra 1993, ob 19. uri, grad Snežnik

Razgovor je vodil Istok Razdrih, pesmi je brala Lidija Mlakar, na kitaro je igral Boštjan Šmalc in na violino Matej Kržič

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo Vanje Strle

-Avtor: **fotograf Bojan (Bogdan) Kladnik**

Predstavitev knjige: Fotomonografija protokolarnih gradov na Slovenskem

petek, 19. november 1993, ob 19. uri

Avtor besedila dr. Janez Marolt

Prireditelj: grad Snežnik

posebno barvno vabilo z dodano risbo akad. slikarke Stanislave S. Pudobske

-Avtor: **Svetlana Makarovič**

Novoletni koncert

nedelja, 26. december 1993, ob 18 uri grad Snežnik

Program: Večer šansonov "Namesto rož"

Prodaja vstopnic: uro pred koncertom

Prireditelj: grad Snežnik
vabilo⁶

LETO 1994

-Avtor: *Camerata Medica Labacensis*
Ljubljanski zdravniški komorni orkester
petek, 25. marec 1994 ob 20.00, grad Snežnik
Dirigent: Andrej Ožbalt, solistki: Tanja Cvelbar,
flavta, Mateja Kunstek, sopran
Prireditelj: grad Snežnik
posebno vabilo

-Avtor: *Notranjski likovniki - Krpanovci*
Skupinska razstava
petek, 15. april, 1994 ob 19. uri grad Snežnik
razstavljajo: absolventka kiparstva Matejka Belle,
akad. kiparka Milena Braniselj, akad. slikarka Mi-
lena Gregorčič, grafik Bojan Klančar, akad. slikar
Janez Kovačič, akad. kipar Erik Lovko, akad. slikar
Tomaž Perko, akad. slikarka Stanislava S. Pu-
dobska (6 slik), akad. slikar Maksimiljan Rot, akad.
slikar Božidar Mišo Strman, akad. slikar Veljko
Toman, akad. slikarka Milena Usenik
avtor postavitve: dipl. arhitekt Marjan Loboda, ve-
čer bo popestril glasbenik Vlado Kreslin, umetnike
bo predstavila umetn. zgodovinarica Polona Škodič
Prireditelj: grad Snežnik, pokrovitelji: *Gostilna Sla-*
mar Nova vas, Perutninski kombinat Pivka - LKP
Cerknica, Pivovarna Union Ljubljana
Razstava bo odprta do 15. maja
*Republika, Ljubljana, ponedeljek, 18. april 1994,
str. 2, *Krpanovce so izzvale lepote Notranjske,*
Mateja Godejša
vabilo⁵

-Avtor: ak. slik. *Maja Marinšek - Berden*
Razstava paravanov
petek, 20. maja 1994 ob 19. uri, grad Snežnik
Ob otvoritvi bo g. Friedrich Mosshammer-Alphorn
- rog - pripravil samostojni koncert.
Razstava bo odprta do 5. junija 1994
Prireditelj: grad Snežnik
vabilo⁵

-Avtor: akad. slik. *Wang Huiqin*
Likovna razstava slik in ilustracij
petek, 10. junija, 1994 ob 19. uri v Snežni grad
(grad Snežnik)
Umetnico bo predstavila umetnostna zg. g. *Tatjana*
Pregelj - Kobe, g. Angela Košir iz Selščka bo ob
otvoritvi zaigrala na citre
Razstava bo odprta do 30. junija, 1994
Prireditelj: grad Snežnik
vabilo⁵

-Avtor: ing. *Janez Konečnik*
Razstava: Slike iz narave
petek, 8. julija 1994 ob 19. uri, grad Snežnik
Avtorja bo predstavila umetn. zgod. *Tatjana Pre-*
gelj - Kobe, otvoritev bo spremljana
s projekcijo diapozitivov
Razstava odprta do 31. avgusta 1994
Prireditelj: grad Snežnik
vabilo⁵

-Avtor: *Anita Kranjc*
Slikarska razstava
četrtek 18. 8. 1994 ob 19. uri, grad Snežnik
Pri postavitvi razstave je sodeloval Boris Oblišer
razstava bo odprta do 24. 8. 1994
Prireditelj: grad Snežnik
vabilo⁵

-Avtor: akad. slikarka *Stanislava S. Pudobska*
38. samostojna razstava, 38 slik
petek, 26. avgusta 1994 ob 19. uri, grad Snežnik
Razstavi na pot bo zapela Vita Mavrič
Prireditelj: grad Snežnik, pokrovitelj razstave je ob
svoji 40- letnici Kovinoplastika Lož
*katalog, *Stanislava Sluga - Pudobska, 1994, Grad*
Snežnik
*Glasilo Kovinoplastike Lož, november 1994, po-
sebna številka, *Prireditve ob 40-letnici podjetja*
vabilo⁵

30. september otvoritev razstave učence OŠ v gra-
du Snežnik (*Andreja Ravšelj, Vida Truden, Jasna*
Lekan)³

-Avtorja: *Mednarodna donacija Oskar Kogoj,*
Amazonke Roberto Roda
Svečana razstava: Mit, Fotografija, Design
dne 7. oktobra 1994 ob 17. uri
Predsednik: *Matija Potočnik, sodelujejo: Sloven-*
ske ljudske balade: Bogdana Herman, Sloven-
ske železarne-Ravne STO, Antoni-Maniago, Ste-
klarska šola-Rogaška Slatina, Steklarna Hrastnik,
Comune di Ferrara, Centro Entografico Ferrarese,
Comune di Bondeno, Comune di Codigoro, Co-
mune di Cortona, Comune di Foiano, Istituto di
Cultura "Casa G. Cini"-Ferrara, Sergio Bonelli Edi-
tore-Milano, Galleria d'Arte L'Ariete-Bologna, SEI-
Societa Escavazioni Inerti s.r.l.-Ferrara, Galerija
"Oskar Kogoj", Marija in Borut Dolinar-Žalec, akt:
Silvia Gamberini, nakit: Ambra Attico, ilustracija:
Giancarlo Alessandrini, Andrea Artusi, Roberto Bo-
nadimani, Germano Bonazzi, Esposito Bros, Carlo
Jacono, Nicola Mari, Teresa Marzia, Giorgio Mon-
terio, Massimo Rotundo, Sergio Toppi, Loredano
Ugolini, Roberto Zaghi, predstavitev žlahtne
kapljice: Ivan Batič in Janez Filak
Prosimo Vas, da Vašo cenjeno prisotnost na od-

prtju razstave blagovoljno najavite po telefonu: 064/22 11 33, g. Ireni Kunstelj. Hvala!

Prireditelji: Republika Slovenija, Brdo-protokolarne storitve, Grad Snežnik, Stari trg pri Ložu

*Delo, sreda, 28. septembra 1994, *Bakle, glasba in beseda slovenskega poletja, IMAGO SLOVENIAE / Podoba Slovenije*, Dr. Bogomir Kovač

vabilo: *Design Oskar Kogoj, ročno izdelani papir "Vevzhe 1579"*, tisk: Darko Pahor

-Avtor: akad. slikarka **Stanislava S. Pudobka**
Enodnevna razstava, olja, 24 slik, Srečanje županov vseh slovenskih občin

17. novembra 1994, grad Snežnik

Prireditelj: grad Snežnik

-Avtorice: akad. slik. **Anka Hribar-Košmerl**, arhitektka in mlada raziskovalka na etnologiji **Tatjana Oblak**, študentka arhitekture **Nataša Oblak**
Razstava risb in akvarelov, nakita in poslikane keramike, nakita in vaz

petek, 23. decembra 1994 od 17. uri, Grad Snežnik
Razstava bo odprta z glasbenim utrinkom mladih glasbenic

Prireditelj: Grad Snežnik

vabilo⁵

-Avtor: **Duet "Duma", Klarisa Jovanovič, Veno Dolenc**

Novoletni koncert

petek, 23. decembra 1994 ob 19. uri, grad Snežnik

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁵

LETO 1995

-Avtor: akad. slikarka **Bernarda Šmid**

Likovna razstava

petek, 14. aprila 1995 ob 19. uri, grad Snežnik

Otvoritev bo spremljala hči pevka **Alenka Šmid**, spremna beseda v vabilu: *Iskanje Luči, prof. Janez Šter.*

Razstava bo odprta do 5. maja 1995

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁴, pomanjšano na belo podlago

-Avtorji: ga. **Milena Kraševc**, **Borut Kraševc**, **Ludvik Šraj**, **Marjan Mlakar**, ga. **Ivana Brancelj** z **Brezij pri Cerknici**

Snežniški večer likovnikov amaterjev

petek, 19. maja 1995 ob 19. uri, grad Snežnik

Z besedo bo sodelovala ga. **Milena Ožbolt**, učenci **Glasbene šole Ivana Gerbiča** bodo srečanje obogatili z večerom baročne glasbe.

Prireditelj: grad Snežnik

novoblikovano vabilo⁵

-Avtorji: **Meri Avsenak**, **Bogdana Herman**, **Ljuba Jenče**, **Klarisa Jovanovič**, **Vita Mavrič**, **Jerca Mrzel**, mojster **Bojan Adamič** z **Meri Avsenak**, **DUMA-Veno Dolenc** - kitara, **Božo Ogorevc** - viola, violina s **Klariso Jovanovič**

koncert: **Od ljudske pesmi do šansona, Vi-teške igre**, obstajajo fotografije 11-15/217, S. Sluga

sobota, 24. junija 1995 ob 21. uri, grad Snežnik

Prireditelj: grad Snežnik

novoblikovano vabilo⁵

-Avtor: ga. **Dora Pagon**

razstava: **Idrijske čipke**

petek, 21. julija 1995 ob 19. uri, grad

5 pesmijo bosta večer povezala zakonca **Anzelj Marija** in **Franc iz Hudega vrha**.

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁵ z dodatno okrašeno belo ovojnico z barvnim grbom in oznakami Brda

-Avtor: **Herman Pivk**

Razstava fotografij

petek, 1. septembra 1995 ob 19. uri

Na staroselskem avstralskem instrumentu bo otvoritev spremljal g. **Drago Kunej**.

Razstava bo odprta do 18. septembra 1995

Prireditelj: grad Snežnik, sponzor: **Kovinoplastika**

Lož, pokrovitelj razstave: **Brest-Pohištvo**

novoblikovano vabilo⁵, dodatna fotografija in grb družine **Schoenburg Waldenburg**

-Avtor: **Boštjan Košir**

Razstava likovnih del

petek, 22. septembra 1995 ob 19. uri

Otvoritev bo spremljala vokalna skupina **Cantate Domino** iz **Kočevja**.

Razstava bo odprta do 13. oktobra 1995

Prireditelj: grad Snežnik, sponzor: **Kovinoplastika**

Lož

novoblikovano vabilo⁵, grb družine **Schoenburg Waldenburg**, enako na obojnici

29. september otvoritev razstave učencev **OŠ v gradu Snežnik** (**Alenka Ravšelj**, **A. Ravšelj**, **J. Lekan**, **T. Farkaš**)³

-Avtor: **Sanda Turšič**

Predstavitve pesniške zbirke: RES-JE

petek, 10. novembra 1995 ob 17. uri, grad Snežnik

Skozi večer nas bo z besedo popeljala ga. Milena Ožbolt, predstavitev pesmi smo zaupali igralki **Šentjakobskega gledališča** gospe **Miči Udir**, operni pevec in kipar g. **Aleksander Kovač** ter vnukinja avtorice pesmi **Zlatka Turšič** pa bosta večer glasbeno popestrila.

Predstavitve sta podprla: grad Snežnik, trgovina

Kašča iz Starega trga

*Glasilo Kovinoplastike Lož, december 1995, *Bogato pesniško snovanje za vse okuse v Loški dolini*, Milena Ožbolt vabilo⁵

-Avtor: *STBB d.o.o.*

Predstavitel izdelkov iz vitraža in Tiffany tehnike

petek, 17. novembra 1995 ob 18. uri na gradu Snežnik

Prireditelj: grad Snežnik, sponzor: *Kovinoplastika Lož*

novo oblikovano vabilo⁵, grb družine Schoenburg Waldenburg

-Avtor: *Slavica Brus*

Predstavitel pesniške zbirke: "Šepet tišine"

sobota, 18. novembra 1995 ob 18. uri, grad Snežnik
Pogovor bo vodil *Andrej Bartol*, predavatelj iz *Ljubljane*, sodelovala *bosta Boris Kandare - kitara, Tone Rot - kitara*

Prireditelj: grad Snežnik

*Slovenec, Ljubljana, 25. november 1995, *Poezija, narava, kamenje in življenje*, *Albin Košmrl*

*Glasilo Kovinoplastike Lož, december 1995, *Bogato pesniško snovanje za vse okuse v Loški dolini*, Milena Ožbolt vabilo Slavice Brus

-Avtor: *Bogdana Herman*

Izid prve samostojne zgoščenke z naslovom: STARE LJUDSKE

petek, 15. decembra 1995 ob 18. uri, na gradu Snežnik

Peli bomo, godli, klepetali, kaj prigriznili in se lepo imeli. Prosim, toplo se oblecite in obujte!

Prireditelj: grad Snežnik, sponzor: *Kovinoplastika Lož*

novo oblikovano vabilo⁵, grb družine Schoenburg Waldenburg, zemljevid Notranjske

-Avtor: *Martin Lumbar*

Svečana predstavitev prvega samostojnega glasbenega projekta: SAMOTNA PTICA KRISTAL

petek, 22. decembra 1995 ob 18. uri, grad Snežnik

Prireditelj: grad Snežnik, sponzor: *Kovinoplastika Lož*

novo oblikovano vabilo⁵, grb družine Schoenburg Waldenburg, zemljevid Notranjske

LETO 1996

-Avtor: *Ljoba Jenče*

Pripovedovalnica (prva)

petek, 19. januarja 1996 ob 18. uri, grad Snežnik

Pripovedi in pesmi iz ljudskega spomina bo po svoje oživiljala Ljoba Jenče

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁴, pomanjšano na belo osnovo

-Avtor: *Vanda Šega*

Recital pesmi

Naj bo četrtek, 22. februar 1996, praznik. Dobrodošli v gradu Snežnik ob 18. uri.

Svoje pesmi vam bo poklonila pesnica Vanda Šega, dopolnile jih bodo citre Tomaža Plahutnika, povezale pa besede Janeza Praprotnika.

Prireditelj: grad Snežnik, sponzor: *Kovinoplastika Lož*

*Glasilo Kovinoplastike Lož, marec 1996, *Že uležane (bolj ali manj) kulturne novice*, Milena Ožbolt novo oblikovano vabilo⁵, grb družine Schoenburg Waldenburg

-Avtor: *g. Drago Arko - violina, g. Hinko Haas - špinet*

Koncert baročne glasbe

V soboto, 2. marca 1996 ob 19. uri vljudno vabljeni v grad Snežnik

Program: *Sonate za violino in klavir*

vstopnina: 500 SIT

Prireditelj: grad Snežnik, sponzor: *Kovinoplastika Lož*

novo oblikovano vabilo⁵, grb družine Schoenburg Waldenburg, zemljevid Notranjske

Šempetrsko glasbeno-kulturno popoldne

13. 4. 1996 ob 13. uri, grad Snežnik

Nagovor: g. Tomaž Haller, Uvodni del: g. Matija Potočnik, Glasbeni del: g. Boris Šinigoj - renesančna lutnja, g. Marcos Bajuk - glas, gdč. Maša Poljanec - spremljava, g. Boris Rener - klarinet, Kulturni del: pogovor o glasbi - povezovalc g. Potočnik, nekaj o gradu in ogled - vodi ga. Vesna Berce. Pogovor ob prigrizku.

Prireditelj: grad Snežnik

posebno vabilo

-Avtor: *kolektiv GrG 23*

Razstava: Kot volja in predstava

20. april ob 20. uri, grad Snežnik (1996)

Avtorji: Dejan Habicht, Kristina Lažetič, Tanja Lažetič, Primož Piskar, Irena Pivka, Brane Zorman organiziran je avtobusni prevoz iz Ljubljane, informacije; tel. 061 1254 386 (20-21^h)

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, avgust 1996, *Beležke ob kulturnih dogodkih v dolini*, Milena Ožbolt vabilo⁴, pomanjšano na belo podlago

-Avtor: *egiptologinja Iris Meško*
Druga pripovedovalnica
 petek, 26. aprila ob 19. uri, grad Snežnik
 Zgodbe iz Starega Egipta bo pripovedovala egiptologinja Iris Meško, s svojimi izdelki bodo sodelovali tudi učenci (učenci) osnovne šole Janeza Hribarja iz Starega trga pri Ložu (B. Knaus, Alenka Ravšelj, L. Zalar, kulturni dan za učence 6. r B. Knaus)

Prireditelj: grad Snežnik
 vabilo⁵

*Zadnja prireditev za časa življenja upravnice gospe Vesne Berce

*Načrtovane prireditve Vesne Berce:

-Avtorja: *ga. Irena Polanec, ciklus - EVA, g. Aleksander Kovač, skulpture*

Otvoritev slikarsko kiparske razstave
 petek, 31. maja 1996 ob 19. uri, grad Snežnik

Sodeluje: *ga. Ljoba Jenče, pevka*

Razstava bo odprta do 23. junija 1996

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁵

Razstava predstavljena na 2. 8. 1996, *ga. Ljoba Jenče - odstotna 2. 8., namesto nje je kvartet Triobadur*

-Avtor: *akad. slikarka Stanislava Sluga Pudob-ska, slikarska dela (43 slik)*

Umetniški večer v spomin gospe Vesni Berce, olja, akvareli, granit, 43 del

sreda, 5. junija 1996 ob 19. uri v gradu Snežnik

Umetniški večer v spomin gospe Vesni Berce bo mo oblikovali njeni prijatelji in sodelavci, vodil ga bo gospod Silvo Teršek.

Razstava bo na ogled do 20. junija 1996

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, avgust 1996, *Beležke ob kulturnih dogodkih v dolini*, Milena Ožbolt vabilo⁴, vloženo fotokopirano besedilo na prozornem papirju

-Avtor: *Eva Gerkman-Scagnetti*

Otvoritev slikarske razstave

petek, 21. junija 1996 ob 18. uri, grad Snežnik

Otvoritev bodo pospremili: likovni kritik Mirko Jutršek ter ustvarjalci kulturnega programa. Interpretka poezije Milena Režun bo ob avtorski glasbi Lada Jakše predstavila poezijo Vanje Strle, Program bo vodila Milena Ožbolt.

Razstava bo na ogled do 21. julija 1996

Prireditelj: grad Snežnik

*Glasilo Kovinoplastike Lož, avgust 1996, *Beležke ob kulturnih dogodkih v dolini*, Milena Ožbolt

*Notranjske notice, Cerknica, 1996, *Likovna umetnost, M.O.*

vabilo⁵

-Avtor: *Aleksander Kovač - skulpture, Irena Polanec - ciklus EVA*

Odprtje kiparske in slikarske razstave

petek, 2. avgusta 1966 (1996) ob 19. uri, grad Snežnik

umetnike bo predstavil likovni kritik prof. dr. Mirko Jutršek, prireditev bo z glasbo popestril kvartet TRIOBADUR. Povezovala bo Milena Ožbolt.

Razstava bo na ogled do 1. septembra 1996

Prireditelj: grad Snežnik

*Notranjske notice, Cerknica, 1996, *Likovna umetnost, M.O.*

vabilo⁵

-Avtor: *Aleš Lenasi iz Pirana, Hrvoje Oršanič iz Brežic*

Razstava fotografij

petek, 5. septembra 1996 ob 19. uri v gradu Snežnik

Na prireditvi bodo sodelovali vokalna skupina Akapel'ca p.v. (pod vodstvom) Marka Čibeja in Milena Ožbolt

Razstava bo na ogled do 29. 9. 1996

Prireditelj: grad Snežnik

vabilo⁴, pomanjšano na belo osnovo

4. 10. je bila otvoritev razstave izdelkov učencev šole v gradu Snežnik. Na otvoritvi so sodelovali dramski krožek, ki ga vodi T. Farkaš in pevski zbor pod vodstvom J. Lekan. Besedo o razstavi je imela akad. slik. Stanislava S. Pudob-ska.³

*Isti dan je nastopil pevski zbor v gradu Snežnik na predstavitvi knjige: *Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko.*

LETO 1997

-Avtor: *akad. kiparka Milena Braniselj, akad. slikarka Stanislava S. Pudob-ska*

Vesnin večer

petek 27. junija 1997 ob 19.00 uri, grad Snežnik

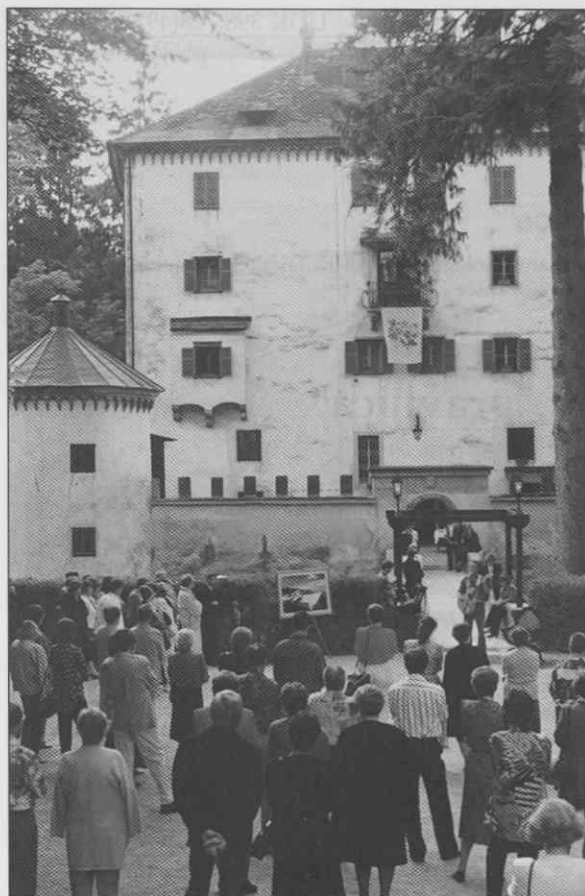
Umetniški program bodo oblikovali Silvo Teršek, Meta Malus, Jurij Souček, Vita Mavrič, Marjana Brecelj, Mariča Panjan, Inč Gorenc ter še nekateri prijatelji gradu Snežnik. Po umetniškem programu bosta otvoritvi slikarske in kiparske razstave. Umetnici in njuna dela bo predstavil likovni kritik Aleksander Bassin. (odsoten)

Razstavi bosta na ogled do 3. avgusta 1997

Prireditelj: grad Snežnik

Posebno oblikovano vabilo z grbom družine Lamberg, prvič uporabljeno

*Argo- časopis slovenskih muzejev, 39/1, 2, 1996, stran 222, *Grad Snežnik ostaja samoten brez svoje vile - Vesni Berce*, Branka Berce Bratko, Irena Keršič

Umetniški večer v spomin upravnici Vesni Berce (1949-1996) (foto P. Jakopin, 1996).

*Vzajemnost Ljubljana, julij-avgust 1997, št. 7-8, stran 52, *Vesna*, Sanda Turšič

*Vsega skupaj je Vesna Berce med drugimi organizirala 91 prireditev, ki so popolno ali delno arhivirane, od tega 54 razstav (6 šolskih), 23 koncertov/recitalov, 9 knjižnih/glasbenih predstavitev, 8 Snežniških večerov in 2 pripovedovalnici. Sedem prireditev je Vesna načrtovala in jih je po njeni smrti organizirala nova upravnica gradu Snežnik, Majda Obreza Špeh.

Zahvaljujem se Gregorju Potočniku in Kovinoplastiki Lož za pomoč pri računalniški obdelavi in posebno se zahvaljujem upravnici gradu Snežnik, Majdi Obreza-Špeh za vpogled v grajski arhiv, ki sem ga večji del dopolnila z vabili iz članki iz mojega delovnega arhiva in delno iz arhiva Boruta Kraševca.

ZUSAMMENFASSUNG

Fünfzehn Jahre fruchtbarer Zusammenarbeit mit Vesna Berce im Ausstellungsbereich

Vesna Berce, ihrem Beruf nach Ethnologin, löste mit ihrer neuen Dienststelle als Verwalterin auf Schloß Schneeberg (Snežnik) beim Dorf Kozarišče am Rande des Lož-Tales (Laaserfeld), das vom Berg Snežnik (1796 m) dominiert wird, durch ihr Organisationstalent für Kulturveranstaltungen eine echte Revolution aus. Als Schloßverwalterin hätte sie mit der Reparatur von Schloßdächern, Instandsetzung von Schloßgemächern, Organisation des Führungsdienstes und Fortsetzung ihres Studiums eine ruhige Existenz führen können. Doch Vesna Berce wollte mit zweiunddreißig Jahren mehr erreichen.

Außer der Gründung der Schloßgalerie mit vierundfünfzig (54) Ausstellungen gelang es ihr, noch eine Reihe von Konzerten, Buchbesprechungen, Rezitalen, ein internationales Ex-tempore und acht (8) Snežnik-Abende zu veranstalten, die ein breites Echo in der Öffentlichkeit fanden.

Sie verstand es, viele verschiedene Künstler aus dem ehemaligen Jugoslawien, aus ganz Slowenien und aus den Nachbarstaaten zu engagieren. Durch ihre Gastfreundschaft, ihren Schönheitssinn, ihre unaufdringliche Eleganz und Wärme erwarb sie sich den Ruf einer Schloßdame.

Schloß Schneeberg wurde zu einem Kunstzentrum für zahlreiche, schönheitsliebende Besucher. Das dortige Geschehen wurde in Vesna Berces Archiv fragmentarisch oder detailliert beschrieben und redigiert: von der ersten Ausstellung am 2. Juli 1983 bis zur letzten Veranstaltung, die unter ihrer Leitung am 26. April 1996 stattfand.

Vesna Berce starb am 25. Mai 1996.

raziskovalna naloga

UDK 398:728(497.4 Snežnik)

prejeto: 3. 2. 2000

Nuša Berce

študentka 2. letnika na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta v Ljubljani
SI-1386 Stari trg pri Ložu, Kozarišče 78

Grad Snežnik - "pravljica"

IZVLEČEK

Prispevek je nastal s strnitvijo raziskovalne naloge iz leta 1997, v kateri je avtorica poleg zapisa gradiva ustnega izročila v narečju skušala le-temu najti identiteto v okviru teorije ljudskega pripovedništva ter poiskati paralele mitološkim bitjem, ki se v njem ponavljajo, z bitji iz slovenske, slovanske ter zahodnoevropske (keltske) mitologije.

SUMMARY

THE SNEŽNIK CASTLE - "A FAIRY TALE"

This contribution was realised by summing up the research from 1997 in which the author tried to find for the in dialect written material of verbal tradition an identity in the frame of the theory of folk narration, and find parallels between mythological beings, repeated in the material, and beings from Slovene, Slavic and West European (Celtic) mythology.

Ključne besede: grad Snežnik, Loška dolina, ljudsko pripovedništvo, praznoverje, lokalna mitologija

Da, grad Snežnik je pravljica. Zato, ker stoji sredi čistega, tihega in mirnega gozda, obdan z žuborečo vodo.

Pravljlična je tudi njegova arhitektura, vsi v njem ohranjeni predmeti in to, da ima prav vsak od njih svojo lastno zgodbo. Čudno bi bilo, če se okoli njegove čarovnije ne bi spletle pripovedke ali vsaj pravljlična pričevanja o prigodah v bližnji ali malo bolj oddaljeni preteklosti.

Gradivo sem zbrala pri petih informatorjih, od katerih pa sta mi le Ivanka Širca (Gregorjeva) iz Kozarišča ter Milka Vrhovec iz Starega trga posredovali zgodbe, povezane s samim gradom. Prva je bila kot dekle zaposlena v gradu, še prej pa je z družino živela v hiši gozdarske šole; stric druge je bil eden izmed dveh grajskih "pedentarjev".

Od Janeza Poroka (Janežčovga) s Klanc, Ivane Kandare iz Dan in, zdaj že pokojne, Neže Lekšan iz Šmarate sem izvedela predvsem o čudnih, obskurnih in čarobnih pripetljajih v snežniških gozdovih ali na obrobju Cerkniškega jezera. Poleg zapisa pripovedovanj v narečju (s tem njihove vsaj delne

ohranitve) ter poskusa umestitve s pomočjo teorije ljudskega pripovedništva pa me je zanimalo še, katera bitja naseljujejo snežniško "mikro" mitologijo.

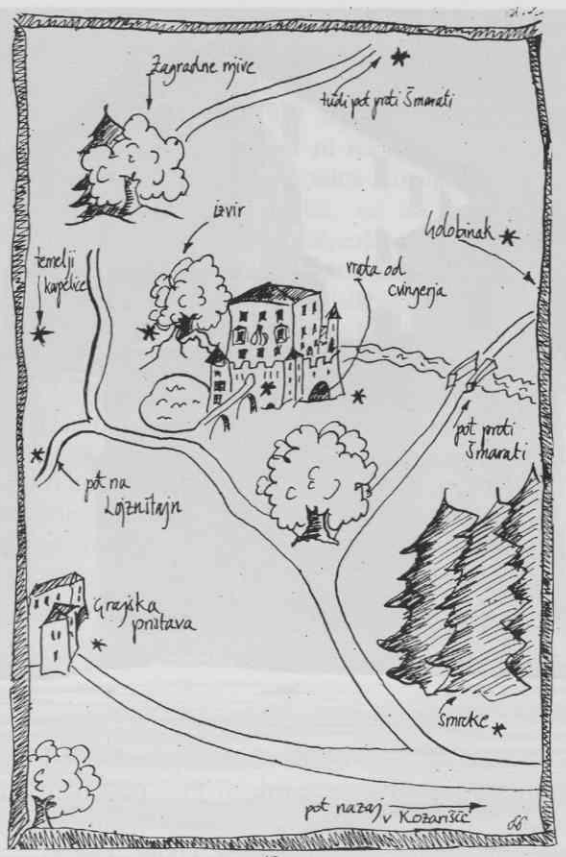
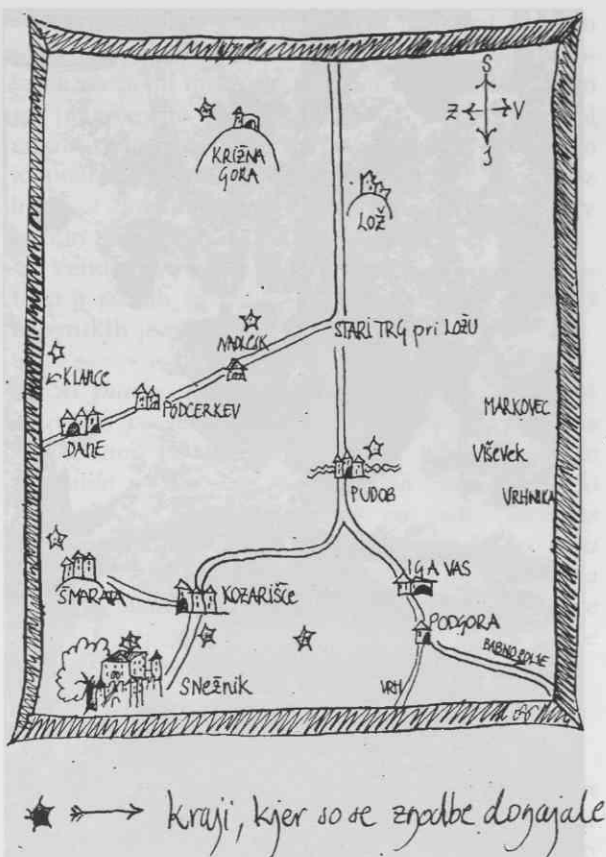
***

Kaj se je torej dogajalo v nevidnem ali vsaj redko videnem svetu gradu, njegove okolice in drugih predelov Loške doline, v času med obema vojnama? Če navedem samo nekaj pripovedi in začnem s tistimi, povezanimi z gradom:

*16 lajt je muogla takrat muoja sjestra m't!

Pa zvečer ata praujo: "Pajdte no u vas po cigarete"; zmjeraj se je šele zvečer spumnu zajne! No, pa sta še sz starejšo sjestro šle u gostilno in k' sta se vračale je bla žje nuč! Sta ble puozne, pa sta se hitale, katjera bo praj pršla damu. Ta starejša je rjekla, da gre okul pristave, ta je rjekla, da grje pa pr grade.

* Besedila so napisana fonetično poenostavljeno in brez ustreznih dialektalnih znamenj.

Kraji, kjer so se zgodbe dogajale (risbi N. Berce).

Je pršla do une stežičke pr smrajkah k' vuode k cvingerje od grada. Tam jo je pa kar najkaj ustaulu, da naj muogla napraj!! Pa obrne glavo pruoť vratam od cvingerja, je blu tak čas, da so se pod večjer meglice dajlale, pa zagljeda šjest vil plajsat!!! Use bajle so ble, pa lajpe, nuo strah postalu, da so je šle kar lasje u luft!! Je huotla teč mimu, pa jo je nazaj pahnilu... Zatu je stjekla kar nazaj pa naraunost damu! Čez mnugu lajt je šla k vračare, vedeževauke. Pa je ta rjekla: "K' ste bla 16 lajt stara, vam je blu danu vid't vile. Ampak tiste vile so ble zle in ena od th vam je plunla na nuogo - še zdaj nuoste tam madež!" In rajs... cajlu žiulejne je sjestro do smrte strašnu nuoga bolajla!

Ivanka Širca, Kozarišče, februar 1997

Ali pa prigoda, ki naj bi se dogajala na skorajda istem kraju:

Smo šle sz sjestrame tude zvečer u Kozarišče. Istu taku smo šle po cigarete. Je bla svetla nuč, polajte, pa smo rjekle: "Kar okul grada pajmo, k' je taku lepu." Pa pridemo klala k smrajkam, k' je launa rampa zdaj...ti...sjedm možičku, pa taku

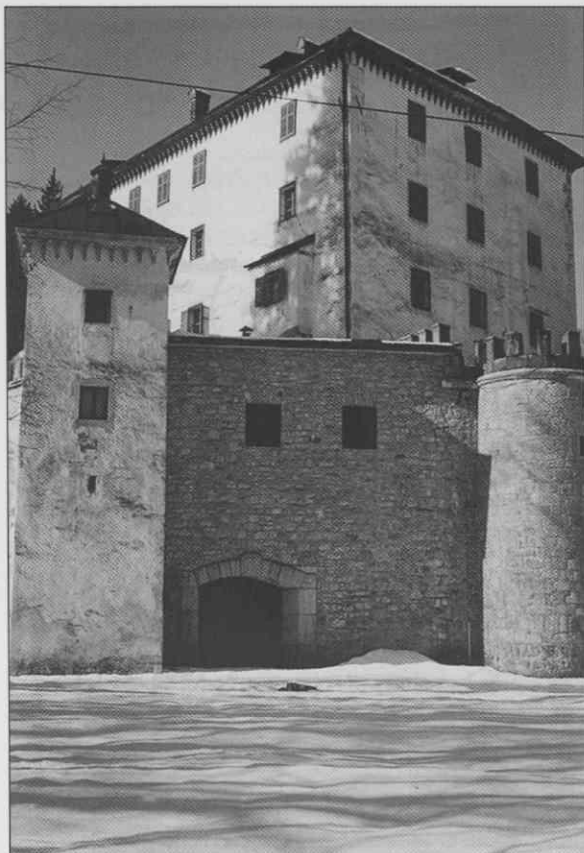
fjetnh, ku dimnekarčke so ble, se taku fjetnu za ruocke drži čez puot! Ku po stopničkah so ble. Ta najviše je biu u sredine, pa je biu tude čistu majčkn. Taku nekaku do pasa be me biu. Puol so se pa na usako stran po trije nižale! Pa kar držale so se pa nas najso pustile čez puot! Tu najso ble l'dje! Poprej je blu klala čistu najkaj družga ku zdaj!

Ivanka Širca, Kozarišče, feb. 1997

Malo vstran, po poti na Lojznštajn... Sva šle sz Ano, sjestro, pruoť Luojznštajne, taku, malu... Pa grjeva po tiste stežičke, enkrat se pa Ana nazaj uzre, pa za nama tak muož, sz takm šeruokm klobukam, črnem, pa vjelk, u črne hale, prou ku kakšn čarodej! Pa kar za nama! Še nekule popraj ga najsva vidle... Mje sva se skrile za ovinčkam, puol pa taku bejžale!!!

Ivanka Širca, Kozarišče, feb. 1997

Tu so zmjeraj rjekle, da so vidle pr brjezne, pr izvire kar entazga člojavka, al bitje u poduobe krvau-ga stjegna... Vs rdječ je biu, pa okul vuode je kar huodu. So nas strašile, če ne buomo pridne, da nas

Vrata cvingerja, kjer so plesale vile (foto N. Berce).

buo krvavu stjegnū!! In zmjeraj, k' smo šle k studjence, smo misnle, da se buo kar iz špile vn prkazau...

Ivanka Širca, Kozarišče, feb. 1997

V gradu samem pa seveda mrgoli **duhov**. Na stopnišču med prvim in drugim nadstropjem naj bi se sprehajal moški s pasjo glavo s cilindrom, oblečen v frak. Po veži (mimo medveda) so odmevali težki koraki, obuti v gozdarske čevlje, čeprav ni bilo na spregled nikogar, šli skozi dnevno (danes poročno) sobo, zavili v knjižnico, in se tam razpršili.

V tretjem nadstropju, v številki 34, nekaj ni pustilo ljudem imeti prižgane sveče; čim so stenj prižgali, je ta ugasnil, ko pa so že skorajda zaspali v temi, so začeli plamenčki plesati po zraku.

"Nazaj naj bi hodil" tudi princ Jurij, ki po smrti ni imel miru.; nekateri so ga videli v njegovi običajni podobi, drugi pa zavitega v rjuho.

Okoli gradu so sredi noči dirjale črede konj z, v kitke spleteno, žimo, za debelimi zidovi pa so poznali tudi **moro**:

Eden od pedjentarju je eno nuč, k' je spau u grade, u 13, kar začutu, kaku se me je najkaj na

Grajski izvir (foto N. Berce).

prsa pa grlu usajlu... Muora ga je začjela tlačč, pa je zagrabu tisto stvar na prsah, pa jo močnu vrgu ob tla!! Samu po žvjepke je zasmrdajlu, pa zginlu!! Praujo, da je bla tu Muora sama!

Milka Vrhovec, Stari trg, feb. 1997

Tudi okoli Kozarišč in Šmarate so se dogajale zanimive stvari. Po "kozarskih" njivah je sredi noči koračil lep, mlad razoglav **velikan**, oblečen v belo srajco, črn brezrokavnik ter črne hlače in opazoval luno ter zvezde.

V Kozariščah so seveda poznali tudi **čarovnice** (cuprnce):

Eno žjeno so tude obsuojale za cuprnco, reč pa zasegurnu noben naj muogu. Bla je majhna, stara ženica in za tisto so misnle, da je hodila po štalah! Enkrat so ble z vasi pr spuvede; ta žjena je šla u spuvednico, en odzunaj je pa slišou, kaku jo je gaspud uprašau: "kakšna pa ste? Štalska al puolska?" Pa je rjekla: "Štalska."

Ivanka Širca, Kozarišče, feb. 1997

Kresna noč je bila njihov čas in takrat so proti jutru nabirale pepel iz kresa, ki so ga vaščani zakurili na polju med Kozariščami in Podgoro, saj so ga potrebovale za svoje zvarke. Dekleta naj bi enkrat oprezala za njimi in res je prišla ena, ki so jo poznale, oblečena v nabrano krilo z repom iz blaga, z dolgim nosom, pokrita z ruto, z metlo v roki in bosa.

Vendar čarovnica menda ni bila po lastni volji-tako ji je bilo že usojeno ("v zibko položeno"). O **coprniki**h je malo manj znanega:

So punce popraj pred Veliko nočjo hodile k spuvede, pa je biu drejn pred spovednicame; za Veliko nuč pa za Buožč je blu taku. Pa so se odpraule u Star' trg žje ob trijah zjutraj. Pridejo pred Pudab, tamla pr šule, pa vidjo moža z lantjerno: "Lejte, laun je cupr'nk...", pa so taku bejžale!! Pa pridejo kaj kmale do kuonca vasi, pa ga spjet vidjo pr hiše pred mustam. S čistu druge strani k' praj!! Taku hitru normaln člouk njebe muogu prit sz enga kraja na drug!

Ivanka Širca, Kozarišče, feb. 1997

Zanimivi sta tudi dve pričevanji o skrivnostnih **kačah** v gozdu in na njivah pred Šmarato. Ena od njihju mežika in ko zagleda palico, s katero naj bi jo ubili, izgine, druga pa začne jokati in šele nato izgine.

Drugje po dolini se na kvatrne dneve ("na kvarte") ni prav dobro pisalo divjim lovcem ("raupšicem"), katerih izstreljene krogle so se ustavljale tik pred divjadjo in nato padle na tla. Tudi po drva je bilo nevarno hoditi na kvatarno soboto (v mraku je bilo videti **skupinice majhnih ljudi**, oblečenih v črno, z lučkami v rokah, ki so ti pogнали led v kosti) ali se v hosti nahajati ob kate-remkoli drugem prazniku (majhni **možički**, ki sedijo v dolinicah). Po gozdu so ponoči švigale **lučke**, ki naj bi bile čarovnice in škratje, če je šel človek proti njim, se je lahko zgodilo, da ga bo od takrat naprej nosila luna. Nekatere od teh lučk so se obešale ljudem na dežnike ter se jim zapletale v lase.

***

V snežniškem gradivu nastopajo bajna bitja (velikani, škrti, vilinska bitja, čarovnice) ter se pojavljajo pravljíčne prvine kot sta sedmica v zgodbi o majcenih dimnikarčkah (prehod iz neznanega v znano) ali pa dve magični kači, ena mežikajoča in ena jokajoča, v čudno neposredni komunikaciji z ljudmi.

Zato pa je, po drugi strani, kraj prizorišča

zgodb natančno določen (sredi Pudoba, na Kozarskih njivah, pri vratih grajskega cvingerja...), čas pa podan skorajda v minutah (ko je imela sestra 16 let, "tu je blu an 1939 lajta"...), zgradbe pripovedi takorekoč ni, nikjer ni na spregled junaka ali kateregakoli drugega nosilca dogajanja, aktivnosti tudi skoraj ni zaslediti, ne da se izpeljati nikakršnega moralnega osmišljenja, ...

Zbrani material je težko sploh kam uvrstiti: lahko bi šlo za mešanico novelističnih pripovedk z obilico pravljíčnih in bajkovnih elementov, povedk, pripovedi, lahko pa tudi ne.

V bistvu gre za skupek pričevanj o pravljíčno obarvanih doživetjih in čarobnih prigodah iz obdobja pred drugo svetovno vojno, za obliko v "sedanjosti" nastajajočih pripovedk, za "pravljíce" vsakdana.

Žarišče pripovedi so pravzaprav ljudje ter njihova občutja in reakcije v resničnih izkušnjah in zaznavanjih, ki so bila najbrž že takrat in še kasneje nadgrajena ter obogatena z domišljijo.

***

Paralel med prebivalci nevidne Loške doline s Snežnikom in bitji iz druge slovenske, slovanske ter zahodnoevropske (predvsem keltske) mitologije sem že med samim zbiranjem našla veliko. Sicer je res, da bi lahko iskala vzporednice tudi z bitji s kateregakoli drugega konca sveta, vendar bi bilo vse skupaj zastavljeno preširoko. Ob podobnostih pa so se izraziteje pokazale tudi specifične snežniških bajnih bitij.

Po Evropi naj bi velikani zaradi svoje praznoglavosti in nerodnosti že zdavnaj izginili z obličja zemlje. Nekatere je pokopalo njihovo poganstvo (Drava je narasla in potopila vse brezbožno), druge so pokončali bogovi (nordijski Thor), na britanskih otokih so se ob hitro napredujoči civilizaciji pritlikavcev (ljudi) rajši ulegli na ravnino, se postopoma spremenili v goro in sklenili počakati lepše čase. Toda v okolici vasi Kozarišče je očitno še do najkasneje 30. let dvajsetega stoletja živel mlad in lep, skorajda liričen velikani, ki sicer ni ustrezal splošni podobi strašnega, nesramnega in umazanega hrusta, velik je bil pa vseeno.

Tradicija čarovništva-cuprništva se v dolini v veliki meri napaja iz cerkniških (slivniških) korenin, če jim ni že kar identična: čarovnice ponoči letajo na metlah preko dolin in vzpetin, hitijo na shode, naokrog nabirajo čarobne sestavine... Tudi po zunanjih značilnostih izhajajo iz cerkniškega klana hudičevih nevest (stara, presušena ženica, pokrita z ruto ter bosa, z obvezno metlo). Čarovnice naj bi bile skrite tudi v lučkah, ki ponoči švigajo po gozdu, o načinih, kako se pred njimi

obvarovati (pljuvanje, železo, ostri predmeti, dišeče rastline...) pa se ne govori. O čarodejih ne vemo več kot to, da se z nečloveško hitrostjo ponoči premikajo po okolici. Niso, npr. dobri preganjalci urokov čarovnic ali zdravitelji človeških muk kot drugod.

Snežniške vile so del cesarstva popolne, čiste in strah vzbujajoče lepote, nelogičnih stanj in pojavov. Stik z njimi je privilegij, čarobna izkušnja, vendar v istem hipu možen duševni ali telesni prelom človeka, ki bi naredil kaj, kar ne bi bilo vili po volji. Zanimivo je njihovo število v kolu, ki ni prav nič pravljичno, bilo naj bi jih namreč 6, ter dejstvo, da je ena od vil pljunila deklici, ki se jim ni hotela pridružiti, na nogo, da jo je ta do konca življenja bolela. Prav nič primerno za vzvišeno, zlatolaso eteričnost!

Pri majhnih dimnikarčkih pa se lahko že vprašamo ali imamo pred sabo predstavnike škrafov ali vilincev, kajti spodoben škraf izgleda takole: majhen, star možic, rdeča kapa, zelena obleka, včasih srednjeveška oblačila, ker napredka ne prenesejo. Tisti, ki se skrivajo poleg čarovnic v lučkah, sedijo na praznike v gozdnih dolinicah ter strašijo ljudi ali pa na kvatrne sobote hodijo z lučkami po jezeru, že ustrezajo opisu, v črno oblečeni možički izpred gradu pa bolj spominjajo na angleške Goblina in Piksije, irske Phooke (morda še Lepercone) ali pa na vrsto nordijskih Malih trollov.

Vodni demoni so, za razliko od gozdnih bitij, večinoma zli. Krvavo stegno je učinkovito strašilo otrok in v tej nalogi sorodno yorkshirski Zelenozobi Jenny, ki davi in žre otroke, ki se preveč približajo vodi.

Kot v drugih slovenskih pripovedkah se tudi pri nas pojavljajo skrivnostne hčere zmajev, simboli večnega kroga, življenja, ki se rojeva iz življenja. Vendar tu kača ni varuhinja hišnega praga, niti kačja kraljica, ampak le varovanka svete Marjete. Ni nosilka dramatičnosti in samo statično igra igro čarobnega pojavljanja ter izginjanja.

***

Torej... V zbranem gradivu pravljic v strogo teoretičnem pomenu besede na območju gradu Snežnika in Loške doline ni. Te je dandanes težko najti že kjerkoli, razen v knjigah, ki jih starši berejo otrokom. Vsak pa lahko vstopi v lastno pravljico že ko prečka kamniti most med Kozariščami in grajskim parkom.

VIRI IN LITERATURA

- Bohanec Franček: Slovenska ljudska pripoved, Ljubljana, 1966.
 Chevalier-Gheerbrant: Slovar simbolov, Ljubljana, 1995.
 Enciklopedija Slovenije, Ljubljana, 1993.
 Fraud Brajan-Li Alan: Vile i vilenjaci, Beograd, 1980.
 Goljevšček Alenka: Med bogovi in demoni, Ljubljana, 1988.
 Ovsec Damjan: Slovanska mitologija in verovanje, Ljubljana, 1991.
 Zgodovina slovenskega slovstva, 1. knjiga, Ljubljana, 1956.

ZUSAMMENFASSUNG

Das märchenumwobene Schloß Schneeberg

Trotz der Schönheit ihres Ursprungs, ihrer Vollkommenheit in Form und Inhalt, trotz ihrer Widerspiegelung des menschlichen Daseins in all seinen Schichten stirbt die Volkssage viel zu schnell.

Das Lož-Tal (Laasertal) mit Schloß Schneeberg (Snežnik) bildet diesbezüglich keine Ausnahme. Vor dem Vergessen wurden einstweilen 26 Niederschriften bewahrt, denen jedoch im Rahmen der Volkssage nur schwer ein gebührender Platz eingeräumt werden kann. Es handelt sich nämlich nicht um Märchen, Sagen oder sogar mythologische Erzählungen im wahrsten Sinne des Wortes, sondern vielmehr um märchenumwobene Ereignisse im Schloß, in seiner Umgebung oder anderswo im Tal aus der Zeit vor dem Zweiten Weltkrieg.

Die lokalen mythologischen Wesen dieser Berichte zeigen meistens keine hervortretenden Eigenschaften und heben sich ihrer Typologie nach nicht allzusehr von der übrigen europäischen mythologemärchenhaften Welt ab. Dennoch handelt es sich dabei um interessante Erscheinungen wie etwa eine speiende Fee, einen zerbrechlichen sternguckenden Riesen, zwinkernde Schlangen, Lichter, hinter denen sich Hexen und Zwerge verbergen, einen Plagegeist, der bei seiner Vertreibung Schwefelgeruch zurückläßt, was eigentlich eine Eigenschaft des Teufels ist ....

ponatis iz knjige

UDK 886.3:639.1 Snežniško gospostvo
prejeto: 18. 4. 2000

Vinko Sterle

upokojenec, pisec lovskih zgodb
SI-1386 Stari trg pri Ložu, Iga vas

Fant, to pa so čekani in pol!

IZVLEČEK

V treh lovskih zgodbah iz knjige *Fant, to pa so čekani in pol* (Žbrinca, Sežana 1994) nas avtor popelje v čas pred in po prvi svetovni vojni, ko je v otroštvu prisluhnil resničnim lovskim zgodbam, ki sta mu jih pripovedovala ded in stric, poklicna logarja in lovca knežje družine Schönburg Waldenburg.

SUMMARY

BOY, THESE ARE BIG FANGS!

In his three hunting stories *Fant, to pa so čekani in pol* (*Boy, these are Big Fangs!*) (Žbrinca, Sežana 1994) the author takes us to the time before and after the First World War, when he as a child listened to true hunting stories told by his grandfather and uncle, professional foresters and hunters of the princely family Schönburg Waldenburg, the owners of the Snežnik estate.

Ključne besede: snežniška divjad, lov, lovci, princ Herman

Princ Jurij Schönburg Waldenburg v lovski uniformi (fotografija last grad Snežnik).

TRI LOVSKE ZGODBE

STRIC LOJZE

Kaj je o Schönburgih menil moj stric Lojze?

Zagnanega in ambicioznega logarskega pripravnika je Herman Schönburg hitro opazil. Imel je pač izostren čut za opazovanje in ocenjevanje ljudi. Posebno pozoren je bil na Lojzetovo slo po učenju tujih jezikov. Gozdarje, ki so bili z nemškega govornega območja, je tako rekoč prisilil, da so z njim govorili po nemško, kar je bilo večkrat za vse naporno. Toda uspeha ni manjkalo, v dobrih treh letih je fant tekoče govoril nemški in italijanski jezik.

Od divjadi ga je posebej zanimala jelenjad, ki ji je Schönburg namenjal posebno pozornost. Lojzeta je Herman poslej vzgajal in skrbel za njegovo strokovno izobraževanje. Dvakrat ga je za nekaj mesecev napotil v Nemčijo, kjer so ga njegovi ljudje obdelovali v lovskih veščinah in običajih, predvsem pa v strežbi visoki gospodi. Že priletnega sem nekajkrat videl, ko je stregel ob ključnih priložnostih; s posodo in krozniki se je igral kot žongler s svojimi pripomočki.

Vse skušnje je dobro prestal in postal Schönburgov osebni lovec, to pa takrat ni bilo prav lahko. Skrbeti je moral za izpolnitev gospodarjevih načrtov in želja glede lova, od organizacije do izvedbe, posebej zahtevna pa je bila priprava trofeje. Po končanem lovu je moral, v črni obleki, beli srajci, z metuljčkom in v belih rokavicah, skrbeti za gospodarjevo udobje.

Kot človeka in gospodarja je Hermana cenil; bil je dober do ljudi, zahteven glede reda v gozdu in učinkovite gozdarske službe. Glede lova pa je, po njegovem, pretiraval. Vsake stvari ali živali je bilo škoda, povsod je vtikal svoj nos, kar je kot njegov osebni lovec še posebno občutil. Ko mu je predlagal odstrel lihega kronskega šestnajsteraka na Obramcu, ga je moral večkrat opazovati in pripovedovati o njem podrobnosti.

"In kaj misliš, nazadnje je ta bog prekleti zahteval, da mu po spominu skiciram jelenovo rogovje! Kaj sem hotel, moral sem."

Kako so tega jelena lovili, pa naj v svojem slogu opiše stric sam: "Na vrhuncu ruka sem preverjal, ali je jelen še v svojem okolišju; bal sem se, da se iskani ne bi premaknil, pod strel pa prišel nepoklicani. Stanje je bilo videti normalno in naslednjega dne zarana smo odšli. Med vožnjo s konjsko vprego smo se ustavljali in prisluškovali, rukalo je več jelenov in kazalo je, da so kar razporeženi. Na običajnem mestu sva pustila oba konjarja z vprego in odšla v jutranji hlad gozda. Med potjo sem še enkrat ponovil, kako sem si lov zamislil, in stari končno le ni imel nobene pri-

pombe več. Postavil sem ga na deloma že poraščeno, a še kar dobro pregledno poseko. Okolica je bila mirna, daleč proč pa je bilo čuti redko rukanje. Počasi sem začel izzivati, da bi ugotovil, kakšno je jelenovo razpoloženje, predvsem pa, kje se zadržuje. Kar dolgo se ni odzval, naposled pa se je oglasil s kratkim rukom in godrnjavimi stoki. Gopodarju sem z roko molče pokazal v nasprotno smer in ko je prikimal, sem se začel umikati z občasnim oponašanjem rukanja. In kot nebodigatreba se je začel oglašati še drugi jelen. Po mladeniški zaletavosti sem kar vedel, da ni pravi. Upal sem, da nama pravega ne bo speljal. Na moj zadnji izziv pa se je zaslišal želeni bas izbranega, in to verjetno že kar blizu čakajočega Schönburga. Zaradi jelenčka, ki nas je motil, nisem več čakal, čeprav bi po običajni navadi moral, temveč sem s palico začel kar krepko otepati po leskovem grmu. Ko sem k ustnicam prislanjal rog za naslednji izziv, je počilo. Smo ali nismo, sem se vprašal, malo časa je trajalo vse skupaj. Stal sem in poslušal. Sam mir, nobenega rukanja več. Še ptiči so obmirovali. Čakam in hodim, pa nihče ne pokliče. Če je za vse prav, pa naj bo še zame, si mislim. Nazadnje sem pa le moral k gospodarju. Že od daleč sem ga zagledal, kako stoji na mestu, s hrbtom obrnjen proti meni. Kakor hitro me je začutil za seboj, je z iztegnjeno roko obrnil palec navzdol, kar je pomenilo, da je jelen padel. Nato pa je z dlanjo zamahnil tako odsekano, da nisem niti malo podvomil o njegovi želji, da bi bil sam. Torej ne smem še videti jelena. Bog aleluja, sem si dejal, zdaj pa se bodo začele njegove monade. Stran, pa stran. Če je tebi prav, je tudi meni. Zleknil sem se v vresje, čakal in kadil. Ko sem se naveličal, sem kar na svojo roko odšel po voznika, da pridobimo vsaj malo časa. Preden bom mogel k jelenu in ga iztrebiti, bo tudi še trajalo. Nazadnje pa sem, neglede na vse manire, kar odšel na kraj, da vidim, kaj se dogaja. Pa sem imel res kaj videti. Stari je jelena držal za rogovje in jokal, mona sakramenska - spet sem moral stran. Zdaj mi je bilo pa že vseeno, tudi če jelen začne smrdeti. Tako je bilo, dečko moj. In še to - jelen je bil pravi. Kmalu se mi je posvetilo, zakaj je stari zahteval skico njegovega rogovja: hotel ga je prepoznati, preden bi ukrivil prst."

Pa še dopolnimo sliko o Lojzetu kot lovcu in gozdarju. Drugo svetovno vojno je z obema sinovoma, ki sta bila partizana, preživel in do upokojitve delal kot lovec gojitvenega lovišča v Snežniku. Vendar se v povojnem novem svetu ni več tako znašel kot v starem. Začeti je moral znova. Vojna mu je uničila imetje in precejšnje prihranke od ulova kožuharjev in posredništva za tržaške trgovce. Predvsem pa je bil osebno in poklicno vajen spoštovati absolutne avtoritete, med

katere po gornji pripovedi ni sodil jokajoči Schönburg, ki ga je dejansko postavil na noge.

Najhujše pa je bilo, ker ni imel dlake na jeziku. Ob neki priložnosti sta se hudo spopadla z mojim očetom, ki mu je očital neprimerno vedenje po končanem lovu v večji lovski družbi z vidnejšimi predstavniki javnega in družbenega življenja. Razgret od pijače in burne razprave je hotel postaviti piko na i, ko je vstal in zaklical:

"Kaj hudiča se šopirate, bili ste berači, ko sem bil jaz gospod!" Nekaj takih nastopov je bilo dovolj, da je bil potisnjen v ozadje. Škoda je bilo sposobnega strokovnjaka, ki pa se nečesa le ni mogel naučiti. Česa?

Številni domači in tuji lovci so ga hvalili, kar mu je bilo v veliko zadoščenje za mnogokrat tudi neutemeljene napade. Enemu od njih sem bil tudi sam priča.

Po službeni dolžnosti sem se moral nekemu predstaviti. Še dobro nisem izrekel svojega priimka, ko se mi je vnesel v obraz z ostrim vprašanjem:

"Ali je Lojze tvoj oče?"

"Ne, stric mi je!" sem odgovoril.

"Tisto je en navaden osel!" je pribil srdito.

Seveda sem malo osupnil, pa ne prehudo. Na srečo mi je stric že pred časom pojasnil vzrok tega nesporazuma. Ker je bilo očitno, da je imel stric še kako prav, sem "visokosti" skoraj še v isti sapi odgovoril:

"Žal mi je, a tudi stric nima kaj boljšega mnenja o vas."

Lojze se je v dvainosemdesetem letu starosti mirno preselil v večna lovišča.

SPOMINI NA DEDA

V drugi polovici preteklega stoletja je začel Herman Schönburg-Waldenburg, lastnik graščine Snežnik, poleg Avstrijcev in Čehov, nameščati tudi domačine, ki so kot priučeni gozdarji in lovci lahko dosegli največ stopnjo nadlogarja. Čeprav tujec, je močno pognal korenine v naših tleh. V te kraje je iz Nemčije prihajal občasno, največ v zgodnji jeseni, večkrat s številnimi gosti. Z namestitvami domačinov je hotel, če ne odpraviti, pa vsaj ublažiti odtujenost in prepad med vodilnimi tujci in domačini - telesnimi delavci. Tega se je lotil z veliko volje in energije, sodeloval je tudi osebno. Naučil se je slovenskega jezika in se v njem pogovarjal z delavci in nameščenci. Velike,

32303 hektare obsegajoče posesti, z ogromno negovanimi gozdovi, ni pretirano izkoriščal, ker za to kot lastnik jeklarn v Nemčiji ni imel potrebe. Predvsem pa je bil osebno zelo, celo pretirano skromen. Končni cilj mu je bila vzorno urejena in vodena graščina ter pomoč malim kmetom in vaškemu proletariatu z dninarskim zaslužkom in spolovinarstvom. V pozna leta je ostal sam, zaradi platonične ljubezni do nesojene mu mladenke, katere starši niso dovolili zakonske zveze. Ko je po dvaintridesetih letih zakona izvoljenka ovdovela, sta se poročila, seveda pa je bilo za potomstvo prepozno...

Tako so v teh krajih nastajale slovenske gozdarske rodbine. Med večje sta šteli Martinčičeva z osmimi in Sterletova s šestimi gozdarji. To je bila prava šola v naravi, ki so jo uspešno končali in postali strokovno usposobljeni gozdarji in lovci. Prispevali so k narodni samobitnosti, bili na mestu, ko jih je potrebovala domovina in po drugi svetovni vojni prenašali izkušnje na mlade lovce in gozdarje.

Zanimiv je bil že sam izbor rodbinskih glavarjev, Jožeta Martinčiča in Franca Sterleta, za snežniška logarja. Oba sta bila "fanta Slavonca". V njunih deških letih so z Notranjske pozimi odhajale organizirane skupine delavcev na delo v godove Slavonije. Tam so sekali hraste in ročno tesali železniške pragove in plohe (doge) za sode. To je bilo naporno zimsko delo, ki so ga zmogli le mladi in zdravi ljudje. Uporabljali so preprosto orodje in imeli skromen jedilnik.

Na delovišču si je skupina postavila koč - bajto, da so imeli streho nad glavo in bili vsaj malo zavarovani pred mrazom. Pogradi so bili ob vzdolžnih stenah koč, med njimi pa je vso noč gorel ogenj, da so moški počivali v primerni toploti. Vzdrževanje koč, priprava drv, kuhanje hrane, prinašanje vode in skrb za nočni ogenj je bilo delo "fanta". To je bil navadno deček, star med dvanajstimi in štirinajstimi leti. Postopoma pa so ga privajali tudi na sečnjo in tesanje. Če je bil dovolj močan, spreten in delaven, je s šestnajstim letom postal že pravi član skupine. Moj ded Franc Sterle se je večkrat postavljajl s svojimi osmimi zimskimi pohodi v Slavonijo.

Snežniški gospodar je to kruto delo in življenje v gozdovih Slavonije poznal. Ko se je odločil za nameščanje domačega logarskega osebja, je kandidate izbiral predvsem med "Slavonci". Računal je, da bo dober vodja in organizator tisti, ki zna sam delati, kar zahteva od drugih. Poleg teh delovnih navad je maral kandidat za logarja imeti še veselje in smisel za lovstvo. Gospodar se je pogosto pogovarjal s kandidati in tako spoznaval njihova nagnjenja. To je doletelo tudi deda in ga, kot mladega in še ne dovolj izkušenega, spravljal v velike

zadrege. Vse pa je dobro prestal in gospodar mu je dejal:

"No, če te zanima služba logarja, se jutri oglasi pri oskrbniku graščine!"

Za deda je bilo to veliko priznanje in začelo se je novo poglavje v njegovem življenju. Logarskih veščin se je hitro učil, gozd in les je pač dobro poznal. Težje pa je bilo z lovom, kjer je bil začetnik, gospodar in njegovi gostje pa po nemško zahtevni in natančni lovci. Ker je sčasoma le vidno napredoval, ga je Schönburg priporočil tudi svojim gozdarjem in lovskim mojstrom.

Ded se je kmalu seznanil z gospodarjevimi navadami in načinom življenja. Postal je bolj sproščen in samozavesten, kljub temu pa se je pametno držal nasveta nadgozdarja Jerovca: Več poslušaj, manj govori!

Včasih pa gredo stvari le po svoje. In to se je zgodilo neke pomladi, ko sta šla na velikega petelina v Berinščkovo drago.

Prenočevali so v preprosti lovski koči in navada je bila, da je lovec vodnik spal z gospodarjem v istem prostoru. Ko sta slačila hlače, je dedu postajalo čedalje bolj vroče. Sam je bil oblečen v dobre flanelaste spodnjice, na gospodarjevih pa je bilo več kot deset različnih krp - vse so bile pošite. Kako iz zadrege? Ne da bi kaj dosti razmišljal, je gospodarju dejal:

"Gospod princ, malo boljše gate pa bi si ja lahko privoščili!" Prizadeti pa je udaril nazaj:

"France, ti si prav tak kot moje gospodinje. Vse bi zmetale proč, samo da jim ne bi bilo treba šivati, ampak jaz jim tega veselja ne privoščim. Stvari se operejo, zašijejo in nosijo naprej!"

In ded je tega večera dolgo premišljeval, kakšen narobe svet je to. Multimilijonar, ki sam ne ve, kolikšno je njegovo bogastvo, nosi spodnjice, ki bi se jih sramoval zadnji kočar v fari.

Že v poznih letih je moral ded sprejeti še eno, lovskih doživetij nenasitno nadlogo - najmlajšega med svojimi vnuki.

Bila so me ena sama velika ušesa, ki so prežala na vse, kar se je dogajalo v naši hiši in bližnji soseski. Iz vsega, kar sem zvedel, sem si postavil svoj svet predstav, ga s poizvedovanjem in vprašanji dopolnjeval, da se mi je vse globoko vtisnilo v spomin. Ded je bil neizčrpen vir lovskih zgodb, ki sem ga izdatno izkoriščal, kadar je bil razpoložen.

Dolgo pa se je upiral, da bi me vzel s seboj na lov. Končno je le popustil, ko sem bil star sedem let in je spoznal, da drugače ne bo miru pri hiši.

Na predvečer zimskega dne sva šla na race, ki so letele z zamrzujočega Cerkniskega jezera na naše tekoče potoke na večerno pašo. Mati me je dobro oblekla in pokrila z volneno kapo, ki je bila zaradi raznobarnih vzorcev vse prej kot za lov primerna. Že doma, pa tudi med potjo, sem moral

poslušati, kako naj se na lovu obnašam. Ded je verjetno že kar slutil, da mu bom kaj zakuhal.

Za zajetnim deblom jagnedi sva čakala pri vaškem kalu, skozi katerega teče majhen potoček. Sneg je dušil utripe večernega življenja na vasi, okolica pa je bila zimsko spokojna. S padajočim mrakom so se kot na ukaz začeli oglašati zvonovi vaških cerkva. Videti je bilo, kot bi pojoči bron vabil in usmerjal jate rac na prelet. Na gorskem sedlu pri Varhu so se zaslišali prvi strelji. Švist številnih peruti v zraku je napovedoval zelo močan nalet.

Ded me je potisnil v čepeči položaj med drevesno deblo in razkorak svojih nog. Ko sem pogledal kvišku, je dvignil kazalec desne roke pred ustnice - torej je šlo zares. Videl sem, kako je nameril puško na sredino kala in obmiroval kot kip. Po zvokih peruti sem tiho štel jate, ki so letele v obeh smereh vzdolž potoka. Kmalu pa je ena začela krožiti nad kalom in to vedno niže. Slišati je bilo tudi že prve kratke gagajoče glasove.

In tedaj sem se začel zavedati svojega neugodnega položaja, v katerem sem čepel kot kujav maček, povrhu vsega pa še videl nisem ničesar. Ostro žvižganje račjih peruti se je spremenilo v šumenje, ko so pred pristankom na vodi zavirale. Počasi sem se nagibal na levo, se naslonil na roke in samo malo dvignil glavo. Bil sem rešen. Nad vodo je kot živa plamenica lebdela manjša jata rac, ena ali dve sta se že dotaknili gladine.

Naenkrat pa je ostal samo privid nad vodo, v katerega sem mežikal, obližujoč si suhe ustnice. Race so se kriče razpršile na vse strani in jaz sem pozabil, kje je moje mesto. Šele trda dedova roka me je vrnila v resničnost, ko me je zagrabil za lase in krepko stresel. Za nameček pa je še kapa v širokem loku odletela v vodo. Jezen je praznil puško in kričal name:

"Zdaj pa imaš, butica sakramenska - marš domov!"

Bojazen, kaj bo dejal šele oče, me je nagnala v jok, ki je končno omehčal tudi deda. Namesto rac sva začela iz vode pobirati mojo namočeno kapo.

Po vrnitvi domov naju je, kljub neuspelemu lovu, čakal topel čaj. Srebal sem ga sedeč v kotu na gorki krušni peči in od strani pogledoval deda, ki je sedel na zapečku. Da bi pretrgal neprijeten molk, sem bleknil: "Saj bova še šla, ali ne?"

Ded me je samo resno ošvrknil s pogledom, dejal pa ni ničesar.

KAJ TI STRELJALA MEDVED?

Prezgodnji sneg je presenetil ljudi in živali. Graščinski so nadzorovali lovišča in pomagali divjadi. Zgodnjega jutra sta ded in stric France pri Zverinjaku zaslišala režanje, udarce in stokanje živali. Sprva sta menila, da gre za napad volčjega krdele, ko pa sta pritekla na rob globoke vrtače, sta zagledala medveda, kako s prednjima šapama udarja in trga stegna v snegu pešajočega jelena.

Medved se za njuno kričanje ni kaj prida menil. Šele po več streljih in odločnem nastopu obeh lovcev se je začel godrnjaje umikati. Večkrat se je ustavil in gledal nazaj, kot bi se hotel vrniti, toda pred sikajočimi strelji je končno odhlačal. Zdaj se je vedelo, kdo je enega jelena pobil in skoraj celega požrl, drugega pa poškodoval, da so ga morali odstreliti.

Odločili so se, da se medveda odstrelji. Pravico do tega si je pridržal gospodar Herman Schönburg-Waldenburg, ki je odredil, da ga bo odstrelil v pogonu.

Priprave so stekle in kot običajno so bile temeljite. Za gospodarja je bilo napravljeno posebno stojišče. Streljal naj bi s puško medvedarico, ki se je kot dvocevka polnila s krogelnimi naboji kalibra devet milimetrov. Za pogon so bili izbrani izkušeni logarji z zanesljivimi puškami, razporejeni na primernih razdaljah, da bi v primeru nevarnosti lahko varovali drug drugega.

Začetek lova je bil uspešen. Lovci v pogonu so pred seboj kmalu zaznali medveda. Lomljenje dračja v zaraščenem delu gozda in glasno spremstvo vreščecih šoj je kazalo smer njegovega umika. Nekateri so ga celo od daleč videvali, kako se premika v želeni smeri. Kmalu pa je zadeva postala zaskrbljujoča, ko so videli, da se razdalja med njimi in medvedom zmanjšuje. Očitno je bilo, da zver, ko se premika vzdolž pogona, išče možnost, da bi pobegnila. Skozi vrsto potiskajočih jo lovcev ni bilo mogoče, spredaj pa je nagonsko čutila nevarnost.

Vodja pogona je ocenil, da bodo uspešni le, če bodo medveda energično potisnili pred čakajočega gospodarja, zato je pritisk stopnjeval. Z glasnimi ukazi je bodril lovce, bil je prepričan, da bo lova konec, kakor hitro bodo medveda potisnili čez vzpetino pred njimi, kajti za njo je bilo Schönburgovo stojišče.

Goščava vrh vzpetine pa je razpolovila vrsto lovcev in desni konec se je pod goščavo srečal z medvedom na razdalji dobrih štiridesetih korakov. Očitno je bilo, da je medved zaznal čakajočega strelca. Pričakal jih je preračunano, da z grožnjo, pa tudi z napadom, izsili pot skozi njihovo vrsto spet v prostost.

Vzpenjal se je na zadnje noge, s prednjimi pa divje zamahoval ter režeče grčal. Pred njim so bili logarji Češnjavec, Martinčič, Koren in Sterle. Začelo se je psihično izčrpavanje - kdo bo omagal? Medved je silil nazaj, lovci pa niso popuščali. Gospodar ga je s stojišča sicer videl, pa zaradi lovcev ni mogel streljati.

Martinčič, logar iz Grajšovke, je bil manjše, čokate postave, toda mož odločnih dejanj. Medved si jih je zapovrstjo ogledoval, začel še bolj groziti in rjoveti, končno pa zakoračil proti Martinčiču. Ta pa je bil pripravljen. S puško na strel je zakričal:

"Kruce duš - dajmo ga!"

Ded je vedel, da bo šlo vse po zlu, če bo Martinčič streljal, vodje pogona pa trenutno ni bilo na mestu, da bi ukrepal. Ko je Martinčič dvignil puško k licu in se začel nagibati naprej, je bilo več kot očitno, da bo svojo nakano izpeljal do konca. Ded je poskušal rešiti, kar se je v takem metežu rešiti dalo. Martinčičevemu sosedu je zaklical:

"Koren, udari hudiča!"

Koren je vedel, kaj ded misli, ker je kljub stiski ohranil prisebnost. V dveh skokih je dosegel Martinčiča in ga sunil, da je ob sunku izstreljena krogla šinila mimo medveda in na srečo precej stran švisnila tudi mimo Schönburga na stojišču. Bilo je hudo, kajti možje so nihali med strahom in dolžnostjo, končno pa je šlo tudi za čast njihove možatosti.

Medvedov napad je bil tako odbit. Poskušal se je oddaljiti v levo, obiti goščavo in jo mahitati v varno zaledje.

Takrat pa je spregovorila Schönburgova puška. Dobro namerjena krogla je medveda ustavila, kot iz vampa prihajajoči stoki so pričali, da je "dobro" opravila svoje delo. Medved se je počasi sklonil in naslonil na brado. Z zadnjima nogama se je potiskal naprej, kot bi hotel napraviti preval. Stojte je poginjal, dokler se ni mrtev zgrudil pred preganjalci.

V zmagoslavnem razpoloženju je sledila skromna zakuska. Možje so se komaj polglasno pogovarjali, saj gospodarja ni bilo motiti. Očitno je bilo, da v duhu ni bil z njimi, pa mu tega niso zamerili. Vedeli so, kako resno ta človek jemlje vse v življenju - delo in ljubezen, lov pa še posebej. Niti z besedico ni ničesar pohvalil, niti grajal. Pa vendar.

Pravi zadnji pogon brez protokolarne zadržanosti pa je šele sledil pri Jernejevcu v Kozariščah. Z malo zamude se ga je udeležil tudi vodja lova Kibic. Schönburg je Kibicu ocenil potek in konec lova in končal z besedami:

"Danes sem videl, da so naši logarji res fantje od fare!"

In vino je teklo, pa tudi govorilo. Že malo okajeni nadlogar Kindler je silil v Martinčiča:

"Kaj ti streljala medved?"

"In kaj bi naredila ti, prekleta rit oberštajerska, bi pustila da bi te zajahal, kaj?!" ga je poplačal Martinčič.

Gostilna se je po takih dvogovorih lomila od smeha in Kindlerja je minila volja, da bi še razpravljal z odrezavim Martinčičem.

Čas se je hitro odmikal in morali so k zasluženemu počitku. Naslednji dan jih je spet čakal gozd. V zavesti in zadoščenju zaradi dobro in srečno končanega lova so se veselo pozdravljali. Češnjevec in Koren pa sta si za slovo pela njenega Oglarja.

ZUSAMMENFASSUNG

Drei Jagdgeschichten

In drei Jagdgeschichten aus dem Buch *Fant, to pa so čekani in poli* (Žbrinca, Sežana 1994) schildert der Autor seine Jugend vor und nach dem ersten Weltkrieg, als ihm sein Großvater und sein Onkel, Berufsforstwarte und Jäger der fürstlichen Familie Schönburg-Waldenburg (Besitzer der Herrschaft Schneeberg) echte Jagdgeschichten erzählten.

ALENKA KAČIČNIK GABRIČ

arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1

ARHIVSKO GRADIVO GRAŠČINE SNEŽNIK

Snežniško arhivsko gradivo danes hranita Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski arhiv Ljubljana, dokumentarno gradivo, pomembno za tekoče poslovanje na gradu, pa hrani arhiv predsednika vlade. Gradivo se nanaša na dogajanje na gradu in na gospodarjenje na posestvu v preteklosti, zajema pa tudi dogajanje v bližnji in daljni okolici veleposestva. Njegov pomen je še toliko večji, ker je edini tako ohranjen arhiv gozdarskega veleposestva v Sloveniji.

IVAN STOPAR

dr., hab.izr. univ. prof. v pokoju, konservatorski svetnik
SI-3000 Celje, Bezenškova 59

SNEŽNIK. SKICA STAVBNEGA RAZVOJA

Današnji dvorec je renesančnega izvora, saj se srednjeveške omembe Snežnika, vezane z oznako "vest", očitno nanašajo na izginuli grad na neki drugi, bolj zavarovani lokaciji. Jedro dvorca predstavlja nekdanji dvonadstropni, na pravokotni talni ploskvi pozidani stanovanjski stolp v zahodnem delu zasnove. Tega so z leti izzidali do današnje podobe. Zadnje pomembne prezidave je dvorec doživel po letu 1707, ko je prišel v posest rodovine Lichtenberg, in po letu 1853, ko ga je kupil na dražbi knez Schönburg Waldenburg.

LIDIJA SLANA

univ. dipl. ekon., notranja revizorka v novi Ljubljanski banki d.d. v Ljubljani
SI-1000 Ljubljana, Brilejeva 6

IZ ZGODOVINE GRADU IN GOSPOSTVA SNEŽNIK NA NOTRANJSKEM

Avtorica v svojem prispevku prikazuje kratek pregled lastnikov graščine in posestva Snežnik na Notranjskem od njenega nastanka v začetku 13. stoletja do konca druge svetovne vojne.

ANGELIKA HRIBAR

višja bibliotekarka v Knjižnici za germanske jezike in književnosti,
Filozofska fakulteta v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

GOZDARSKI DIREKTOR POSESTVA SNEŽNIK JOŽEF OBEREIGNER IN NJEGOVA RODBINA

Jožef pl. Obereigner, doma iz čeških Podebradov, prevzame službo upravnika snežniškega gospostva leta 1872 in se z družino nastani v gozdarski hiši poleg gradu. Leta 1884 sprejme v službo Henrika Schollmayerja in ga pošlje za revirskega gozdarja na samotno gozdarsko postojanko Mašun. Schollmayer se 1887 poroči z Obereignerjevo najstarejšo hčerko Marijo. Članek skuša prikazati življenje obeh družin, kakor ga podaja v svojih dnevnikih Henrik Schollmayer v času, ko je živel na Mašunu in prva leta po selitvi v Snežnik.

ALENKA KAČIČNIK GABRIČ

arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1

HENRIK SCHOLLMAYER LICHTENBERG

Henrik Schollmayer Lichtenberg se je zaposlil na veleposestvu Snežnik 15. marca 1884. Poleg zanimanja za svojo stroko je izrazil še vrsto drugih interesov in znanj, pripravljenost na pomoč ljudem v okolici gradu pa mu je prinesla ugled, ki ga v življenju doseže le redkokdo. Vse dogajanje v svoji okolici je pazljivo spremljal in vestno zapisoval in kasnejšim rodovom ohranil bogato pisno zapuščino za preučevanje mlajše zgodovine snežniškega veleposestva in Loške doline.

SVETOZAR GUČEK

ekonomist v pokoju

SI-1231 Ljubljana-Črnuče, Mlinska pot 29

SNEŽNIŠKO SMUČANJE PREDNJAČI V ZAČETKIH SODOBNEGA SMUČANJA V SREDNJI EVROPI

Odsluženi vojaki iz avstroogrške vojske so prinesli domov v Gornjesavsko dolino v začetku 20. stoletja smuči, ki so jih dobili, delno tudi za nagrado, kot odlični smučarji. Toda, začetke sodobnega smučanja pri nas zasledimo že dosti prej na robu Trnovskega gozda v Dolu (l. 1888) in na gradu Snežnik pri Ložu (l. 1891). O tem imamo materialne dokaze. V prvem primeru je bil učitelj Edmund Čibej (1861-1954) iz Vipave, v drugem pa direktor gozdnega gospodarstva na gradu Snežnik, zaslužni gozdarski strokovnjak Henrik Etbin Schollmayer (1860-1930). Poleg tega, da je uvedel smuči med gozdarje in lovce, je zanje navdušil tudi grajsko gospodo, ustanovil prvi smučarski klub pri nas in napisal prvi priročnik za smučanje (l. 1893). Vse to nam nalaga, da bolj podrobno opišemo, kaj se je dogajalo na snežniškem posestvu družine Schönburg Waldenburg konec 19. stoletja in da ocenimo vrednost teh dogodkov za Slovenijo in smučanje.

TOMAŽ KOČAR

dipl. gozdarski inženir v pokoju

SI-1000 Ljubljana, Polje, cesta XL, št. 4

LEO SCHAUTA ZADNJI UPRAVITELJ SNEŽNIŠKEGA POSESTVA

Avtor v svojem članku obravnava kratek življenjepiš gozdarja Leona Schaute, ki je služboval 8 let pri grofu Auerspergu v Krvavi peči in nato 25 let na Snežniku.

VESNA BUČIČ

umetnostna zgodovinarica, muzejska svetovalka v Narodnem muzeju Slovenije, v pokoju

SI-1000 Ljubljana, Na jami 5

GRAD SNEŽNIK PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Snežnik je eden redkih gradov, ki je brez večje škode preživel vihre vojnih časov. Leta 1945 je bil nacionaliziran in od tedaj ga upravlja vladna ustanova Protokolarni servis Brdo. Avtorica v članku govori o sedanjih ureditvah grajske notranjosti ter notranje opreme in o poskusu vračanja prvotne podobe ambienta, ki so ga spremenile povojne preureditve.

Grad in snežniški goszdovi so bili od leta 1853 v lasti saških knezov iz rodbinske linije Schönburg Waldenburg, ki so iz neracionalno izkoriščenih gozdov in propadajočega gradu z veliko pristavo naredili eno od najlepših posestev na Kranjskem.

MARJETA ŠAŠEL KOS

dr., višja znanstvena sodelavka, Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU, Gosposka 13, SI-1000 Ljubljana

RIMSKI NAPISI IZ ŠMARATE

Avtorica v članku objavlja rimske nagrobne napise iz Šmarate, lokalno pomembnega rimskega naselja, ki se hranijo na gradu Snežnik. Posebej zanimiva so imena umrlih oseb, ki sodijo v severnojadranski imenski krog, v okviru katerega tvorijo posebno skupino. Od sosednjih rimskodobnih izjanskih osebnih

HANKA ŠTULAR

umetnostna zgodovinarka, vodja kulturnozgodovinskega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani, v pokoju, SI-1000 Ljubljana, Novinarska ulica 4

STEKLOVINA IN KERAMIKA NA GRADU SNEŽNIK

V sestavku opredeljuje avtorica okrasne in uporabne predmete, iz stekla in keramike (porcelana, fajanse, bele prsti in lončevine), po času in kraju nastanka. Pretežna večina predmetov (v glavnem posodja) izvira iz druge polovice 19. in iz prve tretjine 20. stoletja, iz časa, ko sta bila grad in gospostvo Snežnik v lasti knezov Schönburg Waldenburg.

TOMISLAV KAJFEŽ

univ. dipl. arheolog, samostojni ustvarjalec na področju kulture
SI-1000 Ljubljana, Župančičeva 4

EGIPČANSKA SOBA NA GRADU SNEŽNIK

Avtor v svojem prispevku pojasni pojem egiptomanije, nato predstavi pohištvo Egipčanske sobe na gradu Snežnik, ki je kakovosten primer egiptomanije pri nas, našteje staroegipčanska božanstva, ki so upodobljena na pohištvu in posebej predstavi skrinjico za dragocenosti iz omenjene sobe.

ANDREJA VRIŠER

mag. umetnostne zgodovine, muzejska svetovalka
Pokrajinski muzej Maribor, SI-2000 Maribor, Grajska ulica 2

NA KRATKO IN BEŽNO O SNEŽNIŠKIH SLIKAH

Slike na gradu Snežnik so priča o plemstvu, ki zvečine ni bilo povezano z našo starejšo preteklostjo in izvirajo iz nemške družine Schönburg Waldenburg. Sestavek ne omenja nadrobnejšega ogleda slik, ki so sicer zanimive po svoji vsebini. V opisih je več poudarka na kostumih upodobljenih in je v njih zaslediti sled kostumološke obravnave.

MIRKO KAMBIČ

univ. dipl. umetnostni zgodovinar, mag., raziskovalec zgodovine fotografije, upokojen
SI-1000 Ljubljana, Gosposvetska 4

BENEŠKE FOTOVEDUTE IN DRESDENSKI FOTOPORTRETI NA GRADU SNEŽNIK

Avtor se je osredotočil na sedem fotografskih motivov iz Benetk, ki okvirjeni krasijo predsobo v drugem nadstropju gradu Snežnik. Obravnava še nekaj drugih fotografij, predvsem portretov, ki so delno izvirniki, delno pa upodobljeni tudi v drugih tehnikah. Omenja še fotografske posnetke gradu Hermsdorf pri Dresdnu, od koder izvirajo bivši lastniki gradu Snežnik, knezi Schönburg Waldenburg.

JANEZ GREGORI

muzejski svetovalec, Prirodoslovni muzej Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20

ZBIRKA PTIČEV IN SESALCEV NA GRADU SNEŽNIK

Grad Snežnik hrani zbirko ptičev in sesalcev, ki je nastajala predvsem ob koncu 19. in ob začetku 20. stoletja. Avtor podaja popis trenutnega stanja, po prostorih, kjer so shranjeni posamezni eksponati.

MARKO DOBRILLOVIČ

univ. dipl. ing. agronomije, Vlada Republike Slovenije, Brdo - protokolarni servis
SI-4000 Kranj, Predoslje 39

PARK SNEŽNIK

Začetki parkovnega urejanja okolice gradu Snežnik sodijo v obdobje Schönburg Waldenburgov. Parkovna zasnova je v osnovi elektična, saj združuje parkovne elemente značilne za krajinski slog (skupine dreves, posamična drevesa, tratne in vodne ploskve) ter renesanso (strižena visoka drevnina, gabrov rondo, členjenost zelenjavnega parterja...), pojavlja pa se tudi eksotizem - izraz mode tedanjega časa. Po prvi svetovni vojni je park pričel zaraščati gozd, spremenila pa se je tudi namembnost nekaterih zemljišč. Mnogo elementov parkovne ureditve je še vidnih in lahko predstavljajo izhodišče za nove oblikovalske rešitve.

JOŽE STERLE

univ. dipl. inž. gozd., vodja Območne enote Postojna, Zavoda za gozdove Slovenije
SI-6380 Postojna, Vojkova 9

ZGODOVINA GOZDARSTVA IN LOVSTVA V SNEŽNIŠKIH GOZDOVIH

Članek obravnava zgodovino snežniških gozdov od sredine 19. stoletja do novejšje dobe. Ključni pečat so gozdarstvu in lovstvu teh gozdov vtisnili zadnji lastniki Schönburgi Waldenburgi, ki so posestvo v zelo slabem stanju kupili leta 1853. Zgradili so prve gozdarske kolonije in cca. 200 km gozdnih cest. Ponovno so naselili jelenjad, ki je bila po revolucionarnem letu 1848 iztrebljena. Po letu 1960 se začne obdobje novih pogledov na gozdarstvo, zlasti s fitocenološkim kartiranjem rastišč in novim pristopom k izdelavi gozdnogospodarskih načrtov. Ključno je še leto 1976, ko se prične z usklajenim gozdnim in lovnim gospodarstvom.

MAJDA OBREZA-ŠPEH

profesorica likovne umetnosti, upravnica gradu Snežnik, Vlada RS, Servis za protokolarne storitve Brdo
SI-1386 Stari trg pri Ložu, Kozarišče 67

KNEŽJA DRUŽINA SCHÖNBURG WALDENBURG IN NJENI USLUŽBENCI

Avtorica v svojem prispevku, na podlagi ustnih virov še živečih uslužbencev oziroma njihovih potomcev, obuja spomine na življenje in delo na gospostvu Snežnik. Skozi ohranjena ustna izročila, ki so čedalje redkejša, si je možno ustvariti približen vtis in vpogled v relacijo odnosa: plemstvo - uslužbenci, ki je veljala za omenjeno gospostvo še pred dobro polovico stoletja.

STANISLAVA S. PUDOBKA

akademska slikarka, samostojna umetnica

SI-1386 Stari trg pri Ložu, Cesta Notranjskega odreda 41

PETNAJST LET PLODNEGA GALERIJSKEGA SODELOVANJA Z VESNO BERCE

Avtorica opisuje sodelovanje z upravnico gradu Snežnik na Notranjskem, Vesno Berce, pri ustanavljanju grajske galerije, njeno delovanje. Opisuje vrsto umetniških prireditev iz tega časa.

NUŠA BERCE

študentka 2. letnika na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta v Ljubljani

SI-1386 Stari trg pri Ložu, Kozarišče 78

GRAD SNEŽNIK - "PRAVLJICA"

Prispevek je nastal s strnitvijo raziskovalne naloge iz leta 1997, v kateri je avtorica poleg zapisa gradiva ustnega izročila v narečju, skušala le-temu najti identiteto v okviru teorije ljudskega pripovedništva ter poiskati paralele mitološkimi bitjem, ki se v njem ponavljajo, z bitji iz slovenske, slovanske ter zahodno-evropske (keltske) mitologije.

VINKO STERLE

upokojenec, pisec lovskih zgodb

SI-1386 Stari trg pri Ložu, Iga vas

FANT, TO PA SO ČEKANI IN POL!

V treh lovskih zgodbah iz knjige Fant, to so pa čekani in pol (Žbrinca, Sežana 1994) nas avtor popelje v čas pred in po prvi svetovni vojni, ko je v otroštvu prisluhnil resničnim lovskim zgodbam, ki sta mu jih pripovedovala ded in stric, poklicna logarja in lovca knežje družine Schönburg Waldenburg.

Navodila avtorjem

Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino je osrednja slovenska revija za lokalno zgodovino. Izdaja jo Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

* Prispjevki, ki jih objavlja Kronika so v slovenskem jeziku. Njihov obseg je praviloma ena avtorska pola, to je do 16 strani običajnega tipkopisa. Članke je treba poslati na sedež uredništva Kronike, to je Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana.

* Članki naj bodo napisani na disketi, ki jo priložite obenem z odtisom teksta. Zaželeno je, da so članki lektorirani. Na disketi naj bo članek, povzetek in izvleček. Ime besedila (file) naj bo ime avtorja članka. Na nalepki na disketi naj bo jasno označeno avtorjevo ime in ime urednika. Povzetek naj predstavi glavne rezultate prispevka in naj ne presega dveh strani (60 vrstic rokopisa), razen v izjemnih primerih. Izvleček naj vsebuje kratek opis prispevka (10 vrstic ali manj), vsebovati mora podatke o avtorju: ime in priimek, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo kjer je zaposlen in njen naslov.

* Vsebinska razčlenitev članka naj bo pregledna in logična. Slikovno gradivo naj bo priloženo posebej. Fotografije naj bodo na hrbtni strani označene z legendo. Legenda (podnapisi) z navedbo nahajališča vira naj bo priložena na posebnem listu.

* Vse opombe morajo biti pisane enotno. Ko delo prvič citiramo navedemo celoten naslov: ime in priimek avtorja, naslov dela (če gre za članek še revijo ali zbornik v katerem je bil objavljen), kraj in leto izida in strani. Pri nadaljnjih navedbah pišemo le priimek avtorja, kratici n.d. (navedeno delo) in strani.

Pri citiranju arhivskih virov navedemo najprej arhiv, nato ime fonda ali zbirke in signaturo oz. številko fascikla, škatle ali arhivske enote. Če navajamo isti arhiv večkrat, lahko uporabljamo uveljavljeno kratico, ki jo prvič navedemo v oklepaju ob polnem naslovu. Na koncu teksta navedemo kratice in vire ter literaturo, ki smo jih uporabljali. Pri kraticah uporabljamo določila Slovenskega biografskega leksikona in si jih ne izmišljamo sami.

* Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi revija. Vračamo seveda slikovno gradivo in odklonjene članke.

* Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispjevki so tudi strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.

Uredništvo Kronike